

Regionális Tanulmányok Regionalne Studije Regionale Studien Studia Regionalis II.

PannonIQm
2010

**Regionális Tanulmányok
Regionalne Studije
Regionale Studien
Studia Regionalis
II.**

**PannonIQm
2010**

© Bariska István, Krisch András, Kolnhoffer Vince,
Igor Šipić, Anton Kolić, Tóth Imre, Payrits Ferenc 2010

Felelős kiadó:
PannonIQm,
Soproni Horvát Kisebbségi Önkormányzat
Soproni Horvát Kulturális Egyesület

Felelős szerkesztő:
Payrits Ferenc

Lektor:
Đuro Vidmarović, Darko Vitek

Fordította:
Payrits Ferenc

Fotók, illusztrációk, dokumentumok:
Payrits Ferenc, Xantus Múzeum, Győr, Soproni Levéltár, Soproni Múzeum

Borítófotó:
Taschner Ferenc fafaragó munkája, Kópháza

ISSN 2061-1358

Kiadói és nyomdai munkák:
Croatica Nonprofit Kft., Budapest (2010/1)

Felelős vezető:
Horváth Csaba ügyvezető igazgató
Tördelőszerkesztő: Zámbóné B. Katalin
Terjedelem: 14,5 (A/5) ív

Tartalom – Sadržaj

Bariska István

- Az 1532. évi török hadjárat történetéhez 11
 Uz povijest turskog pohoda 1532. godine 49

Krisch András

- A francia megszállás Magyarországon (1809) 83
 Francuska okupacija u Mađarskoj (1809) 95

Kolnhoffer Vince

- A gradistyei horvátok a forradalmak időszakában
 (1918–1919) 105
 Gradišćanski Hrvati u razdoblju revolucija
 (1918–1919) 115

Igor Šipić

- A Fekete Madonna kultusza – Lorettói Madonna – a gradistyei
 horvátokról a kelet-adriai tradíció kontextusában 123
 Kult Crne Bogorodice – Gospe od Loreta – kod gradišćanskih Hrvata
 u kontekstu istočnojadranske tradicije 137

Payrits Ferenc

- Gondolatok és elmékedések a glagolyicáról és glagolyita
 kultúrfenomenről a gradistyei horvátság vonatkozásában 151
 Nekoliko zamisli i razmišljanja o glagoljici
 i glagoljaštvu u kontekstu gradišćanskih Hrvata 153

Dr. Anton Kolić

40 év Isten és ördög között (1969–2009)	155
40 ljet izmedju Boga i vruga (1969–2009)	161

Tóth Imre

Pinezich István	167
Štefan Pinezich	185

Krisch András

A németek elűzése Sopronból (1946)	201
Protjerivanje Nijemaca iz Šoprona (1946)	207
Die Vertreibung der Ödenburger (Soproner) Deutschen (1946)	213
Verseket, melyeket az I. Kópházi Írótalálkozó ihletett	215

Előszó

A Regionális Tanulmányok második kötetét tartja kezében a Kedves Olvasó. Kétnyelvű ez is, mint az első. Sajnos nem voltunk elég erősek és időnk sem volt elegendő, hogy legalább egy német nyelvű témát belevettünk volna, pedig a vidék háromnyelvű tradíciója miatt ennek így kellett volna történnie.

Így szólt az előszó három héttel a könyv megjelenése előtt. Hála Istennek a soproni németiség példát mutatott május közepén és minden akadály és nehézség ellenére erőt gyűjtött és méltó emlékművet emelt az 1946-ban kitelepítettek emlékére. Ehhez az eseményhez kapcsolódva jelentettük meg három nyelven a kitelepítésről írt tanulmányt.

A PannonIQm két munkatársának, *Kolnhoffer Vincének* és *Krisch Andrásnak* doktori disszertációjából is sikerült két részletet ezen kiadásban megjeleníteni. Ezúttal is gratulálunk tudományos titulusuk megszerzéséhez.

Igor Šipić írása mondhatnánk inspiráló körülmények között született. Nálunk tartózkodása mélyen meghatotta, így a Lorettói Mária kultuszról írt tanulmánya mellett néhány ide vonatkozó jól sikerült vers is született. Eme versek viszont arra buzdítottak, hogy kis elmélkedéssel és verssel válaszoljak Igonak és az olvasóknak.

Bariska István a kőszegi ostromról szóló írása itt jelenik meg először horvát nyelven, és a Jurisicsről alkotott képet egészíti ki, valóságos kontextusba helyezve, talán még jobban kiemelve zsenialitását. Sorsa ellenben tipikus horvát főúri sors volt. Kicsinyesség, féltékenység, rosszindulat kikezdték őt is és végezetül végeztek is vele. Utolsó éveit pontosabb kutatása azonban még várat magára.

Anton Kolić katolikus pap még nem jelent könyvéből három rövid részlettel betekintést szerettünk volna nyújtani ennek a figyelemre méltó személyiségnek a lelki világába, aki egész életét az Ember szolgálatába állította.

Tóth Imre Pinezich Istvánról írt munkájában vidékünk horvát származású nagyját mutatja be, aki kópházi ősökkel rendelkezett és Sopronkertesen szüle-

tett. A tanulmány nem próbálta leírni teljes életútját, melyet a nemsokára megjelenő, róla írt könyvből tudhat meg az érdeklődő.

Mellékesen csak annyit említenénk meg, hogy mint a horvátságát tudatosan felvállaló embernek (legalábbis karrierje elején) nem sikerült gyermekeinek átadni a horvát nyelvet, ami a városi környezetbe került horvátok közül csak kevesebbnek sikerült.

Sok a teendőnk, időnk pedig sajnos egyre kevesebb. Ha módjuk és lehetőségük van rá, látogassanak el weboldalunkra a www.hrvati.hu-ra, ahol még többet tudhatnak meg rólunk és szűkebb környezetünkről.

Példaértékű Perkovátz Tamás és barátai kezdeményezése Sopron és környékén a kékfranknak, mint helyi fizetőeszköznek a bevezetése, mindenekelőtt mivel egy szintén háromnyelvű gondolatról van szó, a 2000-es címleten pedig Pejacsevich László horvát bán Sopron szülötte és a Pejacsevich-palota látható, melyben született. Ez a kezdeményezés az első ilyen Magyarországon.

Filip Kausichról szóló írásunkat szintén a kötetbe szeretnénk volna foglalni, aki Völgyfalván (Zillingtal, A., Zelindof, HR) született, ugyanott, ahol lelkes kutatója, Herbert Gassner, aki az utóbbi időben idejének nagy részét a Kausich-puzzle összerakásával tölti, hiszen e jeles jezsuita, egyébiránt a Zágrábi Egyetem megalapítója és első rektora igen érdekes és sokoldalú, elég nehezen feltárható életet élt. Reméljük, a következő kötet megjelenésekor sokkal több adat birtokában Herbert Gassner egy igen érdekes életművel fog kedveskedni nekünk.

Kívánok az Olvasónak jó szórakozást, elgondolkodtató időtöltést és nem utolsósorban sok új kérdésfeltevést, akármelyik nyelven is legyen az.

A szerkesztő

Predgovor

Držite u ruci drugu knjigu Regionalnih studija. Dvojezična je kao i prijašnja. Nažalost, nismo imali snage i vremena da stavimo neki njemački tekst, koji bi nam, sasvim sigurno, trebao zbog autentičnosti i jezične tradicije našega kraja. Ovakvo je započeo uvod tri tjedna prije objavljivanja knjige. Hvala Bogu sredinom svibnja je njemačka manjina grada Šoprona pokazala da su unatoč poteškoćama i prepreka smogli snage i podigli spomenik na uspomenu u proljeće 1946. godine prognanim Nijemcima grada.

Vezano uz taj događaj je našao tekst mjesto u ovom izdanju i to na tri jezika.

Stavili smo tekstove, ulomke iz doktorskih disertacija naših prijatelja Andraša i Vincea, koji su članovi PanonIQma i suradnici. Mi im i ovim putem čestitamo na ulasku u akademsku zajednicu s doktorskom titulom.

Tekst Igora Šipića je nastao u, rekli bismo, inspirirajućim okolnostima. Njegov boravak među nama duboko ga je taknuo i uz tekst o Loretanskom kultu napisao i nekoliko vrlo uspješnih pjesama. Te su pak pjesme ponukale mene, da napišem mali odgovor, ili razmišljanje na njih.

Drugi dio rada g. Bariske o kisečkoj opsadi upotpuniti će sliku o Jurišiću i staviti ga u realni kontekst, čak, možda još i više ističući njegov genij. Imao je, međutim, sudbinu tipičnu za Hrvata-velikana. Malodušnost, zavist i zlonamjera načeli su i njega i zapravo ga na kraju i uništili. No, detaljna istraživanja o njegovim posljednjim godinama života tek predstoje.

Dijelovi još neobjavljene knjige iz života dr. Antona Kolića daju nam uvid u dušu toga zapaženog svećenika, koji je čitav svoj život posvetio službi i služenju Čovjeku.

Imre Toth nam je dao kratki presjek iz života Štefana Pinezicha, Hrvata iz našega kraja, porijeklom iz Koljnofa, a rodnom iz Pajngrta. Bez pretenzije opisivanja njegovoga cijelog životnog puta i njegove osobe, o čemu ćete imati prilike više čitati u kasnije objavljenoj knjizi o njemu. Usput samo toliko, Pineziću kao zapaženom intelektualcu, a mogli bismo reći i svjesnom Hrvatu

(barem na početku svoje karijere) nije uspjelo svojoj djeci predati hrvatski jezik, što je u gradskim sredinama u mješovitim brakovima rijetko kome uspjelo.

Imamo puno toga još napraviti, a vremena sve manje. Ako ste u prilici posjetite našu web stranicu , gdje ćete imati priliku bolje se upoznati s našom okolicom, događajima, ali i mnogo više toga.

Hvalevrijedna je inicijativa gosp. Perkovca o Plavom Franku u Šopronu i okolici, jer je trojezična inicijativa, a na apoenu od 2000 PF vidi se lik hrvatskog bana Ladislava Pejačevića i palača Pejačević u Šopronu, gdje je rođen. Taj lokalni „novac“ je prva takva inicijativa u Mađarskoj.

Htjeli smo se još pozabaviti s Filipom Kaušićem , kojim se u ovo vrijeme intenzivno bavi naš novi suradnik dr. Herbert Gassner, rođen u istom selu, kao i Kaušić, u našem Celindofu.

Počekati ćemo još neko vrijeme, jer se dosta toga može naći razasuto posvuda, u raznim knjigama i brošurama, jer su još neki važni detalji ostali nepotvrđeni, ali isto tako vrlo interesantni kada je riječ o njegovu životu i djelu. Dr. Gassner će zasigurno u dogledno vrijeme završiti svoj istraživački rad i onda ćemo moći u cijelosti prezentirati istaknutog isusovca Kaušića utemeljitelja Zagrebačkog Sveučilišta i prvog njegovog rektora.

Želim čitatelju dobru zabavu i korisno provođenje vremena i ne kao posljednje postavljanje novih pitanja, na bilo od koja ova dva jezika.

Urednik

Prolog

Sie halten in ihren Händen das zweite Buch Regionale Studien – ebenso zweisprachig wie das vorherige. Leider hatten wir keine Zeit und Kraft um auch deutsche Texte zu verfassen, welche sicherlich notwendig gewesen wäre um authentisch die sprachliche Tradition unserer Gegend abzubilden.

So hätte der Prolog dieses Buches noch vor drei Wochen angefangen. Gott sei Dank hat die deutsche Minderheit in Ödenburg Kraft gefunden und haben wider allen Hindernissen eine Tafel in Gedenken an alle 1946 Vertriebenen deutschen Bürger der Stadt errichtet. Zur Erinnerung an dieses Ereignis finden sie in diesem Buch einen dreisprachiger Text.

Eingebunden in dieses Buch haben wir Texte und Fragmente aus Dissertationen unserer Freunde Andreas und Vinzent, die ebenso Mitarbeiter und Mitglieder des PannonIQm sind. Wir gratulieren auf diesem Weg Ihnen zu Ihrem Eingang in die Gemeinschaft der Akademiker mit Doktor-Titel.

Der Text von Igor Šipić entstand unter – man könnte sagen – stark inspirierenden Umständen. Sein Aufenthalt bei uns hat ihn sehr berührt. Neben seinem Text über den Loretto-Kult hat er auch einiges sehr gelungene Gedichte verfasst. Diese Gedichte haben mich dazu bewegt eine kleine Antwort „auf“ sie zu schreiben, man könnte sagen über sie nachzudenken.

Der zweite Teil der Arbeit von Bariska über die Günser Belagerung vervollständigt das Bild von Jurisich stellt es in einen realen Kontext, und betont seine Genialität. Er hatte jedoch das typische Schicksal der kroatischen Herrscher. Mutlosigkeit, Neid und böse Absichten haben ihn vereinnahmt und schließlich zerstört. Detaillierte Untersuchungen zu den letzten Jahre seines Lebens stehen noch bevor. Teile des noch unveröffentlichten Büches über das Leben von Dr. Anton Kolić geben uns Einblick in die Seele dieses angesehenen Priesters, der sein ganzes Leben dem Dienst am und für den Menschen gewidmet hat.

Imre Tóth hat über István Pinezich eine Studie geschrieben, in der er die große Persönlichkeit unserer Gegend, die kroatische Abstammung hatte, die in Baumgartner ist geboren und Vorfahren aus Kolnhof hatte, vorstellt. Die Studie

stellt nicht den vollständigen Lebenslauf vor, den wird in dem kommenden Buch von seinem Leben bekannt gegeben. Übrigens, wir möchten Sie nur darauf aufmerksam machen, dass Pinezich stolz auf seine kroatische Abstammung war, (mindestens am Anfang seiner Karriere), trotzdem ist es ihm nicht gelungen, seinen Kindern die kroatische Sprache übergeben, was in der Stadt lebende Kroaten selten verwirklichen konnten. Wir haben viel zu tun, aber wir haben immer weniger Zeit. Wenn Sie Lust und Zeit haben, bitte besuchen Sie unsere Homepage – www.hrati.hu – wo Sie viel mehr über uns, über unser Leben erfahren können. Tamas Perkovatz und seine Freunde haben uns Beispiel geben, als sie den blauen Frank – als einheimische Währung – in Sopron und Umgebung eingeführt hatten, besonders ist es beispielhaft, weil die Währung dreisprachig ist, und auf dem 2000 Appoint sind das Gesicht von László Pejacsevich der Banus von Kroatien und das Palais Pejacsevich, in dem der Banus geboren ist, zu sehen. Es ist der erste Versuch einer einheimischen Währung in Ungarn. Wir wollten die Studie über Filip Kausich auch in dieses Buch integrieren. Er ist in Zillingtal geboren, ebenso, wie der Forscher seines Lebenslaufes, Herbert Grassner. Grassner verbringt seine Zeit mit dem Kausich-Puzzle, weil der Jesuit, der Gründer und erster Rektor der Uni in Zagreb, ein sehr interessantes und vielseitiges, und geheimnisvolles Leben geführt hatte.

Hoffentlich, Herbert Grassner wird uns in dem nächsten Band mit neuen Detailangaben einen sehr interessanten Lebenslauf vorstellen.

Ich wünsche dem Leser gute Unterhaltung, Zeitverbrauch mit vielen Gedanken und nicht zuletzt viele neue Fragen, egal auf welcher Sprache.

Der Redakteur

Az ostrom Kőszegnél

(Töredék)

*Miért áll – borongva keblében,
Mit vár – a bástya fokán?
Ki tűnik amott a por közepében?
A por közepében jön Szolimán.
Jön, mint dagadó hab Dráva folyásin,
Jön, mint rohanó szél a Bakonyon;
Fegyvert! – honod zokogásin
Gyűljön fel erőd bús harcaidon.”*

(Kölcsey Ferenc,
Kölcse, 1818. aug. 7.)

Bariska István

Az 1532. évi török hadjárat történetéhez

I. Egy európai jelentőségű háború kellős közepén

A háború előkészületei és diplomáciája

„Attól a pillanattól kezdve, hogy Magyarország királyságát elfoglalom, Németország határaihoz érkezőnk”.¹ Joseph von Lamberg és Leonardo Nogarola, I. Ferdinánd követei Szulejmán szultán észéki üzenetét 1532 szeptemberében vitték a Habsburg udvarba. A török császár röviden és tömören adta a német-római király tudtára, hogy miért szentelték be három esztendőn belül immár másodszer Mohamed zászlaját a szent háború szellemében. „Tudjátok meg, — hangzott tovább az üzenet — nem az a célom, hogy ellenetek, hanem, hogy *Hispania királya ellen menjek*”.²

¹ I. Szulejmán szultán levele I. Ferdinándnak. Eszék, 1532. július 17. In: Kőszeg ostromának emlékezete (szerk. Bariska István). Budapest, 1982. (a továbbiakban: Ostromemlékezet 1532) 170. Ez a kiadvány felment az alól, hogy az 1982-ben kiadott források eredeti helyére hivatkozzunk.

² Uo. 170.

Valóban. Ez volt az első és egyben utolsó összecsapás, amelynek előkészületeiben még V. Károly német-római császár maga is részt vett. Igaz, személyesen csak Regensburgig jutott el. Ezúttal azonban példátlanul nagy létszámú hadat küldött öccse, I. Ferdinánd segítségére. Érthető, hiszen európai jelentőségű háború készülődött az akkori világ két nagyhatalma között. Még ma sem világos azonban az, hogy mi volt az indíték. Vajon csak erődemonstrációról volt szó? Vagy tán arról, hogy Szulejmán e hadjáratral akarta a Habsburgokat rábírní arra, hogy lemondjanak Magyarországról? Erre vonatkozóan érdemes odafigyelni arra is, amit a szultán még 1530 őszén mondott I. Ferdinánd portai követének, hogy ha ilyen nagy császár valamely földet taposott, úgy jogos, hogy az övé legyen. A Porta ugyanis így értelmezte, hogy a török császár a korábbi hadjáratok során magyar földre lépett.

Az ország, ezen belül kiváltképpen a Dunántúl szempontjából azonban csak egy dolognak volt jelentősége. Ha a háború megindul, a hadiutak rajta vezetnek át. Ez viszont beláthatatlan következményekkel fenyegetett.

I. Ferdinánd 1530-as követsége tehát nem tudta a szultánt visszatartani az újabb hadjárattól. Az 1531 februárjában kézbesített üzenet után jó egy esztendővel, 1532. április 25-én megindultak a török hadak Európa felé.³ A felvonulás útvonaláról eleinte még bizonytalan híreket hoztak a kémjelentések. A törökkel szövetséges francia uralkodó, I. Ferenc azt szerette volna, ha a török Itáliában tör V. Károlyra. Attól tartott, hogy a Német-római Birodalom elleni török támadás egységet teremt majd a németek között. Ettől egyébként a szultán is félt. Ismerünk egy jelentést a velencei török követ környezetéből. A nándorfehérvári török táborból 1532. július 7-én azt jelentették, hogy V. Károly szívósan készül a háborúra. A szultán azonban nem örülne annak, ha a császár kibékülne a lutheránusokkal.⁴ A törökellenes német egységet tehát maga a szultán támadásának híre idézte elő. Ennek kereteit két héttel később a regensburgi birodalmi gyűlés adta meg. 1531-ben persze még jól érzékelték, hogy a schmalkaldeni V. Károly ellenes szövetség szétforgácsolta a keresztény erőket. Nyilván ebből táplálkozott az 1532. évi hadjárat eszméje is. A török ellenes együvé tartozás erejét azonban lebecsülték.

Ezért volt jelentősége annak, hogy a perzsa szofi még 1532 májusában arról biztosította a szultánt, hogy az európai hadjárat alatt nem támadja hátba (Török 1932: 165–170). A Regensburgban megkötött lutheránus béke, a rendek által megszavazott török segély újabb elhatározásra készítette a padisahot. A török

³ Uo. Szulejmán szultán naplói. IV. Az 1532. évi hadjárat (a továbbiakban: *Szultáni napló*). 171.

⁴ Uo. Egy névtelen, valószínűleg velencei olasz tudósítása. Nándorfehérvár, 1532. júl. 7. 98.

hűbérben uralkodó tatár fejedelem, Száhib Giráj kán hadainak többek között ezért kellett hadba szállni. Más vélemény ez mindenképpen kötelessége volt, ha a szultán személyesen vezetett hadat. Ezt igazolja az is, hogy a krími tatárok csatlakozását már a nándorfehérvári táborba várták. Tudunk azonban még egy döntésről, amely korlátozta a birodalmi hadak tevékenységét. A török dívánban eldőlt, hogy a hadak nem Itália, hanem Németföld irányába vonulnak. I. Ferenc francia uralkodó diplomatái erre Regensburgban kieszközölték, hogy a birodalmi segédcsapatokat ne lehessen felhasználni a Habsburg örökös tartományok határain túl.

I. Ferdinánd még egy diplomáciai lépésre szánta el magát. Két követét, a vincenzai nemes, gróf Leonardo Nogarolát és a krajnai Joseph von Lamberg bárót a szultáni hadak elő küldte, de a törököt megállítani már nem volt lehetséges (Bucholtz: 99). A Habsburg-diplomaták 1532. június 11-én Nišben léphettek be a török táborba. Ott aztán nyomban le is fogták és csak szeptember 2-án engedték szabadon őket. Csak ezután adhatták át I. Ferdinándnak a szultán július 17-i, eszéki üzenetét.

Ez a fent említett üzenet, továbbá a tatárok hadba hívása nem hagyott kétséget afelől, hogy a török császár már nem volt olyan biztos magában. Főleg az egyesített keresztény hadakról kapott hírek okoztak bizonytalanságot. A század addigi legnagyobb keresztény hadseregének egybehívása, mint láttuk, még Regensburgban eldőlt. Ekkor, 1532. július 23-án a szultán hadai azonban már Dél-Dunántúlon jártak. Félő volt azonban, hogy a rendkívül körülményes és akadozó hadszervezés miatt a keresztény hadak csak későn érnek Bécs alá. Az aggodalom jogos volt.

Eszéki döntés a felvonulás irányáról

Volt azonban egy fontos kérdés, nevezetesen az eszéki döntés. Minden jel arra utal, hogy a török magyarországi felvonulásának terve az eszéki táborban kapott végső formát. Többek között azért, mert itt került sor a seregek egyesítésére. Kászim Güleldzse pasa, ruméliai beglerbég 40 ezer emberrel érkezett Eszékre. Az anatóliai beglerbég, azaz a rangban Ibrahim nagyvezír után következő pasa, közel 20 ezer harcos élén állt. Ide hozta 8000 katonáját Khoszref boszniai szandzsákbég is. Ibrahim szeraszker ugyan az egész sereg felett állt, közvetlenül azonban 20-23 ezer ember volt neki alárendelve. Az előhad nagyságára azonban nincs adat. Ezt a szendrői hadtestet Jahja-pasa-oglu-Mohamed, azaz Jahja pasa fia Mohamed vezette. Annyi azonban bizonyos, hogy a reguláris hadak ezzel a hadtesttel legalább 100 ezer főre egészültek ki.

Száhib Giráj kán a tatár seregek élén 10 ezer lovassal csatlakozott Szulejmán eszéki táborában. A félelmetes hírű irreguláris lovasság, az akindszik felett Mihkál-oglu-Mohammed bég parancsnokolt. Ez a részben önkéntesekből, részben előre összeírt parasztokból álló, könnyű fegyverzetű török lovasság nagysága a tatár kán seregével volt összevethető (Gyalócai 1932: 213). Ide Eszékre érkezett kíséretével Aloisio Gritti. Ekkor már az országos főkapitányi cím birtokában fogadta a szultánt. Gritti Velence sztambuli követének, a későbbi doge törvénytelen fia volt. A szultáni napló szerzője, Ahmed Feridun bég, a török birodalom kancellárja (nisándzsija) jól ismerte őt. Kormányzóként már korábban főszerephez jutott a magyarországi politikában. Itt Eszéken hadvezéri feladatot kapott. Az ő feladata lett Esztergom ostroma, de képtelen volt elfoglalni (Csorba 1978: 73). Ilyen módon Esztergomnál egy második frontot nyitottak meg a török magyarországi szövetségesei. Az I. Ferdinánd kezén maradt, dunai vár védelme meglehetősen energiát kötött le a török támadás idején (Szakály 1986: 71). Az bizonyos, hogy így a Duna felső szakasza is hadiúttá változott. Esztergom Habsburg birtoklása is közrejátszott abban, hogy a török ne az 1529-es hadjárat útvonalán vonuljon Bécs ellen.

Ez a magyarázata többek között annak, hogy a török hadak a dél- ill. nyugat-dunántúli felvonulást választották. Közrejátszott ebben azonban az is, hogy az előző hadjáratban elpusztult a Duna menti országsáv. „*A Duna mentén mindent felperzselték*” — válaszolta az egyik török fogoly, amikor a felvonulás irányáról faggatták.⁵ Van olyan felfogás is, amely szerint a felvonulást illetően igen éles vita volt a török hadvezetésben (Horváth 1983: 84-86). Az eszéki táborban kialakított menetrend szerint először a szendrői törökök és a krimi tatárok indultak útnak. Azután Ibrahim nagyvezír és Khoszref bég következett a ruméliai hadsereggel. Végül a szultán és kísérete következett az anatóliai katonákkal. A hatalmas sereg, melyet borbélyok, kalmárok, kézművesek, teherhordók, muníciót felvigyázó arabadzsik és még sokféle szolgálatot teljesítő népesség egészített ki, emberfeletti nehézségek árán tette meg az Isztambul és Bécs közötti több mint 1500 km hosszú utat. Ezek között persze voltak olyanok, akik a Török Birodalom európai szandzsákjaiból csatlakoztak a felvonuláshoz.

Nem várt események azonban szinte elviselhetetlenségig fokozták a seregek nehézségeit. 1532 nyarán ugyanis szakadatlanul zuhogott az eső. A szultáni napló 1532 júniusának közepétől állandó esőzésről ír. Ekkor még alighogy elhagyták Niš városát.⁶ A hadak és kiszolgálóik számára úgyszólván járhatat-

⁵ Uo. Két újonnan elfogott török kihallgatása és válaszai. Bécs [?], 1532. aug. vége. 123.

⁶ Uo. Szultáni napló. 1532. jún. 17. 173.

lanná váltak az utak. Ez a körülmény sem embert, sem állatot nem kímélt. Így az azabokat sem, akiknek a megáradt folyókon és veszélyes mocsarak felett kellett hidakat ácsolni. Eszéknél, a Dráva és ártere felett tizenkét hidat kellett építeniük. A rendkívüli esőzések miatt a seregek vonulása napi 13-15 km-re lassult le. Nem csoda, hogy az előhad és a szultáni főerők közti szokásos, két napi távolság öt napra nőtt. Igaz, török szempontból ez még nem okozott különösebb zavart, hiszen a keresztény haderők lassan és körülményesen gyülekeztek.

Annak viszont már volt érezhető hatása, hogy az eszéki táborban felszöktek az élelmiszerek. Igaz, hogy ekkor még szinte mindenhez hozzá lehetett jutni. Ezt a bőséget még össze sem lehet hasonlítani a kőszegi tábor nyomorúságával. Augusztus végén egy török fogoly azt vallotta, hogy a török hadvezetés tudatosan kerülte a Duna mentét. Arra ugyanis mindent felperzseltek. Egy másik arra gondolt, hogy az élelem drágulása miatt kényszerültek új útvonalra.⁷ Mint láttuk, a Duna menti felvonulást Esztergom hadi helyzete, sőt az 1529-es török pusztítás következménye is kizárta. Így történt, hogy a Drávát átlépve a török sereg Baranya, Somogy, Zala, Vas és Sopron vármegye útvonalai mellett döntött. Először a Dráva bal partján vonultak egészen Kanizsa magasságáig, majd északra fordultak Kapornak irányába. A Rábát ezután Hidvég és Rum körzetében érték el.

Ezután történt azonban olyasmi, amire senki sem számíthatott, de legalábbis meglepetésszerűen érte a támadókat. Olyasmi, amely az egész hadjáratra döntő hatással volt. Arról a Bécstől némiképp függetlenül létrejött határ menti együttműködésről van szó, amely nagyon megnehezítette a törökök dolgát a Rábán túl és a Lajtán innen. Ennek a jelentőségét csak növelte a keresztény hadak késlekedése. A török hadak 1532 augusztus első napjaiban már a Rábán vert hidakon keltek át. Ekkor Bécs alatt még nyoma sem volt az egyesült keresztény hadaknak, miközben Alsó-Ausztriát is ellepték a török portyázók (Mayer 1927: 10-11). Mire Nyugat-Magyarország és a keleti osztrák tartományok felocsúdhattak, egy európai jelentőségű háború közepén találták magukat.

⁷ Uo. Két újonnan elfogott török kihallgatása és válasza. Bécs [?], 1532 aug. vége. 121.

II. Fogadtatás a Rába bal partján innen

A regionális rendi ellenállás

Kezdetben tehát úgy tűnt, hogy nincs erő, amely a török előrenyomulását feltartóztatná. Nem így történt. A Rába vonalán túl nem várt regionális ellenállásba ütköztek. A török hadak közeledésének hírére felülkerekedett az összetartozás a hit és a tűzhelyek védelme. Jurisics Miklós, Kőszeg ura és kapitánya már 1532 júliusának közepén – tehát még a török észéki táborozása idején – tudomást szerzett arról, hogy merre vonulnak a törökök: „*Egyébként küszöbön áll a török támadása ez ellen az országrész ellen*” – írta július 20-án Nádasdy Tamásnak. „...szerte jó remény van rá, hogy a magyarok, akik régtől fogva is a kereszténység védelmezői voltak, és most is azok, a maguk és az egész kereszténység védelmére erejük szerint és hűségesen együttműködnek”.⁸ Ez arra utal, állítólag segítséget vitt Kőszegre (Istvánffy 1962: 64, Barta 1982: 166). Longinus von Puchheim Barbara Baumkircher negyedik férje volt (Schäfer 1992: 31). I. Ferdinánd ugyan Batthyány Ferencnek adta Szalónakot, de a Baumkircher örökösök ellenállása miatt végül csak 1544-ben tudta megszerezni az egész uradalmat (Zimányi 1992: 94)⁹. A birtok körüli személyes viták azonban nem zavarták az együttműködést. Longinus von Puchheim maga is rászorult a segítségre, hiszen 1532. augusztus 14-én Szalónak alatt is megjelentek az élelemszerző török hadak. A szultáni napló is megjegyezte, hogy ezen a napon „*a gyaurok igen sok embert fogtak el a takarmányozók közül*”.¹⁰ Stájer adatok szerint ekkor Szalónakot nem kevesebb mint 10 ezer török lovas és 1000 janicsár támadta meg. Hans Ungnad stájer főkapitány Hartbergből küldte fel embereit Szalónak megsegítésére, hogy távol tartsa a törököt a stájer tartománytól. A portyázó törököknek annak ellenére sem sikerült a várat elfoglalni, hogy zavar támadt a stájer és a magyar együttműködésben (Posch 1972: 65). Ebben az akcióban a fő érdem Siegmund von Weichselberg (Weixelberg) és Wilhelm von

⁸ Uo. Jurisics Miklós levele Nádasdy Tamásnak. Kőszeg, 1532. júl. 20. 25-26. 30.

⁹ Uo. Batthyány Ferenc levele Nádasdy Tamásnak. Németújvár, 1532. aug. 14. 29.

¹⁰ Uo. Szultáni napló. 1532. aug. 14. 176.

hogy Jurisics nagyon bízott Nyugat-Magyarország és az örökös tartományok együttműködésében, majd így fejezte be: „Végül mi is védelmére akarunk lenni Nagyságotok környékén élő alattvalóinak, miként a mieinknek is”. Nem szabad elfelejteni, hogy ekkor Jurisics I. Ferdinánd, Nádasdy Tamás viszont Szapolyai János szolgálatában volt. Kőszeg és a kőszegi uradalom pedig zálogjogon Alsó-Ausztriához tartozott. A Nádasdyak sárvári vára és uradalma élén fia nevében Nádasdy Ferenc állt, aki viszont I. Ferdinánd híve volt. Ez a magyarázata annak, hogy Jurisics a két fél együttműködését hangsúlyozta.

A kölcsönös segítség, az együttműködés jele volt, hogy Nádasdy csepregi jobbágysai hamarosan Jurisics kőszegi várába vonultak. Batthyány Ferenc, a dunántúli részek főkapitánya ugyancsak Nádasdy Tamást kereste sürgető levelével: „*Most is ésszerűen tűnik számomra – írta 1532. augusztus 14-én Nádasdy Tamásnak –, hogy félretéve a gyűlölködést és a különböző ellenségeinkhez való csatlakozást, egyetértően nyújtsunk segítséget a kereszténységnek*”.¹¹ Pedig ekkor a török már megkezdte Kőszeg ostromát. Sőt, egy nappal később támatta meg Sárvárt is egy a főszeregről leszakadt kontingens (Bariska 1982/2: 28).

A szalónaki vár kapitánya, Longinus von Puchheim is azok közé tartozott, akik aktív részesei voltak a határ menti összefogásnak. I. Ferdinánd utasítására Polheim krajnai kapitányoké volt. Állandóan kapcsolatban voltak a stájer főkapitánnyal. Longinus von Puchheim, Szalónak ura és kapitánya könnyű és páncélos lovasokat kért a vár felmentésére. Puchheim báró ekkor, 1532. aug. 13-án írta le azt is a Szalónakon keltezett levelében, hogy „*próbáljuk meg egy kicsit ezzel Kőszeget mentesíteni*” (Steinwenter 1887: 17).

Pekry Lajos szlavón főkapitány, Batthyány Ferenc familiárisa ugyanekkor, 1532. augusztus 14-én számolt be Nádasdy Tamásnak, hogy a török hátában sikeres portyát hajtott végre.¹² Ugyanezen a napon Szombathelyről is írt levelet I. Ferdinándnak. Információkat kért. Tudott arról, hogy őt is felrendelhetik Krems alá.¹² Ez az egész határ menti együttműködést veszélyeztette. Jellemző, hogy Szapolyai párthíveit is gondolkodóba ejtették a fejlemények. 1532. augusztus 22-én Nádasdy Tamás Kanizsáról tájékoztatta Erdődy Simon zágrábi püspököt a fejleményekről. A püspök ugyan Szapolyai rendíthetetlen híve maradt, most mégis kész volt az együttműködésre: „*Batthyány úr is kívánja,*

¹¹ Uo. Pekry Lajos szlavón főkapitány levele Nádasdy Tamásnak. Körmend, 1532. aug. 14. 30-31.

¹² Pekry Lajos levele I. Ferdinándnak. Szombathely, 1532. aug. 14. In: *Monumenta Spetantia Historiam Slavorum Meridionalium. Monumenta Habsburgica Regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Volumen. II. Habsburški spomenici kraljevine Hrvatskem Dalmacije i Slavonije.* (szerk. Emilis Laszowski) Zágráb, 1916. 133. sz. 119-120. o.

hogy legyen összejövétel, akárcsak uraságtok” – írta Nádasdy.¹³ Nádasdy ekkor még nem tudta, hogy éppen ezen a napon bomlott fel a regionális védelmi együttműködés. Az örökös tartományok rendi erőit ugyanis Bécs alá rendelték (Posch 1972: 64-65). Mindenesetre Nádasdy Ferenc és Batthyány Ferenc között a lehető legszorosabb volt az együttműködés, hiszen Batthyány huszárjai ugyanis 1532. augusztus 15-én Sárvár török ostrománál a döntő pillanatban támadták hátba az ostromló törököket.

Ez az együttműködés azonban nem korlátozódott a történeti Nyugat-Magyarországra. Már csak azért sem, mert a Magyar Korona határait errefelé átrajzolták az alsó-ausztriai zálogon lévő uradalmak is. Továbbá azért sem, mert a kortárs alsó-ausztriai stájer és krajnai rendek előtt is világossá vált, hogy milyen veszéllyel jár a török Bécs elleni támadása. Egyértelmű lett számukra, hogy az osztrák örökös tartományok Bécs és Grác közé eső része is a hadjárat áldozatává vált. Bécs védelme természetesen e tartományok védelménél is fontosabb lett. Éppen ez volt az oka annak, hogy Bécs az örökös tartományokra sem lehetett több tekintettel, mint Nyugat-Magyarországra.

Tudták ezt az érdekeltek is. Az egyesített keresztény hadak felvonulása egyre csak késett. Ez volt az oka annak, hogy az alsó-ausztriai, a stájer és a krajnai rendi lovasságot (Gültreiterei) és a felkelőket (Aufgebot), továbbá a magyar huszárokat ill. a kis létszámú nehézlovasságot csak 1532 augusztusának utolsó harmadában rendelték Bécs alá. Igen ám, de a török nem késlekedett. Nyugat-Magyarország és az örökös tartományok érdekelt rendjeinek éppen ezért lépni kellett, hiszen a török Hídvégnél és Rumnál 1532. augusztus 3-6-a között átlépte a Rábát.¹⁴ Az összecsapás elkerülhetetlenné vált. Egyben az is kiderült, hogy a védelemnek voltak eszközei, hogy bizonyos értelemben a maga akarata szerint irányítsa az események menetét. Sokféle és számos beavatkozásra került sor. Ilyennek minősült Hans Katzianer parancsa. Alsó-Ausztria főkapitánya elrendelte, hogy a Vas megyei, így a Rába menti malmokat még a török érkezése előtt fel kell gyűjtani. A Bécsben kihallgatott török foglyok panaszolták, hogy ez a lépés milyen súlyos nehézségeket okozott a török hadak élelmezésében.¹⁵ Jurisics Miklós és Nádasdy Ferenc is a váraikba gyűjtette az uradalmak lakosságát. Az élőállatokat elhajtatták, a kenyérgabonát betakarították, a takarmányt elmenekítették az ellenség elől. A védelem ezzel újabb csapást mért a rendkívül nehézségek között felvonuló oszmán hadakra.

¹³ Nádasdy Tamás levele Erdődy Simon zágrábi püspöknek. Kanizsa, 1532. aug. 22. In: Ostrom-émlékezet 1532. 32.

¹⁴ Uo. II. Szulejmán 1532. évi hadjáratának útvonala. 246.

¹⁵ Uo. Egy névtelen jelentése Hans Katzianer alsó-ausztriai főkapitánynak. Gottschee, 1532. aug. 17. 112.

Stratégiai következmények

Mindez természetesen stratégiai következményekkel járt. Arra ugyanis a szultáni napló is többször hivatkozik, hogy kénytelenek voltak a hadakat élelemszerző portyákra küldeni. A főhadaktól ily módon eltávolodott és leszakadt török seregtestek rendkívül sebezhetővé váltak. A főseregtől levált törökökkel szemben azonban portyázó harcmodorral, többé-kevésbé összehangolt akciókkal már hatásosabban lehetett felvenni a harcot. Ez a magyarázata annak, hogy a Rábát átlépő török sereg több részre szakadt. Ez indokolja azt is, hogy a kőszegi ostrommal egy időben Sárvárt és Szalónakot is ostrom alá fogták. Hovatovább Szentgotthárdot is elérték. Az adatok szerint a Rábától a Lajtáig, a Fertő-köztől a Dráváig szinte előzönlítették Nyugat-Magyarországot, valamint az osztrák örökös tartományok keleti határait le egészen Hartbergig és Fürstenfeldig.¹⁶

Mindez nem a támadó ellenség harcmodorával függött össze, hiszen itt nem a törökök irreguláris könnyűlovasságának, az akindzsiknek a megjelenéséről szól. Ezeket a kényszerlépéseket sokkal inkább a védelem határon átnyúló összefogása provokálta ki. Ez ad arra is magyarázatot, hogy török részről az ostrom alatt Kőszegre legfeljebb 50-55 000 fő nyomása nehezedett. Ez persze önmagában is megdöbbentő nagy fölényt jelentett. Ibrahim nagyvezírnek elegendő embere volt.

Hogy milyen súlyos válságot okozott mindez a török táborban, arra jó példa az 1532. augusztus 17-én Katzianerhez befutott jelentés híradása: „...a törökök közt igen nagy éhség pusztít a kenyér hiánya miatt. Van ugyan kenyér- és takarmánygabonájuk, de ilyen hatalmas tömeghez túl kevés a malom, így a lisztet nem tudják megőrizni. A császár janicsárjai egyfajta bizottságot alakítottak, s azután a szultánhoz küldték, jelentvén, hogy a császár azért vezette ide őket, mert harcolni akar. Éppen itt az ideje annak, különben szívesebben mennének a halálba, semhogy éhen pusztuljanak”.¹⁷

Jurisics Miklós ekkor sem vesztette el kapcsolatát Béccsel, hogy a török előhad 1532. augusztus 5-én Kőszeg alá érkezett. Üzenetet küldött Hans Ungnad stájer főkapitány is. Grácban ugyanis haditanácsot készültek tartani. Batthyány Ferencet, a dunántúli részek főkapitányát csak az akadályozta meg, hogy ott megjelenjen, hogy 1532. augusztus 8-án már az ő birtokait is elérték a törökök. Hans Wernecker, a krajnai rendek főkapitánya 1532. augusztus 10. körül Székely Lukáccsal, a szlavóniai Ormož bárójával eredt a stájerországi Fürstenfeld

¹⁶ Uo Nádasy Ferenc levele fiának, Nádasy Tamásnak. Sárvár, 1532. aug. 12. 28.

¹⁷ Uo. Egy névtelen jelenése Hans Katzianer alsó-ausztriai főkapitánynak. Gesse [Gottschee], 1532. aug. 17. 114.

környékére becsapó törökök után.¹⁸ Ezt a portyát, mint feljebb láttuk, többek között Siegmund von Weichselberg krajnai kapitánnyal hajtotta végre. Ő volt az, aki 1532. augusztus 14-én német és horvát katonákkal, továbbá magyar huszárokkal érkezett a megtámadott Szalónak felmentésére.¹⁹ A török visszavonulásakor pedig háromszor verte vissza a török marburgi (maribori) támadását (Hammer-Burgstall: 1963: 118). Ugyanezen a napon Pekry Lajos szlavón főkapitány Szombathelyen hátba támadta a török utóvédet.²⁰ Amiként említettük, Batthyány Ferenc egy nappal később mentette fel a hősiessen védekező Sárvárt.

Nyilván nem volt véletlen az sem, hogy ezekben a napokban Loginus von Puchheim, Szalónak kapitánya arra kérte Hans Ungnad stájer főkapitányt, hogy legyenek a krajnai könnyű- és nehézlovasok segítségére. Az üzenet szerint, ahogy azt Puchheim írta, azért, hogy Kőszeget egy kicsit mentesíthessék.

Erre azonban már nem került sor. 1532. augusztus 15-én Hans Wernecker, a krajnai rendek főkapitánya még a rendek elé terjesztette Jurisics segélykérő üzenetét, ez azonban későn érkezett: „Az én nézetem szerint azonban – írta a főkapitány – , mint ahogy a tartományi főkapitány, a haditanács és a más tartományi nemesek tanácsa elhatározta, Bécsbe kell mennünk, ahol nyílt csatára kerül sor, vagy oda, ahová a római királyi felség parancsol minket”.²¹ A levél írója már tudta, hogy hamarosan várható a Bécsbe rendelő parancs. Tudott erről már a magyar fél is. Siegmund von Weichselberg pár nappal később a stájer főkapitánynak azt írta. „Igaz, csak száz felszerelt lovasunk van, az is könnyűlovasság, továbbá a krajnai huszárokat is iderendelték (ti. Neudauba. a Szerző), így bízunk benne, hogy sok törököt pusztítunk el, pedig a magyarok nem akarnak velünk tartani”.²² Kitörött hát az első láncszem a regionális együttműködést összetartó láncban. Ami várható volt, az be is következett. 1532. augusztus 22-én Bécsbe rendelték a krajnai, a stájer és az alsó-ausztriai lovasságot. Noha az utolsó napokig harcban álltak, a kölcsönös támogatás készségét és szándékát kikezdte, hogy minden erőt Bécs védelmére készültek

¹⁸ Uo. Hans Werneckernek, a krajnai rendek főkapitányának levele a krajnai rendeknek. Radkersburg, 1532. aug. 10.

¹⁹ Uo. Siegmund von Weichselberg krajnai kapitány levele Hans von Ungnadnak, a stájer rendek főkapitányának. Neudau, 1532. aug. 15. 110.

²⁰ Uo. Pekry Lajos szlavón főkapitány levele Nádasdy Tamásnak. Körmend, 1532. aug. 14. 30.

²¹ Uo. Hans Werneckernek, a krajnai rendek főkapitányának levele a krajnai rendeknek. Grác, 1532. aug. 15. 111.

²² Uo. Siegmund von Weichselberg krajnai kapitány levele Hans von Ungnadnak, a stájer rendek főkapitányának. Neudau, 1532. aug. 20. 115.

összevonni. Ezért történhetett meg az is, hogy a török portyák előtt ismét szabadabbá vált az út. A tartományok kiürítése és kiszolgáltatása pedig akkor vált végzetessé, amikor a török főserg az egyesített keresztény hadak elől kitérve gyakorlatilag demilitarizált tartományokon át vonulhatott vissza (Burkert 1986: 196). Sem Nyugat-Magyarország, sem az örökös tartományok védelmét nem sorolhatták Bécs védelme elé.

III. Véres huszonöt nap legendákkal és nélkülük: Kőszeg ostroma – 1532

Kikényszerített taktikai ostrom?

Kezdetben szó sem volt arról, hogy Jurisics Miklós Kőszegen várja be a török támadást. 1532. július 20-a előtt még ő értesítette Nádasdy Tamást a várható invázióról és annak irányáról. Úgy volt, hogy ő is I. Ferdinándhoz csatlakozik. Ez esetben úgy tett volna, mint 1529-ben. Akkor is Bécsben szolgálta az urát. *„Tíz felszerelt lovassal és huszonnyolc huszárral érkeztem ide. Amikor megtudtam, hogy a török császár e kis városka ellen vonul, azt megelőzően két nappal Felsőgedhez készültem, hogy mint hűséges szolgálója a készülő ütközetben szolgáljam Felsőgedet, a várat pedig elkészerítő helyzetemhez képest jól felszerelve egy derék nemesemberre bízam”* – írta Jurisics I. Ferdinándnak az első, eddig ismert jelentésében.²³

Aztán jött a hír, hogy Szulejmán Kőszeg mellett vonul el. Igaz, a kőszegi kapitány a maga személyes szolgálatában csak tíz nehézlovassal és huszonnyolc huszárral rendelkezett, mégis megváltoztatta az eredeti tervét és Kőszegen maradt: *„...vállaltam a harcot a török császárral és hadával, midőn a császár személyesen megjelenvén itt a város előtt tábort ütött. Vállaltam, de nem azért, mintha gondolhattam volna rá, hogy erejével szembeszállhatok, hanem csakis azért, hogy egy időre feltartóztassam, hogy Királyi Felsőged a római keresztény császárral, Felsőged testvérével és más keresztény fejedelmekkel egyesülhessen”*.²⁴

A kőszegi kapitánynak tehát ugyanazon okból kellett volna Bécsbe vonulni, mint a tartományok rendjeinek. Vagy mint Batthyány Ferencnek, aki azt írta 1532. augusztus 14-én Nádasdy Tamásnak: *„Azt is javasolta Nagyságtok, hogy jöjjünk össze Szlavóniában. Ez nekem nagyon tetszik, noha már nagyon utáljuk a gyakori üléseket, de ez talán a többenél hasznosabb lesz...Mi készséggel rokonszenveszünk az ilyen gyűléssel...csak Nagyságtok írjon azoknak, akiknek*

²³ Uo. Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 28. 35.

²⁴ Uo. 34.

kell, s tegye gyorsan azt, amit tesz, mert ha a Királyi Felség minket magához parancsol, s parancsát órától órára várjuk, feltétlen szükséges lesz Őfelsége parancsának engedelmeskedniünk".²⁵ Az idézetből két dolog egyértelműen kitetszik. Egyfelől az, hogy a nyugat-magyarországi rendek pártállástól függetlenül gyakori gyűléseket tartottak. Másfelől pedig az, hogy még Batthyány is számított arra, hogy Bécs alá parancsolják. Pedig az ő helyzete némiképpen más volt, mint az alsó-ausztriai zálogbirtokos Jurisicsé. A nyugat-magyarországiak, a szlavóniaiak és az örökös tartománybeliek sem információban, sem akcióikban nem voltak egymástól elszakadva. „...tudjátok meg, hogy a török engem ma egész nap ostromolt... Azért írom Nektek, hogy tudjátok mihez tartani magatok, s a lehető legnagyobb sietséggel továbbítsátok leveletem Bécsűjhelyre és Bécsbe is...a jelentés egy példányát elküldöm a gráci főkapitánynak is stb.” – írta Jurisics Miklós az alsó-ausztriai Kirchzuschlag provizorának és polgárainak 1532. augusztus 6-án.²⁶ A stájer tartományi hadügy már 1531-ben kiadta a maga „felkelési parancsát” („Aufgebotspatent”), amely szabályozta a hadszervezést, a tartomány védelmének kötelezettségét, jóllehet ez nem iktatta ki Bécs kormányzati szerepkörét (Ruhri 1986: 205). Jurisics tehát Bécs mellett akkor is fontosnak tartotta Hans Ungnad stájer főkapitány (Landeshauptmann) informálását, amikor bezárult körülötte a török ostromgyűrű. Nem ez volt az egyetlen eset, hogy török táboron keresztül üzenetet tudott kijuttatni. Jurisics végül is ugyanazon okból kényszerült vállalni az összeütközést a törökkel, mint társai az egész határrégióban. Nevezetesen a keresztény hadak késlekedő felvonulása és Bécs védelme miatt. Döntése önmagát és a Kőszegen maradt alattvalóit is halálos kockázatnak tette ki.

Ahogy mondani szokás, a kocka el volt vetve. Kőszeg a török útjában eső erősségek közül az első volt, amely I. Ferdinánd pártján állt. Ez volt az egyik oka annak, hogy 1532. augusztus 5-én megkezdődött Kőszeg körülvétele: „Mihelyt a pasa Őfelsége Naphoz hasonló elméje előtt világossá vált a vár helyzete, az említett hónap 8. napján (939. év Moharrem hava 8-án, azaz 1532. aug. 10-én. a Szerző) seregének oroszlán-bátorságú vitézeivel előtte letáborozott, az lévén a szándéka, hogy miután a benne zárkózott lázadók elbizakodottságát megtörte, megnyissa a győzelem kapuját, és ezt a várat is a többi elfoglalt erősségekhez csatolja”.²⁷ Ezek Dzselaizáde Musztafa rejszefendi, szultáni kancellár szavai.

A rejszefendi azt is feljegyezte, hogy Jurisics huszárjai kötöttek bele az

²⁵ Uo. Batthyány Ferenc levele Nádasdy Tamásnak. Németújvár, 1532. aug. 14. 29-30.

²⁶ Uo. Jurisics Miklós levele Kirchzuschlag provizorának és polgárainak. Kőszeg, 1532. aug. 6. 27.

²⁷ Uo. Dzselaizáde Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása. 200.

előhadba, Mohammed szendrői bég seregébe, sőt: „...a gyaurvadászó rettenthetetlen seregéből egy csapat vitéz a vár közelébe ment, az alávaló hitetlenek lovassága pedig kijött a várból, és a vár előtti mezőn igen heves harcot vívtak. A szünite-lenül elvonuló muzulmánokra zarzubánokkal lövöldöztek a vár faláról. S mert bíztak váruk erősségében, ezért ellenálltak”.²⁸

1532. augusztus 5-én elsőként a szendrői török hadak érkeztek a város alá a krimi tatárokkal. Két nappal később Ibrahim nagyvezír a ruméliai hadtest egy részével. Ezután Kászim Güleldzse pasa következett a hadtest másik felével. 1532. augusztus 10-én a város déli határkövével felverték a padisah sátrát is. Ezen a napon vonult be Szulejmán szultán és kísérte az anatóliai hadakat vezető Ajász pasával.

1532. augusztus 10-én a falakról szemlét tartó kőszegiek döbbsen vették tudomásul, hogy az ostromgyűrű bezárult. Az elő- és a szultáni hadak érkezése között eltelt öt napban, mint láttuk, a védelem sem maradt tétlen. A szendrői seregrész érkezésekor, 1532. augusztus 5-én még állt a két külváros. Északon a Németváros vagy Sziget, délen pedig a magyarlakta Ungermarkt. A kőszegi várkapitány, aki ekkor a város felett is teljhatalommal bírt, mindent elkövetett, hogy a sáncokkal és kapukkal megerősített külvárosokat minél tovább tartsa. Ide menekítették ugyanis az állatokat. A török előhad rá is vetette magát. Ez 1532. augusztus 6-án történt, de még három napig folyt a küzdelem az elővárosokért. Arról azonban nem volt szó, hogy meg is tudnák tartani. Sőt, 1532. augusztus 9-én Jurisics maga volt kénytelen felperzselni mindkét külvárost, nehogy búvóhelyül szolgáljon a törököknek. A megmaradt marhákat a falak mögé hajtották. 1532. augusztus 10-én a végső ostromzár előtt egy kicsapás során néhány állatot még sikerült visszaszerezni. A városi selyemzászlót napok óta áztatta az eső. Ám ezzel adták tudtul a törökségnek, hogy készek a védelemre. Ekkor már eldőlt, hogy az ostrom elkerülhetetlen. Hovatovább az is, hogy a védelemnek a város adja a gerincét. Azaz, nem várostromról, hanem a város ostromáról volt szó: „...ameddig a város tartja magát, addig tartható a vár is, de tovább nem” – írta Jurisics Miklós I. Ferdinándnak.²⁹ A kőszegi kapitány eme megjegyzésében a védelem egész stratégiai elképzelése benne van. Azaz, a várost kellett a védelem központjának tekinteni, hiszen vár maga a városfalakon belül volt. Ez számukra egyértelmű volt, hiszen a 13-14. században felépült város az ún. vár város típusba tartozott, ahol a védelmet éppen azért a városfalakra tervezték és nem a benne található mentsvár (Holl 2000: 17-18). Ekkor még kevesebb bástya védte a falakat, mint az ostrom után.

²⁸ Uo. 199.

²⁹ Uo. Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 28. 35.

A török támadás ugyanis éppen a védműrendszer felújítása közben érte Kőszeget. I. Ferdinánd és Jurisics Miklós ösztönözte pénz- és adóügyi akciónak köszönhetően megkezdődött a városfalak külső tornyos bástyaműveinek kiépítése (Bariska 1982/3: 242-258).

A tervbe vett öt bástyából azonban csak kettő készült el az ostrom előtt. Az északkeleti falszegletben 1531-ben felhúzott Rókafarok, röviden Rókafok-bástya (Fuchszagel), valamint az Öregbástya (Bastei) és a vár közötti falszakasz derekán 1532-ben emelt Sarkos-bástya (Eckurm). Ekkor építették azonban az egész nyugati fal megerősítésére a vele párhuzamos másodikat is. Ez volt a tényleges Zwinger (kényszerítő falszoros), amelyről az Öregbástyát is elnevezték később. Erre igen nagy szükség volt, hiszen a vele szemben húzódó szőlőhegyek kitűnő lőállást biztosítottak az ellenségnek. Mint kiderült, hasonló kettősfalat húztak fel a város déli falszakaszán is (B. Benkhard 2000: 55-58).

A fent említett bástyákon és kaputornyokon kívül a déli, az ún. Alsókapu-torony, valamint az öt védő, egykor a faltól különálló Öregbástya és az északi Felsőkapu-torony állt. Ez utóbbit az olasz Paolo Giovio történétíró Ausztriai-kapunak nevezte.³⁰

Itt érdemes megállni egy kis elemzés erejéig. Mint látható a szultán cancellárja is felfigyelt arra, hogy a kőszegiei kitörtek az elsőnek érkezőkre. „*Igen nagy fáradságomba került, hogy az elővárosokat megtartsam*” – írta erre 1532. augusztus 6-án Jurisics Miklós.³¹ Minthogy tudta, hogy ez lehetetlen, ezeknek a kitöréseknek más volt a célja. „*Ez alatt a felvonulás alatt a kőszegiei minden nap kitörtek a törökök ellen a magyar külvárosban lévő gyöpre egészen a Gyöngyös-patakig, s mindannyiszor össze is csaptak velük.*”³² Pangracz Swankler, a város jegyzője ostromnaplójában is arra utal, hogy a kőszegiei nem várták tétlenül a török, amikor az előhad Kőszeg alá ért. Észre kell ezúttal is venni, hogy ezek a kitörések is tudatos akciók voltak. Felmerül a kérdés, vajon nem minősíthető mindez annak, hogy a védelem tudatosan készült egyfajta taktika ostrom kikényszerítésére. A külvárosok megtartásához semmi reményt nem lehetett fűzni. Ugyanakkor célszerűnek tűnt, hogy provokálja az előhadakat. Egyrészt ezt még nagyobb kockázat nélkül tehette. Másrészt tudatosíthatta, hogy felveszi a harcot. Tudnivaló ráadásul, hogy ez volt az első vár(város) a felvonulás útvonalán, amely lényegében Habsburg I. Ferdinánd hűségén volt.

³⁰ Uo. Paolo Giovio (Paulus Iovius): Jelenkori történetek könyve. 30. könyv. 153.

³¹ Uo. Jurisics Miklós levele Kirchzuschlag provizorának és polgárainak. Kőszeg, 1532. aug. 6. 27.

³² Uo. Pangracz Swanklernak, Kőszeg város jegyzőjének leírása a város ostromáról. Kőszeg, 1533. 41.

A Rábán túli, valamint a Bécs és Grác előterében kialakult ellenállás, továbbá a török hadaknál fellépő rendkívüli nehézségek együttes hatásaként kell értékelni az előhadak kőszegi fogadtatását is. A török hadakat pihentetni kellett. Szükség volt élelemre és takarmányra is. A janicsárok ígéretet kaptak, hogy az elfoglalt erősségekből zsákmányolt javak őket illetik. A szultáni hadak nagyságáról és erejéről is biztatóbb hírek érkeztek. Maga a szultán is értesült a nagy bécsi előkészületekről. Az a tény, hogy nem hozták fel az ostromágyúkat, abból is magyarázható, hogy idővel Bécs ostromáról lemondtak. Egyre több szó esett arról, hogy inkább nyílt téren csapnak össze az egyesült keresztény hadakkal. Minden sikeres török ellenes akciónak, kitörésnek taktikai jelentősége lett. Eközben végleg eldőlt, hogy Kőszeg alatt verik fel az oszmán hadak központi táborát (Sinkovics 1963: 28).³³ Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy a város és nem egyszerűen a vár előtt, hiszen itt egy erősített város ostromára készültek.

A védelem egységes szervezete

Ekkor már létezett a kőszegi polgárőrség szervezetének egyszerűbb változata. A jegyzék szerint a szenátus (Rat) minden tagja, esküdt tanácsnoka (Ratsgeschworenen) fertálmesteri (Viertelmeister) beosztást kapott. Azaz az igazgatás és a bíraskodás tisztségviselői a városvédelem tisztí feladatait is ellátták. Nem voltak tapasztalatlanok. Az 1529-es bécsi hadjárat során a szomszédos Borsmonostor (ma Burgenlandban: Klostermarienbergr) teljességgel elpusztult. Egy Béctől délre lecsapó török portya áldozata lett. A kőszegiek ekkor egy tízszeres túlerőt képviselő török tábor futamítottak meg meglehetősen nagy veszteség árán (Prickler 1982: 236). A német eredetű fertálmesteri intézmény bécsi és soproni példája elevenedett meg itt (Mollay 1983: 199). Hozzá kell azonban rögtön tennünk, hogy a magyar tizedbeosztással kiegészülve (Csizmadia 1942: 10-13). Ezt annak ellenére mondjuk, hogy ez a forrás a tizedmesterek nevét nem sorolta fel. A fertálmesteri tisztségek, úgy tűnik, ekkor tisztán városvédelmi hivatalnak kell itt tekintenünk. Ezzel szemben a tizedmesterek feladata az igazgatási is volt egyben. A fertálmesterek első ismert névsorát a híres „*Ostromnapló*” hagyományozta át az utókorra.³⁴ Így többek között Erdős Pál, Hans Kerssner, Bedőts

³³ Uo. Szulejmán szultán naplói IV. Az 1532. évi hadjárat. 476.

³⁴ VaML. KFL. Tk. Lvt. 179.sz. Dürküsché Belegerung vor Günß Im Monat Augusti des 1532 Jars. továbbá: Ostromemlékezet 1532. Pangratz Swanklernak, Kőszeg város jegyzőjének leírása a város ostromáról. Kőszeg török ostroma az 1532. esztendő augusztus havában. 18-24.

Miklós, Mathes Lederer, Andres Slaher, Pangraz Swankler, Markó Bálint, Mathes Plickenofen, Ulrich Günser, Csun Mihály, Stefan Dachner és Veres Benedek szenátorok és fertálmesterek nevét. A tanács élén Stefan Rempl városbíró állt, míg a kőszegi egyházat Michael Alz plébános vezette. Csak sajnálhatjuk, hogy a tizedeket itt nem sorolták fel. Ez a szervezet ekkor még egy kamarás volt, háború esetén a város védelmét a várkapitány látta el. A vár és a városkapitányság intézménye majd csak 1575-re válik ketté (Bariska 1986: 25-38).

Az egyik legfontosabb tételt itt illik megfogalmazni. Fent már idéztük Jurisics levelét. Azt, amelyből kiderül, hogy a vár sorsa a város védelmétől függött. Ehhez most hozzá kell tennünk, hogy erre csak akkor nyílt esély, ha a vár és város védelmi szervezetét is egyesítették. Ha a védelem egyetlen kézben volt. Esetünkben Jurisics Miklós teljhatalmú kapitánysága volt a biztosíték. Ez volt az utolsó hadiesemény Kőszeg történetében, hogy a kőszegi vár és város szervezetenként, a védelem katonai, a helyi közhatalom irányítása szempontjából egységet képezett. Azaz ehhez a városi önállóság bizonyos fokú feladására volt szükség. A topográfiai szempontból egyetlen egységből álló Kőszeg védelme tehát feltételezte a szervezeti egységet is. Erre utal az „Ostromnapló” is, amikor a plébános és a városbíró előtt sorolta fel a kapitány nevét: „*A vár ura: Jurisics Miklós úr, lovag, a római Római Császári Felség tanácsosa, Kőszeg és a Pflaum melletti Szent Vid kapitánya*”.³⁵ Mint látható, Jurisics a várnak, továbbá Kőszeg városa és a későbbi Fiume kapitánya is volt. Horvátországból megörökölt címe mellett itt arra kell tennünk a hangsúlyt, hogy Kőszeg vára zálogbirtokosaként a polgár város kapitánya is volt. Ez a gyakorlat az örökös tartományokból került át a nyugat-magyarországi Habsburg-záloghelyekre. Akkor, amikor a 15. század derekától a zsoldos- és hivatali nemesség került a zálogok birtokába. Ezzel a katonai hatalom joga is a kezükre jutott (Bariska 2002: 59-60). Az 1491. évi pozsonyi szerződés pedig fenntartotta a Habsburgok azon jogát, hogy az elcsatolt, nyugat-magyarországi várakba ők nevezhessék ki a kapitányokat és várnagyokat (Aull 1930: 90).

Ide kívánczik azonban még egy megjegyzés. A városbíró, Stefan Rempl neve mellett nem olvasható semmiféle olyan tisztség, amely a polgárórságban elfoglalt rangjára utalna. Ez azért érdekes. Amikor később az első, önálló városkapitány kijelölésére került sor, akkor a tisztségre a városbíróválasztották

³⁵ Uo. 43.

meg.³⁶ A tisztségek szétválasztására tett kísérletek 1611-re végleg kudarcot vallottak. A helyi közhatalom ettől kezdve egyetlen kézben maradt.

A védelmi szervezet azonban a védelmi rendszer (bástyák, negyedek, tizedek) fejlesztésével tovább tagolódott. Így 1532-ben Jurisics alatt a városban további négy választott kapitány (Hauptleute) működött Bedöts András, Mathes Lederer, Martin Schneider és Hans Krammer személyében. Ők az alájuk beosztottakkal a négy bástyáért voltak felelősek. A polgárőrség parancsnoka (Wachtmeister) Georg Kromoser lett (Horváth 1963: 46). Megőrizte az „Ostromnapló” Hans Ygl zászlós (Fähnrich, Weibel), továbbá German Swankler, Peter Schmid és Erhard Schuster strázsamesterek (Wachtmeister), valamint a kiváló tűzmester (Feuermeister) Forintos Mátyás nevét is. A jegyzék felsorolta még a dobost (Trommelschläger) és a sipost (Pfeifer) is.

Jurisics személyes szolgálataiban összesen 38 lovaskatona volt. Levelében 1532. augusztus 28-án azt írta, hogy „*tíz felszerelt lovassal és huszonnyolc huszárral érkeztem ide*”.³⁷ Nem tisztázott még, hogy Jurisics kapott-e pénzt kísérete kiállítására. Ekkor még lovagként (Ritter) az alsó-ausztriai köznemesség rendjébe (Ritterstand) tartozott. I. Ferdinándtól csak az ostrom után kapta meg a bárói címet (Freiherr), amelynek révén a főrendiház (Herrenstand) tagja lett (Taucher 1932: 16). Így vagy úgy, elvileg kötelezett volt ő is arra, hogy felszerelt lovaszt állítson ki. I. Ferdinánd az ostrom után utalt arra, hogy „*ez a városka sem idegen, sem hazai nemzetiségű zsoldos katonát nem kapott...*”.³⁸ Az augsburgi zsoldban harcoló Sebastian Schärtlin von Burtenbach úgy tudta, hogy a rendek 100 embert küldtek Kőszegre.³⁹ Sebastian Schärtlin von Burtenbach egyben a birodalmi csapatok ezredes kapitánya (Oberst-lieutenant) volt (Hammer-Purgstall 1963: 115). Elvileg tehát a jól tájékozottak közé kellett tartozni. Ez a részlet is inkább az alsó-ausztriai rendi katona kiállítás kötelezettségére enged inkább következtetni. Velük készült először Bécs alá, „*a várat pedig elkeserítő helyzetemhez képest jól felszerelve egy derék nemesemberre bíztam*”.⁴⁰

³⁶ Uo. Kőszeg város ülésjegyzőkönyve. Protocollum. 1572-1575. Kőszeg, 1574. ápr. 25. 69., valamint Kőszeg város adóügyi iratai. Conscriptioes. Kö 510-512. Musterregister der Statt Günß 1575. Besetzung der Stattmaur. 4.

³⁷ Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 28. In: Ostromemlékezet 1532. 35.

³⁸ Uo. I. Ferdinánd király levele Jurisics Miklósnak. Linz, 1532. szept. 12. 49.

³⁹ Uo. Sebastian Schärtlin von Burtenbach augsburgi zsoldoskapitány levele Augsburg város tanácsának. Bécs, 1532. szept. 5. 127.

⁴⁰ Uo. I. Ferdinánd király levele Jurisics Miklósnak. Linz, 1532. szept. 12. 35.

Ennek a nemesembernek a személyéről nem tudunk semmit. Fel kell azonban figyelni arra, hogy Jurisicson kívül név szerint még egy nevet említenek a források Kőszeggel kapcsolatban, nevezetesen Longin von Puchheim báróét.⁴¹ Róla tudjuk, hogy 1532. augusztus 14-én stájer és krajnai segítséggel Szalónakon védte ki a török ostromát. Ez a forrás arról is beszél, hogy „*Nikolics kőszegi kapitány úr és Longin von Puchheim báró úr által küldött szóbeli és írásos*” jelentés birtokában sürgette I. Ferdinándot Kőszeg felmentése érdekében. Istvánffy viszont azt írta, hogy I. Ferdinánd „*egy német századdal*” küldte Kőszegre, de még az ostrom előtt. Ráadásul azt is hozzátette, hogy „*Nikolics is másik száz gyalogossal*” növelte őrségét, még hozzá a saját pénzén.⁴² Az ellentmondás nem oldható fel. Puchheim maga is fenyegetett volt Szalónakon, onnan el nem mozdulhatott. Teljesen kizárható a fenti, egyébként Szalónakról keltezett levél alapján, hogy elhagyta volna a szalónaki várat. Még inkább, hogy a török által körülzárt Kőszegre menjen. Persze meg kellene tudni magyarázni, hogy más források miért tulajdonítanak olyan aktív szerepet Puchheim bárónak Kőszegre vonatkozóan. Istvánffy úgy tudta, hogy miközben ő a török táborba ment, hogy Ibrahimmal tárgyaljon, „*a várost és a vár gondját Puchheim Longinra, tisztársára bízta...*”⁴³ Mint tudjuk, Jurisics első felesége br. Katharina Puchheim volt (Taucher 1932: 17). Van, aki őt Longin von Puchheim testvérének tartja, ennél fogva a szalónaki kapitány Jurisics sógora lett volna (Bakay 2001: 263). Ezt nem tudjuk megerősíteni. Azt azonban igen, hogy „*ez a városka sem idegen, sem hazai nemzetiségű zsoldos katonát nem kapott...*”. Ezt I. Ferdinánd írta le az ostrom után Jurisics Miklóshoz írt levelében. Közvetlenül az ostrom után, 1532. szeptemberében.⁴⁴ Ez a levél felér egy beismeréssel. Egyben teljesen egyértelművé teszi azt, hogy Istvánffy rossz adatokkal és hírekkel rendelkezett a Kőszegre küldött német századra és Puchheimre vonatkozóan. Ezt a véleményt erősíti az ostrom egyik első elemzője, Martin Rosnak is az 1789-ben megjelent könyvében (Rosnak 1990: 117).

Feljebb már esett szó arról, hogy az ostrom előtt Kőszegre menekültek a szomszédos Nádasdy uradalom alattvalói, így a csepregiek is: „*Nagyon figyelmebe ajánlja és dicséri Mikolicz úr Nagyságotok jobbágysai, akik Csepregről jöttek vele, mivel nagyon derekasan viselkedett valamennyi*” – írta urának

⁴¹ Uo. Az egyetemes kereszténység ősi ellenségének a töröknek Ausztria ellen indított második hadjáratának hiteles leírása, ...Nürnberg, 1539. 141.

⁴² Uo. Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Kőszeg ostroma – Jurisics Miklós (1532). 64.

⁴³ Uo. 66.

⁴⁴ Uo. I. Ferdinánd király levele Jurisics Miklósnak. Linz, 1532. szept.12. 49.

Nádasdy Tamás lékai szervitora.⁴⁵ Jurisics Miklós azt jelentette, hogy „köztük sem találtam hétszáznál több hadra fogható embert kezdetben”.⁴⁶ „Körülbelül ezer olyan hadra fogható itteni és idegen férfi volt a városban, akik kiállhattak a falakra” – írta Kőszeg jegyzője az „Ostromnaplóban”.⁴⁷ Hozzáteszi, hogy az ostrom alatt 418-an haltak meg vagy lőttek agyon. Ez a szám nagyon is valószínű. 1575-ben 438 főből állt a kőszegi polgárórség (Bariska 1986: 47). közvetlenül a falakra ekkor 286 főt rendeltek. De akkor város maga is kétszer akkora volt, mint 1532-ben.⁴⁸ Az ostrom alatt tehát 250-300 embert volt képes akkor a város a védelem számára átengedni. Ennél fogva igazat írt az „Ostromnapló”, amely 1000 helyi és idegen férfit említett a védők között. A falak közt még 800 asszony, továbbá 2300 gyermek és öreg, azaz összesen valamivel több mint 4000 ember várta sorsát.

Kőszeg török ostroma

Nincs mit csodálni azon, hogy rémület fogta el őket, amikor a hatalmas sereg 1532. augusztus 5-én megérkezett. Négy nappal 1532. augusztus 9-én később Ibrahim parancsára megkezdődött a török ütegsáncok ásása. Ezek mögé mezei ágyúkat, ún. falkonokat és falkonettákat helyeztek el. A nehéz ostromágyúk ugyanis nem érkeztek meg Kőszeg alá. Lodovico Dolce, I. Ferdinánd életrajzírója is úgy tudta, hogy „Bécsbe érkezett a híre annak, hogy Szolimán...nem hoz magával faltörő ágyúkat”.⁴⁹ Ennek részben ellentmond az a forrás, miszerint a törökök az ostrom után visszavonulóban a stájer Weissenburgnál egy nehéz ostromágyút hagytak vissza (Hammer–Burgstall 1963: 117). A magukkal hozott talpas ágyúkból nyolcat a várostól nyugatra lévő szőlőhegyekre, az ún. Zwingerrel szemközt állították fel. Szulejmán szultánt meglepte, hogy Jurisics felgyújtatta a külvárosokat. Augusztus 10-én ezért vizsgálatot rendelt el. Ezt követően azonban nyomban parancsot a támadásra. Benedikt Kuripecsics, I. Ferdinánd követeinek tolmácsa is ezt írta, hiszen a szultáni hadakkal érkezett

⁴⁵ Uo. Hirnik Lőrinc lékai szervitor levele urának, Nádasdy Tamásnak. Léka, 1532. szept. 4. 45.

⁴⁶ Uo. Jurisics Miklós levele I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 28. 35.

⁴⁷ Uo. Pangratz Swanklernak, Kőszeg város jegyzőjének leírása a város ostromáról. Kőszeg török ostroma az 1532. esztendő augusztus havában. 44.

⁴⁸ VaML. KFL. Tk. Lvt. Pótsorozat I/XV. Bécs, 1526. máj. 24.

⁴⁹ Lodovico Dolce: Az e néven első Ferdinánd császárnak életírása. In: Ostromemlékezet 1532. 164.

Kőszeg alá: „...augusztus 10-én, Szent Lőrinc napján érkeztünk Kőszeg városához, amelyet még ugyanezen a napon heves ostrom alá vettek”.⁵⁰

Három napja tartott a török útegek támadása, de a falkonok 4-5, a falkonetták 1 kg-os vasgolyói nem tudtak komoly kárt tenni a falakban. Augusztus 13-án aztán Ibrahim nagyvezír parancsolta támadásra a hadakat. Négy oldalról hágcsókkal és létrákkal felszerelve rohantak a falakra. Ádáz közelharc kezdődött. A védők azonban tartani tudták magukat. A támadások négy napon át tartottak. A védők több mint egy tucat rohamot, köztük kilenc rendkívül heveset vertek vissza, ha veszteségek árán is.

Kinn a török táborban nyugtalanság lett úrrá. Nagyon gyors sikerre számítottak, de hét nap elteltével kudarc fenyegette őket. Ráadásul az eső szüntelenül esett. Az élelmiszer- és takarmányhiány miatt ideges hangulat alakult ki a törökök kőszegi táborában: „Tudniok kell továbbá, hogy a török táborban nagy kenyérhiány van. Gabona és takarmány még van elég, de nincs malom, ahol őrlöni lehetne, ezért aztán liszt sincs elegendő”.⁵¹ Egy elfogott és kihallgatott török fogoly tette ezt a vallomást. A táboron belül kitört éhínség nagyobb hatással volt a dolgok kimenetelére, mint ahogy azt eddig gondoltuk. Szerémi is úgy tudta, hogy a hadjárat alatt sok ember pusztult el csupán az éhségtől: „Ezért a császár táborát a Fertő-közbe szállította le. Akkor a nagy éhségtől sok hadinép meghalt”.⁵² Így tudta a névtelen olasz tudósító is: „Ami az ételmet illeti, itt is és az egész hadjárat alatt is mindenből igen nagy hiány mutatkozik”.⁵³ Egy névtelen, valószínűleg velencei olasz tudósítása. Belgrád, 1532. júl. 7. 97. Sebastian Schärtin augsburgi ezredes kapitány aggódva írta haza Bécsből, hogy: „...ne hallgassák el, hogy a törökök néhány helyen a Rábán átkeltek, a gabonát nem égették fel, és az a vélemény, hogy valamilyen módon a bécsi táborba szállítják azt”.⁵⁴

Ez a levél egyszerre két dologról adott hírt. Egyfelől arról, hogy a védelemnek nem sikerült mindenütt felégetni az ellenség elől a gabonát. Másfelől arról, hogy a török hadsereg számára a hadtáp nehézségei valóban rendkívülivé váltak. Ezzel függött össze, hogy Hans Katzianer augusztus derekán valóban minden Rába menti malmot leromboltatott.⁵⁵ Az augsburgi zsoldoskapitány

⁵⁰ Uo. Kuripecsics Benedek jelentése I. Ferdinánd király követeinek követjárásáról. 83.

⁵¹ Uo. Két újonnan elfogott török kihallgatása és válasza. Bécs [?], 1532. augusztus vége. 124.

⁵² Uo. Szerémi György: Magyarország romlásáról. 53. A szultán ismételt kudarca Bécs alatt. 61.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo. Sebastian Schärtin von Burtenbach augsburgi zsoldoskapitány levele Augsburg város tanácsának. Bécs, 1532. aug. 17. 113.

⁵⁵ Uo. Egy névtelen jelentése Hans Katzianer alsó-ausztriai kapitánynak. Gesse [Gottschee], 1532. aug. 17. 113.

1532. augusztus végén már azt írta, hogy az éhség stratégiai jelentőségűvé vált. Ezt írta a szultánról: „Általános a vélemény, hogy az éhség miatt tovább kell mennie. Egy kenyér, amely nálunk egy bécsi dénárba kerül, náluk tizenkét asper, továbbá hadseregük fegyelme egészen felbomlott”.⁵⁶

Az élelem és takarmányhiány miatt kezdett elviselhetetlenné válni a hangulat. Maguk a törökök vallották be, hogy naponta 10-12 embert kellett kivégezni rablás és gyűjtogatás miatt.⁵⁷ A két elfogott török vallomása talán a legérzékletesebb. Arra a kérdésre, hogy vajon a török táborban éhínség van, az „első azt válaszolta, hogy egy ökölnyi nagyságú kenyér tíz asperba kerül, a takarmány negyven asperba, s állítólag sokan éhen pusztultak. A másik fogoly azt állította, hogy sokan éhen pusztultak az élelem és a víz hiánya miatt”.⁵⁸ Az asper vagy aszper voltaképpen török ezüst aprópénz: az akcse. Ekkor 50 akcse 1 rajnai aranyra, 60 akcse pedig 1 magyar aranyforintnak felelt meg. 1 akcse pedig 2 dénár volt (Thury 1893: 397). Ezek a részletek nagyon árulkodók. Az ostrom leírásának megfelelő helyén szembesíteni kell ezeket a tényeket a janicsárok viselkedésével. Azzal nevezetesen, amit már fenn idéztünk, hogy a janicsárok bizottságot alakítottak. Vajon miért? Mi állt a janicsár aga lépése mögött? Az elemzés erre is választ ad.

Hogy a török hadvezetés könnyítsen a nehézségein, 1532. augusztus 14-én és 15-én hozzájárult Szalónak és Sárvár ostromához. Ezek az akciók azonban sikertelenek maradtak, miközben sok török fogságba esett. Ez volt az a hír, hogy Katzianernak augusztus 17-én lovas futárral vitték Bécsbe a hírt, miszerint a janicsárok elvesztették a türelmüket. Képviselőiket a szultán egyelőre csak ígérekkel biztathatta: „A császár azt válaszolta, hogy türelemmel kell lenniük, amíg Kőszeg elfoglalják, s azután az élelmiszert, amit a városban találnak, nekik átengedi, s úgy vezeti csatára őket.”⁵⁹

Ibrahim nagyvezír időközben belátta, hogy a kisteljesítményű ágyúkkal kudarcot vallott. Ezért új módszerhez folyamodott. Parancsot adott az aknászoknak, hogy falrobbantó aknákat ássanak. Ez új szakasz volt az ostromban. 1532. augusztus 17-től tehát megkezdődött az aknajáratok építése. A kőszegi falakat körülvevő vizesárok, a szűnni nem akaró esőzés miatt azonban az első

⁵⁶ Uo. Sebastian Schärtin von Burtenbach augsburgi zsoldoskapitány levele Augsburg város tanácsának. Fussbrunnen, 1532. aug. 29. 120.

⁵⁷ Uo. Két újonnan elfogott török kihallgatása és válaszai. Bécs [?], 1532. augusztus vége 122.

⁵⁸ Uo. 122.

⁵⁹ Uo. Egy névtelen jelentése Hans Katzianer alsó-ausztriai kapitánynak. Gesse [Gottschee], 1532. aug. 17. 114.

folyósok csak két nap múltán készültek el. A támadók elképzelése az volt, hogy a puskás janicsárokat elrejtik a sáncok mögé. Ha az aknák lerombolják a falakat, a janicsárok nyomban rohamra indulnak. A tűzmester, Forintos Mátyás vezetésével azonban a kőszegiek figyelőaknákat ástak a falakon belül. Szemben a török aknákkal. Így még a robbantás előtt sikerült kivédeni az első aknatámadást (Marosi 1975: 436.).⁶⁰

1532. augusztus 20-án hatalmas jégeső zúdult a városra. A következő napon azonban Ibrahim újra elrendelte az aknaépítést. Ostromagyúk híján továbbra is abban bízott, hogy ezzel a módszerrel rést tud ütni a falakon. Ennek előkészítésére Ibrahim elszilipeltette a Gyöngyös patak malomárkát. A Belvárost és a várat körülvevő vizes árkot ugyanis ebből táplálták. A biztonságos aknaépítéshez ez a művelet elodázhatatlan volt. Ezen a napon, 1532. augusztus 21-én különös támadási tervvel kötötték össze az aknarobbanást. Mindez persze titokban volt, így Jurisics védői először nem is vették észre a készülődést.

Ibrahim az azabokat, az aknaásással foglalkozó irreguláris gyalogságot, valamint a szultáni testőrséghez tartozó janicsárokat a lerombolt Magyarvárossal szemben álló falszakaszhoz rendelte. Oda, ahol az Alsókapu-torony állt. Ezt a déli falszakasz részben a Zwinger, részben ez a déli városkapu védte. Egyébként itt is kettősfallal védték a várost. Ezzel egyidejűleg az északi oldalról, az ugyancsak elpusztult északi, ún. Sziget városrész felől a védők közé lövetett. Az ágyúk az északi szőlőhegyek magasságából könnyen veszélybe sodorhatták a védőket. Ennek a kettős támadásnak sokan estek áldozatul. Jurisics Miklós, hogy ezt a továbbiakban megakadályozza egyszerű megoldást eszelt ki. A házakról leszedett gerendákból és deszkákból három és fél méter magas védősáncot emeltetett.⁶¹ Egy helyen sikeres volt az aknarobbanás. Hogy a török gyalogság benyomulását meggátolják, az omlás helyét fatorlaszokkal és földdel teli hordókkal torlaszolták el. A kialakult közelharcban sok török is elesett.

Az aknaásást Ibrahim biztatónak ítélte meg. Ezért 1532. augusztus 22-ére általános támadást készítettet elő. A ruméliai hadseregnek kiadta a parancsot, hogy folytassák a vizesárkok feltöltését. Ez a korábban megkezdett művelet két napig tartott. Fa volt elég, hiszen a közeli erdőkből hordták az anyagot. Ezúttal azonban nem nappal, hanem éjjel végezték el az aknák ásását.⁶²

Válságos pillanat következett. A kőszegiek tudomására jutott, hogy segítséget nem várhatnak. Magyarországi és a tartománybeli rendeket ugyanis éppen

⁶⁰ Uo. Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 28. 34.

⁶¹ Uo. Paolo Giovio (Paulus Iovius): Jelenkori történetek könyve. 30. könyv. 151.

⁶² Uo. Szulejmén szultán napló. IV. Az 1532. évi hadjárat. 176.

ekkor rendelték Bécs alá. A falakon belül sokakon erőt vett a csüggedés. Voltak, akik árulásra készülődtek. Papírtekercset dobtak ki a török táborba, amelyen az állt, hogy szabad elvonulás fejében feladják a küzdelmet.⁶³

Mindezt állítólag Ibrahim pasa egyik titkos tanácsosa, „*egy született keresztény*” készítette elő. Ibrahim nagyvezír és Ajász, az anatóliai pasa visszatartotta az ajánlatot. Feridun bég azonban elismerte, hogy az árulást maguk a kőszegiek leplezték le.

Ibrahim meg volt győződve, hogy a védelem már nem sokáig tudja tartani magát. A hírek is ezt erősítették meg. Ráadásul a török éjjeli aknaásását valóban nem fedezték fel a falakon belül. Ibrahim biztosra ment. Olyannyira, hogy a szultánnak megígérte, hogy 1532. augusztus 23-án végleg beveszi a várost. A padisah erre az őt kísérő janicsár testőrséggel, a szolakokkal, valamint I. Ferdinánd két, a török táborban visszatartott követével, a krajnai Joseph von Lamberggel és a vicenzai olasz Leonardo Nogarolával a város fölé emelkedő szőlőhegyre vonult. Ezt a magaslatot a helyi hagyomány azóta is Szultán-tetőnek nevezi (Chernel 1877-1878: II. 33).

A janicsárok több ezer fős serege négy hatalmas alakzatban sorakozott fel az ütegsáncok mögött.⁶⁴ Ez azt jelentette, hogy ezúttal négy oldalról készültek támadásra. Az elit gyalogság arra várt, hogy az éjjel elhelyezett aknákkal rést üssenek a falakon. Ez meg is történt, hiszen röviddel ezután mennydörgésszerű robajjal omlott le a városfal egy 18-19 méter hosszú szakasza. Az omlás helyére berohanó janicsárokat azonban a védők ösztüze, kőzapor és a lándzsások fogadták. A törökök több hullámban támadtak. A fatorlaszok és a földdel teli hordók ismét jó szolgálatot tettek, így a török támadás újra megghiúsult. Mégis, a roham mindkét oldalon nagy veszteséggel járt: „...*én is elvesztettem eben a támadásban a legjobb szolgálóimat, akik miatt szívemben mély gyász uralkodik*” – írta Jurisics I. Ferdinándnak.⁶⁵

Ibrahim kitűnően előkészített támadása ismét kudarcot vallott. Ezúttal azonban nemcsak a janicsárága, hanem a szultán bizalma is megrendült Ibrahim nagyvezírben. Valószínűsíthető volt, hogy a török hadvezetés szembekerül egymással. Ez volt az egyetlen, amely még éltette a védőket. Éppen abban bíztak, hogy a török táborban valamiféle válság lesz úrrá. Annyi realitás volt azért ebben, hogy ekkora már rendkívül nagyok voltak a veszteségek mindkét oldalon emberben, ellátásban, hadianyagban és lélekerőben egyaránt.

⁶³ Uo. 176.

⁶⁴ Uo. Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 28. 34.

⁶⁵ Uo. 34.

A források azt írják, hogy mindkét oldalon erőgyűjtés következett. És persze újabb kétnapos eső. Jurisics ekkor már végképp hiábavalóan könyörgött a bécsi segítségért. „Nagy veszély közepette futárt küldtem Bécsbe...A futár visszatért, de sem katonát, sem puskaport nem hozott, tehát a felmentés minden reménye nélkül” – írta az első levelében Jurisics. Szalónaki közvetítéssel Felitian von Petschach és Helfried von Megau lovagok vitték Bécsbe a kérést.⁶⁶ Ezt a keresztény hadak legfőbb parancsnoka, II. Frigyes, pfalzi választófejedelem egyik Bécsben tartózkodó passau-i híve írta.⁶⁷ A szalónaki közvetítés arra vonatkozik, hogy a futárok Jurisics kőszegi kapitány és Longin von Puchheim báró részben szóban, részben írásban tett jelentéseire hivatkoztak. Azaz könnyen elképzelhető, hogy a két küldönc a szalónaki Puchheim közvetítésével, a hegyeken keresztül jutott be a körülvevő Kőszegre. Egy bécsi tanácsos úgy tudta, hogy ekkortájt Kőszegen még hatszázán éltek, jobbára asszonyok és gyerekek, „nyolc napja csak kovásszal táplálkoztak”⁶⁸.

A Bécs alá készülő 86 ezer fős egyesített, keresztény sereg azonban még nem állt készen. Egyébként is, írta I. Ferdinánd az ostrom után Jurisicsnak, „...nem lehetett megkockáztatni, hogy a törököt erővel megtámadjuk, hogy menekülésre kényszerítsük vagy kiverjük őket”. Ekkor be is ismerte: „Az említett utánpótlás és ellátás sem juthatott el hozzád, arra a későbbiekben sem volt mód”.⁶⁹

Ezzel a lesújtó válasszal érkezett a szepességi származású Hans Gennersperger hadikém is Kőszeg alá (Bakay 2001: 251). A töröknek öltözve az egyik roham során jutott be a városba. Csak I. Ferdinánd lelkesítő szavait hozta. Az uralkodói üzenetet fel is olvasták a védőknek. Gennersbergert aztán éjnek idején kötélen bocsátották le a vár árkába. Szerencsésen visszajutott Bécsbe, pedig útközben portyázó törökökkel találkozott. Hogy megmeneküljön, egy tevehullája mögé rejtőzött.

Augusztus 26-án újra nagy támadásra készült a török tábor. Ibrahim újabb parancsot adott ki, de ezúttal a pihentebb anatóliai hadseregnek is. A készülődés új támadási terven alapult, beismervén, hogy az aknarobbantással összekötött támadások is kudarcot szenvedtek. Őszvérekkkel, tevékkel hordatták a fát a falak

⁶⁶ Uo. Az egyetemes kereszténység ősi ellenségének, a töröknek Ausztria ellen indított második hadjáratának hiteles leírása, amiként az az elmúlt 1532. esztendőben valóban megtörtént...Nürnberg 1539. 141.

⁶⁷ Uo. 35.

⁶⁸ Uo. Egy bécsi tanácsos által Strassburgba küldött röplap... Bécs [?], 1532. szept. 21. után. 134.

⁶⁹ Uo. I. Ferdinánd király levele Jurisics Miklósnak. Linz, 1532. szept. 12.

alá.⁷⁰ Egyenlő hosszúságú, csaknem két és fél méteres gerendákat termeltek ki. Ezekből a Róka-fok-bástyáján, a városfal északkeleti sarkán a bástyánál is magasabb, gúla alakú vívótornyokat ácsoltak.⁷¹ A vívótornyokat úgy helyezték el, hogy közrevegyék a Róka-fok-bástyát. Az egyikről a védők arcvonalát, a keleti falat, a másíkról a seregszárnyat, az északi szakaszt pásztázták. Amikor a védők ezt észrevették, néhány kisebb fahordót kénnel, szurokkal és faggyúval megtöltve, a fagúlákra vetették. Továbbá csépeletlen, felgyújtott gabonakévéket, szalmakötegeket dobtak át a falakról. Így az egyik tornyot sikerült is lángba borítani. A támadók azonban hamar eloltották a tüzeket.

A következő napon, 1532. augusztus 27-én aztán végleg elszabadult a pokol. Ezernyi, tüzes nyílveszőt és gyújtólövedéket szórtak a városra. Maga Jurisics sem talált magyarázatot arra, hogy miként sikerült a tűvést elkerülni. Nyilván közrejátszott ebben az is, hogy az eső szakadatlanul esett tovább. Ekkor már mindenki harcolt. Fegyvert fogtak az asszonyok is. Ibrahim pedig már a reguláris lovasság, a szpáhik bevetését is fontolgatta. A meg-megismételt támadásokat sikerült kivédeni. Délután négy órakor aztán újabb heves török roham kezdődött. Négy török zászlót már ki is tűztek a falakra, ám az áttörés mégis elmaradt.

Janicsárlázadás, tárgyalások és a békekötés

A kőszegi „Ostromnapló” 1532. augusztus 28-ra azt jegyezte be, hogy a törökök valamennyi roham közül ezen a napon vezették a legvéresebb támadásokat. A rohamok kora reggeltől délután egy óráig tartottak.⁷² Ezt a napot azonban egy érdekes közbjáték vezette be. Ibrahim ugyanis a rohamokat megelőzően tárgyalásokat javasolt. Méghozzá egymás után három alkalommal is. Először négy tagú, előkelő rangú, török küldöttséget menesztett a falak alá, hogy a vár és város megadásáról tárgyaljanak.⁷³ Jurisics azonban ebbe nem mehetett bele. Újabb tárgyalást kértek. A válasz hamar eljutott a szultánhoz, „*aki iszonyú haragra gerjedt. Ibrahim pasa azonban késznek mutatkozott, hogy segítsen rajtam*” — folytatta a kőszegi kapitány. Nos, itt kell visszatérni a fenti ígérteünkhöz. Ahhoz, miszerint szembesítenünk a tényeket janicsárok viselkedésével. Választ kell adnunk arra, hogy mi volt az oka annak, hogy a janicsárok bizottságot alakítottak.

⁷⁰ Uo. Szulejmán szultán napló. IV. Az 1532. évi hadjárat. 176.

⁷¹ Uo. Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 30. 37-38.

⁷² Uo. Pangratz Swanklernak, Kőszeg város jegyzőjének leírása a város ostromáról. Kőszeg török ostroma az 1532. esztendő augusztus havában. 43.

⁷³ Uo. Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 30. 37.

Arra is, hogy mi állt a janicsár aga lépése mögött. Máskülönbem nem érthető Ibrahim taktikája sem. Nem érthető, hogy mi zajlott le a török hadvezetésben és miért kezdeményezte a nagyvezír a meg-megismételt tárgyalásokat. Elvi és gyakorlati jelentősége is vannak annak, hogy ezt egyszer és mindenkorra tisztázzuk. Elvi azért, mert ha rosszul nyúlunk ennek a fontos részletnek a magyarázatához, az egész kőszegi ostromtörténet hamisan értelmezzük. Gyakorlati értelemben is fontos, mert a forrásokban benne van az végkifejlett kézzelfogható indoklása, anélkül hogy a képzeletre kellene bízni azt.

Vannak forrásrészletek, amelyek enélkül valóban félrevezetik az elemzőt és az olvasót is. „*Ibrahim pasa azonban késznek mutatkozott, hogy segítsen rajtam*”. Ezt a mondatot a kőszegi kapitánytól idéztük. Félreérthető? Igen. Mindezt még meg is tudjuk toldani. Nádasdy Tamás lékai szervitorától ugyanis olyan levelet kapott az ostrom után, miszerint: „*Mikolicz úr nagyon figyelmébe ajánlja Ibrahim pasát. Ha ő nem lett volna, vége lett volna neki, mivel még akkor ismerte őt, amikor követségben volt a császárnál (ti. a szultánál, a szerz.), és azt akarja, hogy tisztessége meghagyásával élete végéig szolgáljon neki. Mikolicz úr megírta már Ferdinándnak, hogy ezután kurváknak adja a várait megőrzésre ennyi segítséggel, s ne vitéz férfiaknak. És már sokkal jobban hisz Nagyságotoknak Mikolcz úr a budai dolgokban stb.*” – írta Jurisicsra hivatkozva Hirnik Lőrinc.⁷⁴ Félreérthető részlet ez is? Igen. Sőt, éles bírálatot is tartalmaz I. Ferdinándra, hovatovább közeledést a budai állásponthoz, Szapolyai törökös politikájához. Bizony félreérthető. Persze, csak addig, amíg végére nem járunk.

Egész irodalma van már annak, hogy miként adta át Jurisics jelképesen Kőszegét a töröknek. Éppen ezért meglepő, hogy Ibrahim helyzetét senki nem elemezte érdemlegesen. Pedig ebből kiderült volna, hogy nem esett szó megadásról. Mint ismeretes, Jurisics minden nagyvezíri ajánlatot és követelést visszautasított. Mégis. Fel kell figyelni arra, hogy milyen ajánlatokat tett Ibrahim Jurisicsnak. Az első változat szerint, Kőszeg megmenekül, ha Jurisics évi adófizetője lesz a török budai vazallusának. A második szerint Jurisicsnak „*azonnal kétezer magyar aranyforintot*” kellett volna fizetni „*a török gyalogság főparancsnokának*”, „*a janicsáragának*”.⁷⁵ Ibrahim ugyanis azt állította, hogy a szultán a janicsáragának adományozta Kőszegét. Azért, mert a legtöbb kárt a janicsárok szenvedték el a kőszegi ostrom alatt.

⁷⁴ Uo. Hirnik Lőrinc lékai szervitor levele urának, Nádasdy Tamásnak. Léka, 1532. szept. 4. 45-46.

⁷⁵ Uo. Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 30. 37.

Nos, itt van értelme visszaidézni, hogy a janicsárok bizottságot küldtek a szultánhoz, mondván, ők harcolni akarnak: *„Éppen itt az ideje annak (ti. a harcnak. A Szerző.), különben szívesebben mennének a halálba, semhogy éhen pusztuljanak”*.⁷⁶ Nem érdemes kerülgetni az események minősítését. Ez az egész felért egy janicsárlázadással a kőszegi török táborban. Valamiképpen le kellett őket csillapítani. Elvégre ők voltak mindig is, akik képesek voltak eldönteni a harc, az ostromok kimenetelét. Fent már idéztük, hogy emiatt a szultán kénytelen volt nekik ígéretet tenni. Eszerint Kőszeg bevétele után övék lett volna a teljes hadizsákmány, így a városban található élelmiszer is. Ibrahim tehát nehéz helyzetbe volt, hiszen szembekerült a janicsárok agájával. Az ostrom ezen szakaszában tehát a janicsárok elégedetlensége volt a legsúlyosabb ok, amiért Ibrahim nagyvezír tárgyalásokra kényszerült. *„Ibrahim pasa azonban késznek mutatkozott, hogy segítsen rajtam”* – írta Jurisics a fenti idézetben. A tárgyalási készség mögött azonban ezúttal nemcsak az állt, hogy a harmadik hete késett Kőszeg katonai bevétele. Most már a török vezetésben kitört válság is erre kényszerítette Ibrahim szeraszkert. Két, egymást még Konstantinápolyból ismerő, messze nem egyenrangú fél tárgyalt egymással. A tárgyalásra azonban a török nagyvezírt a janicsárság készítette. Ne feledjük, amikor Jurisics végül elszánta magát, hogy élete kockáztatásával kimegy tárgyalni a török táborba, a *„janicsárok főparancsnoka azt követelte..., hogy engedjem be egyedül a várba, hogy megnézhesse a várban lévő lovasokat”*.⁷⁷ Érdekes jelenet lehetett. A janicsáraga a nagyvezír által vezetett tárgyalás közepette azt követelte, hogy személyesen ellenőrizhesse a védők helyzetét. Nem bízott a várkapitányban, de a nagyvezírben sem. És ez utóbbi a döntő. Éppen ez igazolja, hogy török hadvezetésén belüli teljes lett bizalmatlanság.

Ibrahim ezen kudarcba fulladt tárgyalások után rendelte el az augusztus 28-i támadásokat. Ekkor már a török szultán indulni készült, hogy innen egy napnyi távolságra üttesse fel a táborát. A nagyvezír teljességgel elvesztette türelmét. Minthogy nem bízott a janicsárokból, most a lovasságot is bevetette. Ilyesmi nem is igen fordult elő, hogy a szpáhikat ostromra kényszerítsék. A támadást ismét északkeleten összepontosították. A gúla alakú vívótornyokról pallókat vetettek a falakra. A Róka-fok-bástya két oldalfala mentén egyszerre indítottak támadást. Ezúttal hajszálon múlt, mégsem sikerült az áttörés. Ami eddig nem történt meg, az most igen. Egyszerre nyolc török zászlót sikerült kitűzni a

⁷⁶ Uo. Egy névtelen jelenése Hans Katzianer alsó-ausztriai főkapitánynak. Gesse, [Gottschee], 1532. aug. 17. 114.

⁷⁷ Uo. Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 30. 39.

falakra.⁷⁸ Ez a hír hamar eljutott a Szent Jakab-templomba és a Szent Katalin kápolnába. Itt gyűlt össze az öregek, asszonyok, gyerekek sokasága. Azok, akik túléltek az eddigi megpróbáltatásokat. Abban bíztak, hogy a beszentelt helyek menedékjoga majd megvédi őket, ha a török mégis áttörne a falakon. A vész hír hallatára ez a tömeg pánikba esett. Félelmében ordítozni, sikítani kezdett. Kiki övéit féltve a veszélyeztetett falszakasz felé rohant. Ezt a betörő törökök úgy értelmezték, hogy a házakban elrejtett, felfegyverzett hadinép közeledik és visszahőköltek. A török támadás megtorpant (Lelkes 1960: 17). A védők ellen-támadásba lendültek, sőt két török zászlót is raboltak. Ezeket aztán utánuk vágták.

Érdemes megjegyezni, hogy milyen legendát fűztek később ehhez az eseményhez. A hagyomány szerint ugyanis ezen a napon *Szent Márton* lovas alakja jelent meg a falakon és kivont karddal arra kényszerítette a törököket, hogy azok meghátráljanak. V. Károly történetírója, az olasz *Paolo Giovio* bele is szőtte ezt a történetet műve 30. fejezetébe: „*A törökök azt mondták, hogy a várból épségben kimentő őrség harsogó kiáltóását hallották, s a levegőben egy lovas pillantott meg kivont karddal, aki támadásuk közben megfenyegette őket. Késéggkívvül Szent Márton alakja volt ez...*”⁷⁹ A humanista historikus azt is hozzátette, hogy Szent. Márton a nehéz időkben mindig segítségére volt a szombathelyieknek. „...*egyébként – folytatta – ennek a csodának megtörténtét Nicolizza igazolja, akitől ezt az esetet... Bécsben hosszas tudakozódás után hallottam*”. Azt javasoljuk, hogy ne mosolyogjuk ki azt a legendát. Olyan ez, mint a héjas gyümölcs. Fel kell törni, hogy az ehető részéhez érjünk. Mert mi van akkor, ha csupán a műfaja más a Giovio-féle szövegbetétnek. Azaz a valóságos történetet átöröklő forma, de a lényeg igaz. Istvánffy Miklós is átvette ezt a részt: „...*egy hatalmas termetű és tekintélyes külsejű lovas fénylő fegyverekkel kimentott a várból... Ez a törökben oly szokatlan félelmet és rettegést támasztott, hogy fejvesztett futással vonultak vissza a falaktól.*”⁸⁰ Istvánffynál már vándormotívum lett a jelenetből, sőt Pannónia védőszentje, a szombathelyi születésű Szent Márton már Kőszeg oltalmazója lett. Eltekintve az átvételtől, továbbá Szent Márton Itáliában és Bécsben is ismert kultuszától, valamire mégis felfigyeltünk. Más források egybehangzóan állítják, hogy ezen utolsó ostrom után nem lehetett rávenni a törököket a támadásra: „*Asszonyaink és gyermekeink jajveszékését ... úgy értelmezték, hogy felfegyverzett hadinépet rejtettünk el a*

⁷⁸ Uo. I. Ferdinánd király levele Jurisics Miklósnak. Linz, 1532. szept. 12. 49.

⁷⁹ Uo. Paolo Giovion (Paulus Iovius): Jelenkori történetek könyve. 30. könyv. 154.

⁸⁰ Uo. Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. Kőszeg ostroma – Jurisics Miklós (1532). 66.

házakba, s erre visszahőköltek. A mindenható Isten, lám, megsegített minket".⁸¹ Ez itt a lényeg. A támadó teljesen félreértette a falakon belül kitört pánikot. Ugyanakkor a védők nem is tudták megmagyarázni, hogy miért torpant meg a török támadása. V. Károly történetírójának láthatóan nem volt elég Jurisics magyarázata, ez csak isteni csoda közbejöttével volt magyarázható. A valóságos eseményt Pannónia védőszentje közbenjárásával hitelesítették. A legenda pedig útra kelt. Lodovico Dolce, I. Ferdinánd történetírója is átvette ezt.⁸² Benedikt Kuripecsics, a követek tolmácsa, aki az ostromot a török táborból nézte végig, azt írta: „...Isten segítségével nélkül semmi sem segített volna, inkább mindkét részről megegyezésre jutottak”.⁸³

Ebben az utolsó ostromban 60 védő pusztult el. Nagy szám ez, kiváltképpen, ha meggondoljuk, hogy az egész ostrom 418 áldozatot követelt. Maga Jurisics is megsebesült. Egy szpáhi lovas lándzsája és egy janicsárflinta golyója ütött sebet rajta. Az osztrák követek tolmácsa szerint „török oldalon kétezer ember pusztult el”.⁸⁴ A krajnai főkapitány, Siegmund von Weichselberg krajnai kapitány azt írta a stájer főkapitánynak, hogy Ibrahim egy szolgája szerint a nagyvezír „ötezer janicsárt és legjobb harcosait veszette el Kőszeg előtt”.⁸⁵ Az „Ostromnapló” ennél lényegesebb kevesebbet jegyzett fel. Összesen 765 török áldozatról tesz említést.⁸⁶ Amint jeleztük, a szultán ekkor már nem tartózkodott a kőszegi táborban. Neki Dzsáfer bég, a szultáni lovas testőr vitte meg a hírt a Sopron megyei Szakonyba. Eszerint Kőszeg meghódolt Szulejmán szultán serege előtt. A padisah 500 vert aranyat és egy kaftánt ajándékozott neki, jövedelmét pedig 10 ezer akcséval felemelte.⁸⁷

A jó hírt hozók jutalma volt ez. Török értelmezés szerint a győzelemé. Ibrahim szeraszkernek éppoly szüksége volt a békére, mint Jurisicsnak: „*Midőn a török császár a keresztények ekkora erejét és bátor szívét látta, egészen erőt vett rajta a csüggedés, hiszen huszonöt napja egész hadseregével Kőszeg előtt táborozott. Állatai és emberei szenvedtek, hanem mihelyt alkalma nyílt a tisztes-*

⁸¹ Uo. Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 30. 38.

⁸² Uo. Lodovico Dolce: Az e néven első Ferdinánd császárnak életrása. 165.

⁸³ Uo. Kuripecsics Benedek jelentése I. Ferdinánd király követeinek követjárásáról. 1532. május 3.–szeptember 2. 84.

⁸⁴ Uo. 84.

⁸⁵ Uo. Siegmund von Weichselberg krajnai kapitány levele Hans von Ungandnak, a stájer főkapitánynak. Neudau, 1532. aug. 20. 115.

⁸⁶ VamL. KFL. 179. sz. Dürküschle Belegerung vor Günß Im Monat Augusti des 1532 Jars. 4. A róla készült forráskiadványban még nem szerepel a török áldozatok száma, de ezt azóta megfejtettük.

⁸⁷ Uo. Szulejmán szultán napló. IV. Az 1532. évi hadjárat. 177.

séges elvonulásra, a kapitány urat a Porta iránti hódolatra és megegyezésre szólította, és békét kötött vele.”⁸⁸ A lényeg az, hogy itt két fél békekötéséről van szó. Az egyezséget Ibrahim nagyvezír kötötte meg. Arra kínosan vigyázva, hogy török szempontból meghódolásnak minősüljön. Erre maga Ibrahimnak is volt rá volt szorulva. Részben a padisah, részben a janicsáraga miatt. A tárgyalást Ibrahim kezdeményezte a városi gyöpon (Anger) felállított nagyvezíri sátorban. Ide Jurisics már sebesülten érkezett. Erre hivatkozott, akkor is, amikor elhárította Ibrahim javaslatát. Ibrahim arra kérte ugyanis, hogy kísérje el a szultánhoz, hogy Jurisics a szultánnak kezet csókoljon. „Észrevettem rajta – írta Jurisics –, hogy nagyon is jól megértette, miért is vonakodom attól, hogy a császárhoz (ti. a szultánhoz. A Szerző) menjek, és hogy igen nagyra becsülöm”.⁸⁹ Ez jelentős gesztus volt Ibrahim részéről. Megkímélte Jurisicsot attól, hogy a szultánnak kezet kelljen csókolni. Mielőtt kiment volna a török táborba, az őrség lelkére kötötte, ha bántódása esnék, miatta a várat és a várost fel ne adják. Előtte egy órát tartotta a tárgyalás a város polgáraival és Jurisics alattvalóival a teendőkről.

A két fél mindenekelőtt arra törekedett a tárgyaláson, hogy a kölcsönös érdekek figyelembevételével lezárják, ami Kőszeg alatt történt. Hangsúlyozzuk, nem egyenlő felek között zajlott le mindez. Sőt, még hivatalos jellege sem volt mindennek, hiszen Jurisics nem I. Ferdinánd nevében tárgyalta: „Ibrahim pasával tárgyalásokat folytattunk egy bizonyos ügyről, s arra kért, hogy jelentsem majd Felségednek” – írta Jurisics I. Ferdinándnak.⁹⁰ Itt is találgatásokra vagyunk utalva. Nem tudjuk, miről kellett jelenteni, de nincs is külön jelentősége, mert nem befolyásolta az egyezséget. Ibrahim kieszközölte, hogy a szultán Kőszeg várát és városát mindenestül Jurisicsnak ajándékozta. Úgy is mondhatnánk, a szultán Kőszeget meghódítottnak tekintette. Ugyanakkor a kőszegi kapitány kezén hagyta mindazt, aminek amúgy is birtokában volt. Jurisics ezt elfogadta, de Ibrahimnak nem a kezét, hanem „a nagyobb tisztesség kedvéért a kaftánját” csókolta meg. Csupa keleti jelképeség. A szultáni napló azt írta: „Ma délelőtt (939. év Moharrem hava 26-án, azaz 1532. augusztus 28-án. A Szerző) a vár bégje, Mikola kegyelmet kért, s mivel ő volt az, aki korábban Ferendus király követe volt, megadatott neki. Kijövéen tehát a pasához, átadta a várat. A pasa pedig dívánt tartott, amelyen az összes bégek kezet csókoltak neki”.⁹¹

⁸⁸ Uo. Pangratz Swanklernak, Kőszeg város jegyzőjének leírása a város ostromáról. Kőszeg török ostroma az 1532. esztendő augusztus havában. 43.

⁸⁹ Uo. Jurisics Miklós jelentése I. Ferdinánd királynak. Kőszeg, 1532. aug. 30. 39.

⁹⁰ Uo. 40.

⁹¹ Uo. Szulejmán szultán napló. IV. Az 1532. évi hadjárat. 176-177.

A nagyvezíri tanács azután küldte Dzsáfer béget a szultánhoz Szakonyba, hogy közölje vele: „*a várat meghódították*”.⁹²

Hogy a jelképes zászlókitűzés megtörtént-e, nem bizonyítható. Paolo Giovio, humanista olasz történetíró és az őt alapul vevő Istvánffy szerint állítólag ez is szerepelt az elvonulás feltételei között. Jurisics azonban nem szólt egy szót sem erről. Az elemzők egy része éppen ezért ezt egyszerűen elutasítja (Récsey 1883: 458). A török források természetesen megadásról beszélnek. Hozzá kell tennünk, hogy nemcsak Kőszegnél. Ugyanezt írták le Grác esetében is. Holott ott aztán még ostromra sem került sor. Ez a török propaganda része lett. Az öngizolás esete (Hammer–Burgstall 1963: 117–118). A kőszegi várkapitány ugyanakkor elmondta, hogy mennyire bizalmatlan maradt a janicsárága. Jurisics csak úgy tudta leszerelni, hogy nem vállal felelősséget a várban maradt spanyol és német katonákért (Katona 1794: 823). „*Sokat beszélgettem Mikolicz úrral arról a pontosságról és cselről, amelyet ha nem alkalmaznak Kőszeg alatt, biztos nincs város Németországban a nagy Kölnig (ha a német urak nem ügyelnek jobban), amelyiket el ne foglalnának*” – írta a lékai szervitor Nádasdy Tamásnak.⁹³ Valóban. A magyarországi várostromok történetében először alkalmazták Kőszegen az ellenakna-ásás módszerét. Továbbá az is igaz, hogy Jurisics követjárása alkalmával nagyon kitapasztalta a keleti gondolkodást.

Elvonulás. Az elmaradt összecsapás

1532. augusztus 30-án a török tábor úgy vonult el, hogy valamennyi vállalkozása kudarcba fulladt. A kor azonban nem igen fogadta el a békekötést. Csak a meghódolást. Még a kortársak is gyanúval kezelték a történeteket. 1532. szeptember 1-én, egy nappal a török távoztása után a Jurisiccsal együttműködő Nádasdy Ferenc is azt írta fiának, Nádasdy Tamásnak, hogy Ibrahim kétezer fiatal leányt és asszonyt követelt Jurisicstól. Ezt az ajánlatot Jurisics megbeszélte az övéivel és meg is ígérte Ibrahimnak (Károlyi–Szalay 1882: 223). Mint láttuk ilyesmiről szó sem volt a tárgyalásokon. De nem is lehetett. Ugyanilyen hamisságokról beszél Hirnik Lőrinc is: „*Bécsben az a hír járta Mikolicz úrról, hogy beengedett magához három pasát és naponta megvendégelte őket. Ugyanígy beszél rólam is egy útonálló német, aki velem volt Lékán, de titokban megszökött... És mindezt képesek voltak elhinni azok a bestiák*”.⁹⁴

⁹² Uo. 177.

⁹³ Uo. Hirnik Lőrinc lékai szervitor levele urának, Nádasdy Tamásnak. Léka, 1532. szept. 4. 47.

⁹⁴ Uo. 47.

A közben Bécs alatt egyesült birodalmi csapatokkal Szulejmán szultán már nem merete vállalni az összecsapást. A török hadvezetést ugyanis az is zavarta, hogy Bécsújhellyel a hátában kellett volna megkezdeni a támadást (Bucholtz 1968: 108). Egyetlen lépésre nem szánta el magát. A törökök félelmetes hírvíri irreguláris lovasságát, az akindzsiket Linz irányába parancsolták. Kászim bég és tízezer lovasának utolsó portyája volt ez. A török hadvezetés ezzel akarta lekötni az egyesült keresztény hadakat, hogy a szultáni főhad annál zavartalanabban vonulhasson vissza Bécsújhely alatt megfordulva Gleisdorf, Graz, Leibnitz, Maribor (Marburg), Varasd és Pozsega útvonalon Nándorfehérvár felé. A csel sikerült, de az akindzsik valamennyien odavesztek.⁹⁵

Most bánta meg igazán Alsó-Ausztria, Stájerország, Krajna, sőt Karintia is, hogy korábban minden katonát Bécs védelmére rendeltek. A keleti tartományok a visszavonuló törökök úgyszólván szabad prédájává váltak (Bariska 1983: 107). Erről a török forrásokra hivatkozva is sok adatunk van (Barcza 1932: 15). V. Károly spanyol hadai élén a legyőzhetetlenség tudatában vonulhatott el Itáliába. Az egyesített keresztény hadak ezzel feloszlottak. A vereség nélkül visszatért Szulejmánt 1532. november 21-én nagy pompával fogadhatták Isztambulban. 1532. október 16-án pedig Gritti is feladta Esztergom ostromát. Hieronimus de Zara, I. Ferdinánd sztambuli követe 1532 márciusában arról értesíthette Katzianert, hogy a Porta fegyvernyugvást rendelt el Gritti Alajos és Szapolyai János országainak határain.⁹⁶

Az 1532. évi nagy török hadjárat véget ért anélkül, hogy a két nagy ellenfél hadai összecsaptak volna. Európai jelentőségű háborúnak ígérkezett. Ennek lett váratlan főszereplője Kőszeg is. A város történetében ez volt az egyetlen, egyben utolsó példa, ahol a vár és város példamutató egységről tett tanúbizonyosságot. Ehhez szükség volt Jurisics Miklós kivételes személyiségére is. Továbbá arra a rendi összefogásra, amely Nyugat-Magyarországot és az osztrák örökös tartományokat is összekovácsolta. Az utolsó török kontingens 1532. szeptember 30-án 11 órakor hagyta el Kőszeg határát. 1778-ban ezt újra jegyzőkönyvezették Kőszegen. Ennek emlékeztére szólnak meg ma is mindennap 11 órakor a kőszegi harangok.⁹⁷

⁹⁵ Paolo Giovio (Paulus Iovius): Jelenkori történetek könyve. 30. könyv. 158-159.

⁹⁶ Uo. Új híradás a Római Királyi Felség és a nagyhatalmú Török Császár között nemrég kötött egyezségéről és békéről Bécs [?], 1533. márc. 2. után. 137-138.

⁹⁷ VaML. KFL. Kőszeg város tanácsülési jegyzőkönyve. Protocollum. 1770-1778. Kőszeg, 1778. ápr. 2. 43-44.

Rövid összegzés

Ma már egyre világosabb az 1532. évi török hadjárat és benne Kőszeg ostromának története. Úgy tűnik, Szulejmán szultán hadai 1532 nyarán rendkívül rossz időjárás viszonyok közepette keltek át a Rábán. Ebben a határtérségben Nyugat-Magyarország, Szalvónia és az osztrák örökös tartományok rendjeinek közös ellenállásába ütköztek. A török derékhad 50-55 ezres tömege ekkor, 1532. augusztus elején – ostromágyúk nélkül – az ellenállás egyik központjára, Kőszegre rontott. A megerősített város és vár közös védelme az ostrom három hete alatt műszaki fölénybe jutott. A támadások sorozatos kudarca és a török táborban dúló éhínség miatt janicsárlázadás tört ki a kőszegi török táborban. Emiatt Ibrahim nagyvezír feltétel nélküli béketárgyalásokat kezdeményezett Jurisics Miklóssal, a védelem irányítójával. A török hadak több mint három hetet veszítettek Kőszeg alatt, ezért augusztus 28–30. között továbbvonultak.

A Bécs alatt egyesített keresztény hadakkal azonban már nem ütköztek meg. A szultán ehelyett Bécsújhely alatt visszafordulva az örökös tartományok keleti felét és Szlavóniát egy részét végigpusztítva tért vissza hadaival Isztambulba.

A két templom (Szent Imre- és Szent Jakab) tornyai

Hivatkozott irodalom

- Aull, Otto: *Friedensverträge, die das Burgenland betreffen. III. Burgenland. Vierteljahrshefte für Landeskunde. Heimatschutz und Denkmalpflege.* Eisenstadt. Heft 3. 90-91.
- Bakay Kornél 2001: *Kőszeg évezredei. A középkori Kőszeg.* Kőszeg.
- Barcza Leánder 1932: Kőszeg hősi védelme 1532. aug. 5-30. *A pannonhalmi Szent Benedek-rend Kőszegi Ferenc József Kat. Gimnáziumának Értesítője. az intézet fennállásának 255-ik évében az 1931-32. iskolai évről.* Kőszeg. 5-15.
- Bariska István (szerk.) 1982/1: *Kőszeg ostromának emlékezete.* Budapest.
- Bariska István 1982/2: Az 1532-es török hadjárat és Kőszeg ostroma. *Honismeret.* 6. 26-30.
- Bariska István 1982/3: Erődítési munkálatok Kőszeg városfalain a 16. században. *Vasi Szemle.* 2. 245-259.
- Bariska István 1983: Das Grenzschutzproblem im Türkenkrieg von 1532. In: *Kleinlandschaft und Türkenkrieg. „Schlaininger Gespräche 1983”. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland.* Heft 68. Eisenstadt. 97-112.
- Bariska István 1986: Városvédelmi szervezet a XVI. századi Kőszegen. In: *Kiss Mária (szerk.). Vas megye múltjából. III. Levéltári évkönyv.* Szombathely, 20-52.
- Bariska István 2002: *Kormányzati és önkormányzati intézmények a Habsburg-zálogon lévő Nyugat-Magyarországon (1447-1647).* PhD értekezés. Kézirat. Debreceni Egyetem. Történelmi Intézet, valamint VaML. KFL. Kézirattár. 131/ 2002. sz.
- Barta Gábor: Névmagyarázatok. In: *Kőszeg ostromának emlékezete.* Budapest. 258-269.
- B. Benkhard Lilla 2000: A kőszegi védműrendszer. In: *Bariska István–Söptei Imre (szerk.) Kőszeg 2000. Egy szabad királyi város jubileumára.* Kőszeg. 35-58.
- Burkert R. Günther 1986: Die Steiermark als türkische Durchmarschgebiet. In: *Die Steiermark. Brücke und Bollwerk. Landesausstellung 1986. Schloss Herberstein. Katalog der Landesausstellung. Veröffentlichungen des steiermärkischen Landesarchivs Band 16.* Graz. 192-200.
- Bucholtz, Franz Bernhard von 1968: *Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten. I-IX. Graz. (Nachdruck der 1831-1838. ...erschienenen Ausgabe ...in Wien).* 4. köt.
- Chernel Kálmán 1877-1878: Kőszeg sz(abad) kir(ályi) város jelene és múltja. Szombathely. 1-2. köt.

- Csizmadia Andor 1942: Tizedesek és fertálmesterek. *Dunántúli Szemle*. 1-2. 4-22.
- Csorba Csaba 1978: *Esztergom hadi krónikája*. Budapest.
- Gyalóckay Jenő 1932: Kőszeg ostroma 1932-ben. *Magyar Katonai Szemle*. 2. 208-223. Hammer-Burgstall, Joseph von 1963: *Geschichte des osmanischen Reiches*. 1-10. köt. 3. köt. (*Vom Regierungsantritt Suleiman des ersten bis zum Tode Selim's II. 1520-1574*. Pest 1828). Graz.
- Holl Imre 2000: A középkori Kőszeg városa. In: *Történelmi és Művészeti Antológia Kőszegről*. 14-21.
- Horváth Ferenc 1963: Kőszeg ostromának leírása. *Vasi Szemle*. 3. 41-48.
- Horváth Ferenc 1983: A pannon térség és a török veszély (14-16. század). *Vasi Szemle*, 1, 80-93.
- Istvánffy Miklós 1962: *A magyarok történetéből. Kőszeg ostroma — Jurisics Miklós (1532)*. Budapest. 150-154.
- Katona, Stefanus: *Historica critica regum Hungariae*. Claudipoli. XX. köt. 811-837.
- Károlyi Árpád — Szalay József 1882: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*. Budapest. 1. köt. 223.
- Kőszeg ostromának emlékezete (szerk. Bariska István) Budapest, 1982.
- Laszowski, Emilis (szerk.) 1916: *Monumenta Spetantia Historiam Slavorum Meridionalium. Monumenta Habsburgica Regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Volumen. II. Habsburški spomenici kraljevine Hrvatskem Dalmacije i Slavonije* (szerk. Emilis Laszowski). Zágráb. 38. köt.
- Lelkes István 1960: *Kőszeg*. Budapest.
- Németh Imre 1932: Jurisics Miklós jellemrajza egykori okmányok alapján. *Kőszeg és Vidéke*. 22. 4. 26: 2-3.
- Mayer, Josef 1927: *Geschichte von Wiener Neustadt*. Wiener Neustadt.
- Marosi Endre 1975: Török várostromok Magyarországon II. Szulejmán korában. *Hadtörténelmi Szemle*. 3. 427-464.
- Mollay Károly 1983: Kőszeg 1532. évi ostroma és Sopron. *Soproni Szemle*, 3, 193-236.
- Posch, Fritz 1972: Innenösterreich und die Türken. In: *Internationales Kulturhistorisches Symposium 1969 in Mogersdorf. Österreich und die Türken*. Eisenstadt. 59-73.
- Prickler, Harald 1982: Kőszeg városa 1530-ban I. Ferdinánd királyhoz benyújtott kérelme. *Vasi Szemle*. 2. 236-244.
- Récsey Viktor 1883: Jurisics Miklós két levele Kőszeg 1532. évi ostromáról. *Századok*. 458-465.

- Rosnak, Martin 1990: Die Belagerung der königl(ichen) Freystast Güns im Jahre 1532 aus gleichzeitigen Schriften und Urkunden, auch gedruckten glaubwürdigsten Denkmalen. Wien, 1789 (szerk. és ford. Bakay Kornél). In: *Savaria. A Vas megyei Múzeumok Értesítője*. 1990. 19/2. 107-144.
- Ruhri, Alois 1986: Die grosse Zeit der Landesverteidigung. In: *Die Steiermark. Brücke und Bollwerk. Landesausstellung 1986. Schloss Herberstein. Katalog der Landesausstellung. Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs Band 16*. Graz.
- Sinkovics István 1963: Kőszeg védelme 1532-ben. *Vasi Szemle*. 3. 33-40.
- Szakály Ferenc 1986: *Vesztőhely az út porában. Gritti Magyarországon. 1529-1534*. Budapest.
- Schäfer, Roland 1992: *Zur Geschichte der Baumkircher*. In: *Andreas Baumkircher. Erben und Nachfolger. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland*. Heft 88. Eisenstadt. 11-39.
- Steinwenter, Arthur 1887: *Suleiman II. vor Marburg 1532*. Marburg.
- Taucher Gusztáv 1932: Jurisics Miklós élete és működése. *A kőszegi Széchenyi István m(agyar) kir(ályi) áll(ami) polg(ári) fiúiskola 56. értesítője az 1931-1932. évről*. Kőszeg. 3-24.
- Thury József 1893-1896: *Török-magyar történelmi emlékek. 2. osztály: Írók*. Budapest.
- Török Pál 1932: Kőszeg 1532. évi ostromának történelmi jelentősége. *Hadtörténelmi Közlemények*. 165-170.
- Zimányi Vera 1992: Schlaining unter der Familie Batthyány bis zum Ende der Türkenzeit. In: *Stadtgemeinde Stadtschlaining. Festschrift zur Stadterhebung der Stadtgemeinde Stadtschlaining*. Stadtschlaining. 92-120.

Opsada kod Kisega

(odlomak)

„Zašto stoji – tmuran u duši svojoj,
Što to gleda – na kuli toj?
Tko se tamo nazire u srid prašine?
U sridi prašine dolazi Suliman.
Dolazi k'o nabrekla pjena dravskim tokovima,
Kao hujeći vjetar sa Bakony planine
Oružje – ! Na jecaju svoje zemlje
Tmurnim ti borbama nek se zapali tvoja snaga.”

(*Kölcsey Ferenc,*
Kölcse, 7. aug. 1818.)

István Bariska

Uz povijest turskog pohoda 1532. godine

I. U središtu boja europskog značaja

Pripreme boja i njegova diplomacija

„*Od trenutka, kada zauzmem Kraljevstvo Ugarsko, stići ćemo do granica Njemačke*”.¹ Poslanici Ferdinanda I. Joseph von Lamberg i Leonardo Nogarola nosili su Sulejmanovu poruku iz Osijeka rujna mjeseca 1532. godine na dvor Habsburgovaca.

Turski je sultan dao kratko i jasno na znanje njemačko-rimskom caru, zašto su eto već drugi put u tri godine posvetili Muhamedovu zastavu u duhu svetoga rata. „*Znajte – slovila je dalje poruka – nije mi cilj da idem protiv vas, nego da idem protiv kralja Hispanije.*”²

I zaista. To je bio prvi, a i posljednji sukob u čije je pripreme bio osobno uključen i Karlo V., njemačko-rimski car. Istina, on je dospio samo do Regensburga. Ovom prilikom poslao je međutim, neprimjerno veliku vojsku na pomoć svome mlađem bratu Ferdinandu I.

¹ Pismo Sulejmana I. Ferdinandu I. Osijek, 17. srpanj. 1532. god. u: Na spomen opsadi Kisega (uredn. Bariska Istvan) Budapest, 1982. (u daljnjem tekstu Sjećanje na opsadu 1532) 170. Ovo izdanje me podsjeća da se pozovem na originalno mjesto izvora izdanja iz 1982. godine.

² Isto. 170.

Sasvim razumljivo, jer se pripremao rat europskog značaja između dviju velesila ondašnjeg svijeta.

Međutim do dana današnjega nije jasno, koji je bio povod. Da li je bila riječ samo o demonstraciji sile? Ili je možda Sulejman ovim pohodom htio prisiliti Habsburgovce da se odreknu Ugarske? Ta je pitanja vrijedno bolje proučiti. Što li je Sulejman još u jesen 1530. god. rekao poslanicima Ferdinanda I. na Porti, naime, koju li je ovako veliki sultan gazio, ona pripada njemu. Na Porti su procijenili, da je sultan na prijašnjim pohodima stao na mađarsko tlo.

Za državu, ali ponajviše za Zadunavlje bilo je bitno samo jedna stvar. Ako rat počne ratni će putovi voditi preko njega. Ovo međutim prijeti nesagledivim posljedicama. Poslanici Ferdinanda I. 1530 god. nisu mogli odvratiti sultana od nakane vođenja ponovnog pohoda.

Dobrih godinu dana nakon dospijeca poruke u veljači 1531. godine. 25. travnja 1532. god. turska je vojska krenula put Europe.³

O mogućoj ruti vojske uhode su ispočetka nosili samo nesigurne vijesti. Saveznik Turaka, francuski kralj Franjo I. želio je da Turci napadnu Karla V. u Italiji. Bojao se da će napad na Njemačko-rimsko carstvo stvoriti jedinstvo između Nijemaca. Toga istoga se pribojavao i sam sultan. Poznato nam je naime jedno izvješće iz bliskih krugova turskog poslanika u Veneciji. Iz turskog logora u Beogradu 7. srpnja 1532. god. javljaju, da se Karlo V. žilavo priprema na rat. Sultanu ne bi bilo drago, kad bi se pomirio sa luteranima.⁴

Vijesti o sultanovu napadu rezultirale bi njemačkim jedinstvom. Okviri tog jedinstva dogovoreni su na zasjedanju u Regensburgu dva tjedna kasnije. Godine 1531. su dobro procijenili da je schmalkaldenski savez Karla V. razdvajao kršćanske snage. Očito je da je iz te procjene proizašla i ideja o vojnom pohodu 1532. god. Međutim podcijenili su snagu protuturskog zajedništva.

Zbog takvih okolnosti je bilo važno dano obećanje perzijskog sofija svibnja 1532. god., da u slučaju europskog pohoda neće napasti sultana sa leđa.⁵

Lutheranski mir sklopljen u Regensburgu i dodijeljena protuturska pomoć sa strane staleža, ponukalo je padišaha na još jedan potez.

Vojska tatarskog poglavara kana Sahiba Giraja, koji je vladao kao vazal, morala je prije svega zbog takvih uzroka krenuti u rat na strani sultana.

Drugo je mišljenje, da mu je to bila ionako dužnost, kada je sultan osobno vodio neku vojnu.

³ Isto. Dnevnik sultana Sulejmana. IV. Vojni pohod 1532. (u daljnjem tekstu sultanski dnevnik). 171.

⁴ Isto. Izvješće jednog nepoznatog, pretpostavlja se Mlečana. Beograd, 7. srpanj 1532. 98.

⁵ Török 1932:165-170.

Ovo potvrđuje i činjenica, da su priključenje krimskih Tatara očekivali već u beogradskom logoru.

Znamo međutim još o jednoj odluci, koja je uvelike ograničavala djelovanje njemačkih vojski. U turskom je Divanu odlučeno da se ne kreće na Italiju, nego na Njemačko carstvo. Na to su diplomate Franje I. postigli u Regensburgu, da pomoćne čete iz carstva ne mogu biti korištene preko granica nasljednih habsburških pokrajina.

Ferdinand I. odlučio je povući još jedan diplomatski potez. Poslao je dva svoja poslanika, plemića iz Vincenze grofa Leonarda Nogarolu i krajnskog baruna Josepha von Lamberga ispred turske vojske, ali mu već njeno zaustavljanje nije uspjelo.⁶ Habsburški diplomati smjeli su u Nišu stupiti u turski logor. Tamo su ih odmah i zarobili i pušteni su tek 2. rujna. Samo su nakon toga mogli predati Ferdinandu I. sultanovu poruku iz Osijeka, datiranu 17. srpnja.

Gore navedena vijest i poziv Tatara u pohod daju nam naslutiti da sultan više i nije bio tako siguran u sebe. Naročito su ga uznemiravale vijesti o ujedinjenju kršćanskih snaga.

Kao što smo vidjeli, odluka o sazivanju najveće vojne sile toga stoljeća do tada dogovorena je u Regensburgu. Tada su međutim, 23. srpnja 1532. god. sultanove čete već bile u južnom Podunavlju. Postojala je bojazan da će kršćanske snage zbog dosta problema oko organiziranja i drugih prilika stići prekasno pod Beč.

Bojazan se pokazala opravdanom.

Osječka odluka o smjeru kretanja vojske

Postojala je međutim jedna važna odluka u Osijeku. Svi znakovi pokazuju na to, da je odluka o mađarskom smjeru kretanja dobila konačnu formu upravo u osječkom logoru. Prije svega i zato jer se tu dogodilo i sjedinjenje vojski. Rumeljski beglerbeg paša Kasim Güleldzse došao s 40 000 vojnika.

Anatolski beglerbeg, drugi paša po rangu odmah iza velikog vezira Ibrahima, stajao je na čelu 20 000 vojnika. Bosanski sandžakbeg Khosref je sudjelovao s 8000 vojnika. Iako je Serasker Ibrahim zapovijedao cijeloj vojsci, imao je između 20 i 23 tisuće ljudi neposredno njemu podređenih.

O veličini pomoćnih četa na čelu vojske nemamo podataka. Ovaj smederevački korpus predvodio je sin paše Jahja, Mohamed, zvan Jahja pašaoğlu Mohamed.

⁶ Bucholtz: 99.

Sa sigurnošću možemo ustvrditi da su regularne čete sa ovom prethodnicom bile kompletirane na bar 100 tisuća ljudi.

Kan Sahib Giraj na čelu tatarskih četa priključio se Sulejmanu u osječkom logoru. Zloglasnom neredovitom konjicom, akindžijama, zapovijedao je beg Mikhal oglu Mohamed.

Veličina te djelomično od dobrovoljaca, djelomično od seljaka sastavljene lake turske konjice mogla se mjeriti sa tatarskom vojskom.⁷

Ovamo u Osijek prispio je sa svojom pratnjom i Aloisio Gritti. Tada već kao glavni vojni zapovjednik države pozdravio je nadolazećeg Sulejmana. Gritti je bio nezakoniti sin mletačkog poslanika na Porti, kasnijeg dužda.

Autor sultanskog dnevnika (nisnadžija), kancelar turskog Imperija Ahmed Ferudin beg dobro ga je poznavao.

Kao guverner već mu je bila dodijeljena uloga u ugarskoj politici. U Osijeku je dobio zadatak vojnog zapovjednika. Njegov zadatak je bio zauzeće Ostrogona, što mu međutim nije uspjelo.⁸ Na taj način su mađarski turski saveznici kod Ostrogona otvorili drugu frontu. Obrana grada, koji je ostao pod Ferdinandom I. vezao je poprilične snage za vrijeme turskog napada.⁹ Sigurno je da se na taj način gornji tok Dunava isto pretvorio u ratnu zonu.

Činjenica da je Ostrogon bio u rukama Habsburgovaca bila je jedno od uzroka zbog kojeg Turci nisu odabrali isti smjer pohoda na Beč, naime Dunav, kao što su to radili 1529. godine.

To nam objašnjava između ostalog, zašto su Turci izabrali zapadno, odnosno južno Podunavski smjer svog kretanja preko Ugarske. Takvoj odluci je međutim pridonijelo i to, da je kod prijašnjeg pohoda uništen dio države pored Dunava.

„*Pored Dunava su sve popalili*” – odgovorio je jedan turski zarobljenik, kada su ga ispitivali o mogućem smjeru kretanja Turaka.¹⁰

Ima i takvog mišljenja da su se u turskom vodstvu vodile žestoke rasprave o smjeru kretanja.¹¹ Prema rasporedu utvrđenom u osječkom logoru prvi su krenuli smederevački Turci i krimski Tatari. Iza njih je slijedio veliki vezir Ibrahim i Khosref beg sa rumelijskom vojskom.

Nakon njih je slijedio sultan i njegova pratnja sa anatolijskom vojskom. Ova velika vojska, koja se još nadopunjavala mnoštvom berbera, trgovaca, zanatlija nosača, arabadžika, koji su pazili na municiju i još mnogih drugih prešla je put od 1500 km između Istanbula i Beča pod nevjerovatnim poteškoćama. Među

⁷ Gyalkai 1932:123.

⁸ Csorba 1978:73.

⁹ Szakály 1986:71.

¹⁰ Isto. Saslušavanje i odgovori dva novo zarobljena Turčina. Beč (?), 1532. kraj kolovoza. 123.

¹¹ Horváth 1983: 84-86.

njima bilo je naravno i takvih, koji su se priključili iz europskih sandžaka Turskog Imperija. Neočekivane su poteškoće te muke otežavale do nesnošljivosti. Naime, cijelo ljeto 1532. god. padala je kiša. Sultanov dnevnik stalno obavještava o kiši od sredine lipnja 1532. godine.

Tada su tek prošli pored Niša.

Za čete i njihove pomoćnike ceste i putovi postali su skoro pa neprohodni. Ova okolnost nije štedjela niti ljude niti životinje. Tako niti asape, koji su morali preko nabujalih rijeka i opasnih močvara graditi mostove. Kod Osijeka morali su preko Drave i močvara graditi čak njih 12.

Zbog stalnih kiša napredovanje vojske usporilo se na dnevnih 13 do 15 kilometara. Nije ni čudo da se vremenski razmak između prethodnica i glavnine sultanske vojske povećao sa uobičajenih 2 na 5 dana. Istina, da iz turskog gledišta to još nije prouzrokovalo naročitu zabrinutost jer se kršćanske snage vrlo nespretno i sporo sakupljale.

Međutim, naglo poskupljenje u osječkom logoru dovelo je do posljedica koje su se već osjećale. Istina je da se tada još moglo sve nabaviti. Ovu obilnu ponudu nije se moglo usporediti s bijedom kisečkog logora. Krajem kolovoza jedan je turski zarobljenik izjavio da je tursko vodstvo namjerno zaobilazilo okolicu Dunava. Tamo su naime sve popalili. Drugi je pak pomislio da su se opredijelili za drugu rutu zbog poskupljenja namirnica.¹²

Kao što smo vidjeli smjer pored Dunava odbačen je zbog vojnog položaja Ostrogona, ali i pustošenja 1529. godine. Dogodilo se da se prolaskom preko Drave turska se vojska opredijelila za smjer preko Baranjske, Šomođske, Zalske, Željezne i Šopronske županije. Prvo su se kretali lijevom stranom Drave do visine Kanjiže, a onda skrenuli sjeverno prema Kapornaku. Na rijeku Rabu su stigli na području naselja Hídvég u Rum. Onda se dogodilo nešto na što nitko nije mogao računati, ali svakako je djelovalo iznenađujuće na napadače. Nešto, što je bilo od presudne uloge za cijeli vojni pohod.

Riječ je o tome da je od Beča na neki način autonomna pogranična suradnja, jako otežala posao Turcima između rijeke Rabe i Lajte. Važnost te suradnje je povećala činjenica, što su kršćanske snage bile u zakašnjenju.

U prvim danima kolovoza 1532. turske su čete preko mostova prelazile rijeku Rabu. Ispred Beča nije bilo niti traga kršćanskim snagama, kada su Donju Austriju već preplavile harajuće turske čete.¹³ Dokle su zapadna Ugarska i istočne nasljedne habsburške pokrajine došle k sebi, našli su se usred rata europskog značaja.

¹² Isto. Saslušavanje i odgovori dva novozarobljena Turčina. Beč (?), 1532. kraj kolovoza. 123.

¹³ Mayer 1927:10-11.

II. Prijem sa ove strane rijeke Rabe

Regionalni staleški otpor

Ispočetka se znači činilo, da nema te snage koja je u stanju zaustaviti napredovanje Osmanlija. Nije se tako zbilo. Na liniji rijeke Rabe naišli su na neočekivani regionalni staleški otpor. Na vijest približavanja turske vojske pobijedio je osjećaj zajedništva, vjere i obrane ognjišta. Nikola Jurišić, gospodar i zapovjednik Kisega je već sredinom srpnja 1532. god. – znači još za vrijeme osječkog logorovanja Turaka – saznao o smjeru njihovog kretanja: „*Inače predstoji napad Turaka protiv ovog dijela države*“ – napisao je Tomi Nádasdyju 20. srpnja. „... *postoji dobra nada, da će Mađari, koji su odavna branitelji kršćanstva i sada to jesu na svoju i obranu cijelog kršćanstva prema svojoj snazi vjerno surađivati.*“¹⁴

To upućuje na to, da je Jurišić jako vjerovao u suradnju zapadne Ugarske i nasljednih pokrajina i završio ovako: „*Na kraju i mi želimo biti obrana podložnika u okolici vašeg Veličanstva, a i našima.*“

Ne smijemo zaboraviti da je Nikola Jurišić bio na strani Ferdinanda I., a Tomo Nadasdy u službi Ivana Zapolje. Kiseg i njegova gosposštija pripadala je po založnom pravu Donjoj Austriji. Na čelu imanja i utvrde obitelji Nadasdy u ime svoga sine Franjo Nadasdy, koji je opet bio pristaša Ferdinanda I. Ovo nam objašnjava, kako je Jurišić naglasio suradnju dviju strana.

Znak uzajamne pomoći i suradnje bio je kada su kmetovi Nadasdyja iz Cseprega prelazili u Jurišićevu kisečku utvrdu.

Franjo Batthyány glavni vojni zapovjednik Zadunavlja potražio je svojim požurnim pismom isto Tomu Nadasdyja: „*I sada mi se čini razboritim* – piše 14. kolovoza 1532. god. Tomi Nadasdyju – *da stavljajući na stranu svu mržnju i priključenje različitim stranama, suglasno pružimo pomoć kršćanstvu*“.

A Turci su onda već započeli opsadu Kisega. Uostalom jedan kontingent, koji se odvojio od glavne vojske napao je dan kasnije utvrdu Sárvár.¹⁵

¹⁴ Isto. Pismo Nikole Jurišića Tomi Nadasdyju, Kiseg 20. srpanj 1532. 25-26. 30.

¹⁵ Bariska 1982/2: 28.

Kapetan tvrđave Stadt Schlaining, Longinus von Puchheim, bio je jedan od onih, koji su bili sudionici pogranične suradnje. Navodno je prema zapovjedi Ferdinanda I. prenio pomoć u Kiseg.¹⁶ Longinus von Puchheim bio je četvrti muž Barbare Baumkircher.¹⁷ Iako je Ferdinand I dao Franji Batthyanyiju grad Stadt Schlaining, zbog otpora nasljednika obitelji Baumkircner, mogao je doći u vlasništvo cijele gospoštije tek 1544. godine.¹⁸ Osobni konflikti oko imanja međutim nisu ometali suradnju. Longinus von Puchheim također je zatrebao pomoć jer su se pod njegovom utvrdom 14. kolovoza 1532. god. pojavile turske čete, koja su tražile hranu.

I u sultanov dnevnik je toga dana uneseno: „*đauri su puno ljudi zarobili od snabdjevača*“.¹⁹

Prema štajerskim podacima toga dana su tvrđavu napala 10 tisuća turskih konjanika i 1000 janjičara. Glavni zapovjednik Štajerske Hans Ungnad poslao je svoje ljude u pomoć da bi Turke držao dalje od svoje pokrajine. Turci su unatoč neslaganju između štajerskih i mađarskih snaga bezuspješno opsjedali tvrđavu.²⁰ U toj akciji glavna zasluga pripada Sigmundu von Weichselbergu i Wilhelmu von Polheimu, kranjskim kapetanima. Bili su u stalnoj vezi sa štajerskim glavnim zapovjednikom. Longinus von Puchheim, gospodar i zapovjednik Stadt Schlaininga zatražio je laku konjicu i oklopnike za rasterećenje obrane. Barun Puchheim je tada 13. kolovoza napisao u pismu datiranom u gradu „*pokušajmo s time malo pomoći Kisegu*“.²¹

Ludovik Pekry slavonski glavni kapetan familijar Franje Batthyanyija istodobno javlja 14. kolovoza Tomi Nadasdyju, da je u turskom zaleđu izveo uspješnu akciju.²²

Istoga dana je napisao pismo iz Szombathelya Ferdinandu I. u kojem je tražio informacije.

Znao je naime da je moguće da će ga premjestiti ispod Kremsa.²³

¹⁶ Istvánffy 1962: 64, Barta 1982: 166.

¹⁷ Schafer 1992: 31.

¹⁸ Zimányi 1992: 94.

¹⁹ Isto. Sultanov dnevnik 14. kolovoz 1532. 176.

²⁰ Posch 1972: 65.

²¹ Steinwenter 1887: 17.

²² Isto. Pismo Ludovika Pekryja glavnog zapovjednika Slavonije Tomi Nadasdyju. Körmend 14. kolovoz 1532. 30-31.

²³ Pismo Ludovika Pekryja Ferdinandu I. Szombathely 14. kolovoz 1532. In: Monumenta Spetantia Historiam Slavorum Meridionalium. Monumenta habsburgica Regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae Volumen II. (uredn. Emilis Laszowsky) Zagreb 1916. 133. sz. 119.-120.

Ovo je međutim bila ozbiljna prijetnja pograničnoj suradnji. Puno na otkriva, da su i pristaše Ivana Zapolje bile vrlo zabrinuti zbog nastale situacije. Dana 22. kolovoza 1532. god. Tomo Nadasdy je iz Kanjiže izvijestio zagrebačkog biskupa Šimuna Erdödyja o stanju stvari.

Iako je biskup ostao Zapoljin nepokolebljiv pristaša sada je ipak pristao na suradnju.

„*I gospodin Batthyany želi da dođe do sastanka, kako i vi*” – napisao je Nadasdy.²⁴

Nadasdy tada još nije znao da se upravo tada raspala regionalna obrambena suradnja. Naime vojnu silu nasljednih zemalja premjestili su ispod Beča.²⁵ Na taj način suradnja između Franje Nadasdyja i Franje Batthyanya bila je koliko je moguće čvršća, jer su ih Batthyanyevi husari za vrijeme turske opsade Sárvára 15. kolovoza 1532. god. u odlučujućem trenutku napali s leđa.

Ova se međutim suradnja nije ograničila na teritorij povijesne zapadne Ugarske iz jednostavnog razloga, što su tu granice mađarske krune bile precrtane gospoštijama u zalogu Donje Austrije.

Dalje i zbog toga, što je donjo-austrijskim, štajerskim i kranjskim staležima postalo jasno, kakvu opasnost nosi u sebi turski napad na Beč. Bilo im je jasno, da su i nasljedne pokrajine između Beča i Graza postale žrtve vojnog pohoda. Naravno obrana Beča postala je važnija od obrane pokrajina.

To je bio razlog zbog kojeg Beč nije mogao pokazati više obzira prema nasljednim pokrajinama, nego kao prema zapadnoj Ugarskoj.

Znali su to i zainteresirani. Postrojavanje zajedničkih kršćanskih snaga sve je više kasnilo. To je bio razlog da su stalešku konjicu Donje Austrije, Štajerske i Kranjske (Gültreiterei) i ustanike (Aufgebot), zatim mađarske husare, odnosno malobroju tešku konjicu tek u posljednjoj trećini kolovoza 1532. god. poslali pod Beč. Ali niti Turci nisu kasnili. Zainteresirani staleži zapadne Ugarske i nasljednih pokrajina morali su povući potez jer su Turci između 3. i 6. kolovoza kod Hidvéga i Rume prešli rijeku Rabu.²⁶

Sukob je bio neizbježan. U međuvremenu se ispostavilo, da je obrana posjedovala instrumente, kojima je na neki način mogla utjecati na tijek događaja. Među takve se ubraja zapovijed Hansa Katzianera.

Glavni vojni zapovjednik Donje Austrije zapovjedio je da se mlinovi Željezne (Vas) županije, pa i oni na Rabi, moraju zapaliti prije dolaska Turaka.

²⁴ Pismo Tome Nadasdyja zagrebačkom biskupu Šimunu Erdödyju. Kaniža. 22. kolovoz 1532. In: Sjećanje na opsadu 1532. 32.

²⁵ Posch 1972: 64.65.

²⁶ Isto. Smjer pohoda Sulejmana II. 1532. 246.

Turski zarobljenici, koji su saslušani u Beču žalili su se kakve je poteškoće prouzročio taj potez u opskrbi hrane turske vojske.²⁷

I Nikola Jurišić i Franjo Nadasdy sakupili su stanovništvo gospoštija u svojim tvrđavama. Živu stoku su potjerali, žito poželi, stočnu hranu stavili na sigurno mjesto od neprijatelja. Obrana je ponovo nanijela udarac na već ionako napaćenu i izmučenu osmanlijsku vojsku.

Strateške posljedice

Naravno sve je ovo rezultiralo strateškim posljedicama. Naime i sultanov se dnevnik više puta poziva na to da su se čete morale poslati u nabavu namirnica. Takvi dijelovi turske vojske, koje su se odvojili od glavnine bili su iznimno ranjivi. Protiv takvih četa se iznenađujućim i kordiniranim udarima moglo puno efikasnije ulaziti u okršaje. To nam objašnjava, da je turska vojska prešavši Rabu podijeljena na više dijelova. To je i razlog da istovremeno s kisečkom opsadom Turci opsjedaju i Sárvár i Stadt Schlaining. Došli su čak i do Szentgotthárda. Prema podacima razlili su se od Rabe do Lajte, od Nežiderskog jezera do Drave po cijeloj zapadnoj Ugarskoj i istočne granice nasljednih pokrajina sve do Hartberga i Fürstenfelda.²⁸

Ova pojava nema veze s načinom ratovanja napadača jer se tu ne pojavljuje neredovita konjica, akindžije. Ove više iznuđene poteze isprovocirali su potezi preko granice surađujuće obrane. To nam ujedno i objašnjava, da je prilikom kisečke opsade grad trpio pritisak samo 50-55 tisuća vojnika. Ovo je samo po sebi značilo veliku nadmoć. Veliki vezir Ibrahim je imao dovoljno vojnika.

Kakvu je tešku krizu prouzročila gore navedena okolnost u turskom logoru, dobar je primjer izvješće pristiglo Katzianeru 17. kolovoza 1532. god.: „*među Turcima hara velika glad zbog nestašice kruha. Imaju žita za ljudstvo i blago, ali za takvu masu nemaju dovoljno mlinova, pa im nedostaju muke. Cesarski janjičari sastavili su nekakvu komisiju, da bi došavši pred njega javili, da ih je vodio ovamo jer se želi boriti. Krajnje je vrijeme tomu, jer bi inače radije išli u smrt, nego umrli od gladi.*“²⁹

²⁷ Isto. Raport jednog nepoznatog Hansu Katzianeru glavnom kapetanu dolnje-Austrije. Gottsche, 17. kolovoza 1532. 112.

²⁸ Isto. Pismo Franje Nádasdyja sinu, Tomi Nádasdyju. Sárvár 12. kolovoz 1532. 28.

²⁹ Isto. Izvješće nepoznatog Hansu Katzianeru glavnom kapetanu dolnje-Austrije Gesse (Gottschee) 17. kolovoz 1532. 114.

Nikola Jurišić ni tada, kada je prethodnica turske vojske 5. kolovoza 1532. god. stigla pod Kiseg, nije izgubio svoju vezu sa Bečom. Poruku je poslao i Hans Ungnad glavni kapetan Štajerske. U Grazu se naime namjeravao održati ratno vijeće. Franju Batthyanya, glavnog kapetana zapadnog Podunavlja je spriječilo da prisustvuje vijećanju samo to, što su 8. kolovoza i njegova imanja dostigli Turci. Hans Wernecker, glavni zapovjednik kranjskih staleža oko 10. kolovoza 1532. god. zajedno s Lukom Székely barunom slavonskog Ormoža zaputio se na Turke, koji su ugrožavali okolicu štajerskog Fürstenfelda.³⁰

Ovaj napad je izveo, kako smo to već gore naveli skupa sa Siegmund von Weichselbergom kranjskim kapetanom. On je bio taj, koji je 14. kolovoza 1532. god. s njemačkim i hrvatskim vojnicima i mađarskim husarima došao u pomoć napadnutom Stadt Schlainingu.

Prilikom turskog povlačenja tri je puta odbio napad na Maribor.³¹ Istog je dana Ludovik Pekry slavonski glavni kapetan u Szombathelyu s leđa napao tursko zaleđe.³²

Kao što smo već napomenuli Franjo Batthyany je dan kasnije oslobodio grad Sárvár, koji se herojski branio.

Nije bila slučajnost da je Longinus von Puchheim kapetan Stadt Schlaininga zamolio glavnog štajerskog kapetana Hansa Ungnada, da mu štajerska laka i teška konjica bude na pomoći. Prema poruci, kako je Puchheim pisao, to je bilo potrebno da se Kiseg malo oslobodi tereta.

Do toga međutim više nije došlo. Hans Wernecker je 15. kolovoza 1532. god. iznio pred staleže molbu Jurišića, ali ona je kasno pristigla: „ *Prema mom mišljenju međutim – piše glavni kapetan – kako je i pokrajinski glavni kapetan, ratno vijeće, i vijeće drugih pokrajinskih plemića odlučilo, moramo ići u Beč, gdje će doći do otvorenog sukoba, ili tamo kuda nam Rimsko kraljevsko Veličanstvo odredi ići.*“³³

Autor pisma znao je da se uskoro očekuje naredba o premještanju pod Beč. To je znala i mađarska strana.

³⁰ Isto. Pismo Hansa Werneckera glavnog kapetana kranjskih staleža istim staležima Radkerburg, 10. kolovoz 1532.

³¹ Hammer–Burgstall 1963: 118

³² Pismo Ludovika Pekryja slavonskog glavnog kapetana Tomi Nádasdyju. Körmend 14. kolovoz 1532. 30.

³³ Isto. Pismo Hansa Werneckera kranjskog glavnog kapetana kranjskim staležima. Graz. 15. kolovoz 1532. 111.

Kőszeg látképe

Nekoliko dana kasnije je Siegmund von Weicselberg pisao štajerskom glavnom kapetanu sljedeće: „*Istina, imamo samo 100 naoružanih konjanika, i to je laka konjica, i kranjske husare su ovamo prekomandirali (u Neudau – autor) nadamo se da ćemo mnogo Turaka uništiti, mada Mađari ne žele biti s nama*“.³⁴

Prva karika je dakle popustila u lancu regionalne suradnje. Što se očekivalo ostvarilo se. Dana 22. kolovoza konjica Kranjske, Štajerske i Donje Austrije bila je premještena u Beč. Iako su do posljednjih dana bili u borbama, postojalo je načelo, volja i namjera međusobnog pomaganja, zbog čega su se sve snage pokušale koncentrirati za obranu Beča.

Zato se moglo doti da je ponovno oslobođen put turskim napadima. Vojno ispražnjenje i predaja pokrajina pokazala se onda kobnom, kada je turska glavna vojska ne ulazeći u sukob sa ujedinjenim kršćanskim snagama, mogla se povlačiti preko teritorija, koji je bio praktično demilitariziran.³⁵ Niti obrana zapadne Mađarske, niti nasljednih pokrajina nije mogla uživati prioritet pred obranom Beča.

³⁴ Isto. Pismo Siegmunda von Weichselberg kranjskog kapetana Hansu Ungnadu glavnom kapetanu štajerskih staleža. Neudau, 20. kolovoz 1532. 115.

³⁵ Burkert 1986. 196.

III. Krvavih 25 dana sa legendama i bez njih: Opsada Kisega – 1532

Iznuđena taktička opsada?

Ispočetka nije ni bilo govora o tome, da će Nikola Jurišić dočekati u Kisegu napad Turaka. Prije 20. srpnja još nije obavijestio Tomu Nádasdyja o predstojećoj invaziji i njenom smjeru. Bilo je tako, da će se i on priključiti Ferdinandu I. U tom slučaju postupio bi isto tako, kao 1529. godine. I onda je u Beču služio svog gospodara. „Došao sam ovamo sa deset naoružanih konjanika i 28 husara. Kada sam doznao da turski car ide na ovaj mali gradić , dva dana prije sam se pripremao k vama Veličanstvo, da bi Vas kao vjerni sluga služio u predstojećem okršaju, a grad sam u usporedbi sa svojom očajnom situacijom dobro snabdjevenog ostavio na jednog vrijednog plemića“. napisao je Jurišić Ferdinandu I. u prvo dosad poznatom izvješću.³⁶

Zatim je došla vijest da Sulejman prolazi pored Kisega. Istina, kisečki kapetan u svojoj je osobnoj pratnji imao samo deset teških konjanika i 28 husara, no ipak je promijenio plan i ostao u Kisegu.: „... *prihvatio sam borbu sa turskim carem i njegovom vojskom, kada se cesar osobno ovdje prije grada utaborio. Prihvatio ne zbog toga , da sam mogao pomisliti da se suprotstavim njegovoj snazi, nego samo zato, da ga zaustavim, da bi se Vaše kraljevsko Veličanstvo sa vašim bratom Rimsko-kršćanskim carem mogao sa kršćanskim poglavarima ujediniti*“.³⁷

Kisečki se kapetan znači trebao povući zbog istih razlog pod Beč, kao staleži pokrajina. Ili kao Franji Batthyanyu, koji je 14. kolovoza 1532. god. napisao Tomi Nádasdyju:“ *Vaše je Veličanstvo predložilo, da se sastajemo u Slavoniji. To mi se jako sviđa, mada već mrzimo česte sjednice, međutim možda će ova biti korisnija od drugih... Mi sa simpatijom podržavamo takvu sjednicu... samo vaše Veličanstvo neka piše onima, kojima je potrebno, i postupi prema tome što uradi, jer kad nas Kraljevsko Veličanstvo naredi k sebi, a njegovu zapovijed očekujemo svakoga časa, morat ćemo se podložiti njegovoj zapovijedi*“.³⁸

³⁶ Isto. Izvješće Nikole Jurišića kralju Ferdinandu I. 28. kolovoz 1532. 35.

³⁷ Isto. 34.

³⁸ Isto. Pismo Franje Batthyánya Tomi Nádasdyju. Novi Grad 14. kolovoz 1532. 29-30.

Iz citata su nam dvije stvari jasne. Prije svega, da su zapadno-ugarski staleži bez obzira na opredjeljenje održavali redovite sjednice. A drugo, da je i Batthyany računao da će mu biti naređeno pojaviti se pod Bečom. A njegova je situacija na neki način bila malo drugačija od donjo-austrijskog založnika Jurišića. Zapadno-ugarski, slavonski i oni nasljednih pokrajina nisu bili odvojeni jedni od drugih glede informacija i akcija. „... znajte, da me Turak cijeli dan opsjedao... Zato pišem Vama, da se znate čega držati, i u najvećoj žurbi prosljedite naše pismo u Bečko Novo Mjesto i u Beč...primjerak izvješća šaljem glavnom kapetanu u Graz itd.“ – napisao je Nikola Jurišić provizoru i građanima donjo-austrijskog Kirchuschlaga 6. kolovoza 1532. godine.³⁹ Štajersko pokrajinsko ratno vijeće je već 1531. god. izdalo svoju „naredbu o ustanku“ („Aufgebotspatent“), koja je regulirala ratnu organizaciju, obaveze pokrajinske obrane, iako to nije isključilo zapovjedni djelokrug Beča.⁴⁰

Jurišić je znači pored Beča smatrao važnim informiranje štajerskog glavnog kapetana Hansa Ungnada (Landeshauptmann), kada se oko njega zatvarao obruč opsade. Nije to bio jedini slučaj da mu je kroz turski logor uspjelo prosljediti poruku. Jurišić je bio primoran u krajnju ruku prihvatiti okršaj iz istih razloga, kao što su to učinili i njegovi kolege u cijeloj pograničnoj regiji. Naime, zbog zakašnjelog nadolaska kršćanskih snaga i obrane Beča. Njegovom je odlukom izložio sebe i svoje podanike, koji su ostali u Kisegu smrtnoj opasnosti. Kako se zna reći, kocka je bačena. Kiseg je bila prva utvrda na putu turske vojske, koja je bila na strani Ferdinanda I. To je bio jedan od razloga zašto je 5. kolovoza 1532. god. započelo zatvaranje obruča oko Kisega. „Čim je pašinom Veličanstvenom, njegovom suncu sličnom umu postalo jasna situacija utvrde, osmog dana navedenog mjeseca (god. 939 mjeseca Moharrema 8., tj. 10. kolovoza 1532. – autor) se je sa vitezovima svojim četa, hrabrih poput lavova ispred nje utaborio, s nakanom, da nakon što je slomio otpor uznositih pobunjenika zatvorenih u nju, otvori vrata pobjede i ovu utvrdu pripoji drugim već zauzetim gradovima“.⁴¹

To su riječi sultanova kancelara, Dželalzade Mustafa rejjz-efendija. Rejjz efendi je još i to zabilježio, da su Jurišićevi husari uznemirili prethodnicu vojske, vojsku smederevačkog bega Mustafe, dapače: „...iz vojske neustrašivog lovca na đavre jedna je grupa vitezova prišla u blizinu grada, a podla konjica nevjernika izšla iz tvrđava i na polju ispred nje vodili izrazito žustru borbu. Na stalno

³⁹ Isto. Pismo Nikole Jurišića provizoru i građanima Kirchuschlaga. Kiseg 6. kolovoz 1532. 27.

⁴⁰ Ruhri 1986: 205.

⁴¹ Isto. Dželalzade Mustafa: Klase država i nabranjanje puteva. 200.

nadolazeće muzulmane su sa zidina pucali zarzubanima. A što su vjerovali u snagu svoje tvrđava oduprijeli se“.⁴²

Dana 5. kolovoza su pod grad prvi pristigli smederevačke turske čete sa krimskim Tatarima. Dva dana kasnije veliki vezir Ibrahim sa dijelom rumelijskog korpusa. Nakon toga je slijedio paša Kasim Güleldže sa drugim dijelom korpusa. Dana 10. kolovoza 1532. god. su kod južnog kamena mejaša grada podigli i šator padišaha. Ovog je dana pristigao Sulejman i pratnja sa vođom anatolijskih vojski Ajas pašom.

Kada su 10. kolovoza 1532. god. Kisečani pogledali sa zidina, sa zaprepaštenjem su morali konstatirati, da je obruč opsade oko njih zatvoren. Kako smo vidjeli u pet dana, koliko je prošlo između pojave prethodnice i glavne sultanske vojske niti branitelji nisu bili pasivni. Prilikom dolaska smederevačkog dijela vojske još su dva predgrađa bila netaknuta.

Na sjevernoj strani tzv. Njemački grad ili Siget, a na južnoj strani predgrađe nastanjeno Mađarima, Ungermarkt. Kisečki zapovjednik tvrđave, koji je bio ujedno i apsolutni suveren cijelog grada, poduzeo je sve, da bi sa vratima i bedemima ojačana predgrađa čim dulje održao.

Naime, tu su stavili životinje na sigurno. Turska prethodnica odmah je naravno i napala predgrađa. Dogodilo se to 6. kolovoza i još su se tri dana vodile borbe za te dijelove grada.

Nije niti bilo riječi da bi se ti dijelovi mogli obraniti. Dapače, Jurišić je bio 9. kolovoza sam primoran da zapali oba predgrađa, kako ne bi li poslužila kao skrovišta turskoj vojsci.

Ostatak stoke su sklonili iza zidina. Dana 10. kolovoza prije početka žestoke opsade još je uspjelo braniteljima spasiti nekoliko životinja. Svilenu gradsku zastavu već je danima namakala kiša. S tim su dali na znak Turcima, da su spremni na obranu. Tada je već bilo odlučeno, da je opsada neizbježna. Između ostalog i to da je okosnicu obrane davao grad. Znači nije se radilo o opsadi tvrđave, nego čitavog grada: „...*dokle god se drži grad, održiva je i tvrđava, dulje nipošto*“ – napisao je Jurišić Ferdinandu I.⁴³

U ovoj opaski kisečkog kapetana nalazi se cijela strategija obrane. Znači grad se morao smatrati središtem obrane jer se tvrđava nalazila unutar grada. Ovo je za njih bilo sasvim razumljivo jer grad izgrađen u 13-14. stoljeću pripadao je kategoriji grada-tvrđave, gdje je obrana bila planirala na gradskim zidinama, a ne na tvrđavu.⁴⁴

⁴² Isto. 199.

⁴³ Isto. Izvješće Nikole Jurišića kralju Ferdinandu I. Kiseg, 28. kolovoz. 1532. 35.

⁴⁴ Holl 2000: 17-18.

Tada je međutim još manje kula branilo grad, nego na kraju opsade. Turski napad je, naime, našao kisečane usred obnove obrambenog sustava grada. Zahvaljujući novčanoj i poreznoj akciji pokrenutoj sa strane Jurišića i Ferdinanda I. započela je izgradnja vanjskog obruča zidina sa kulama.⁴⁵

Od planiranih pet kula do prije opsade izgrađene su samo dvije. To su bile kula Lisičin rep (Fucszagel) u sjeveroistočnom uglu zidina izgrađena 1531. god. i na sredini između Stare kule (Bastei) i dijela tvrđave 1532. godine podignuta Uglasta kula (Eckturm). U ovo vrijeme su gradili zbog učvršćenja cijelog zapadnog zida zid paralelan s njim. To je bio pravi Zwinger (prisilni zid) o kojem je i Stara kula dobila kasnije svoje ime. Taj zid bio je prijeko potreban jer su vinogradi nasuprot njemu pružili idealno mjesto protivniku. Kako se kasnije ustanovilo, isti dupli zid bio je izgrađen i na južnoj strani zidina.⁴⁶ Osim navedenih kula i tornjeva stajala je još južna, tzv. Kula donjih vrata i Stara kula, koja je nekada sama stajala, a branila je Južnu kulu i sjeverna Kula gornjih vrata. Ovu posljednju je talijanski povjesničar Paolo Giovio nazvao Austrijska vrata.⁴⁷

Tu vrijedi malo stati zbog kratke analize. Kao što je vidljivo i sultanov kancelar je primijetio, da su kisečani napali one, koji su najprije došli. „*Uložio sam velike napore, da održim predgrađa*“ – napisao je na ovo 6. kolovoza Nikola Jurišić.⁴⁸

Zbog toga što je znao da će to biti nemoguće, cilj ovih udara izvan grada bilo je nešto drugo. „*Tijekom turskog nadolaska su kisečani svaki dan izašli protiv Turaka na polje ispred mađarskog predgrađa, do potoka Gyöngyös, i svaki su se puta s njima i sukobili.*“⁴⁹

Gradski bilježnik, Pangracz Schwankler u svojem dnevniku opsade upućuje na to, da kisečani nisu besposleno gledali Turke, kada im se prethodnica pojavila pred Kisegom.

Moramo opaziti, da su te akcije bile smišljene. Postavlja se pitanje, nije li moguće, da se obrana taktično i svjesno pripremala na iznudu opsade. Za održavanje predgrađa nije bilo ni najmanje nade. Bilo je to međutim efikasna provokacija prethodnika. S druge strane dali su svjesno na znanje da prihvaćaju opsadu. Zna se još i to da je to bila prva grad-tvrđava u smjeru pohoda, koja je bila na strani Ferdinanda I.

⁴⁵ Bariska 1982/3: 242-258.

⁴⁶ B. Benkhard 2000: 55-58.

⁴⁷ Isto. Paolo Giovio (Paulus Iovius): Knjiga današnjih događaja. 30. knjiga. 153.

⁴⁸ Isto. Pismo Nikole Jurišića provizoru i građanima Kirczhuschlaga Kiseg, 6. kolovoza 1532. 27.

⁴⁹ Opis opsade grada Kisega gradskog bilježnika Pangracza Schwanklera Kiseg, 1533. 41.

Ocjenu načina prijema turske prethodnice pod Kisegom moramo dati uzevši u obzir zajednički utjecaj otpora preko Rabe i u regiji između Beča i Graza i ogromnih poteškoća, koje su se javljale u turskoj vojsci. Turskim vojskama bio je potreban odmor. Trebalo je nabaviti hrane za ljudstvo i životinje. Janjičarima je bilo obećano, da blaga iz zauzetih gradova pripadaju njima. I o veličini i snazi sultanskih vojski pristizale su obećavajuće vijesti. I sam je sultan bio informiran o velikim pripremama u Beču. Činjenica, da nisu sa sobom nosili velike opsadne topove, objašnjava, da su se s vremenom odrekli opsade Beča.

Sve se više govorilo da će se sukobiti sa ujedinjenim kršćanskim snagama na otvorenom terenu. Svaka uspješna protuturska akcija imala je taktički značaj. U međuvremenu je definitivno odlučeno da će glavni turski tabor biti ispod Kisega.⁵⁰

Još jedanput bi naglasili ispred grada, a ne tvrđave jer su se pripremali na opsadu utvrđenoga grada.

Jedinstvena organizacija obrane

U ovo je vrijeme već postojala jednostavnija varijanta kisečke gradske straže. Prema popisu svaki član senata (Rat) prisežni savjetnik (Ratsgeschworenen) dobio je titulu *viertelmeistera*. Znači dužnosnici uprave i sudstva izvršavali su i časničke zadatke gradske obrane. Za vrijeme turskog pohoda na Beč 1529. god. susjedno mjesto Bordmonostor (danas Klostermarienberg, Burgenland) u potpunosti je uništeno. Postalo je žrtvom jedne turske čete, koja je napala južno od Beča. Kisečani su tada primorali na bijeg deset puta mnogobrojniji turski logor uz prilične gubitke.⁵¹ Tu vidimo oživljenje bečkog i šopronskog primjera njemačke institucije *viertelmeistera*.⁵² Moramo odmah nadodati upotpunjenu sa mađarskim deseteračkom podjelom.⁵³ Ovo izjavljujemo unatoč tome, što izvor ne nabroja imena deseterskih majstora. Titulu *viertelmeistera* u ovom slučaju moramo smatrati čisto službom u obrani grada. Nasuprot zadatak deseteračkih majstora bila je i upravnog karaktera. Prvu poznatu listu *viertelmeistera* naslijedio je na mlada pokoljenja poznati „Dnevnik o opsadi“.⁵⁴

⁵⁰ Isto. Dnevnici sultana Sulejmana IV: Vojni pohod 1532. 476. Sinkovics 1963: 28.

⁵¹ Prickler 1982: 236.

⁵² Mollay 1983: 199.

⁵³ Csizmadia 1942: 10-13.

⁵⁴ VaML. KFL.Tk.Lvt. 179. sz. Dürküshe Belegerung vor Gün3 Im Monat Augusti des 1532 Jars. Továbbá. Sjećanje na opsadu 1532. 18-24.

Tako između ostalih imena senatora i viertelmeistera Erdős Pál, Hans Kerssner, Bedőts Miklós, Mathes Lederer, Andres Slaher, Pangraz Swankler, Markó Bálint, Mathes Plickenofen, Ulrich Gunser, Csun Mihály, Stefan Dachner, Veres Benedek. Na čelu vijeća stajao je gradski sudac Stefan Rempl, dok je crkvu u Kisegu vodio svećenik Michael Alz.

Samo možemo žaliti, što na ovom mjestu desetnici nisu nabrojani. Ova organizacija je tada bila jednodomna, za vrijeme rata za obranu grada odgovoran je bio kapetan tvrđave. Institucija kapetana grada i kapetana tvrđave odvojiti će se tek 1575. godine.⁵⁵

Na ovome mjestu trebamo spomenuti jednu od najvažnijih stavki. Gore smo već citirali Jurišićevo pismo iz kojeg postaje jasno da obrana tvrđave ovisi o obrani grada.

Ovom bi sada pridodali, da je za to bilo samo onda šanse, ako su se spojile organizacije grada i tvrđave. Kada je obrana bila u ruci jednog čovjeka. U našem slučaju garancija za to bila je apsolutna vlast kapetana Nikole Jurišića. To je bio posljednji ratni događaj u povijesti grada Kisega, da su kisečka tvrđava i grad u organizacijskom, obrana u vojničkom, a lokalna civilna vlast u upravnom smislu tvorili jedinstvo.

Prema tome trebalo se odreći jednog dijela gradske samostalnosti. Iz topografskog gledišta Kiseg sastavljen iz jedne jedinice pretpostavljao je i istu organizacijsku građu. Na ovo nas navodi i „Opsadni dnevnik“, koji ispred gradskog suca i svećenika nabraja ime kapetana „*Gospodar grada: Gospodin Nikola Jurišić, vitez, savjetnik Rimskog cesarskog Veličanstva, kapetan Kisega i Svetog Vida pored Plauma.*“⁵⁶

Kako je vidljivo Jurišić je bio kapetan tvrđave i grada te kasnije nastale Rijeke. Pored titule, koju je naslijedio iz Hrvatske, tu moramo naglasiti da je kao založni vlasnik tvrđave Kiseg bio kapetan i građanskog grada.

Ova praksa je dolazila iz nasljednih pokrajina u zapadno-ugarska habsburška založna imanja.

Onda, kada je od sredine 15. stoljeća najamno i činovničko plemstvo je došlo u posjed založnih imanja. Ovim je i vojno pravo prelazilo u njihove ruke.⁵⁷ Požunski ugovor iz 1491. god. ostavio je u rukama Habsburgovaca pravo, da u odcjepljene zapadne-ugarske gradove oni imenuju kapetane i upravnike tvrđava.⁵⁸

⁵⁵ Bariska 1986: 25-38.

⁵⁶ Isto. 43.

⁵⁷ Bariska 2002: 59-60.

⁵⁸ Aull 1930: 90.

Međutim, tu moramo još nešto dodati. Uz ime gradskog suca, Stefana Rempla ne može se čitati nikakva titula, koja bi nas upućivala na njegov položaj u gradskoj straži.

To je ipak zanimljivo. Kasnije, kada se imenovao prvi kapetan grada, na tu se dužnost izabrao gradski sudac.⁵⁹

Pokušaji da se razdvajaju dužnosti do 1611. god. doživjeli su potpuni fujasko. Lokalna civilna vlast od tada bila je u jednoj ruci.

Organizacijski se sustav obrane (kule, četvrti, desetine) dalje dijelio. Tako da su 1532. god. pored Jurišića u gradu još djelovala četiri kapetana Bedöts András, Mathes Lederer, Martin Schneider i Hans Krammer. Oni su sa svojim podređenima bili odgovorni za četiri kule. Zapovjednik gradske straže (*Wachtmeister*) postao je Georg Kromoser.⁶⁰ "Opsadni dnevnik „ čuva imena zastavnika (Fahnrich, Weibel) Hansa Ygla, majstore straža (*Wachtmeister*) Germana Swanklera, Petera Schmida i Erharda Schustera i naposljetku izvrsnog Feuermeistera Forintos Mátyása. Lista je spomenula i bubnjara (*Trommelschlagler*) i zviždača (*Pfeifer*).

U osobnoj službi Jurišića bilo je 38 naoružanih konjanika. U svom pismu 28. kolovoza 1532. god. napisao je: „*došao sam ovamo sa 10 naoružana konjanika i 28 husara*”.⁶¹

Nije još sasvim jasno, da li je i Jurišić dobio novca za postavljanje svoje pratnje. Tada je još kao vitez (*Ritter*) pripadao staležu (*Ritterstand*) donjo-austrijskih srednjih plemića.

Od Ferdinanda I. dobio je barunsku titulu (*Freiherr*) samo nakon opsade, koja ga je uvela u članstvo Doma glavnog staleža (*Herrenstand*).⁶² Ovako ili onako bio je obvezan da postavi opremljene konjanike. Ferdinand I. nakon opsade poziva se da ”...*ovaj mali gradić nije dobio vojnike niti strane niti domaće narodnosti*...”⁶³

Sebastia Schartlin von Burtenbach znao je tako da su staleži poslali 100 ljudi u Kiseg.⁶⁴

⁵⁹ Isto. Zapisnik o zasjedanju grada Kisega. *Protocollum. 1572.-1575. Kiseg, 25. travanj 1574. 69 i porezni dokumenti grada Kisega Conscriptiones. Kö. 510-512. Münsterregister der Statt Gün. 1575. Besetzung der Stattmaur. 4.*

⁶⁰ Horváth 1963: 46.

⁶¹ Izvješće Nikole Jurišića kralju Ferdinandu I. Kiseg, 28. kolovoza 1532. u Sjećanje na opsadu 1532. 35.

⁶² Taucher 1932: 16.

⁶³ Isto. Pismo Ferdinanda I. Nikoli Jurišiću. Linz. 12. rujan 1532. 49.

⁶⁴ Isto. Pismo augsburškog plaćeničkog kapetana Schartina von Burtenbacha gradskom vijeću Augsburga Beč, 5. rujan 1532. 127.

On je bio ujedno i general kapetan (Oberst-lieutenant) carskih vojski.⁶⁵ Teoretski je trebao slovit kao dobro informirana osoba. I ovaj detalj nas upućuje na zaključak postavljanja vojnika donjo-austrijskih staleža. S njima se pripremao ići pod Beč. „*a tvrđavu sam unatoč na svoju očajnu situaciju ostavio dobro opskrbljenu na jednog vrijednog plemića*“.⁶⁶ O osobi te plemenite osobe ne znamo ništa. Moramo međutim primijetiti, da pored imena Jurišića izvori spominju poimence još jednu osobu, baruna Longina von Puchheima.⁶⁷

O njemu znamo da je 14. kolovoza 1532. god. uz štajersku i kranjsku pomoć branio Stadt Schlaining od opsade Turaka. Ovaj izvor nam govori i o tome da: „*usmena i pisana poruka poslana od gospodina Nikolića kisečkog kapetana i baruna Longinusa von Puchheim*“ požurivala Ferdinanda I. radi oslobađanja Kisega. Istvánffy pak piše, da je njega Ferdinand I. poslao sa „*jednom njemačkom bojnom*“ u Kiseg, ali još prije opsade. Pa dodaje „*Nikolić s još 100 pješaka*“ povećao svoju posadu i to o svom trošku.⁶⁸ Ova se proturječnost ne može razriješiti. Puchheim je i sam bio ugrožen u Stadt Schlainingu, odakle se nije mogao ni maknuti.

Sasvim se može isključiti prema pismu uostalom napisanom u Stadt Schlainingu, da bi on napustio tu tvrđavu. Još više da ode u opsjedani, od Turaka, Kiseg. Naravno, trebalo bi se ipak objasniti zašto drugi izvori pripisuju tako aktivnu ulogu barunu Puchheimu u vezi Kisega.

Istvánffy je tako znao, da kada je on otišao u turski logor na pregovore sa Ibrahimom „*grad i brigu o njemu predao je svom časničkom drugu Puchaim Longinu...*“⁶⁹ Kako znamo prva Jurišićeva žena bila je barunica Katharina Puchheim.⁶⁹ Ima onih, koji nju drži za sestru Longina von Puchheima, prema tome bio bi šogor kisečkom kapetanu Jurišiću.⁷⁰ Ovo ne možemo potvrditi. Ali svakako da „*...ovaj gradić nije dobio vojnika plaćenika niti stane niti domaće narodnosti...*“

Ovo je napisao Ferdinand I. u pismu Nikoli Jurišiću nakon opsade u rujnu 1532. godine. Ovo pismo vrijedno je priznanja. Ujedno pojašnjava da je Istvánffy posjedovao krive podatke i vijesti glede slanja njemačke satnije i

⁶⁵ Hammer–Burgstall 1963: 115.

⁶⁶ Isto. Pismo Ferdinanda I. Nikoli Jurišiću. Linz. 12. rujan 1532. 35.

⁶⁷ Isto. Vjerodostojan opis drugog pohoda turskog, prastarog neprijatelja sveopćeg kršćanstva protiv Austrije. Nürnberg, 1539. 141.

⁶⁸ Isto. Istvánffy Miklós: Iz povijesti Mađara. Opsada Kisega – Nikola Jurišić (1532) 64.

⁶⁹ Taucher 1932: 17.

⁷⁰ Bakay 2001: 263.

Puchheima. Ovo mišljenje potvrđuje i prvi istraživač opsade Martin Rosnak u svojoj knjizi objavljenoj 1789. godine.⁷¹ Gore je već bilo riječi o tome da su se pred opsadom u Kiseg sklonili kmetovi s Nadasdyjevih posjeda, pa tako i čeprežani. „*Jako vam hvali i preporučuje gospodin Mikolic kmetove vašeg veličanstva, koji su pristigli iz Cseprega, jer su se svi vrlo čestito ponašali*“ – napisao je svom gospodaru servitor iz Livke (Lockenhaus A) Tome Nadasdyja.

Nikola Jurišić je izvijestio „*ni među njima nisam našao više od 700 ljudi sposobnih za borbu*“. „*Otprilike bilo je iz ovdašnjih ljudi i pridošlica tisuću ljudi koji su bili sposobni za borbu, i mogli stati na zidine*“ – piše kisečki bilježnik u „Dnevniku opsade“.

Još dodaje da je tijekom obrane umrlo ili strijeljano 418 ljudi. Ovo je vrlo vjerojatan broj. Godine 1575. gradska straža brojala je 438 ljudi.⁷² Neposredno na zidinama bilo je naređeno 286 ljudi. Međutim tada je grad bio već dva puta veći nego 1532. godine.

Tijekom opsade je grad bio znači sposoban u korist obrane grada prepustiti 250-300 ljudi. Prema tome piše vjerodostojno „Dnevnik opsade“, koji spominje 1000 domaćih i stranih ljudi među braniteljima. Unutar zidina je svoju sudbinu čekalo još 800 žena, dalje 2300 djece i starih, znači sve skupa njih 4000.

Turska opsada Kisega

Ne treba se čuditi tome da ih je obuzeo strah, kada je ogromna vojska 5. kolovoza pristigla pod Kiseg. Četiri dana kasnije na zapovijed Ibrahima započelo se iskapanjem šanca za topove.

Iza ovih su smjestili poljske topove tzv. falkone i felkonete. Teški opsadni topovi nisu stigli ispod Kisega. Lodovico Dolce biograf Ferdinanda I. u svojoj knjizi navodi: „*U Beč je pristigla vijest, da Sulejman...ne nosi sa sobom topove za razbijanje zidina.*“⁷³

Ovome djelomično proturječi onaj izvor, koji spominje da su Turci nakon opsade kod Štajerskog Weissenburga ostavili teški opsadni top.⁷⁴ Osam komada, od sa sobom ponesenih topova sa stopalom, postavili su u vinograde zapadno od grada, nasuprot tzv. Zwingeru. Sulejman se začudio što je Jurišić dao zapaliti predgrada.

⁷¹ Rosnak 1990: 117.

⁷² Bariska 1986: 47.

⁷³ Lodovico Dolce: Životopis Ferdinanda pod ovim imenom spomenutog prvog. In: Sjećanje na opsadu 1532. 164.

⁷⁴ Hammer-Burgstall 1963: 117.

Zbog toga je 10. kolovoza naredio istragu. Nakon toga je odmah dao zapovijed za napad. Benedikt Kuripešić tumač carskih poslanika pisao je isto jer je stigao sa sultanskim četama ispod Kisega: „...10. kolovoza, dana Svetog Lovrinca stigli smo do grada Kisega, kojeg su još isti dan započeli žestoko opsjedati“.⁷⁵

Tri dana je već trajao napad turskih topova, međutim 4-5 kg teške željezne kugle falkona i samo 1 kg teške falkoneta nisu mogli previše nauditi zidinama. Sam veliki vezir Ibrahim je 13. kolovoza naredio napad vojskama. S četiri strane su se pomoću konoplja i ljestvi penjali na zidine. Branitelji su se međutim uspjeli održati. Napadi su trajali četiri dana. Branitelji su odbili više od tucet juriša, od toga devet izrazito žestoka, mada sa gubicima.

Vani u turskom logoru zavladao je nemir. Računali su s vrlo brzim uspjehom, a evo sedam dana poslije prijetio im je neuspjeh. Dodajmo još da je kiša stalno padala. Zbog nedostatka hrane za ljudstvo i životinje nastala je nervozna atmosfera u kisečkom logoru Turaka: „Morate nadalje znati, da je u turskom logoru velika nestašica kruha. Žita i hrane ima još dovoljno, ali nema mlinova, gdje bi se moglo mliti, tako da nema ni dovoljno muke“.⁷⁶

Ovu izjavu dao je jedan zarobljen i ispitani turski zarobljenik. Velika glad nastala u logoru imala je veći utjecaj na krajnji ishod stvari, nego što smo to do sada mislili. I Szerémi je tako znao, da je tijekom pohoda puno ljudi stradalo samo od gladi: „Zbog toga je cesar svoj logor spustio blizu Nežiderskog jezera. Onda je od velike gladi puno vojnika umrlo.“⁷⁷

Ovo je znao i nepoznati talijanski izvjestitelj: „Što se hrane tiče i tu, pa tijekom cijelog vojnog pohoda se pokazala velika nestašica svega.“⁷⁸ Sebastian Schartin augsburški kapetan pukovnik plaćenik sa zabrinutošću javlja doma iz Beča: „...nemojte zaniijekati da su Turci na nekoliko mjesta prešli Rabu, žito nisu zapalili, i to je mišljenje, da će na neki način prevoziti u bečki logor.“⁷⁹

Ovo pismo nam govori o dvije stvari. Prvo, da obrana nije uspjela svugdje zapaliti žito ispred neprijatelja. S druge pak strane, da su poteškoće u snabdijevanju turske vojske bile zaista izvanredne. S ovim je povezano i to da je Hans Katzianer zaista dao porušiti sve mlinove pored Rabe.⁸⁰

⁷⁵ Isto. Benedikt Kuripešić O poslaničkom pohodu poslanika kralja Ferdinanda I. 83.

⁷⁶ Isto. Saslušanje i odgovori dva turska zarobljenika. Beč? kraj kolovoza 1532. 124.

⁷⁷ Isto. Szerémi György: O propasti Ugarske. 53. ponovni neuspjeh sultana pod Bečom . 61.

⁷⁸ Isto. Izvješće nepoznatog, vjerojatno venecijanskog Talijana. Beograd, 7. srpanj 1532 97.

⁷⁹ Isto. Pismo augsburškog plaćeničkog kapetana Schartina von Burtenbacha gradskom vijeću Augsburga. Beč, 17. kolovoz 1532. 113.

⁸⁰ Isto. Izvješće nepoznatog Hansu Katzianeru kapetanu Donje Austrije. Gesse, 17. kolovoz. 1532. 113.

Koncem kolovoza 1532. god. augsburški plaćenički kapetan piše, da je glad poprimila strateški značaj. Ovo piše o sultanu: „*Opće je mišljenje, da mora ići dalje zbog gladi. Jedan kruh, koji kod nas košta jedan bečki denar, kod njih je 12 aspera, nadalje disciplina njihove vojske je u rasulu.*“⁸¹

Zbog sveopćeg nedostatka hrane atmosfera je počela biti nesnošljiva. Sami su Turci priznali, da su dnevno morali smaknuti 10-12 ljudi zbog pljačke i paleži.⁸²

Možda su izjave dva turska uznika najsimptomatičnije. Na pitanje, je li vlada glad u turskom logoru: „*prvi je odgovorio, da kruh veličine šake stoji 10 aspera, stočna hrana 40 aspera i navodno puno njih je stradalo. Drugi je izjavio, da je puno njih umrlo zbog nestašice hrane i vode.*“⁸³

Asper je zapravo turski srebrni sitni novac: akče. Tada je 50 akči vrijedilo 1 rajnsku forintu, 60 akči vrijedilo je 1 mađarsku zlatnu forintu. 1 akča je vrijedila 2 denara.⁸⁴ Ovi detalji puno govore. Sukladno opisu opsade ove se činjenice moraju suočiti sa ponašanjem janjičara. S tim naime, što smo već gore spomenuli, da su janjičari oformili komisiju. Zbog čega? Što se skrivalo iza poteza age janjičara? Istraživanje će nam dati odgovor i na to.

Da bi tursko vodstvo olakšalo svoj teški položaj, dopustilo je 14. i 15. kolovoza opsadu Sárvára i Stadt Schlaining. Ove su akcije međutim završile neuspješno i puno je Turaka palo u zarobljeništvo. Ovo je bila ona vijest, koju su sa konjaničkim glasnikom slali Katzianeru u Beč, da su janjičari izgubili strpljenje. Njihove predstavnike je sultan ispočetka mogao smirivati obećanjima: „*odgovor cesara je bio da trebate biti strpljivo, dokle god ne zauzmu Kiseg, onda pak hranu, koji nađu u njemu prepustiti njima i tako će ih voditi u borbu.*“⁸⁵

U međuvremenu je veliki vezir Ibrahim uvidio da je sa topovima male snage doživio neuspjeh. Zato se okrenuo drugoj metodi. Naredio je minerima, započinju sa kopanjem tunela da bi minirali zidine. Time je započela druga dionica opsade.

⁸¹ Isto. Pismo augsburškog plaćeničkog kapetana Schartina von Burtenbacha gradskom vijeću Augsburga. Fussbrunnen. 29. kolovoz 1532. 120.

⁸² Isto. Saslušanje i odgovori dva turska zarobljenika. Beč? kraj kolovoza 1532. 122.

⁸³ Isto. 122.

⁸⁴ Thury 1893: 397.

⁸⁵ Isto. Izvješće nepoznatog Hansu Katzianeru kapetanu dolnje-Austrije. Gesse, 17. kolovoz 1532. 114.

Izgradnja minerskih tunela je započela 17. kolovoza 1532. godine. Zbog vodenog opkopa i stalnih kiša prvi su hodnici završeni tek dva dana kasnije. Zamisao napadača bila je, da će janjičare s puškama sakriti iza njihovih zemljanih bedema. Kada mine sruše zidine oni bi odmah krenuli u napad. Pod vodstvom topničkog vođe Forintos Mátyása su međutim branitelji počeli unutar zidina kopati mine za izviđanje. Nasuprot turskim minama. Na ovakav način se je prvo miniranje uspjelo spriječiti, još prije eksplozije.⁸⁶

Dana 20. kolovoza 1526. god. na grad se obrušila ogromna tuča. Naredni je dan Ibrahim naredio nastavljanje izgradnji tunela. Bez velikih opasnih topova vjerovao je, da će na taj način uspjeti probiti rupu na zidinama. U pripremanju za to naredio je zatvaranje mlinskog toka potoka Gyöngyös. Iz ovog se korita naime napajao vodeni opkop unutarnjeg grada i tvrđave.

Za sigurno kopanje mina ovaj je potez bio neophodan. Dana 21. kolovoza 1532. god. su aktiviranje mina povezali sa interesantnim planom napada. Naravno sve je držano u tajnosti, tako da Jurišićevi branitelji iz početka nisu ni primijetili varku. Ibrahim je azabacima, iregularnoj pješadiji, koja se bavila kopanjem tunela i janjičarima, koji su pripadali osobnoj pratnji sultana naredio da se postave na dio zidina kod poručenog mađarskog predgrađa. Tamo gdje je stajala Kula donjih vrata. Ovu južnu dionicu zidina branio je djelomično Zwinger, djelomično pak ova južna gradska vrata. Uostalom na ovom su mjestu grad branili isto dvostrukim zidom. Istodobno je zapovjedio da se sa sjeverne strane, sa strane također uništeno sjevernog predgrađa, tzv. Sigeta, zapuca na branitelje. Topovi iz visina sjevernih vinograda lako su mogli prisiliti branitelje u veliku opasnost. U ovom dvostrukom napadu puno je branitelja stradalo. Nikola Jurišić, da ubuduće spriječi takvu situaciju, izmislio je jednostavno rješenje. Iz grada i letvi sa krovova gradskih kuća dao je izgraditi obrambeni šanc od 3 i pol metara.⁸⁷ Na jednom je mjestu bilo eksploziranje mina uspješno. Da bi spriječili navalu turskog pješastva, mjesto gdje su nastale rupe u zidu zatvorili su gredama i bačvama punim zemlje. U nastaloj borbi prsa u prsa dosta je Turaka nastradalo.

Metodu kopanja tunela Ibrahim je procijenio uspješnom. Zbog toga je 22. kolovoza 1532. god. dao pripremiti opći napad. Rumeljskoj vojsci je naredio, da nastave sa zatrpavanjem vodenog rova. Ovaj posao, koji je već prije započeo trajao je dva dana. Drva nije nedostajalo, jer su materijal nosili iz obližnjih šuma. Ovog puta su međutim kopanje izvršili noću, a ne kao dosada danju.⁸⁸

⁸⁶ Isto. Izvješće Nikole jurišića ferdinandu I. Kisege, 28. kolovoz 1532. 34. Marosi 1975. 436.

⁸⁷ Isto. Paolo Giovio (Paulus Iovius): Knjiga sadašnjih zbivanja. 30. knjiga. 151.

⁸⁸ Isto. Dnevnici Sultana Sulejmana. IV. Vojni pohod 1532. 176.

Slijedio je krizni trenutak. Kisečanima je postalo jasno, da ne mogu računati ni na kakvu pomoć. Mađarske i pokrajinske staleže taj su dan naime premjestili pod Beč. Na zidinama je dosta branitelja obuzeo očaj. Bilo je i takvih, koji su se pripremali na izdaju. Bacali su papirnate svežnjeve u turski logor, na kojima je pisalo, da bi u slučaju slobodnog odlaska predali obranu.⁸⁹ Ovo je navodno sve pripremio jedan tajni savjetnik Ibrahim paše, „*jedan rođeni kršćanin*“.

Veliki vezir Ibrahim i Ajas paša odbili su ponudu, ali je Beg Ferudin ipak priznao, da su izdaju otkrili sami Kisečani.

Ibrahim je uvidio da se obrana ne može dugo održati. Vijesti su potvrđivale isto. Čak što više noćno tursko kopanje tunela stvarno nisu primijetili unutar zidina. Ibrahim je igrao na sigurno. Bio je tako siguran, da je obećao sultanu, da će 23. kolovoza zauvijek zauzeti grad. Padišah se na to sa svojom janjičarskom pratnjom, tzv. solacima, i sa dva Ferdinandova poslanika zadržanim u turskom logoru, kranjskim Josephom von Lambergom i vincenškim Talijanom Leonardom Nogarolom popeo na vinogradarsku goricu iznad grada. Ovu uzvisinu narod još od tada naziva Sultanski vrh.⁹⁰

Iza topovskih šanca se postrojila u četiri velike formacije janjičarska vojska, koja je brojala više tisuće vojnika.⁹¹ To je značilo da se ovog puta priprema napad sa četiri strane. Elitna pješadija čekala je da se pomoću noću iskopanih minskih tunela uzdrma i poruši zid. To se i dogodilo, jer je malo poslije uz strašnu nebesku grmljavinu srušena 18-19 metara dugačka dionica obrambenog zida. U mjesto urušavanja trčeće janjičare čekala je žestoka paljba, a branitelje, kiša kamenja i kopljaši. Turci su napadali u više valova. Drvene prepreke i sudovi puni zemljom opet su dobro poslužili braniteljima, pa je tako turski napad ponovo doživio neuspjeh. Ipak, juriš je prouzročio velike gubitke na obje strane.: „... *i ja sam izgubio u ovom napadu najbolje svoje sluge, zbog kojih mi je u srcu velika tuga*“ – napisao je Jurišić Ferdinandu I.⁹²

Izvršno pripremljeni Ibrahimov napad opet je doživio fijasko. Ovog puta je međutim poljuljano i sultanovo povjerenje u velikog vezira Ibrahima, ne samo age janjičara. Može se pretpostaviti da je tursko rukovodstvo došlo u sukob samo sobom. Ovo je bilo jedino, što je ulijevalo nadu u branitelje. Nadali su se, da će i turskom logoru izbiti kriza. Bilo je u tome realnosti, utoliko, što je gubitak u ljudstvu, opskrbi, ratnom materijalu i duhovnoj snazi obostrano bilo veliko.

⁸⁹ Isto. 176.

⁹⁰ Chernel 1877-1878: II. 33.

⁹¹ Isto. Izvješće Nikole Jurišića kralju Ferdinandu I. 28. kolovoz. 1532. 34.

⁹² Isto. 34.

Izvori nam govore, da je slijedilo razdoblje prikupljanja snage obostrano. I naravno opet dvodnevna kiša. Jurišić je tada već zaista uzalud molio za pomoći Beču. „*Uoči velike pogibelji poslao sam glasnika u Beč... On se vratio, ali nije donio niti vojnika, niti municije, znači bez ikakve nade oslobođenja.*“ – napisao je u svom prvom pismu Jurišić.

Pomoću posredstva iz Stadt Schlaining vitezovi Felitian von Petschach i Helfried von Megau nosili su molbu u Beč.⁹³ Napisao je to jedan od pristaša glavnog zapovjednika kršćanskih snaga izbornog kneza iz Pfalza Fridrich II. iz Passaua, koji se nalazio u Beču.⁹⁴

Posredstvo je značilo da su se vitezovi pozivali na pisana i usmena izvješća kisečkog kapetana Jurišića i baruna Longina von Puchheim. Lako je zamislivo, da su dva glasnika ulazila posredstvom Puchheima preko brda u Kiseg. Bečki savjetnik je tako znao, da u to vrijeme u Kisegu živjelo je još 600 ljudi, većinom žene i djeca, „*osam dana jeli su samo kvasac*“.⁹⁵ Ujedinjena kršćanska vojska od 86 tisuća vojnika, koja se pripremala stići pod Beč, još nije bila spremna. Ionako, napisao je Ferdinand I. Jurišiću nakon opsade „*... nije se moglo riskirati, da Turke napadnemo silom da ih potjeramo u bijeg ili da ih izbijemo*“.

Tada je i priznao: „*Navedena ispomoć nije ni mogla stići do tebe, a na to niti kasnije nije bilo nikakve mogućnosti*“.⁹⁶

Sa ovim deprimirajućim odgovorom je stigao Hans Gennersperger ratni izviđač šipušskog podrijetla pod Kiseg.⁹⁷ Preobučen u Turčina za vrijeme jednog juriša uspjelo mu je ući u grad. Nosio je sa sobom samo bodreće riječi Ferdinanda I. Vladarovu poruku su pročitali braniteljima. Gennersbergera su pak noću pomoću konopca spustili u gradski rov. Sretno je stigao u Beč, iako se na putu susreo sa turskim četama. Da bi se spasio sakrio se iza mrtve deve.

Dana 26. kolovoza turski se logor opet pripremao na veliki napad. Ibrahim je izdao ponovnu zapovijed, ali ovog puta i odmornijem anatolijskom dijelu vojske. Priprema je bila povezana sa novim planom napada, priznajući, da su napadi povezani sa eksplozoranjem mina isto doživjeli neuspjeh. Donosili su drva ispod zidina mulama i devama.⁹⁸

⁹³ Isto. Vjerodostojan opis drugog pohoda turskog, prastarog neprijatelja sveopćeg kršćanstva protiv Austrije, kako se to u protekloj 1532. godini i stvarno dogodilo. Nürnberg, 1539. 141.

⁹⁴ Isto. 35.

⁹⁵ Isto. Letak poslan u Strassburg os jednog bečkog savjetnika. Beč (?) poslije 21. kolovoza 1532. 134.

⁹⁶ Isto. Pismo kralja Ferdinanda I. Nikoli Jurišiću. Linz, 12. kolovoz 1532. 7.

⁹⁷ Bakay 2001: 251.

⁹⁸ Dnevnic sultana Sulejmana IV. Vojni pohod 1532. 176.

Sjekli su grade sve otprilike 2 i pol metara dugačke. Iz ovih su počeli graditi drvene tornjeve za mačevanje kod Kule lisičin rep, koji su bili viši i od sjeveroistočnog dijela zidina.⁹⁹

Ove tornjeve su smjestili tako da opkoljuju kulu.

S jednog su tornja izvidali obrambenu liniju, istočni zid, sa drugog krila vojske, sjevernu dionicu. Kada su to branitelji primijetili nekoliko su malih bačvi, napunjenim sa sumporom, smolom i lojem bacili na te drvene gule. Zatim su bacali još nemlaćenu u snopove vezanu pšenicu i hvatove slame sa zidina. Ovako im je uspjelo zapaliti jedan toranj. Napadači su međutim uskoro ugasili vatru.

Sljedeći se je dan napokon do kraja oslobodio pakao. Grad su zasuli tisućama strijela i zapaljivim strjelicama. Niti je Jurišić uspio dati odgovor, na koji način se izbjegao strašan požar. Sigurno je kiša, koja je stalo padala u tome igrala ulogu. Tada se je već svako borio. Čak su se i žene latile oružja. Ibrahim je već pomišljao, da će narediti napad regularne konjice, spahija.

Od ponovljenih napada se uspjelo obraniti. U četiri sati poslije podne započeo je ponovni žestoki turski juriš. Četiri turske zastave već su se zavijorile na zidinama, ali je proboj ipak izostao.

Pobuna janjičara, pregovori i sklapanje mira

Kisečki „Dnevnik o opsadi“ zabilježio je 28. kolovoza 1532. god., da su Turci među svih juriša, ovog su dana vodili najkrvavije napade. Napadi su trajali od ranog jutra do jedan iza podneva.¹⁰⁰

Uvertira ovog dana je međutim bila jedna interesantna međuigra. Ibrahim je naime još prije napada predložio pregovore. I to tri puta zaredom. Na početku je poslao četveročlano tursko izaslanstvo uglednog ranga pod zidine, da pregovaraju o predaji grada i tvrđave.¹⁰¹

Jurišić međutim to nije mogao prihvatiti. Prosili su ponovne pregovore. Odgovor je vrlo brzo stigao i do sultana, „*koji se strašno naljutio. Ibrahim paša je pokazao spremnost da mi pomogne*“ – nastavio je kisečki kapetan.

Tu se sada moramo vratiti na prije dano naše obećanje. Naime moramo suočiti činjenice sa ponašanjem janjičara. Moramo dati odgovor, koji je uzrok,

⁹⁹ Isto. Izvješće Nikole Jurišića kralju Ferdinandu I. 30. kolovoza 1532. 37-38.

¹⁰⁰ Isto. Opis Pangratza Swanklera, notara (bilježnik) Kisega o opsadi. Turska opsada Kisega mjeseca kolovoza 1532. 43.

¹⁰¹ Isto. Izvješće Nikole Jurišića kralju Ferdinandu I. Kiseg. 30. kolovoz. 1532. 30. 37.

što su oformili komisiju. Što je stajalo u pozadini age janjičara. Drugačije nam neće biti jasna Ibrahimova taktika. Neće biti jasno, što se odigralo u turskom vojnom vodstvu i zašto je veliki vezir započeo ponovljene pregovore.

Ovo ima i načelno i praktično značenje, da ovo zauvijek pojasnimo. Načelno zbog toga, jer ako krivo pridemo razjašnjenju ovog važnog detalja, cijelu povijest opsade bit će krivo tumačena. Važno je i iz praktičnog razloga, jer u izvorima možemo pronaći rješenje epiloga cijelog događaja, bez toga, da se moramo osloniti na maštu.

Postoje detalji izvora, koji bez ovoga mogu zaista skrenuti i analitičara i čitatelja na krivi put. „*Ibrahim paša se pokazao voljnim, da mi pomogne*“.

Citirali smo rečenicu kisečkog kapetana. Da li se može krivo razumjeti? Naravno. Čak što više ovom još možemo i nešto dodati. Od servitora Tome Nadasdyja iz Lockenhausu je naime nakon opsade dobio i takvo pismo, po kojemu piše „*gospodin Mikulicz vam preporuča Ibrahim pašu. Da njega nije bilo, završio bi on, ali ga je još poznavao od onda, kada je bio u izaslanstvu kod cesara (ovdje sultana – autor) i želi da uz zadržanje poštenja služi njemu do kraja života. Gospodin Mikolicz je već napisao Ferdinandu, da će ubuduće sa toliko pomoći dati kurvama svoje tvrđave na čuvanje i ovu vodu muškarcima. I već vam više vjeruje gospodin Mikolicz vama glade budimskih pitanja itd.*” – pisao je Hirnik Lörinc pozivajući se na Jurišića.¹⁰²

Da li bi se moglo krivo razumjeti? Da, moglo bi se krivo razumjeti. Čak što više sadržava oštru kritiku prema Ferdinandu I. i približavanje prema budimskom stajalištu, turskoj politici Zapolje. Naravno dvosmisleno. Ali samo dotle, dokle ne razjasnimo sve do kraja.

Postoji već cijela literatura o tome, kako je predao Jurišić simbolično Kiseg Turcima. Upravo je zato iznenađujuće, da nitko nije dovoljno istražio položaj Ibrahima. Iz toga bi se doznalo, da se nije radilo o nikakvoj predaji. Kako je poznato Jurišić je odbio sve ponude i zahtjeve velikog vezira. Ipak, mora se pogledati, kakvim je ponudama išao Ibrahim prema Jurišiću. Prema prvoj verziji, Kiseg se spašava, ako Jurišić pristaje biti poreznik turskom vazalu u Budimu. Prema drugoj Jurišić bi trebao „*odmah platiti dvije tisuće mađarskih zlatnih forinti*“, „*glavnom zapovjedniku turske pješadije, janjičar agi.*“¹⁰³

Ibrahim je naime tvrdio, da je sultan poklonio Kiseg agi janjičara. Razlog je bio, jer su janjičari pretrpjeli najveću štetu za vrijeme kisečke opsade.

¹⁰² Isto. Pismo Hirnik Lörinca, servitora u Lockenhausu, svom gospodaru Tomi Nadasdyju, Lockenhaus, 4. rujana. 1532. 45-46.

¹⁰³ Isto. Izvješće Nikole Jurišića kralju Ferdinandu I. Kiseg 30. kolovoza 1532. 30-37.

Eto, tu ima smisla citirati, da su janjičari poslali povjerenstvo sultanu, izjavljujući, da se žele boriti: „*zadnje je vrijeme* (naime za borbu – autor) *drugačije radije idu u smrt, nego da umru od gladi.*”¹⁰⁴

Ne vrijedi ne imenovati nešto što to zaista i jest. Ovo što se dogodilo u turskom logoru, bilo je ravno pobuni janjičara. Na neki način ih se moralo smiriti. Napokon ipak su oni uvijek su znali odlučiti ishode bitaka i opsada. Kao što smo već gore naveli, sultan je bio prisiljen nešto njima ponuditi. Prema tome, nakon zauzeća Kisega čitav ratni plijen pripadao bi njima, tako i hrana, koja se nalazila u gradu. Ibrahim je znači bio u teškoj situaciji, jer je došao u konflikt sa agom janjičara. U ovom periodu opsade je dakle nezadovoljstvo janjičara bio najozbiljniji uzrok, što se veliki vezir Ibrahim morao upuštati u pregovore. „*Paša Ibrahim je odmah bio voljan, da pomogne meni*” – napisao je Jurišić u gornjem citatu.

Iza nužnosti pregovaranja nije se međutim krilo trotjedno kašnjenje zauzeća grada Kisega, nego i kriza u turskom vodstvu je prisiljavala seraskera Ibrahima na poteze. Pregovaraju dvije nipošto ravnopravne strane, koje se još poznaju iz Stambola. Na pregovore su međutim turskog velikog vezira prinukali janjičari. Nemojmo zaboraviti, kada se Jurišić odlučio, da je i pod smrtnom opasnošću otišao na pregovore u turski tabor, „*glavni zapovjednik janjičara je zahtijevao....da ga pustim samog u tvrđavu, da bi pogledao konjanike, koji se tamo nalaze.*”¹⁰⁵

Mogla je to biti interesantna slika. Aga janjičara usred pregovaranja vođenim od velikog vezira zahtijeva, da osobno kontrolira stanje branitelja. Nije imao povjerenje u kapetana grada, ali niti u velikog vezira. Ovo posljednje je odlučujuće. Upravo nam ovo potvrđuje da je u turskom vojnom vrhu nepovjerenje bilo potpuno.

Ibrahim je nakon ovih neuspjelih pregovora naredio napade 28. kolovoza. Tada je već turski sultan odlučio krenuti dalje, da bi svoj logor postavio na jedan dan hoda dalje. Veliki vezir je sasvim izgubio strpljenje. Pošto u janjičare više nije vjerovao naredio je konjici da napadne. Ovakvo se nešto događalo vrlo rijetko, da spahije moraju sudjelovati u opsadi. Napad je koncentriran na sjeveroistočnoj strani. Sa njihovih tornjeva su prebacivali planjke na zidine. Na dvije bočne zidine Kule Lisičin rep istodobno su pokrenuli juriš. Ovog je puta

¹⁰⁴ Isto. Izvješće nepoznatog Hansu katzianeru glavnom kapetanu Donje Austrije. Gesse, 17. kolovoz 1532. 114.

¹⁰⁵ Isto. Izvješće Nikole Jurišića kralju Ferdinandu I. Kiseg, 30. kolovoz 1532. 30–39.

ovisilo samo o niti kose (bilo je vrlo blizu), ipak nije uspio proboj. Što se do sada nije dogodilo, sada jest. U isto vrijeme uspjelo je 8 turskih zastava istaći na zidine.¹⁰⁶

Ova je vijest vrlo brzo stigla da crkve Svetog Jakova i u kapelu Svete Katarine. Tu se sakupilo mnoštvo staraca, žena i djece. Oni, koji su preživjeli dosadašnja stradanja.

Nadali su se da će zaštita posvećenih mjesta pružiti njima nekakvu obranu, uspije li Turcima probiti zidine. Dočuvši ove strašne vijesti izbila je panika među njima. U strahu su počeli vikati i jaukati. Pokoji je počeo trčati na zidine, ne bi li obranili svoje najmilije. Ovo su nailazeći Turci protumačili, da se približava vojska, koja je do sada bila sakrivena u kućama i zastali su. Turski napad je zastao.¹⁰⁷ Branitelji su prešli u protunapad, čak su i zarobili dvije turske zastave. Ove su pak bacili iza njih.

Vrijedno je spomenuti, kakva se legenda pričala poslije vezano za ovaj događaj. Prema predaji se naime taj dan Sveti Martin u liku konjanika pojavio na zidinama i isukanim mačem prisilio Turke da se povuku.

Kroničar Karla V. Talijan Paolo Giovio ukomponirao je ovaj događaj u 30. poglavlje svojega djela: „*Turci su govorili, čuli su viku obrane kako nasrću svježi iz tvrđave na njih, a u zraku su opazili jednog konjanika sa isukanim mačem, koji im je prilikom njihovog napada zaprijetio. Nema dvojbe to je bio lik Svetog Martina...*“.¹⁰⁸

Humanistički povjesničar je još nadodao, da je Sveti Martin u teškim vremenima bio uvijek na pomoći Sambotelcem.

„...inače – nastavio je – stvarnost ovog čuda potvrdit će Nikolizza, od kojeg sam ovaj slučaj...nakon dugog raspitivanja u Beču i čuo“.

Predlažem da ne ismijavamo legendu. To je isto kao voće u koštanoj ljusci. Mora se razbiti, da bi došli do jestive unutrašnjosti. Što je onda ako je samo žanr drugačiji od giovanijeveg umetka. Znači forma je to koja nam prosljeđuje priču, ali je suština istinita. Istvánffy Miklós je isto preuzeo ovaj detalj“ *...jedan gorostasni konjanik uglednog izgleda izjurio se svjetlećim oružjem van tvrđave...Ovo je među Turcima prouzročilo takav neobičan strah i trepet, da su hotimice počeli bježati sa zidina.*“¹⁰⁹

Kod Istvánffyja je već postao putnički motiv, čak je zaštitnik Panonije, Sveti Martin rođen u Szombathelyu postao zaštitnikom i Kisega. Pored preuzimanja

¹⁰⁶ Isto. Pismo kralja Ferdinanda I. Nikoli Jurišiću. Linz, 12. rujan 1532. 49.

¹⁰⁷ Lelkes 1960: 17.

¹⁰⁸ Isto. Paolo Giovio: Knjiga današnjih događaja. 30. knjiga. 154.

¹⁰⁹ Isto. Istvánffy Miklós: Iz povijesti Madara. Opsada Kisega – Nikola Jurišić (1532). 66.

i kulta Svetog Martina u Italiji i Beču, nešto moramo ipak primijetiti. Drugi izvori spominju da Turke poslije ovog posljednjeg juriša nije bilo moguće nagovoriti na ponovni napad: „*Viku i jecaj naših žena i djece ...shvatili su kao da smo sakrili naoružanu vojsku u svojim kućama, na što su se zaustavili. Vidi svemogući Bog nam je pomogao.*“¹¹⁰

To je tu suština. Napadač je sasvim krivo protumačio paniku nastalu unutar zidina.

Istodobno branitelji nisu mogli protumačiti, zašto je zapravo klonuo turski juriš. Kroničaru Karla V. očito nije bilo dovoljno Jurišićevo objašnjenje, po njemu je to bilo objašnjivo samo božjim posredovanjem. Stvarni događaj bio je potvrđen posredničkim činom zaštitnika Panonije. A legenda je krenula na put. Kroničar Ferdinanda I. Lodovico Dolce preuzeo također ju je preuzeo.¹¹¹

Benedikt Kuripešić, tumač poslanika, koji je tursku opsadu gledao iz turskog logora, napisao je: „...*bez božje volje ne bi pomoglo ništa, tako da su obostrano došli do dogovora.*“¹¹²

U ovom posljednjem jurišu izginulo je 60 branitelja. Velika je to brojka, naročito ako se uzme u obzir, da je tijekom cijele opsade stradalo 418 ljudi. I sam Jurišić je ozlijeđen. Koplje jednog spahije i metak janjičarske puške su ga ozlijedile. Prema tumaču austrijskih poslanika „*na turskoj je strani stradalo 2000 ljudi.*“¹¹³

Kranjski glavni kapetan Siegmund von Weichselberg pisao je štajerskom glavnom kapetanu da je prema jednom slugi Ibrahima veliki vezir „*pet tisuća janjičara i najbolje vojnike izgubio ispod Kisega.*“¹¹⁴

„Dnevnik o opsadi“ opisuje znatno manje žrtava. Spominje sve skupa 765 turskih žrtava. Kako smo već spomenuli sultan se tada više nije nalazio u kisečkom logoru. Njemu je vijest odnio Džafer beg konjanik sultanske osobne straže u mjesto Szakony, u šopronskoj županiji. Prema poruci Kiseg se pokorio pred vojskom Sulejmana. Padišah mu je dao 500 zlatnika i jedan kaftan, a primanja mu je povećao za 10 tisuća akši.¹¹⁵

¹¹⁰ Isto. Izvješće Nikole Jurišića kralju Ferdinandu I. Kiseg, 30. kolovoz 1532. 38.

¹¹¹ Isto. Ludovico Dolce: Opis života cesara Ferdinanda prvom po takvom imenu. 165.

¹¹² Izvješće Bnedikta Kuripešića o pohodu poslanika kralja Ferdinanda I. 3. svibanj–2. rujan 1532. 84.

¹¹³ Isto. 84.

¹¹⁴ Isto. Pismo Siegmunda von Weichselberga kranjskog kapetana Hansu von Ungnad, štajerskom glavnom kapetanu. Neudau. 20. kolovoz 1532. 115.

¹¹⁵ Isto. Dnevnik sultana Sulejmana. IV. Vojni pohod 1532. 177.

To je bio dar onih, koji su donijeli dobru vijest. Prema turskom tumačenju pobjede. Serakseru Ibrahimu bio je mir isto tako potreban, kao Jurišiću: „*Kada je turski cesar vidio toliku snagu i hrabro srce kršćana sasvim ga je obuzeo očaj, jer je već eto 25 dana utaboren sa svojom čitavom vojskom pred Kisegom. Životinje mu i ljudstvo trpi, ali u prvoj prilici, koja mu se ukazala da pošteno ode dalje, on je pozvao gospodina kapetana da se pokloni Porti i na sporazum i sklopio je s njim mir.*“¹¹⁶

U izdanju izvora o tom događaju još se ne spominje broj turskih žrtava, međutim od onda smo riješili slučaj.

Ovdje je bitno to da se radi o mirovnom pregovoru dviju strana. Sporazum je sklopio veliki vezir Ibrahim. Mučno pazeći na to da sa turske strane izgleda kao pokorenje. Na to je i sam Ibrahim bio primoran. Dijelom zbog padišaha, a dijelom zbog age janjičara. Pregovore je inicirao Ibrahim na gradskoj sinokoši (Anger) postavljenom svojem šatoru. Ovamo je Jurišić već stigao ranjen. Na ovo se pozivao, kada je odbio prijedlog Ibrahima. Ibrahim ga je naime prosio, da odu zajedno kod sultana, i da Jurišić poljubi sultanovu ruke. „*Primijetio sam na njemu – piše Jurišić – , da je vrlo dobro razumio zašto sam se protivio da pođem cesaru (naime sultanu – autor) i da ga vrlo cijenim*“.¹¹⁷

To je bila značajna gesta sa strane Ibrahima. Poštedio je Jurišića da mora poljubiti sultanu ruke. Prije nego je pošao u turski tabor, ako se njemu išta dogodi, zbog njega nikako ne smiju predati grad i tvrđavu. Prije je sat vremena trajao dogovor sa građanima i Jurišićevim podanicima o potrebnim postupcima.

Obje su stranke prije svega željele, da se uzimajući u obzir obostrane interese okončaju ono što se ispod Kisegom dogodilo. Moramo naglasiti, da se to nije dogodilo među ravnopravnim stranama. Dapače ovo sve nije imalo niti službeni karakter, jer Jurišić nije pregovarao u ime Ferdinanda I. „*Sa Ibrahim pašom smo vodili pregovore o jednoj stvari i prosio me da obavijestim o tome Vaša Veličanstvo*“ – napisao je Jurišić Ferdinandu I.¹¹⁸

I tu smo upućeni na kalkulacije. Ne znamo o čemu je to morao dati izvješće, ali nije ni toliko bitno jer nije utjecalo na sporazum. Ibrahim je isposlovao, da je sultan grad i tvrđavu Kiseg sa svim i svačim poklonio Jurišiću. Mogli bismo reći sultan je Kiseg smatrao pokorenim. Istodobno je na ruci kisečkog kapetana ostavio sve, što mu je i prije pripadalo. Jurišić je to prihvatio, ali Ibrahimu nije poljubio ruku, nego „*radi većeg poštovanja kaftan*“. Sama istočna simbolika.

¹¹⁶ Isto. Pangratza Swanklera, notara (bilježnik) Kisega o opsadi. Turska opsada Kisega mjeseca kolovoza 1532. 43.

¹¹⁷ Isto. Izvješće Nikole Jurišića kralju Ferdinandu I. Kiseg. 30. kolovoz 1532. 39.

¹¹⁸ Isto. 40.

Sultanski dnevnik piše: „*Danas prije podne (26. mjeseca Moharrema 939., to znači 28. kolovoza 1532. – autor) beg tvrđave, Mikola zatražio je pomilovanje i pošto je on bio taj, koji je prije bio poslanik Ferdinanda I. dodijeljeno mu je. Izišavši znači paši predao je tvrđavu. A paša je održao divan, na kojem su svi begovi njemu ruke poljubili*“.¹¹⁹

Velikovezirsko vijeće je nakon toga poslalo Džafer bega sultanu u Szakony, da mu kaže: „*tvrđava je zauzeta*“.¹²⁰

Je li se simbolično isticanje zastave stvarno i dogodilo ne može se dokazati. Prema humanističkom kronikašu i Istvánffyju, koji ga citira u svojim spisima, ovaj čin je bio nabrajan, kao jedan od uvjeta turskog odlaska. Jurišić o tome nije zborio niti riječi. Jedan dio istraživača to zbog ove činjenice jednostavno odbija.¹²¹ Turski izvori naravno govore o predaji. Moramo dodati ne samo u slučaju Kisege. Isto su napisali u slučaju Graza. Iako znamo da tamo do opsade nije ni došlo. To je postalo dio turske propagande. Slučaj samopotvrde.¹²² Kisečki kapetan je istodobno ispričao, kako je ostao sumnjičav aga janjičara. Jurišić ga je mogao samo na taj način obuzdati, da je izjavio, kako ne može preuzeti na sebe odgovornost za španjolske i njemačke vojnike u tvrđavi.¹²³ „*Puno sam razgovarao sa gospodinom Mikolicz o tom točnošću i prevari, koje ako ne upotrijebe kod Kisege, sigurno ne bi bilo grada u Njemačkoj do slavnog Kölna (ako njemačka gospoda ne pripazi bolje) kojeg ne bi osvojili*“ – napisao je sevitor u Lockenhausu Tomi Nadasdyju.¹²⁴

U povijesti gradskih opsada u Ugarskoj su tu prvi puta primijenili metodu kopanja protuminskih tunela. Istina je i to, što je Jurišić prilikom svojih pohoda kao poslanik dobro proučio istočni način razmišljanja.

Odlazak. Izostali sukob

30. kolovoza 1532. god. turski je logor odlazio na taj način, da im nije uspio niti jedan pokušaj. Tadašnja javnost nije međutim blagonaklono prihvatila sklapanje mira. Samo predaju. Čak su i suvremenici sa sumnjom prihvatili događaje. Dan nakon odlaska Turaka, 1. rujna 1532. god., dan nakon odlaska Turaka Franjo Nadasdy napisao je svom sinu Tomi Nadasdyju, da je Ibrahim

¹¹⁹ Isto. Dnevnici sultana Sulejmana. IV. Vojni pohod 1532. 176.-177.

¹²⁰ Isto. 177.

¹²¹ Récsény 1883: 458.

¹²² Hammer–Burgstall 1963: 117-118.

¹²³ Katona 1794: 823.

¹²⁴ Isto. Pismo Hirnik Lőrinc servitora iz Lockenhausu svom gospodaru Tomi Nadasdyju 4. rujna 1532. 47.

zahitjeval od Jurišića 2000 mladih djevojaka i žena. O ovoj je ponudi Jurišić razmislio sa svojimima i čak obećao Ibrahimu.¹²⁵ Kao što smo vidjeli na pregovorima riječi nije bilo o tome. Nije niti moglo biti. O istim neistinama govori Hirnik Lőrinc „U Beču se proširila vijest o gospodinu Mikoliczu, da je pustio k sebi tri paše, i svakog ih je dana ugostio.“

Isto priča i o meni jedan Nijemac, razbojnik, koji je bio sa mnom u Lockenhausu (Léka), ali u tajnosti pobjegao...i sve su to vjerovali one beštije“.¹²⁶

U međuvremenu pod Bečom ujedinjenim kršćanskim snagama Sulejman se nije usudio upustiti u okršaj. Tursko vojno vodstvo je naime i to smetalo, da su trebali ulaziti u borbe sa Bečkim Novim Mjestom u zaleđu.¹²⁷ Nije se osudio potegnuti niti jedan potez. Akindžijama, zloglasnoj neredovita turskoj konjici bilo je naređeno napad prema Linzu. To je bio posljednji pohod Kasim bega i njegovih 10 tisuća akindžija. Tursko je vodstvo ovim potezom htjelo vezati ujedinjene kršćanske čete, da bi sultanska glavna sila mogla neometano okrenuvši se ispod Bečkog Novog Mjesta poći preko Gleisdorfa, Graza, Leibnitza, Maribora, Varaždina i Požege do Beograda. Prevara je uspjela, ali od akindžija nije ostalo ništa.¹²⁸

Sada je platila Donja Austrija, Štajerska, Kranjska, ali i Koruška, što su prije svu vojsku povukli pod Beč. istočne pokrajine postale su slobodni plijen Turskoj vojci koja se vraćala.¹²⁹ O tome raspoložemo sa puno podataka i iz turskih izvora.¹³⁰ Karlo V. se je sa svojim četama u osjećaju poraza mogao povući u Italiju. Ujedinjene kršćanske snage su se s ovim razišle. Sulejmana, koji nije izgubio 21. studenog su uz veliko slavlje dočekali u Stambolu. Gritti je 16. listopada 1532. god. odustao od opsade Ostrogon. Hieronimus de Zara poslanik Ferdinanda I. na Porti ožujka 1533. je obavijestio Katzianera, da je Porta naredila primirje na granicama zemalja Ludovica Grittija i Ivana Zapolje.¹³¹

Veliki turski pohod 1532. godine završio je bez da su se sukobile vojske dvaju velikih neprijatelja. Obećavao je da će biti rat europskih razmjera. Ovoj vojni je postao jedan od glavnih aktera Kiseg. U povijesti grada je to bio jedini i ujedno i posljednji primjer, da su grad i tvrđava pokazali primjerenu suradnju i zajedništvo. Za to je bila potrebna i izvanredna osobnost Nikole Jurišića.

¹²⁵ Károlyi–Szalay 1882: 223.

¹²⁶ Isto. 47.

¹²⁷ Bucholtz 1968: 108.

¹²⁸ Paolo Giovio: Knjiga današnjih događaja. 30. knjiga. 158-159.

¹²⁹ Bariska 1983: 107.

¹³⁰ Barcza 1932: 15.

¹³¹ Isto. Nova vijest o nedavno sklopljenom dogovora i miru između Veličanstva Rimskog kraljevstva i Turskog Cesara Beč(?) poslije 2. ožujka 1533. 137-138.

Nadalje na tu suradnju staleža, koja je skovala skupa zapadnu Ugarsku i istočne habsburške nasljedne pokrajine. Posljednji je turski kontingent napustio hatar Kisega 30. kolovoza 1532. godine u 11 sati.

Ovo su u Kisegu ponovo uveli u zapisnik 1778. godine. Na uspomenu na te događaje još i danas kisečka zvone zazvone u 11 sati.

Kratki sažetak

Danas nam je sve jasnija povijest turskog vojnog pohoda na Beč 1532. godine i opsada Kisega kao dio toga. Tako nam se čini, da su vojske Sulejmana u ljeto 1532. prešle rijeku Rabu u vrlo teškim vremenskim prilikama. U ovom pograničnom pojasu su se susreli sa otporom zajedničke staleške obrane zapadne Ugarske, Slavonije i nasljednih pokrajina. Između 50 i 55 tisuća vojnika glavnine vojske se je tada, na početku kolovoza 1532. – bez topova za opsadu – našlo pod Kisegom jednim od centara obrane. Zajednička obrana učvršćenog grada i tvrđave je za vrijeme trotjedne opsade došlo u tehničku prednost. Zbog stalnih neuspjeha i gladi u turskom logoru došlo je do pobune janjičara. Tada je veliki vezir Ibrahim započeo pregovore sa Nikolom Jurišićem zapovjednikom obrane. Turske su čete izgubile više nego tri tjedna ispod Kisega, zbog toga su između 28. i 30. kolovoza otišli dalje. Sa ujedinjenim kršćanskim snagama se međutim više nisu sukobili. Sultan je umjesto toga okrenuvši se ispod Bečkog Novog Mjesta opustivši istočne dijelove nasljednih habsburških pokrajina i dio Slavonije vraćao se u Istamabul sa svojom vojskom.

Krisch András

A francia megszállás Magyarországon (1809)

Az 1809-es, ötödik koalíciós háború során Nyugat-Magyarország először – és mint ma már tudjuk – utoljára vált hadszínterré.¹

Napóleon francia serege 1809-ben egy olyan történelmi pillanatban foglalta el Magyarország nyugati megyéit, amikor már túl volt hatalma tetőpontján, de még elég erős volt ahhoz, hogy az örökös ellenfélre, a Habsburg Birodalomra, és annak részeként Magyarországra, katonailag súlyos csapást mérjen. A Habsburgok feletti győzelemnek köszönhetően, ha átmenetileg is, de Napóleon ismét megszilárdította hatalmát.

Európa 1792 óta hadban állt Franciaországgal. Ezek a háborúk a Habsburg Birodalom sorozatos vereségét hozták. Napóleon 1808-ban eljutott hatalma csúcsára. Legyőzte és feldarabolta Poroszországot, Oroszország a szövetségese lett, Ausztria területileg megcsönkítva került ki a békekötésekből. Egy váratlan esemény hamarosan megmutatta a fennálló rendszer ingatag voltát. Spanyolország 1807-ban francia szövetségeseinek számított, az ország szomszédja, Portugália azonban nem csatlakozott a kontinentális zárlathoz, a partjainál felállított angol kereskedelmi központokon keresztül a brit termékek bejuthattak Európába. Napóleon 1807 végén úgy döntött, hogy csapataival elfoglalja Portugáliát, míg egy másik hadsereg parancsot kapott Spanyolország stratégiai pontjainak elfoglalására. Ez volt az első olyan külpolitikai lépés, amelyet a francia nemzeti érdekekkel nem lehetett igazolni. A megszállókkal szemben nemzeti ellenállás tört ki. „*A spanyolok ugyanolyanok, mint a többi nép – mondotta Napóleon – boldogok lesznek, hogy elfogadják a császári alkotmányt.*”²

¹ Fiume kikötővárosát Mária Terézia 1779-ben a magyar koronához csatolta és ez 1807-ben törvényre is emelkedett. Mivel a várost 1797. április 5-én a franciák harc nélkül elfoglalták, valójában először itt léptek a Magyar Királyság területére, 1809-ben pedig már május 28-án bevonultak a városba. Ez egy nappal korábban történt, mielőtt a Lauriston-hadtestcsoporthoz átlépte volna Sopron térségében az osztrák-magyar határt. Ezt követően a város négy évig maradt francia uralom alatt. Szélinger Balázs: Fiume a napóleoni háborúk idején. In: *Bonaparte Napóleon koronája és üzenete*. Szerk.: Kövér Lajos. Szeged, 2007, JATEpress, 72–75. o.

² Lefebvre, Georges: Napóleon. Gondolat, Bp., 1975. 314. o.

A császár ezúttal tévedett, Spanyolországot sohasem tudta teljesen konszolidálni, az ország jelentős francia erőket kötött le. Ez a nemzeti felkelés kiváló alkalmat nyújtott Ausztria számára a revansra. A hadüzenetre 1809. április 10-én került sor. A kezdeti osztrák sikerek után hamarosan hátrálnia kellett a Károly főherceg által vezetett főseregnek. Május 13-án a franciák a háborús sorozat során immár második alkalommal foglalták el Bécset. Innen intézte a francia császár híres proklamációját a magyarokhoz. Ebben egy nemzeti király választására szólította fel őket. Valójában Napóleonnak a hadműveletek közben nem volt ideje kivárni egy királyválasztást, a proklamáció egy blöff volt, mellyel egy számára kedvezőbb hangulatot igyekezett Magyarországon teremteni. Május közepén a franciák felvonultak az osztrák-magyar határra és felderítők egyre gyakrabban lépték azt át. Közben a francia és osztrák csapatok május 21-22-én az Aspen-Esslingeni csatában megütköztek egymással és a történelemben először a Napóleon által személyesen vezetett franciák Károly főhercegtől vereséget szenvedtek. A győzelmet az osztrákok nem használták ki, így a franciák a csata után ismét nagyobb számban vonultak fel a határra. Erről és a francia felderítők mozgásáról Sopron mint megyeszékhely az általa kiküldött határfigyelő biztosok jelentéseiből szerzett tudomást. Az alábbi kismartoni eset annak súlyossága és a következményektől való félelem miatt különösen foglalkoztatta nemcsak a megye vezetőit, hanem a korabeli közvéleményt is. A francia 9. huszárezredtől egy őrmester által vezetett járőr 1809. május 15-én délután 3 és 4 óra között Kishöflány (ma Ausztria, Kleinhöflein) felől, Kismartonba érkezett. Ennek során kilenc francia huszár érkezett a városba, Colbert tábornok parancsát továbbítva, mely szerint, ha Ausztriából érkeznek franciák erőszakos rekvirálási céllal, akkor azokat fogják le, és küldjék őket Bécsújhelyre, ahol a számonkérés nem fog elmaradni, továbbá esetleges francia dezertőröket is kerestek. Mivel a városban sem szökevények, sem rekvirálók nem voltak, a csapat erről a városi tanácstól igazolást kért, ennek kiadása viszont sokáig húzódott. Az okról már a korabeli források sem nyilatkoztak egyöntetűen. Elképzelhető, hogy a tanácsosok nagy ijedtségükben nem találták a pecsétet. Az Emmerich krónika szerint a tanácsosoknak ezúttal nem a hercegi pénzek szétszétadásáról volt szó, így tele volt a gatyájuk, nem mertek dönteni, szívesebben bújtak volna el otthon.³

³ Jovanovic, Viktor: Die Franzosen in Eisenstadt. In: Mitteilungen des burgenländischen Heimat- und Naturschutzvereins. 1931. 07. 02. 30. o. Jovanovic még forrásul használhatta az azóta elveszett Emmerich-féle kismartoni krónikát.

A franciák balszerencséjére viszont a településen ezen a napon országos vásárt tartottak, a nem túl barátságos tömeg egyre csak gyűlt, a kismartoni polgárőrség kapitánya, akinek a rend fenntartása lett volna a feladata, hagyta, hogy a helyzet elmérgesedjen. Egy idő után a franciák jobbnak látták, ha sietve távoznak. Eközben azonban az egyik szélen vágató elütött két helyi polgárt, mire a katonát a tömegeből lerántották a lóról, kardját a kezéből kicsavarva, nyakára suhintottak. A katona megsebesült, a következmények pedig kiszámíthatatlanok voltak, ezért a város azonnal egy bizottságot küldött Bécsújhelyre. A városnak végül is pénzbüntetést kellett fizetnie, míg a bűnösöket botütésre ítélték, amit a bécsújhelyi rendőrség hajtott végre.⁴

Az eset következményeként a nádor hat nappal később megfeddte a várost, illetve annak vezetését, mert nem akadályozta meg, hogy a lakosság önbíráskodjon, továbbá rossz néven vette, hogy a kismartoniak küldöttséget menesztettek az ellenséghez anélkül, hogy az felszólította volna őket. A következményeket a magisztrátusnak kellett viselnie.⁵

Május végére a francia hadsereg befejezte felvonulását az osztrák-magyar határra és 29-én átlépte azt. Első lépcsőben elfoglalták Sopront, majd folytatták előrenyomulásukat egyrészt Győr irányába, ahol ekkor már a magyar nemesi felkelők gyülekeztek, másrészt Kőszeg felé, hogy elvágják János főherceg Tirol felől érkező seregei elől a visszavonulási lehetőséget. A főherceg csapatainak sikerült kicsúszniuk Pápa környékén a harapófogóból és elérniük Győrt. A június 14-iki ütközetben a franciák jelentős győzelmet arattak a magyar nemesi inszurgensekkel megerősített osztrák hadsereg felett, tíz nappal később a győri vár is megnyitotta kapuit. A magyarországi hadjárat szempontjából is jelentős esemény volt a július 5-6-i wagrami csata, ahol Napóleon kierőszakolta az átkelést a Duna bal partjára. Ezt követően július 12-én Znaimban megkötötték a fegyverszünetet, amit 19-én I. Ferenc is szentesített. Ez alapján Magyarország keleten a Rába vonaláig megszállás alá került, északon a Duna volt a demarkációs vonal, ettől északra csak Pozsony és néhány település került megszállás alá. A 665 megszállt településen megközelítőleg 30 000 katona tartózkodott, többségük valamelyik szabad királyi városban vagy annak térségében.

⁴ Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (SL.) Sopron Megye Állandó Választmányának iratai. (Áll. Vál. i.) 1. cs. Az esetet részletesen tárgyalja Jakob Wittman, nagymartoni jegyző krónikája is. A krónika francia megszállással kapcsolatos részeit közreadja Krisch András: Jakob Wittman nagymartoni jegyző krónikája. In: Lymbus 2004. Bp. 205–221. o.

⁵ Jovanovic 1931. 30. o.

A megszállás alá került Pozsonynak a hadjáratban némileg speciális a helyzete, mivel a városba csak július 13-án a fegyverszünet megkötés után tudtak a franciák bevonulni. Pozsony előtt ugyanis már május végétől kezdve heves hídfő harcok bontakoztak ki. Az osztrák védők sikeresen akadályozták meg, hogy a franciák itt átkelhessenek a Duna bal partjára. A harcok során maga a város is hadszíntérré vált, több bombázást kellett elviselnie. Ennek során a franciák a korabeli hadi szokásokat is felrúgva, a már égő házakat is tovább lőtték, hogy megakadályozzák az oltást. Ehhez hasonló méretű lövetést Magyarországon csak Győrnek kellett elviselnie. Az utolsó ágyúzás idején, mikor a város egy része már lángokban állt, néhány csüggedt lakos kereste fel és kérte Péchy Mihály városparancsnokot, hogy kapituláljon. Az ezredes lakonikusan azt kérdezte: „Az én ruhám még nem ég?”⁶

A további ellenállás teljesen értelmetlenné vált, a teljes ostrom alatt kb. 7.000 ágyúlövés érte a várost. Június 24-én Győr város is kapitulált.

Győr az egyetlen magyarországi város, ahol Napóleon nemcsak átutazott, hanem hosszabb ideig tartózkodott. A győri térparancsnok augusztus 31-én reggel értesítette Győrt, hogy tegyenek előkészületeket Őfelsége fogadására. Délután 14 órakor a templomok zúgása adta hírül, hogy Napóleon a városba érkezett. A francia tábornokok és térparancsnokok levett kalapokkal várták a császárt, aki a lovas testőrség által vont kordon mögött kíséretével a Bezerédj palotába sietett. Bay erről az eseményről a következőket írta: „Napóleon megérkezésétől kezdve állandó nagy néptömeg hullámozott a Bezerédj-féle ház körül, nehogy elmulassza azt a ritka pillanatot, amikor a franciák bálványozott császárárt megláthatja. Három óra tájban aztán teljesült a kíváncsiak vágya.”⁷

A császár megszemlélte a város erődítményeit. Látogatásának egyértelmű oka volt Győr, illetve az erőd elhelyezkedése és annak stratégiai jelentősége. Bár ezekben a napokban is folytak a béketárgyalások, azok kimenetele még elég kétséges volt, a háború ismét kirobbanhatott. Napóleon látogatása után a környékről több száz munkást rendeltek a franciák erődítési munkálatokra. Napóleon annyira elfoglalt volt, hogy a győri küldöttséget ideje sem volt fogadni, akik ezért panaszaikat, melyben a rájuk nehezedő terhek csökkentését kérték, kénytelenek voltak írásba foglalni és Bécsbe küldeni.

A féléves katonai megszállás elsősorban nem a harci cselekmények miatt maradt emlékezetes, hanem gazdasági teherként. A kor legmodernebb tömeg-hadserege minden velejárójával zúdult a magyar megyékre. A francia hadsereg

⁶ Bay Ferenc: Napóleon Magyarországon. Bp., 1941. Officina. 46. o.

⁷ Bay 1941. 103. o.

a megszálló katonaság ellátását nem a hadraktárakból, illetve a hadsereggel mozgó és annak haladását lassító szekérkaravánokkal oldotta meg, hanem helyben, az okkupált területeken. Ezért folyamodtak gyakran a rekviráláshoz. Ilyenkor pontos követelésekkel léptek fel a megszállt megyék vagy települések felé. A katonaság és a lovak folyamatos és zökkenőmentes ellátását biztosítani kellett, ellenkező esetben a franciák „Militaris Executio”-val, vagyis katonai végrehajtással fenyegetőztek. Erőszakos rekvirálásra vagy rablásra a francia hadseregben csak ritkán került sor. Magyarország területén Győrzámolyon fordult elő, hogy a településen egy francia egység fosztogatni és erőszakoskodni kezdett. Erre a parasztok több katonát agyonvertek, illetve néhányat a Mosoni-Dunába dobtak. Az elmenekült franciák jelentésére Győrből egy büntetőosztag vonult ki. A katonák felégették a falut, a zendülés vezetőit pedig elfogták, és Győrbe hurcolták, ahol a katonai bíróság halálra ítélte őket. A nagy riadalomra a polgármester és a főbíró felkereste Vilt József püspököt, aki a zámolyiak ügyében kihallgatást kért Narbonne-Lara-tól, a franciák által megszállt területek kormányzójától. Itt előadta, hogy a falusiakat a katonák erőszakoskodása bősztítette fel, ezért kegyelmet kért számukra, amit a kormányzótól végül megkaptak.⁸

A győztes sereget követte a jól kiépített francia katonai bürokrácia. A katonaság ellátásán kívül igyekeztek a franciák a hadjárat költségeit is a megszállt területekkel megfizettetni, hiszen a hódítás és az elfoglalt területek gazdasági kihasználása a Francia Birodalom létalapját adta. A hadiadó kivetésében már több éves tapasztalattal rendelkeztek. A hadisarcot a modern társadalmi szempontok figyelembevételével állították össze, vagyis az adott terület mennyiben lesz képes fedezni a lakosság és a megszállók ellátásának szükségleteit. Példaként Sopron vármegyét említhetjük, amelyet július 22-én 1 957 647 frank értékű hadisarc befizetésére kötelezték. Ennek negyedét bankócédulákban, negyedét élelmiszerben, felét pedig arany-ezüst értékben vagy váltóban kellett befizetni 10-10 naponként. Ezenkívül még beszolgáltatni volt köteles a vármegye 3 728 rőf köpenynek való posztót, 5 813 rőf kék ruhaposztót, 301 rőf parolinak való vörös posztót, 4 932 rőf, mellénynek és nadrágnak való fehér posztót, 977 rőf nyersvásznat, 29 313 rőf ingvásznat, 23 552 font tölténytáskának való borjúbőrt, 4 588 font marhabőrt és 1 853 font borjúbőrt. Riccé intendáns tábornok a magyarországi hadiadó kivetésének felelőse annyi engedményt tett, hogy a Daru által kiírt július-szeptemberi élelmiszer-rekvirálásokat

⁸ Veress D. Csaba: Napóleon hadai Magyarországon. Budapest, 1987. Zrínyi Kiadó. 211–212.; Bay 1941. 82. o.

beszámította a hadiadóba. Hiába vetett ki a vármegye extra adót, a pénzt csak nagy nehézségek és súlyos eladósodás mellett tudták összeszedni. Egy összegű kölcsönt is vett fel a megye, mégpedig Kaula Izsáktól és Wolf Jakabtól, 375 222 Ft-ot. Így volt lehetséges október 5-ig 774 000 Ft-ot a francia hadipénztárba befizetni.⁹

A megszállt területek lakosságához beszállásolt katonákat fejadag-szabályozások alapján élelmeztek. A több ezer megszálló nagy részét csak a lakosság házaiban lehetett elhelyezni, ahol ellátásukról is gondoskodni kellett. A félreértések, panaszok és esetleges erőszakoskodások elkerülése a francia hatóságoknak is érdekében állott. A soproni magánházakban beszállásolt katonák fejadagját Lauriston tábornok már röviddel a bevonulás után, június 2-án rendeletben szabályozta. Eszerint: minden francia katonának reggelire 1 pohár pálinkát vagy fél messzely¹⁰ bort kellett adni, ebédre levest, fél font¹¹ marhahúst és főzeléket, vagy helyette tésztát egy messzely borral, vacsorára levest és főzeléket vagy utóbbi helyett fél font marhahúst és egy messzely bort, egész napra pedig másfél font kenyeret.¹²

A fejadag-szabályozások bevezetését és különösen annak megerősítését az alábbi eset nyilvánosságra kerülése is indokolhatta. Gróf Pejachevich Károly házába¹³ kvártélyoztak be egy Bonche nevezetű francia fizetőmestert.¹⁴

A derék francia szeptember 1-i vacsorája, amelyet este 6-kor tálaltak neki, a következőkből állt: leves, marhahús kétféle szósszal, főzelék feltéttel, rántott csirke salátával, gyümölcs, sajt, bor, aszú és kávé. Mindezek elfogyasztása után még egy rántottát is követelt magának. Mivel a konyhában nem volt tojás, a szakácsnő nem tudott a kérésnek eleget tenni. Erre a fizetőmester kipenderítette a konyhából és megfenyegette, hogy agyonüti. Ezért a levél írója, a gróf meghatalmazottja, azt kérte a várostól, hogy máshová szállásolják el a franciát, mert nem lehet abban senki sem biztos, hogy ez az eset még egyszer nem ismétlődik meg.¹⁵

⁹ Vigh Kálmán: Sopron vármegye a francia háborúban. In: a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Történelmi Tanulmányok 2. Szombathely 1991. 85–86. o.

¹⁰ 1 messzely = kb. 4 dl.

¹¹ 1 soproni font = 0,55 kg.

¹² SL. Áll.Vál. i. 12. cs.

¹³ Pejachevich Károly, 1809-ben a város területén több ingatlant is tulajdonolt: Templom u. 26., Petőfi tér 6., Hátulsó u. 9.

¹⁴ Bonche fontos tisztséget tölthetett be, mivel augusztus elején Riccé utasítására a Vas megyei pénztárban található 7,24 Ft-ot neki kellett személyesen átvenni. Balogh Gyula: Az 1809. évi insurrectio és francia megszállás Vas megyében. Szombathely, Bertalanffy József Könyvnyomdája. 1885. (Reprint 1997). 107. o.

¹⁵ SL. Neo Registrata Acta. (NRA) fasc. 10 nr. 111/b.

Mivel a városi házak nagyobb csapatok megjelenése esetén nem nyújtottak a franciáknak elegendő szállást, megkezdték a Szent Mihály- és a Balfi-kapuk között elterülő Hitzbügel-földeken, egészen a Pihenőkeresztig egy hatalmas, 82 holdon elterülő barakktábor kiépítését.¹⁶

Az ilyen táborok építése különösen a fegyverszünet megkötése után volt jellemző a francia hadseregben, bár ezúttal az építést már korábban megkezdték.¹⁷

Ennek a város nem örült, hiszen úgy látszott, hogy a franciák hosszú távra akarnak berendezkedni, de azt is jelentette, hogy a várostól minden fajta segítséget elvárnak a tábor felépítéséhez, ami ismét komoly gazdasági terhet jelentett. A tábor méreteire jellemző, hogy 1 tábornoki, 7 parancsnoki, 58 tiszti, 6 altiszti, 355 legénységi, 65 konyha és 28 markotányos barakkból állt, összesen tehát 520 építményből, de ezek száma novemberre elérte az 544-et. A táborhoz tartozott még egy pékség és egy mészárszék is. A barakkok felépítéséhez, mai mértékegységre átszámítva, 1008 tonna fát használtak fel a környező erdőkből és gyümölcsösökből, tetejüket náddal fedték. A tábor befogadóképessége 6 000 fő körül mozgott, vagyis egy hadosztály elszállásolására volt alkalmas.¹⁸

Mint azt már a fenti fejezetekben láthattuk, a tábor szolgált a Durutte Hadosztály állomáshelyéül. A tábor tervszerűen építették, egész utcákat alakítottak ki. A lakosság csodájára járt a mesterien megépített barakkvárosnak. Az itt elszállásolt katonák ellátását a városnak és a vármegyének kellett megoldania. Fabricius Endre szerint a városnak és a vármegyének naponta 16 ökröt, 130 akó bort kellett beszolgáltatni, ezen felül lisztet, zsírt, lencsét, babot és sót kellett adnia.¹⁹

A városi kimutatások szerint csak július 24-én, vagyis a Durutte Hadosztály bevonulása utáni napon, 6 000 adag húst és gyümölcsöt kellett leszállítani.²⁰

Ehhez hasonló méretű táborot nem ismerünk Magyarországon, csupán Pozsony mellett épült egy kb. 1.000 katona befogadására alkalmas tábor.

Háborúban nemcsak elszegényedni lehet, hanem meggazdagodni is, így a francia jelenlét jó bevételt is hozhatott. Elég, ha a kocsmárosokra gondolunk, akik ezekben a hónapokban komoly bevételekre tettek szert. A kismartoni

¹⁶ Fiedler János Reichard kis krónikája (1808. július 19-től 1812 végéig) Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Hamar Gyula. In: Soproni Szemle különlényomata 154. szám. Sopron, 1943. 23. oldal.

¹⁷ Ma-Kircher, Klaralinda: Wien 1809. Bécs, Wiener Stadt- und Landesarchiv. 2009. 11. oldal.

¹⁸ Házi Jenő: A franciák Sopronban 1809-ben. In: Soproni Hírlap. 1933. június 4. 6. oldal.

¹⁹ Fabricius Endre: Sopron és a napóleoni háborúk. In: Soproni Szemle 3. (1939) 141. oldal.

²⁰ SL. NRA. fasc. 14 nr. 52/a.

térparancsnok megtiltotta a helyi vendéglősöknek, hogy a katonák és altisztek számára 9 óra után alkoholt mérjenek ki. Mivel ez a rendelet az általános nyugalmat és rendet volt hivatva szolgálni, az ez ellen vétkezők a katonai rendőrség részéről büntetésre is számíthatnak. Akik a rendeletet első alkalommal szegték meg azoknak 25 Ft-ot kellett a hadikórház betegei számára fizetni, akik másodszor is, azok a 25 Ft-on felül háromnapos elzárással is számolhattak.²¹

Ehhez hasonló rendelkezést ismerünk Sopronból: a térparancsnok Billett ezredes június 29-i rendelete, aki a rend és fegyelem fenntartása érdekében megtiltotta, hogy a vendéglősök este 9 óra után a legénységnek, 11 óra után pedig a tiszteknek és a polgároknak italt mérjenek ki.²²

A rendelkezés betartására a városi tanácsnak is ügyelnie kellett. Billett ezredes augusztusban megrovó levelet írt a magisztrátusnak, mivel a francia járőrök naponta fogtak le katonákat, akik a tiltás ellenére a kocsmákban tartózkodtak, minthogy a vendéglősök tovább is kiszolgálták őket. Így történt ez augusztus 13-án is, amikor a levél szerint a katonák este fél tizenegy után karddal a kezükben duhajkodtak. A városi polgárőrség viszont az ezredes megalégedésére végezte rendfenntartó feladatát.²³

A bányavárosoknak és szabad királyi városoknak a belső biztonság védelmére fegyverrel ellátott polgárőrséget kellett tartaniuk. József nádor 1808. december 6-án adta utasításba a polgárőrségek országos összeírását. Ezzel a milíciák szervezése új lendületet kapott, mondhatni egyik fénykorukat élték a francia megszállás idején. Feladatuk a harctérre vonult reguláris csapatok helyett rendészeti feladatok ellátása volt. Erre az időszakra tehető az egységes arculat kialakulása és ekkor törvényesítették a már korábban fennálló polgárőrségeket, a korábbi önkéntesség helyére az általános kötelezettség lépett.²⁴

A polgárságot nemzetiségi (pl. Győr, ahol német és magyar egységek léteztek) vagy társadalmi helyzet alapján (pl. Sopron) sorozták be. A polgárőr egységek felfegyverzése ebben a nehéz, háborús időszakban nem ment könnyedén, mivel a reguláris hadsereg és a nemesi inszurrekció is elsőbbséget élvezett. Így lényegében csak saját fegyvereikkel tudták a belső rendet biztosítani, sok esetben lőfegyverrel sem rendelkeztek. Persze a francia hadsereggel

²¹ Gruszecki Oskar: Das Krankenhaus der Barmherzigen Brüder im Kriegsjahr 1809. In: Burgenländische Heimatblätter 19. (1957). 137. o.; Burgenländisches Landesarchiv (BL.), Archiv der Freistadt Eisenstadt (AFE.). I.1. Ratsprotokoll 1809. augusztus 19.

²² SL. NRA. fasc. 10 nr. 70/a.

²³ SL. NRA. fasc. 10 nr. 70/d.

²⁴ A polgárőrségek felépítésére és 1809-es szerepére lásd Molnár András: Polgárőrségek Magyarországon a napóleoni háborúk idején. In: Hadtörténelmi Közlemények 39. (1992) 94–119.

szemben semmilyen ellenállásra nem vállalkozhattak volna. A megszállás alatt a franciák nem oszlatták fel őket, hanem kihasználva nyelv- és helyismeretüket közösen járőröztek vagy adták az őrséget a kapuknál. A randalfrozó vagy kárt okozó franciát a polgárőröknek jogukban állt feltartóztatni, majd átadni a katonai rendőrségnek. Polgárőrnek lenni a korszakban rangot és elismerést jelentett. Ezt bizonyítja a következő eset is: Október elején Kismartonban Johann Gablenz polgárőrrel akadtak problémák, mivel nyughatatlanul viselkedett, zavarta a rendet mind szóban, mind tettben, illetve a társait egyesével és kollektívan is gyakran szidta. Az utolsó csepp a pohárban előző napi viselkedése volt. Ezen a napon a polgárőrség néhány tagja, köztük egy tiszt és altiszt betért egy pohár borra a Turner-féle kimérésbe. Este 8 körül teljesen hívatlanul megjelent Gablenz is, pedig már négy éve biztos nem járt ebben a borozóban. A második pohár után elkezdte szidni a tiszteket és a magisztrátust is jogtalansággal vádolta, mivel testvérét a magisztrátus nem nevezte ki a polgárőrségben tisztnek. Véleménye szerint a jelenlegi tisztek nem értenek semmihez. Planckenaue hadnagy ezt megelégtelte és felszólította Gablenzt: „*Fogd be a szád és menj haza, mert részeg vagy.*” Erre azonban csak tovább mérgesedett a helyzet, mert Gablenz a hadnagynak ugrott, megütötte, és fojtogatni kezdte. Eltelt vagy fél óra mire a kedélyek lecsillapodtak és Gablenz hazaindult, de előtte még a felesége és három dragonos karddal bekapcsolódott a verekezésbe, melynek során egy helyi polgár a kezén megsérült. A tisztikar ezt követően Gablenz lefokozását és elbocsátását követelte a tanácstól, ellenkező esetben saját lemondásukat helyezték kilátásba.²⁵

A győri polgárőrség volt az egyetlen Magyarországon, amely a belső rend és közbiztonság fenntartása mellett ténylegesen kivette részét a franciák elleni harcból. Győr helyőrsége 1809. június 16-án megpróbálta átszakítani az ostromgyűrűt, ekkor ők fedezték a kitörő katonaságot. A franciák azonban könnyen felismerték őket kalapjaikról és megüzenték, hogy a város elfoglalása után a polgárőröket, amennyiben nem térnek vissza házaikba, hadifoglyoknak fogják tekinteni.²⁶

Ruszt a történelmi Magyarország legkisebb városa szintén megszenvedte a megszállást. A június 21-i tanácsülésen a tanácsosok éppen az áremelkedések miatt szükségesnek vélt árlimitációval²⁷ voltak elfoglalva, amikor egy őrségben

²⁵ BL. AFE. Militaria. 6.d.

²⁶ Molnár 2002. 114–115. o.

²⁷ Ennek során az alapélelmiszereket limitálták: a zsemlét, a kenyert és a lisztet. Augusztus 3-án és szeptember 6-án újabb limitációkra került sor.

álló tizedes (valószínűleg a polgárőrség tagja) jelentette, hogy egy francia csapat tart a város felé. A magisztrátus a bírót, Karl Schreinert és az aljegyzőt, Karl Kleinratot bízta meg azzal, hogy a kapuknál fogadja a franciákat, és azonnal jelentse, ha azok rekvirálni is akarnának. Hamarosan meg is érkezett a hír, amely szerint egy francia adjutáns őrnagy név szerint Neumaur a 6. vértés ezredből érkezett a városba egy hadnaggyal és 86 fős legénységgel. A katonaság elfoglalta a kapukat, és töltött fegyverekkel felsorakozott a bíró háza előtt. Egész pontos követelésekkel érkeztek: 100 mérő zabot és 50 mázsa szénát igényeltek, ellenkező esetben házról házra üritik ki a várost ígérték. Ilyen „kérésnek” természetesen nem lehetett ellenszegülni. A városi raktárban egyáltalán nem volt zab, ezért a lakosság adott össze összesen tizenkilenc mérőnyi árpát és zabot. Nem menekülhetett meg a városi raktár 24 mázsa szénakészlete sem, amelyet a franciák öt kocsin elszállítottak Ausztria Trautmannsdorf felé.²⁸

A megszállás során nem kellett a franciáknak a megszállás rövidségéből adódóan fegyveres, tiroli vagy spanyol mintájú nemzeti ellenállással számolniuk. Jelenlétük súlyosan nem sértette a nemzet büszkeségét, a franciák például nem kergették el az uralkodót, mint Spanyolországban. Sőt, több esetben keresték a kapcsolatot a civil lakossággal. A megszállás Magyarországon békés mederben zajlott le, a lakosság részéről a franciáknak nem kellett számolniuk ellenállással, így az ellenség viselkedése sem irányult a lakosság ellen. A korabeli közvélemény a francia jelenlétet nem is tekintette hosszú távúnak, bízott a béke mielőbbi megkötésében és a csapatok gyors távozásában.

A féléves megszállásnak az október 15-én Schönbrunnban megkötött béke vetett véget. Ennek értelmében november 20-ig kivonultak a franciák Magyarországról és Bécsből, Ausztria többi részéből pedig 30-ig. A béke hírére országszerte dízsorüzeket adtak az ágyukból. Kismartonban maga Gobrecht térparancsnok adta a magisztrátus tudomására a hírt.²⁹ Sopronban kilenc ágyú háromszoros sortüze köszöntötte a béke megkötését. A béke súlyos feltételeket rótt a Habsburg Birodalomra. Mint vesztes félnek, le kellett mondania 150 ezer négyzetkilométernyi területről és 3,5 millió lakosról.³⁰

A franciák magyarországi hadjárata az 1809-es háború egy mellékhadszínterének tekinthető. Ez azonban nem akadályozta meg a francia hadsereg egységeit abban, hogy Magyarország nyugati területeire lépjenek, azt hónapokig

²⁸ Archiv der Freistadt Rust (E) Protocoll 1809. június 21.

²⁹ Gruszecki 1957. 138. o.

³⁰ Veress 1987. 271. o.

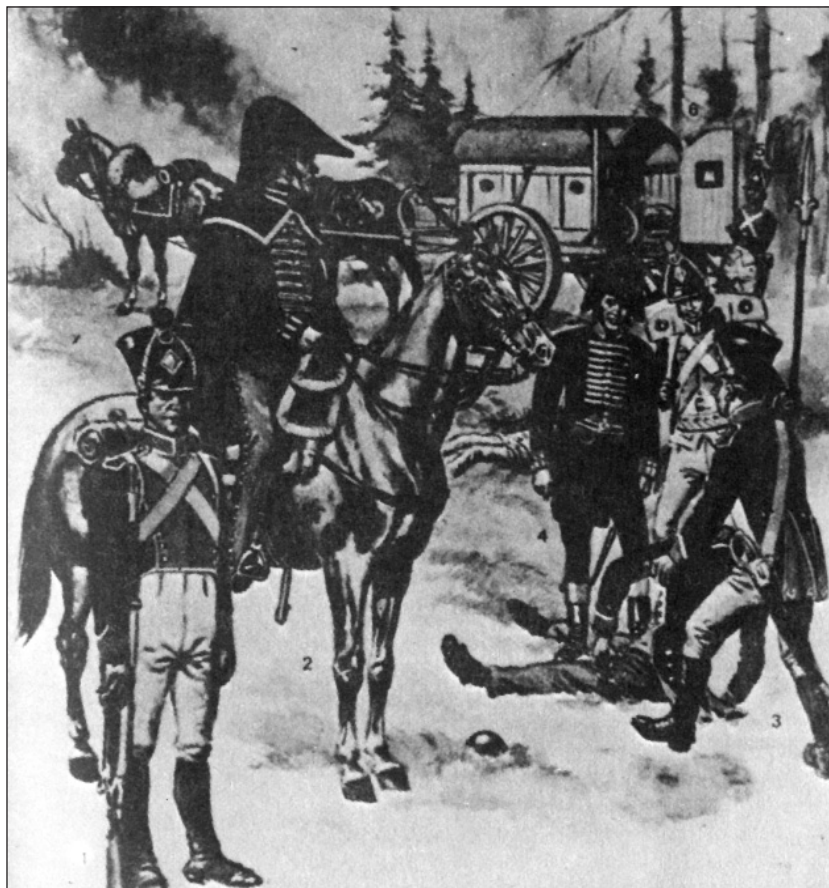
Wirtschaftsbürger

János főherceg

*Győri
Polgárőrség*

A francia egészségügyi katonák – a francia megszállás I. alatt

megszállják és a terület gazdasági erőforrásait kíméletlenül a hadsereg ütőképességének megőrzésére használják, és a francia hadigazdaság szolgálatába állítják. Cserében a megszállt területek nagyobb részét megkímélték a háborús pusztításoktól. Jól példázza mindezt egy francia tiszt válasza egy, a háborúra panaszkodó soproni kisasszonynak: „*Oh a' kisasszonyék 's általában a' soproniak csak rózsáit szedik a' háborúnak, töviseit pedig nem esmerik.*”³¹

³¹ *Kis János superintendens emlékezései életéből.* Első közlemény. Sopron, 1845. 220. o.

Krisch András
Francuska okupacija u Mađarskoj
(1809)

Za vrijeme petog koalicijskog rata 1809. godine zapadna – Ugarska je po prvi puta – a sada već znamo i posljednji put – postala ratnim područjem.¹ Napoleonova francuska vojska 1809. godine zauzela je zapadne županije Ugarske u povijesnom trenutku, kada je već bila prešla razdoblje najveće slave, ali je još bila dovoljno jaka, da svom vječnom protivniku, Habsburškom Carstvu i u sklopu njega i Ugarskoj zadaje vojničko teški udarac. Zahvaljujući pobjedi nad Habsburgovcima, Napoleon je iako samo privremeno ponovno učvrstio svoju moć. Europa je od 1792. godine bila u ratu sa Francuskom. Ovi ratovi su rezultirali nizom poraza Habsburškog Imperija. Napoleon je 1808. godine došao do kulminacije svoje vlasti. Pobijedio je i podijelio Prusku, Rusija mu je postala saveznikom, a Austrija je nakon mirovnih pregovora ostala teritorijalno dosta umanjena. Jedan je međutim neočekivani događaj pokazao labilnost nastale situacije. Španjolska se 1807. ubrajala među francuske saveznike, međutim susjedni se Portugal nije priključio kontinentalnoj blokadi, pa je britanskim produktima preko engleskih trgovačkih centara bio omogućen ulaz u Europu. Napoleon je potkraj 1807. odlučio osvojiti Portugal, dok je jedna druga vojska dobila zapovjed za zaposjedanje strateških točaka Španjolske.

To je bio prvi vanjskopolitički korak, koji se nije mogao braniti francuskin nacionalnim interesima. Protiv okupatora izbio je nacionalni otpor. „Španjolci su isti kao i drugi narodi – rekao je Napoleon – bit će veseli da mogu prihvatiti cesarski ustav.”² Cesar se u ovom slučaju prevario, Španjolsku nije uspio nikada potpuno konsolidirati i ona je stalno vezala znatne francuske snage. Ovaj

¹ Grad-luku Rijeku (Fiume) je Marija Terezija 1779. godine priključila mađarskoj kruni, i to je ozakonjeno 1807. godine. Pošto su grad 5. travnja 1797. godine bez borbi zauzeli Francuzi, oni su zapravo tu prvo stupili na tlo Mađarskog Kraljevstva. 1809. su već 28. svibnja ušli u grad. To se dogodilo dan prije nego je tzv. vojni kontingent Lauriston u području Šoprona prešao austrijsko-mađarsku granicu. Nakon toga je grad ostao četiri godine pod francuskom okupacijom. Szélinger Balázs: Fiume a napóleoni háborúk idején. In: Bonaparte Napóleon koronája és úzenete. Szerk: Kövér Lajos. Szeged, 2007, JATEpress 72-75. o.

² Lefebvre Georges: Napóleon. Gondolat, Bp, 1975. 314. o.

nacionalni ustanak je Austriji poslužio kao izvršni povod za revanš. 10. travnja 1809. objavila je rat Francuskoj. Nakon početnih austrijskih uspjeha glavna vojska pod zapovjedništvom Nadvojvode Karla (cesarova brata, nap. prev.) morala se povući. 13-og svibnja su Francuzi po drugi put zauzeli Beč. Odavde je Napoleon poslao poznatu svoju proklamaciju Mađarima. Ujedno ih je pozvao na biranje nacionalnog kralja. Cesar za vrijeme ratnih operacija nije imao vremena čekati biranje kralja, a proklamacija je ustvari bio samo blef, kojim je pokušao stvoriti za sebe bolju opću atmosferu u Mađarskoj. Sredinom svibnja su se Francuzi postrojili na austrijsko-mađarsku granicu, a njihovi izviđači su sve češće nju i prelazili. U međuvremenu su se austrijska i francuska vojska 21-22. svibnja sukobile u Aspen-Esslingenu, pri čemu su po prvi puta u povijesti Francuzi osobno predvođeni Napoleonom pretrpjeli poraz od austrijske vojske pod zapovjedništvom Nadvojvode Karla.

Pobjedu Austrijanci nisu iskoristili, tako da su se Francuzi nakon bitke opet postrojili u većem broju na granici. O tome i o pokretima izviđača je Šopron, kao sjedište županije doznao iz izvještaja povjerenika za pogranično izviđanje.

Opisani slučaj u Željeznom (Eisenstadt, A, Kismarton M) zbog svoje težine, ali i zbog bojazni od posljedica, koje bi mogao prouzročiti narocito je zanimao čelnike županije i široku javnost.

Francuska izvidnica predvođena narednikom iz francuske 9. konjičke divizije između 3 i 4 sata poslije podne 15. svibnja 1809. godine iz smjera Male Holovajne (Kleinhöflein A, Kishöflány M) stigla u Željezno. Prilikom tog događaja došlo je 9 francuskih husara konjanika u grad prosljediivši zapovijed generala Colberta, prema kojem, ako bi iz Austrije stigli Francuzi radi nasilnih rekviriranja, njih treba odmah privesti i prosljediti dalje u Bečko Novo Mjesto, gdje neće izostati prozivka na odgovornost i dalje tražili su i neke francuske dezertere.

Pošto se u gradu nisu nalazili izbjegli vojnici, niti je bilo kakvih nasilnih akcija, četa je o tome zatražila od gradskog vijeća pismenu potvrdu, međutim na čije se izdavanje dugo čekalo.

O uzrocima nisu bili jednoglasni niti izvještaji tog vremena. Moguće je da vijećnici u velikoj bojazni nisu našli gradski pečat. Prema kronici Emmerich, vijećnici nisu raspravljali o raspodjeli novaca hercega, pa nisu znali odlučiti, bolje bi se svi našli doma.³

³ Jovanović, Viktor: Die Francosen in Eisenstadt. In: Mitteilungen des burgenländischen Heimat und naturschutzvereins. 1931. 07.02030. o. Jovanović je još mogao koristiti u međuvremenu nestalu Emmerich kroniku.

Zla sreća Francuza bila je, što se isti dan u gradu održavao i državni sajam, a ne baš dobroćudni narod se sve više okupljao, a kapetan gradske građanske straže Željeznog, čiji je zadatak bio održavanje reda i mira, pustio da se situacija zaoštrava. Nakon nekog vremena Francuzi su procijenili da bolje ako žurno napuste grad.

U međuvremenu je jedan vojnik u galopu srušio dva domaća građana, na što su ga potegnuli sa konja, sablju su mu izčupali iz ruke i ozlijedili mu vrat. Pošto je vojnik bio ranjen a posljedice nepredvidive, grad je promptno poslao jedno povjerenstvo u Bečko Novo Mjesto. Grad je naposljetku trebao platiti novčanu kaznu, dok su krivce osudili na udarce sa štapom, što je izvela žandarmerija Bečkog Novog Mjesta.⁴

Kao posljedica slučaja palatin je šest dana nakon događaja ukorio grad, odnosno gradsko vodstvo, što nije spriječilo da dođe do samovolje građana, i uzeo za zlo, što je grad poslao poslanike neprijatelju bez da im je on to naredio.

Posljedice je morao snositi gradski magistrat.⁵

Do konca svibnja je francuska vojska završila okupljanje na austrijsko-mađarskoj granici, da bi je 29. prešla.

Najprije su zauzeli Šopron i nastavili napredovanje s jedne strane prema Győr-u, gdje su se već sakupljali mađarski plemićki ustanici, i prema Kisegu, da bi prekinuli mogući put povlačenja četama nadvojvode Ivana, koji je dolazio iz Tirola. Četama Nadvojvode uspjelo je izmaći kod Pápe škarama Francuza i došli su pod Győr.

U bitci 14. srpnja Francuzi su odnijeli važnu pobjedu nad sa mađarskim plemićkim insurgencijama ojačanom austrijskom vojskom, a deset dana poslije i grad Győr otvorio je svoja vrata.

I iz mađarskog pogleda pohoda bila je važa bitka kod Wagrama 5-6. srpnja, gdje je Napoleonu uspio forsirano izbijanje na lijevu stranu Dunava.

Nakon toga su 12. srpnja u Znaimu sklopili primirje, što je 19. istog mjeseca i Franjo I. potvrdio.

Prema tome Mađarska je prema istoku do linije rijeke Rábe došla pod francusku okupaciju, prema sjeveru je Dunav bila demarkacijska linija, od nje sjevernije okupiran bio je Požun i nekoliko naselja.

⁴ Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára (SL). Sopron megye Állandó Választmányának iratai (Áll. Vál. i.) 1 cs. Ovaj događaj detaljno opisuje i kronika jakoba Wittmann-a bilježnika iz Materštofa (Mattersburg A, Nagymarton H). Detalje vezane uz francusku okupaciju objavljuje Krisch András In. Lymbus 2004. Bp. 205-221. o.

⁵ Jovanović 1932. 30. o.

U 665 okupirana naselja nalazilo se približno 30 000 vojnika, većina u nekom od slobodnih kraljevskih gradova ili njihove okolice.

Okupirani Požun je u vojnom pohodu imao specifičan položaj, jer su u njega francuske trupe mogle ući samo nakon potpisivanja primirja 13. srpnja. Austrijska obrana je tu uspješno spriječila sa se Francuzi prebace na lijevu stranu Dunava.

Za vrijeme borbi i sam grad je postao bojno područje i morao pretrpjeti više bombardiranja. Prilikom tih napada Francuzi su kršeci ratna pravila tog doba nastavljali gađati zgrade koje su već bile u plamenu, da bi spriječili njihovo gašenje. Topnički napad takvih razmjera u Mađarskoj morao je pretrpjeti samo Győr. Za vrijeme posljednjeg topničkog napada, kada je već dio grada bio u plamenu, nekoliko očajnih građana potražilo je i zamolilo Pechy Mihályja gradskog kapetana, da kapitulira. Pukovnik je lakonski pitao: „Moje odijelo još ne gori?”⁶

Daljnji otpor bio je sasvim bezizgledan, za vrijeme čitave opsade grad je pretrpio oko 7000 topničkih udara. 24. lipnja napokon je i Győr kapitulirao.

Győr je jedini mađarski grad gdje Napoleon nije samo proputovao, nego se duže vrijeme i zadržao. Győrski zapovjednik javnih površina je 3. kolovoza navijestio gradu, da se poduzmu predradnje za doček Ekselencije. U dva sata poslije podne glasno brujanje gradskih zvona je navijestilo Napoleonov dolazak. Francuski generali i zapovjednici dočekali su cesara skinutih šešira, koji je iza kordona konjičke straže sa svojom pratnjom požurio u palaču Bezerédj.

Bay o tim događajima piše ovako: „*Od samog dolaska Napoleona oko kuće Bezerédj stalno je talasala velika masa ljudi, da ne bi slučajno propustili rijetku priliku ugledati obožavanog francuskog cesara. Oko 3 sata poslije podne se je želja znatiželjnika napokon ispunila.*”⁷

Cesar je razgledao gradska utvrđenja. Njegov posjet imao je konkretan uzrok, i to položaj same utvrde i njegova strateška važnost. Iako su i u tim danima vođeni mirovni pregovori, njihov ishod je bio poprilično nesiguran i rat je mogao ponovo izbiti.

Nakon Napoleonovog posjeta više stotina radnika iz okolice bilo je angažirano na radovima na utvrđenjima, što su ih Francuzi poduzimali.

Cesar je bio toliko zauzet, da mu nije uspjelo primiti izaslanstvo grada Győra, koji su zbog toga, njihove žalbe, glede smanjivanja prevelikih opterećenja bili prisiljeni pismeno slati u Beč.

⁶ Bay Ferenc: *Napoleon Magyarországon*. Bp., 1941. Officina. 46. o.

⁷ Bay 1941. 103. o.

Polugodišnja opsada ne pamti se po borbenim djelovanjima, nego po velikom gospodarskom opterećenju. Najmodernija masovna vojska svojega vremena opteretila je mađarske županije sa svime što uz nju ide. Francuska vojska svoju opskrbu nije organizirala iz ratnih skladišta, odnosno iz karavana, koje su pratile vojsku, i usporavale joj kretanje, nego na licu mjesta iz okupiranih teritorija.

Zato su se često poslužili rekviriranjima, nasilnim posvojenjima.

U tim slučajevima istupili su sa točno popisanim zahtjevima prema županijama ili naseljima.

Stalnu i neometanu opskrbu vojske i konja trebalo je osigurati, u protivnom su Francuzi prijetili „Militaris Executio”-m, odnosno vojnim rekviriranjem.

Nasilna prisvajanja ili pljačke su se u francuskoj vojsci rijetko događala. U Mađarskoj se u mjestu Győrzámoly dogodilo, da je jedna francuska jedinica započela sa pljačkom i nasiljem. Na to su seljaci ubili više vojnika, odnosno ih nekoliko bacili u Mošonki Dunav. Reagirajući na izvješće pobjeglih vojnika iz Győra je izišla kaznena jedinica. Vojnici su zapalili selo, vođe pobune su pohapsili i prebacili u Győr, gdje ih je vojni sud i osudio na smrt. Zbog velikog zaprepaštenja gradonačelnik i glavni sudac potražili su biskupa Vilt József-a, koji je zbog incidenta zatražio audijenciju kod Narbonne Lare upravitelja okupiranih teritorija. On je iznosio, da su seljaci bili isprovocirani nasilnim ponašanjem vojnika, zato je zatražio pomilovanje za njih, što su na kraju i dobili od upravitelja.⁸

Pobjedničku vojsku pratila je dobro organizirana francuska birokracija. Osim opskrbe vojske Francuzi su nastojali i troškove pohoda naplatiti od okupiranih pokrajina, jer su osvajanje i gospodarsko podjarmljivanje osvojenih područja stvarali osnovu Francuskog Imperija. U namaknuću ratnih poreza imali su već višegodišnju praksu. Ratni porez određivali su u skladu sa modernim društvenim odnosima, to znači kako će moći okupirano područje nositi terete opskrbe pučanstva i vojske. Kao primjer spomenut ćemo Šopronku županiju, koja je 22. srpnja bila prozvana uplatiti ratni porez od 1 957 647 franaka. Četvrtinu u banko ceduljama, četvrtinu u namirnicama, polovicu u zlatu i srebru, odnosno obveznicama u razmacima od 10 dana.

Osim toga bila je dužna dati 3 728 aršina sukna za kabanice, 5 813 lakta plavog sukna za odijela, 301 lakat crvenog sukna za paroline, 4 932 lakta bijelog sukna za prsluke i hlače, 977 lakta sirovog platna, 23 313 lakta platna za košulje, 23 55 funti teleće kože za municijske torbe, 4 598 funti teleće i goveđe kože.

⁸ Veress D. Csaba: Napóleon hadai Magyarországon. Bp. 1987. Zrínyi Kiadó. 211-212: Bay 1941. 82. o.

Pukovnik intendant Riccé odgovoran za nametanje ratnog poreza u Mađarskoj napravio je ustupak u toj mjeri, da je rekviriranja hrane u srpnju-rujnu naređena od Daru-a uračunao u ratni porez. Uzalud je županija uvela ekstra porez novac su mogli prikupiti samo po cijenu velikih poteškoća i zaduživanja.

Županija je podigla i zajam u gotovini od Kaula Izsaka i Wolf Jakoba i to 375 222 forinti. Tako je bilo samo moguće do 5. listopada u francusku ratnu kasu uplatiti 774 000 forinti.⁹

Vojska ukvartirana kod stanovništva okupiranog područja prehranjivala se po sustavu kvota. Veliku većinu više tisuća okupatorskih vojnika mogla se smjestiti samo kod stanovništva, gdje se moralo brinuti i o njihovoj prehrani.

Uklanjanje eventualnih nesporazuma, žalbi i nasilja bilo je u interesu i francuskih vlasti. Kvotu po jednom vojniku na dan je već nakon nekoliko dana po dolasku u Šopron 2. lipnja, general Lauriston u svojoj uredbi regulirao. Prema tome svakom francuskom vojniku na doručak pripalo je čaša rakije ili meszely¹⁰ (cca. 4 dl vina), na ručak juha, pola funti¹¹ govedine i varivo, odnosno u zamjeni tijesto sa meszely vina, na večeru juhu i varivo, odnosno u zamjenu pola funti govedine i 4 dl vina, na cijeli dan funtu i pol kruha.¹²

Potrebu uvođenja takvih propisa i njihovo strogo pridržavanje dokazuje i sljedeći slučaj koji je došao u javnost. U kuću grofa Pejačevića¹³ ukvartirali su francuski narednik za plaćanja zvanog Bonche.¹⁴

Francuz je za večeru, koja mu je bila poslužena 1. rujna uvečer u 6 sati sastojala se od sljedećeg: juha, govedina sa dva prelijeva, varivo sa prilogom, pečena piletina sa salatam, voće, sir, vino, asu vino i kava. Nakon što je sve to pojeo zahtijevao je još i pečena jaja. Pošto u kuhinji nije bilo jaja kuharica mu nije mogla udovoljiti. Na to je narednik nju izbacio iz kuhinje i zaprijetio njoj da će ju ubiti. Zbog toga je pisac pisma, opunomoćenik grofa, prosió grad da ga smjeste negdje drugdje, jer da nitko ne može biti siguran kada će se slični slučaj ponoviti.¹⁵

⁹ Vigh Kálmán: Sopron vármegye a francia háborúban. In: a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Tudományos közleményei. Történelmi tanulmányok 2. Szombathely 1991. 85-86. o.

¹⁰ 1 meszely = kb. 4 dl vina.

¹¹ 1 šopronska funta = 0,55 kg.

¹² SL. ÁLL. VÁI. i. 12 cs.

¹³ Pejachevich Károly (Karlo Pejačević) imao je u gradu 1809. godine više nekretnina, Templom u. 26, Petőfi tér 6, Hátulsó u 9.

¹⁴ Bonche imao je vjerojatno važnu funkciju, jer je na nalog Riccé-a početkom kolovoza morao on osobno preuzeti 7,24 forinti, koje su se nalazile u kasi Željezne županije. Balogh Gyula Az 1809. évi insurrectio és francia megszállás Vas megyében. Szombathely, Bertalanffy József könyvnyomdája. 1885. (reprint 1997.) 107. o.

¹⁵ SL. Neo Registrata Acta (NRA) fasc. 10 nr. 111/b.

Pošto gradski stanovi nisu pružali dovoljno smještaja prilikom pojavljivanja veće vojske, na poljima zvanim Hitzbügel, između vrata Sv. Mihovila i Balfi vrata sve do križa za odmor na 82 jutra površine započeli su izgradnju baraknog logora.¹⁶

Izgradnja ovakvih logora bila je u francuskoj vojsci uobičajeno nakon potpisivanja mirovnih pregovora, no u ovom slučaju izgradnju su započeli ranije.¹⁷

Grad se nije radovao tim potezima, jer je to značilo, da se Francuzi žele na dulje vrijeme zadržati ovdje i ujedno, da od grada trebaju svu moguću pomoć za izgradnju, što je značilo dodatne gospodarske poteškoće. Logor se sastojao od jedne generalske barake, 7 zapovjednih, 58 časničkih, 6 dočasničkih, 355 vojničkih, 65 kuhinjskih, 28 skladišnih baraka, znači zajedno 520 objekata, ali se njihov broj do studenog popeo na 544. Logor je imao i jednu pekaru i mesnicu. Za izgradnju logora koristili su preračunato u današnje mjerne jedinice 1008 tona drva iz okolnjih šuma i voćnjaka, a pokrivali su ih trstikom. Kapacitet logora bio je oko 6000 osoba, to znači bio je sposoban posluživati jednu diviziju.¹⁸

Kako smo to već u prijašnjim poglavljima logor je služio kao odredište Durutte divizije. Bio je planski izgrađen i imao je čak i ulice. Stanovništvo je čuđenje gledalo izvrsno izgrađeni grad od baraka.

Vojsku, koja tu bila smještena trebali su opskrbljivati grad i županija. Prema Fabricius Endri grad je trebao dnevno uvoziti 16 bikova, 130 vedra vina, osim toga brašna, masti, leća, graha i soli.¹⁹

Prema gradskim spisima samo 24. lipnja, znači dan nakon dolaska Durutte divizije trebalo je dopremiti 6000 porcija mesa i voća.²⁰

Na području Mađarske nije poznat logor takvih dimenzija, samo je u okolici Požuna bio izgrađen jedan za cca. 1000 vojnika. U ratu se može i doći na prosjački štap, ali za neke je to mogućnost brzog bogaćenja, tako da je francuska prisutnost za neke mogla značiti i dobru zaradu. Dovoljno je spomenuti samo krčmare, koji su tih dana došli do velikih zarada.

Zapovjednik trgova (javnih površina) u Željeznom zabranio je krčmarima, da se za vojnike i dočasnike poslije 21 sat poslužuje alkohol. Pošto je ta mjera imala nakanu služiti redu i miru, prekršitelji odredbe mogli su računati sa kaznom od strane vojne policije.

¹⁶ Friedler János Reichard kis krónikája (1808. július 19-től 1812 végéig) bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Hamar Gyula. In: Sopron Szemle különlenyomata 154. szám. Sopron, 1943. 23. o.

¹⁷ Ma-Kircher Klaralinda: Wien 1809 Bécs, Wiener Stadt- und landesarchiv. 2009. 11. o.

¹⁸ Házi Jenő: A franciák Sopronban 1809-ben. In: Soproni Hírlap. 1933. június 4. 6. o.

¹⁹ Fabricius Endre: Sopron és a napóleoni háborúk. In: Soproni Szemle 3. (1939) 141. o.

²⁰ SL. NRA. Fasc. 14 nr. 52/a.

Oni koji su prvi put prekršili pravilo, trebali su 25 forinti uplatiti za bolesnike vojne bolnice, za one koji su to već drugi puta učinili osim 25 forinti globe, mogli su računati sa zatvorom na tri dana.²¹ Slična odredba poznata nam je i iz Šoprona: prema zapovjedi zapovjednika javnih prostora pukovnika Billetta iz 29. lipnja radi očuvanja reda i mira krčmari nisu smjeli posluživati piće za obične vojnike poslije 21 sat, a poslije 23 sata za oficire i građane.²²

Pridržavanje te naredbe moralo je kontrolirati i gradsko vijeće. U kolovozu je pukovnik Billett napisao pismo ukora gradskom magistratu, jer je francuska vojna ophodnja dnevno privela vojnike, koji su unatoč zabrani bili u krčmama, jer su ih i dalje tamo posluživali. Tako je to bilo i 13. kolovoza, kada su vojnici nakon pola jedanaest sa isučenim mačevima tulumirali. Gradska građanska straža je međutim izvršavala svoj zadatak na pukovnikovo zadovoljstvo.²³

Rudarski i slobodni kraljevski gradovi imali su dužnost za održavanje unutrašnjeg reda imati oružanu stražu. Palatin Josip je 6. prosinca 1808. godine naredio je državni popis gradskih straža. S tim je organiziranje milicija dobilo ponovni zamah, i moglo bi se reći doživljavali su svoju kulminaciju baš za vrijeme francuske okupacije. Njihov je zadatak bio da umjesto regularne vojske, koje su bile na bojnopolju izvršavaju zadatak održavanja reda. Na ovo razdoblje možemo datirati da se uobličio njihov jedinstveni izgled i tada su i ozakonili već ranije formirane gradske milicije, a umjesto dobrovoljnog principa uveli su obavezno služenje.²⁴

Građanstvo je bilo rekrutirano prema nacionalnom (npr. Győra gdje su postojale mađarske i njemačke jedinice) ili prema društvenom položaju (Šopron). Naoružavanje tih jedinica u tim teškim, ratnim vremenima nije išlo lagano, jer su regularna vojska i plemićka insurekcija uživale prednost. Tako su u suštini mogli osigurati unutrašnji mir svojim oružjem puno puta bez municije. Naravno protiv francuske vojske nisu imali nikakvog izgleda. Za vrijeme okupacije Francuzi ih nisu raspustili, nego iskoristivši njihovo znanje jezika i terena zajedno su patrolirali i davali stražu kod gradskih vrata.

Francuske vojnike koji su pijančevali i stvarali štetu imali su pravo zaustaviti, i predati ih vojnoj policiji. Biti član gradske milicije u to doba značilo je viši status i priznanje.

²¹ Gruszecki Oskar: Das Krankenhaus der Barmherzigen Brüder im Kriegsjahr 1809. In: Burgenlandische Heimatblätter 19 (1957) 137. o. Burgenlandisches Landesarchiv (BL) Archiv der Freistadt Eisenstadt (AFE) I. 1. Ratsprotokoll 1809. augustus 19.

²² SL. NRA. Fasc. 10 nr. 70/a.

²³ SL. NRA. Fasc. 10 nr. 70/d.

²⁴ A polgárőrségek felépítése és 1809-es szereplése lásd: Molnár András: Polgárőrségek Magyarországon a napóleoni háborúk idején. In: Hadtörténelmi Közlemények 39. (1992) 94-119.

Ovo dokazuje i sljedeći slučaj. Početkom listopada došlo je do incidenta sa gradskim stražarom imenom Johann Gablenz, jer se nemirno ponašao i remetio je mir i riječima i svojim činima, odnosno, svoje je kolege i pojedinačno i kolektivno karakterizirao pogrđnim riječima.

Posljednja kap, koja je prelila čašu dogodila se dan prije. Toga dana je nakoliko članova gradske milicije navratilo na rastok Thurner, među njima i jedan časnik i jedan dočasnik.

Oko 8 sati navečer sasvim nenadano pojavio se Gablenz, iako već sigurno 4 godine nije bio u toj krčmi. Nakon druge čaše počeo je psovati časnike, a i magistrat je nepravedno optuživao, što mu nisu brata unaprijedili u miliciji do časničkog položaja. Prema njegovom mišljenju sadašnji časnici se ne razumiju u ništa. Poručnik Planckenuer, kada mu je dosadila ta kleveta prozvao je Gablenza riječima: „Zašuti, idi doma jer si pijan!” na to se međutim situacija još više zaoštrila, jer je Gablenz zakočio poručnika, udario ga i počeo ga daviti. Prošlo je već pola sata dok su se napetosti malo smirile i Gablenz krenuo putem prema doma, ali se još prije toga u tučnjavu uključila njegova žena i 3 dragonera sa sabljama, prilikom čega je jedan građanin ozlijedio ruku. Oficirski kor je nakon toga prijetio potpunom ostavkom ukoliko se Gablenz ne ukori sniženjem titula i otpuštanjem iz milicije.²⁵

Gradska milicija grada Győra bila je jedina u Mađarskoj, koja je uz očuvanje reda i mira aktivno sudjelovala u borbama protiv Francuza. Gradska milicija je 16. srpnja pokušala prekinuti opsadni obruč i prilikom toga čuvali bok vojsci u proboju. Francuzi su ih međutim lako prepoznali po njihovim šeširima i poručili, ukoliko se ne vrate svojim kućama smatrati će ih nakon zauzeća grada ratnim zarobljenicima.²⁶

Grad Ruszt, najmanji mađarski grad trpio je isto opsadu. Kada su na zasjedanju gradskog vijeća, 21. srpnja, vijećnici baš bili zauzeti potrebnom limitacijom²⁷ cijena zbog poskupljenja, tada je desetnik, vjerojatno član gradske straže javio da se jedna francuska jedinica približava gradu. Magistrat je zadužio gradskog suca Karla Schreineru i dobilježnika Karla Kleinratha da kod gradskih vrata dočekaju Francuze i odmah jave ako bi oni htjeli i rekvirirati. Malo kasnije je došla i vijest, da dje adjutant major Neumaur iz oklopne pukovnije dolazio u grad sa poručnikom i 86 vojnika.

²⁵ BL. AFE. Militaria 6. o.

²⁶ Molnár 2002. 114-115. o.

²⁷ Prilikom čega su limitirali osnovne namirnice: želju, kruh i brašno. Kolovoza i 6. rujna uvedena su dodatna limitiranja.

Vojska je zauzela vrata i napunjenim puškama se postavila ispred sučeve kuće. Dolazili su sa vrlo konkretnim zahtjevima: trebali su 100 mjera zobi i 50 centi sijena, protivnom ispraznit će grad od kuće do kuće. Ovakvim se „prošnjama” naravno nije moglo suprotstaviti. U gradskom skladištu uopće nije bilo zobi, tako da je stanovništvo sakupilo ukupno 19 mjera ječma i zobi. Nije se moglo spasiti ni gradska rezerva količina sijena od 24 centi u skladištu, koju su Francuzi na 5 kočija otpremili u Austriju u Trautmannsdorf.²⁸

Za vrijeme okupacije, zbog njenog kratkog trajanja Francuzi se nisu morali bojati od oružanog ustanka ili nacionalnog otpora tirolskog ili španjolskog karaktera. Njihova prisutnost nije grubo naštetila nacionalnom ponosu naroda, npr. nisu potjerali vladara, kako su to napravili u Španjolskoj. Dapače u puno slučajeva sami su tražili suradnju sa lokalnim stanovništvom.

Opsada u mađarskoj tako je tekla mirnim tokom i zbog toga ni protivnik nije postupao protiv stanovništva. Tadašnje pučanstvo francusku nazočnost nije ni zamišljalo kao dugotrajno stanje, računalo je u skoro potpisivanju mira i brzom povlačenju vojski.

Mir u Schönbrunnu potpisan 15. listopada značio je kraj polugodišnjoj francuskoj okupaciji. Prema sporazumu Francuzi su Mađarsku i Beč napustili do 20. studenog, a Austriju do 30. Potpisivanje mira u cijeloj državi navijestili su svečanim topovskim plotunima. U Željeznom je sam zapovjednik javnih površina Gobrecht naznačio gradskom magistratu vijest.²⁹ U Šopronu je trostruka paljba devet topova navijestila potpisivanja mirovnog sporazuma.

Mir je nanio tžak teret na Habsburško Carstvo. Kao gubitnik moralo se odreći 150 000 kvadratnih kilometara teritorija i 3,5 milijona ljudi.³⁰

Mađarska vojna Francuza 1809. godine može se smatrati kao sporadično vojnooperacijsko područje. To međutim nije spriječilo Francuze u toj nakani, da stupe na mađarsko tlo, zadrže je pod okupacijom mjesecima i iskoriste prirodne resurse nemilosrdno te ih upotrijebe za očuvanje udarne snage svoje vojske i uključe u francusku ratnu mašineriju.

Zauzvrat su veći dio okupiranih teritorija poštedili od ratnih pustošenja. Dobro nam svjedoči odgovor jednog francuskog oficira na žaljenje jedne šopronske gospode o ratu:

„Oh gospodična i općenito Šopronci pobiraju samo ruže ovog rata, a trnje njegovo niti ne poznaju.”³¹

²⁸ Archiv der Freistadt Rust (E) Protocoll 1809. június 21.

²⁹ Gruszecki 1957. 138. o.

³⁰ Veress 1987. 271. o.

³¹ Kiss János superintendens emlékezései életéből. Első közlemény. Sopron, 1845. 220. o.

Kolnhoffer Vince

A gradistyei horvátok a forradalmak időszakában (1918–1919)

Az első világháború befejeződése és a Monarchia szétesése a gradistyei horvátokat is új helyzet elé állította. A katonai és politikai összeomlás zűrzavara halottak, sebesültek, nyomorékok, fosztogatók, rablók képében jelent meg a mindennapi életben. Néhány horvát faluban a háborúból fegyveresen hazatérő katonák (zöld káder) és szegényparasztkok átmenetileg megszerezték a hatalmat. A kismartoni járásban lévő Szarvkőn mintegy kétszáz fős csapat elűzte a helyi csendőrséget és közigazgatási apparátust, majd saját bizottságot alakított a község vezetésére. A helyiek ellátásának javítása érdekében nagybirtokokról, kereskedőktől, módosabb gazdáktól is rekviráltak. A hatóságoknak december közepéig nem sikerült felszámolni az ellenállást. A felsőpulyai járáshoz tartozó Fülesen november elején került a hatalom a zöld káder kezébe. Itt a soproni nemzetőrök rövid idő alatt helyreállították a rendet.¹

A változásokkal felbukkanó új fogalmak – forradalom, demokrácia, önrendelkezési jog – a legkisebb falvakba is eljutottak. Magyarország többi nemzetiségek által lakott vidékeihez hasonlóan, a nyugati határtérségben is az önrendelkezéshez való jog kérdése elsődlegessé vált. Ausztria és Magyarország között a határ eddig a helyi lakosság számára alig volt érzékelhető. Ez most a két önálló, független ország közötti fegyveresen szigorúan őrzött vonallá vált. Ezzel nem csak a nemzeti hovatartozás, hanem a mindennapi megélhetés kérdése is felvetődött sokak számára. A térség jelentős csoportjai, munkások, parasztkok az Alsó-Ausztriában és Stájerországban lévő ipari központokban találtak munkalehetőséget és terményeiknek felvevőpiacot.

Az előbbi szociális, gazdasági állapot kialakulásának gyökerei az 1848-as jobbágyfelszabadításig vezethetők vissza. A paraszti birtokok az öröklődés miatt egyre kisebbek lettek, eladósodtak. Mind kevésbé biztosították a családok megélhetését. Egyre többen kényszerültek munkát keresni a Bécsi-medence ipari üzemeiben, a milliós várossá növvő Bécs építkezéseiben, míg az asszonyok,

¹ Kővágó László: A magyarországi délszlávok 1918–1919-ben. (Továbbiakban: Kővágó, 1964.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 111–112. p.

gyerekek, öregek továbbra is művelték otthoni kicsinyke földjüket. Ez főként az északi, Nezsider, Kismarton és Nagymarton környéki falvakra volt jellemző. A felsőpulyai, felsőőri és németújvári járások horvát falvaiban megmaradt a hagyományos gazdálkodási szerkezet. A parasztok kicsinyke feleslegüket adták el a közeli városok piacán. Keresetüket a nagybirtokokon végzett idénymunkával tudták még kiegészíteni. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a nyugat-magyarországi megyék horvátajkú lakosainak 67,8%-a dolgozott a mezőgazdaságban. Az északi körzetek egyes falvaiban elérte az 50%-ot az iparban dolgozók száma.²

A régió belüli fejlettségi különbségeket leginkább a Bécstől való távolság határozta meg. Ez alapján kirajzolódik egy északnyugat–délkelet irányú fejlettségi lejtő.³

A fenti társadalmi-gazdasági eltérések meghatározták a területi hovatartozással kapcsolatos álláspontot is. Az északi részeken élőknek – elsősorban az Ausztriában dolgozóknak – fontos volt a német nyelv ismerete. Az Ausztriában működő szakszervezetek és a szociáldemokrata párt is nagy befolyásra tett szert köztük. Ők Ausztria mellett foglaltak állást. Ezt az álláspontot képviselték azok a parasztok és kereskedők is, akiknek a megélhetése az osztrák piacok akadálytalan elérésétől függött. A középső és déli vidékeken a főként mezőgazdaságból élő horvátok többsége kisebb csoportokat alkotó, homogén falvakban lakott. Az anyanyelvükhöz való ragaszkodás és erős vallásosság jellemezte konzervatív álláspontjukat. Ezekben a falvakban a Keresztényszocialista Párt befolyása érvényesült. A tanítók, plébánosok állásfoglalása nagy szerepet játszott a Magyarország melletti kiállásban és az Ausztriához való csatlakozás elutasításában.⁴

A gradistyei horvátok politikai aktivizálódásának jeleként Pinezich István horvát származású soproni ügyvéd 1918. november 17-én a *Sopronvármegye* c. napilapban, majd néhány nap múlva a *Naše Novine* hetilapban Horvát Nemzeti Tanács megalakulásáról cikkezett. Ezekből nyilvánvalóvá vált, hogy Pinezich és a köréje csoportosuló értelmiségi, egyházi csoport Magyarország keretein belül képzelte el a népcsoport jövőjét és ennek érdekében szólított fel a küzdelemre

² Schlag, Gerald: Gradišćanski Hrvati od 1918. do 1945. godine. (Továbbiakban: Schlag, 1995.) In: Kampuš, Ivan (szerk.): Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995. 155–157. p.

³ Jankó Ferenc – Tóth Imre: Változó erővonalak Nyugat-Pannóniában. Történelmi és földrajzi esszé. Savaria University Press – Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Gazdaságtani Intézet. Szombathely – Sopron, 2008. 186. p.

⁴ Schlag, 1995. 157. p.

a „kívről jövő csábítással szemben”. A Nemzeti Tanács szervezése érdekében Pinezich István, Prikoszovich Endre katolikus pap, a Naše Novine kiadója és Mersich Márton szabadbárándi plébános vállalták a mozgalom elindítását. Moson megyei szervezőként Rozenits Demeter mosonújfalusi plébánost, míg vasi szervezőként Strassner József szentpéterfai esperes plébánost neveztek meg. Felhívásukban a wilsoni elvek szerinti önrendelkezési jogra hivatkoztak. Ez alapján javasolták, hogy „maradjanak hívek magyar hazájukhoz”. Érvként hozták fel, hogy a magyar kormány ígérete alapján a föld nélküli parasztok olcsón juthatnak földhöz, amire más országhoz kerülve nem lenne esélyük. Feladatul tűzték ki, hogy minden horvát község válasszon 6–12 tagú horvát tanácsot, majd ezen küldöttek választanak meg a Nemzeti Tanácsot.⁵

A kezdeményezést a magyar hatóságok kedvezően fogadták. Sopron megyében a 16 tagú megyei Nemzeti Tanácsba három horvátot is beválasztottak. A szervezők tájékoztatták céljaikról a mosoni és vasi főispánt is, akiktől támogatást is kértek. Vas megyében az érdekelt kőszegi, felsőöri, szombathelyi, németújvári és szentgotthárdi járás főszolgabírája utasítást is kapott, hogy fordítson figyelmet a „horvát lakosságnak a német–osztrák területi követelésekkel szembeni” álláspontjára.⁶

Pinezichék felhívására csak kevés település csatlakozott. Két hét alatt csak Kópházán és Horvátzsidányban alakult helyi tanács. A falvak többsége nem reagált. Darázsfalva és Büdöskút képviselői pedig kijelentették, hogy az ő érdekeiket a már megalakult német tanács képviseli. Az érdektelenség miatt ekkor nem sikerült összehívni a küldöttértekezletet, amely megalakította volna a Nemzeti Tanácsot.⁷

A szervezkedés akkor kapott új lendületet, mikor nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar kormány további engedményeket tesz a nemzetiségeknek. A nyugat-magyarországi németek nevében a „Deutscher Volksrat für Westungarn” december 22-én Sopronban kimondta Nyugat-Magyarország autonómiáját.⁸

Ez ellen tiltakozva Pinezichék 1919. január 5-én Kópházán megalakították a Horvát Néptanácsot. A pinka-völgyi horvátok táviratban biztosították támogatásukról a kezdeményezést. Elnökké Pinezichet választották. A további tisztségviselők a következők voltak:

⁵ Kővágó, 1964. 114–118. p.

⁶ Kővágó, 1964. 118–119. p.

⁷ Schlag, 1995. 157. p. Kővágó, 1964, 119. p.

⁸ Soós Katalin: Burgenland az európai politikában 1918–1921. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. (Továbbiakban: Soós, 1971. 13. p.)

Helyettesek: Presich József főtanító, Oszlop és Perusich Ignác főtanító, Borisfalva;

Titkár: Domnanovich Jeromos vármegyei hivatalnok, Sopron;

Jegyzők: Hergovich Károly tanító, Darázsfalva és Wilcsinszky Imre tanító, Kópháza;

Pénztáros: Payrich Sándor vendéglős, Sopron;

Vizsgálók: Scheiger János, Sopronkertes, Payrich Tamás, Kelénpaták és Sinkovich József Kópháza.⁹

A tanács hitet tett az ország területi egysége mellett és tiltakozott, hogy a horvátokat bármilyen más nyelvű autonóm körzetekbe sorolják. Állásfoglalásukat közzölték Jászi Oszkár nemzetiségi miniszterrel is. Pontokba szedve fogalmazták meg követeléseiket:

1. A horvát nyelv használata a horvát községek hivatalaiban.
2. Horvát tanítási nyelv az alapfokú oktatásban. Az iskolákban a tanulók sajátítsák el emellett a magyar és a német nyelvet is. Ezt a feladatot ellátni tudó tanítók alkalmazása.
3. Horvát iskolák felállítása a szakképzésben.
4. A horvát nyelv oktatása a térség közép- és felsőfokú intézményeiben.
5. A horvát nyelv használatának biztosítása az igazságszolgáltatásban és közigazgatásban. A törvények, rendeletek horvát nyelven is jelenjenek meg.
6. Jó gazdasági kapcsolatok kiépítése és a szabadkereskedelem visszaállítása Ausztriával.¹⁰

Az összehívás körülményei miatt valójában csak a Sopron megyei községek képviseltették magukat a tanács megválasztásakor. A Naše Novine hetilapban felszólították a horvát falvakat, hogy alakítsanak községi tanácsot és válasszanak két-két küldöttet a Horvát Néptanácsba. Mersich Márton maga is elismerte a megyei Nemzeti Tanács ülésén, hogy a kópházi összejövetele a horvát falvak többsége nem vett részt. Ennek ellenére úgy gondolta, hogy a meghozott döntések egyeznek a mosoni és vasi horvátok elképzeléseivel is.¹¹

Időközben az 1919. évi VI. Néptörvény biztosította a németeknek a területi nemzetiségi önkormányzatot. A nyugat-magyarországi autonóm terület határait

⁹ Naše Novine, 1919. január 11. 2. sz. 6. p.

¹⁰ Naše Novine, 1919. január 11. 2. sz. 6–7 p.

¹¹ Naše Novine, 1919. január 18. 3. sz. 1–2 p. Naše Novine, 1919. január 25. 4. sz. 5. p.

nem határozták meg, de a törvényből ki lehetett olvasni, hogy a horvát falvak többségét érintette. Erre válaszul a Horvát Néptanács a térségben élő 80 ezer horvatra hivatkozva alternatív javaslatot fogalmazott meg a kormánynak küldött memorandumban. Ebben hangsúlyozták, hogy lépésükre a németek önállósodási mozgalma miatt van szükség. Elképzelésük szerint önálló horvát közigazgatási egységeket – járásokat kellene kialakítani, amelyek a magyar járásokkal együtt magyar vármegyét képeznének. A „horvát járásokon” belül nyelvi, kulturális és egyházi önállóságot kapnának. A „közös vármegyék vezetésében pedig, számarányuknak megfelelően vennének részt”.¹²

Az összejöveten ez esetben is csak a Sopron megyei falvak képviseltették magukat mintegy 70 küldöttel. A nagyobb legitimáció érdekében kezdeményezték a mosoni és vasi horvátok megyei bizottságainak megalakítását. A Moson megyei Pándorfaluban február 21-én meg is választották a Horvát Néptanács megyei bizottságát, amely csatlakozott a „Sopron és Moson megyei testvéreik Néptanácsához” és elfogadta programját. Vas megyében valószínűleg nem volt ilyen értekezlet, melyen önálló megyei bizottságot választottak volna.¹³

A német „veszedelemmel” szemben a Sopron Megyei Nemzeti Tanács kész volt elfogadni a horvátok javaslatát. A megye területén közös horvát–magyar járást alakítottak volna ki, Sopron székhellyel. Meg is határozták az új járás területét, melybe kevés kivételtől eltekintve a megye összes horvátok lakta települése beletartozott volna.¹⁴

A Sopronvármegye c. napilapban tette közzé tervezetét dr. Csupor Béla főszolgabíró a nyugat-magyarországi horvátok autonómiájának megvalósításáról. Leírása szerint a horvátok 70 településen élnek, melyek 19 szigetszerű egységben csoportosulnak. A falvak elhelyezkedése és a nagyszámú vegyes lakosságú település miatt nem jöhet szóba a németekéhez hasonló fokú önállóság. Elképzelése szerint a kulturális autonómia teljes mértékben kiépíthető, melynek kiépítésében a központi szerepet Sopronnak kellene játszania. A politikai jogok terén a parlamenti képviselőlet megoldható lenne, amennyiben a 70 település egy külön választókerületet képezne. A közigazgatásra és igazságszolgáltatásra vonatkozó horvát követeléseket a járáshatárok megváltoztatásával oldotta volna meg. A 12 járásban elszórtan fekvő horvát településeket 5 járásba vonta volna össze. A tervezet ismertetése után a Naše Novine szerzője megjegyezte, hogy ez az átalakítás megegyezik a „természetes beosztással”. A korábbi liberális

¹² Naše Novine, 1919. február 22. 8. sz. 2–3 p.

¹³ Naše Novine, 1919. március 1. 9. sz. 1. p. Kővágó, 1964. 111., 112. p.

¹⁴ Naše Novine, 1919. március 8. 10. sz. 4–5. p.

kormányok érdeke volt a velük ideológiai alapon szembenálló, ellenzéki horvát falvak „szétszakíttósága”.¹⁵

A Tanácsköztársaság kikiáltása alapjaiban változtatta meg a helyzetet. Az addigi elképzeléseket, terveket nem lehetett kibontakoztatni. A horvátok mozgalmának vezetői a proletárdiktatúrával éles ideológiai ellentétben álltak. A társadalmi és állami berendezkedés megváltoztatása érdekében tömegesen adták ki a különféle rendelkezéseket. Az üzemek és bankok államosítása mellett a kereskedelem és mezőgazdasági termelés állami ellenőrzése a falusi lakosság többségében ellenérzéseket váltott ki. A vallás- és egyházellenes intézkedések, az egyházi vagyon zár alá vétele, az iskolák államosítása, a hittanoktatás visszaszorítása viszont már tényleges ellenállást váltott ki.

A horvátok autonómia kérdésében a kormányhoz írt memorandumát a Berinkey-kormány „függőben tartandónak” nyilvánította. A Tanácsköztársaság kikiáltása után a Kormányzótanács elnökének hatáskörébe került. Garbai Sándor azzal a felfogással összhangban, hogy „a nemzetiségi súrlódások... az új államrend lényegénél fogva önmaguktól eltűnnek”, ad acta tette az ügyiratot.¹⁶

A helyi megyei párt és tanácsi szervezetekben gyakorlatilag nem volt horvát nemzetiségű képviselő – ez lehet az egyik magyarázata, hogy a horvátok problémái nem kerültek előtérbe. A német Gau kiépítésének megkezdésével nyilvánvalóvá vált, hogy a horvátok érdekeit nem veszik figyelembe. A megyei tanácsszervek a német autonómia elleni küzdelmükben érvként hozták fel, hogy nem igazságos a horvát falvak betagolása a német autonómia határai közé.

A Forradalmi Kormányzótanács nem vette figyelembe a tiltakozást és úgy rendelkezett, hogy a német nemzeti kerület határain belül lévő horvát falvak a német területhez, a többi pedig a magyar területhez tartozzon. Ezzel véglegesen lekerült a napirendről bármiféle horvát területi öngazgatás lehetősége.¹⁷

A központi hatalom a Nemzetközi Szocialista Szövetség Délszláv Frakcióján keresztül próbálta megnyerni ügyének az ország horvát és szerb lakosait. A frakció agitátorokat küldött ki, akik gyűléseket szerveztek és megpróbáltak helyi szervezeteket létrehozni. Májusban egy csoport a nyugat-magyarországi horvát falvakba utazott, hogy ellensúlyozzák az Ausztriából támogatott elszakadási propagandát. Az akció során Kópházán sikerült helyi szervezetet alakítani.¹⁸

¹⁵ Naše Novine, 1919. március 22. 12. sz. 3. p.

¹⁶ Kővágó, 1964. 174. p.

¹⁷ Kővágó, 1964. 208–211. p.

A horvát falvak többségében azonban egyáltalán nem szimpatizáltak a Tanácsköztársasággal. Ez néhány esetben fegyveres összecsapáshoz is vezetett. A központi hatalom utasítása alapján minden településen létre kellett hozni a helyi vezető szervezetet, a direktóriumokat. A Sopron megyei Fülesten március 30-án vette át a hatalmat a korábbi vezetőségtől. Az új vezetőség hatalmaskodásai elleni tiltakozásul a falubeliek április 4-én népgyűlést tartottak, amelyen követelték a helyi erőszakoskodó Vörös Őrség feloszlását és annak parancsnokát megverték.¹⁹

Az eseményekről tudomást szerezve Váradi Herman, a felsőpulyai járás politikai biztosa, személyesen próbálta megnyugtatni a kedélyeket. Az április 6-ára meghirdetett gyűlést nem tudta megtartani, mivel őt és a kíséretében lévő vörösőröket véresre verték a helyiek. Még aznap este 30 vöröskatonára szállta meg a falut. A velük fegyverrel szembeszállók elmenekültek. Váradi utasítására ezért több nőt vittek a helyi kastélyba kihallgatásra, de nem engedték szabadon őket. Április 9-én hajnalban a helyiek megpróbálták kiszabadítani a foglyokat, segítségükre sietett egy fegyveres csapat a szomszédos Malomházáról is. A lövöldözésnek két áldozata volt – egy fiú és egy leány. A felkelést a Sopronból érkező nagyobb csapat vöröskatonára tudta leverni. Entzbruder Dezső, a megyei direktórium katonai biztosa személyesen irányította a megtorlást.

A fegyveres ellenállók közül tizenötöt állítottak már másnap bíróság elé. Egytől hat évig terjedő börtönbüntetésre ítélték őket, de a május 1-jei amnesztiával mindannyian kiszabadultak. A helyi plébánost, Szemelliker Antalt, május 9-én este tartóztatták le, azzal vádolva, hogy ő szervezte a fegyveres ellenállást és hívta segítségül a malomháziakat. A helyi kastélyban statáriális úton halálra ítélték, de félve az újabb lázongástól, nem hajtották végre az ítéletet. Sopronba szállították, ahol egy újabb tárgyalás végén még május 10-én kivégezték.²⁰

A gradistyei horvátok részt vettek a Tanácsköztársaság elleni fegyveres harcokban is. Májusban a Szombathely környéki horvát falvak – Csajta, Csém, Narda, Horvátlövő lakói közül többen fegyvert ragadtak, és Rohoncnál megtámadtak egy csapat vöröskatonát, akiket Körmendig üldöztek. Az akciót követően a megtorlás sem késett. Szombathelyről egy géppuskás osztag körbezárta

¹⁸ Kővágó, 1964. 175. p-tól. A szövetség a Magyar Tanácsköztársaság területén alakult különböző nemzetiségű kommunista csoportok szervezete volt. A Délszláv Frakciót a szerb és horvát csoportok alkották.

¹⁹ Kővágó, 1964. 211. p.

²⁰ Vukovich, Vladimir: Povijest Fileža. Povijesni pregled. In: Mühlgaszner, Ferdinand Dr. (szerk): Nikitsch-Filež. Gemeinde Nikitsch/Općina Filež, Nikitsch/Filež, 2006. 251. p. Kővágó, 1964. 211. p. Schlag, 1995. 159–160. p.

Horvátlovót. Az incidens során a szervezkedők egyik vezetője, a horvátlovói Weszelits Ferenc életét vesztette.²¹

A júniusi dunántúli vasutasstrájkhoz kapcsolódóan június 5-én nagyobb számú fegyveres erő gyülekezett Nagycenk határában, hogy Sopron ellen támadjon. A fehérek főhadiszállása Kópházán volt. A vörösök a falu határában felállított géppuskával, majd ágyúval is lőtték a falut és az ellenforradalmárokat. Legalább 30 tüzérségi lövedék csapódott a faluba. A reménytelen katonai helyzetben egy, később tévesnek bizonyult hír adott biztatást. Eszerint Kőszegen is győzött az ellenforradalom, és onnan négy ágyúval megerősítve jön a segítség. Valójában ekkor már Kőszegen is sikerült visszaszerezni a hatalmat a vörös csapatoknak. Június 6-án hajnalban Kópháza a vörösök kezébe került, a harcoknak két helyi áldozata volt. A falu határában lévő kegytemplomot is kifosztották. Eközben Kelénpatakon is sokakat megtévesztettek a vörösök bukásáról szóló hírek. Fiatalok egy csoportja „nagy hanggal” fegyverekért indult Ausztriába Kirschlagba, de megbizonyosodva a tényleges helyzetről „csendben hazatértek”. Mersich János helyi lókereskedő fehér rózsákkal feldíszített lovon, fehér zászlóval a kezében lovagolt végig a környező falvakban, mígnem Felsőpulyán majdnem a vörösök kezébe került. Néhány nap múlva állataik, élelmiszerkészletük, ruházatuk elkobzásával büntették meg őket.²²

Ezen konfliktusoknak hosszabb távú következménye az volt, hogy a horvát-ság jelentős része teljesen szembefordult a vörösökkel. Mivel a nyugat-magyarországi térségben a kommunista pártnak csak kevés tagja volt, a proletárdiktatúra működtetői itt leginkább a szociáldemokraták voltak. A húszas években ezért sokszor támadták őket a „régis rendszer” bűneinek felemlítésével.²³

²¹ Jusits Győző: Horvátlovó történelmének legválságosabb esztendői. In: Trianon és a „hűségesek falvak”. Szerk. Kovács Géza–Dr. Zsiga Tibor. Croatica Kulturális, Információs és Kiadói Kht., Budapest, 2004. 85–86. A szerző Wölfinger Vince (1914–1986) Horvátlovó Község Tanácsa Kirendeltségének egykori vezetője adatgyűjtése alapján írt az eseményről.

²² Naše Novine, 1920. május 29. 1–2. p. A hetilap az események egyéves évfordulóján közölte a cikket. A harcokról már 1919. augusztus 24-én is tudósított a hetilap a 4. oldalon. Az ekkor közölt rövidebb leírásban három kópházi áldozatot említettek.

²³ Schlag, 1995. 160., 196. p.

Vince Kolnhoffer

Gradišćanski Hrvati u razdoblju revolucija (1918–1919)

Završetak I. Svjetskog rata i raspad Monarhije stavili su i gradišćanske Hrvate pred novu situaciju. Vojna i politička zbrka koja je uslijedila nakon sloma dvojne Monarhije pojavila se u svakodnevnom životu u liku, mrtvih, ranjenih, unakaženih ljudi, pljačkaša i lopova. U nekoliko hrvatskih sela naoružani vojnici, koji su se vratili iz rata («zeleni kadar») i siromašno seljaštvo privremeno su organizirali vlast. U kotaru Željeznom, u Vorištanu (Hornstein A, Szarvkő H) četa od cca. 200 ljudi prognala je lokalnu žandarmeriju i aparat javne uprave, a nakon toga postavilo svoju komisiju na čelo sela. Da bi popravili opskrbu lokalnog stanovništva rekvirirali materijalna dobra su velikih posjeda, trgovaca, dobro stojećih seljaka. Vlasti do sredine prosinca nisu bili u stanju savladati otpor. U kotaru Gornja Pulja (Oberpullendorf A, Felső Pulya H) u Filežu (Nikitsch A, Füles H) vlast je došla u ruke «zelenog kadra» na početku studenog. Ovdje su narodni domobrani brzo normalizirali situaciju.¹

Novi pojmovi, koji su se pojavili u promjenama – revolucija, demokracija, pravo na samoupravu – dospjeli su i u najmanja sela. Kao i na drugim područjima Mađarske, gdje je živjela manjina, tako je i u zapadnoj pograničnoj zoni postalo prioritetno pitanje: pravo na samoupravu. Do tada je granica između Mađarske i Austrije za stanovništvo bila skoro pa i nepostojeća. Ta granica je sada postala obostrano strogo vojnički čuvana crta između dvije samostalne i nezavisne države. S time se za mnoge nije postavilo samo pitanje nacionalnog opredjeljenja, nego i svakodnevnog životnog opstanka. Znatne grupacije regije, radnici i seljaci našli su posao i tržište za svoje proizvode u industrijskim središtima Donje Austrije i Štajerske.

Korijeni te socijalne i gospodarske situacije mogu se pronaći još u oslobođenju kmetova 1848. godine. Seljački posjedi su zbog nasljeđivanja postali sve manji i zaduženiji. Sve su teže osiguravali opstanak obitelji. Sve je više ljudi bilo primorano naći posao u industrijskim pogonima bečkog bazena, dok su žene,

¹ Kővágó László: A magyarországi délszlávok 1818–1919-ben. (Továbbiakban: Kővágó 1964.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 111–112. p.

djeca i stariji članovi obitelji i dalje obrađivali ono malo preostale zemlje. To je karakteriziralo sela na sjeveru u okolici, Nežidera (Neusiedl A, Nezsider M), Željeznog (Eisenstadt A, Kismarton H) i Matrštofa (Mattersburg A, Nagymarton H). U kotarima Gornje Pulje, Borte (Oberwart A, Felsőőr H) ostala je tradicionalna struktura privređivanja. Seljaci su prodavali skromne viškove proizvodnje na tržnicama obližnjih gradova.

Svoje su prihode mogli dopunjavati sezonskim radom na velikim posjedima.

Prema podacima popisa stanovništva iz 1910. godine 67,8% hrvatskog pučanstva zapadnougarskih županija radilo je u poljoprivredi. U nekim selima sjevernih područja omjer stanovništva, koji su radili u industriji dosegao je 50%.²

Razliku u razvijenosti unutar regije prvenstveno je odredila udaljenost od Beča. Prema tome možemo govoriti o stupnjevitom padanju razvijenosti sa sjeverozapada prema jugoistoku.³ Gore navedene razlike u razvijenosti odredile su i stajališta oko teritorijalnog opredjeljenja. Onima, koji su živjeli na sjeveru – prvenstveno, koji su radili u Austriji – bilo je važno vladanje njemačkim jezikom. I austrijski sindikati pa i socijaldemokratska partija imali su veliki utjecaj na njih. Oni su se opredijelili za Austriju. Taj su stav zastupali i oni trgovci i seljaci, čije je preživljavanje ovisilo o slobodnom prispjeću na austrijska tržišta. U središnjim i južnim područjima, većina od poljoprivrede živućih Hrvata, živjelo je u homogenim selima, koja su stvarala male grupice. Njihov konzervativni stav bio je obilježen ustrajnošću prema svom materinskom jeziku i jakoj vjeri. U ovim selima je dominirao utjecaj Kršćansko-socijalističke partije. Stav učitelja i svećenika prema mađarskoj opciji imao je veliku važnost, ali istodobno i u protivljenju pripajanja Austriji.⁴

Znak političkog aktiviranja gradišćanskih Hrvata bio je, kada je Štefan Pinezich, šopronski pravnik hrvatskog podrijetla 17. studenog 1918. godine u novinama Sopronvármegye, a nekoliko dana kasnije i u tjedniku Naše Novine počeo pisati članke o osnivanju Hrvatskog Narodnog Tanača (Savjeta). Iz ovih najava postalo je jasno, da je Pinezich (i intelektualni i svećenički krug oko njega) budućnost hrvatske zajednice zamišljao u okviru Mađarske i u toj nadi

² Schlag, Gerald: Gradišćanski hrvati od 1918. do 1945. godine (Továbbiakban: Schlag, 1995) In: Kampuš Ivan (szerk): Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995. 155-157. p.

³ Jankó Ferenc–Tóth Imre: Változó erővonalak Nyugat-Pannóniában. Történelmi és földrajzi esszé. Savaria University Press – Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi kar Nemzetközi és Regionális Gazdaságtani Intézet. Szombathely-Sopron, 2008. 186. p.

⁴ Schlag 1995. 157. p.

je bodrio na borbu „protiv primamljivanja izvana „...U interesu organiziranja Narodnog Tanača su se Štefan Pinezich, Andrija Prikoszovich katolički svećenik, izdavač Naših Novina i Martin Mersich, svećenik u Velikom Borištofu (Großwarasdorf A, Szabadbáránd H) prihvatili posla pokretanja pokreta. Za organizatora Mošonske županije izabrali su Demetera Rozsenitsa svećenika iz Mosonújfalú-a, dok za Željeznu županiju desetnika iz Petrovog sela Jozsefa Strassnera. U svojem su se apelu pozivali na pravo samoopredjeljenja prema Wilsonovim načelima. Prema tome su predložili, da „ostaju vjerni svojoj mađarskoj domovini“. Argumentirali su, da će prema obećanju mađarske vlade seljaci bez zemlje moći doći vrlo jeftino do zemlje, za što u drugoj državi ne bi imali šanse.

Kao zadatak odredili su da svako selo izabere svoj Hrvatski savjet od 6-12 članova, a da ovi delegati izaberu Narodni Tanač.⁵

Ovu inicijativu su mađarske vlasti primile sa simpatijom. U Šopronskoj županiji su u 16. člani županijski Narodni Tanač izabrali i 3 Hrvata. Organizatori su o svojim planovima informirali i mošonskog i željezanskog glavnog župana, od kojih su molili potporu. U Željeznoj županiji su pročelnici zainteresiranih okruga, kisečkog (Günß A, Kőszeg H), bortanskog, sambotelskog, novogradskog (Güssing A, Németújvár H) , i körmenskog dobili naredbu da pridaju pažnju stavu „hrvatskog pučanstva u vezi njemačko-austrijskih teritorijalnih pretenzija”.⁶

Na poziv Pinezicha i njegovih pristaša odazvalo se samo mali broj naselja. U dva tjedna samo su se u Koljnofu (Kolnhof A, Kópháza H) i u Hrvatskom Židanu (Siegersdorf A, Horvátzsidány H) оформili mjesni tanači. Većina sela nije reagirala¹. Predstavnici Trajštofa (Trausdorf an der Wulka A, Darázsfalva H) i Kisele vode (Bad Sauerbrunn A , Büdösvíz H) su izjavili da njihove interese već zastupa novoosnovani Njemački Tanač. Zbog nezainteresiranosti tada se skupština, koja bi osnovala Narodni Tanač nije mogla sazvati.⁷

Organiziranje je zadobilo novi zamah, kada je postalo očigledno, da će mađarska vlada dati ustupke manjinama. U ime zapadnougarskih Nijemaca „Deutscher Volksrat für Westungarn” u Šopronu je 22. prosinca proglasilo autonomiju zapadne-Mađarske.⁸ Suprotstavljajući se tom činu Pinezich i njegovi su 5. siječnja 1919. godine osnovali Hrvatski Narodni Tanač. Hrvati u dolini

⁵ Kővágó, 1964. 114-118. p.

⁶ Kővágó, 1964. 118-119. p.

⁷ Schlag, 1995. 157. p. Kővágó, 1954, 119. p.

⁸ Soós Katalin: Burgenland az európai politikában 1918-1921. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. (Továbbiakban: Soós, 1971.) 13. p.

rijeke Pinke su u telegramu dali potporu ovoj inicijativi. Za predsjednika je izabran Štefan Pinezich. Daljnji dužnosnici su bili:

Zamjenici: József Presich glavni učitelj Uzlop (Oslip A, Oszlop H), Ignac Perusich glavni učitelj Veliki Borištof;

Tajnik: Jerolim Domnanovich, dužnosnik županije Šopron;

Bilježnici: Karlo Hergovich učitelj, Trajštof, Imre Wilcsinszky učitelj, Koljnof;

Blagajnik: Šandor Payrich ugostitelj, Šopron;

Kontrolori: Janoš Scheiger Pajngrt (Baumgarten A, Sopronkertes H), Tamaš Payrich Klimpuh (Klingenbach A, Kelénpatak H) i Joška Sinkovich Koljnof.⁹

Tanač se zauzeo za teritorijalni integritet države i protivio se bilo kakvom pokušaju, da Hrvate uvrste u bilo koji drugi autonomni okrug. Svoj stav su prenijeli i ministru za manjine Oszkaru Jászi. Svoje su zahtjeve saželi u točkama:

Korištenje hrvatskog jezika u uredima hrvatskih naselja

1. Hrvatski nastavni jezik u osnovnoj naobrazbi. Učenici u školama pored toga trebaju naučiti i mađarski i njemački jezik. Trebaju se koristiti učitelji, koji zadovoljavaju tim kriterijima.
2. Osnivanje hrvatskih škola u stručnoj naobrazbi.
3. Učenje hrvatskog jezika u srednjim i visokim školama regije.
4. Osiguravanje korištenja hrvatskog jezika u javnoj upravi i sudbenoj praksi.
5. Izgradnja dobih gospodarskih veza s Austrijom i vraćanje slobodne trgovine.¹⁰

Zbog okolnosti sazivanja prilikom biranja Tanača bila su prezentirana sa naselja Šopronske županije. U Našim su Novinama pozvali hrvatska sela da formiraju seoske savjete i da izaberu po dva delegata u Hrvatski Narodni Tanač. I sam Martin Mersich je priznao na županijskoj sjednici Nacionalnog Savjeta, da na skupu u Koljnofu većina sela nije bila prisutna. Unatoč toj činjenici mislio je, da se donesene odluke slažu i sa zamislima Hrvata Mošonske i Željezne županije.¹¹

U međuvremenu VI. Narodni zakon iz 1919. osigurao je Nijemcima teritorijalnu manjinsku samoupravu. Granice zapadno-mađarske autonomne oblasti nisu fiksirali, ali se iz zakona moglo isčitati, da je ona obuhvaćala većinu hrvatskih sela.

⁹ Naše Novine, 1919. január 11. 2. sz. 6. p.

¹⁰ Naše Novine, 1919. január 11. 2. sz. 6-7. p.

¹¹ Naše Novine, 1919. január 18. 3. sz. 1-2. p. Naše Novine, 1919. január 25. 4. sz. 5. p.

Kao odgovor na tu činjenicu Hrvatski je Narodni Tanač pozivajući se na 80 000 Hrvata, koji žive u toj regiji, izradio alternativni prijedlog u memorandumu poslanog vladi. U ovome su naglasili, da je taj postupak bio važan zbog pokreta osamostaljenja kod Nijemaca. Prema njima trebalo je formirati zasebne hrvatske upravne jedinice – okruge, koji bi s mađarskim okruzima formirali mađarske županije. Unutar „hrvatskih okruga” bila bi im osigurana kulturna i vjerska samostalnost. U „upravljanju skupnih županija imali bi udio prema njihovom omjeru”.¹² Na skupu su i u tom slučaju bila prezentirana samo sela Šopronske županije sa otprilike 70 delegata. Zbog veće legitimacije inicirali su osnivanje mošonskih i željezanskih županijskih komisija.

U Pandrofu (Pandorf A, Pándorfalu H) 21. veljače su izabrali županijsku komisiju Hrvatskog Narodnog Tanača, koja se priključila „braći narodnog tanača Šopronske i Mošonske županije“ i prihvatila je njihov program. Vjerojatno u Željeznoj županiji nije bilo takvog sastanka, na kojem bi se izabrala samostalna županijska komisija.¹³

Protiv njemačke „pogibelji“ nacionalni savjet Šopronske županije bio je pripravan prihvatiti prijedlog Hrvata. Na području županije formirali bi se zajednički hrvatsko-mađarski kotari sa središtem u Šopronu. Definirali su i područje novog kotara, u koji bi ušla uz malo izuzetaka sva Hrvatima nastanjena naselja županije.¹⁴ Dr Csupor Béla glavni službenik je u novinama Sopron-vármegeye iznio svoje planove o ostvarivanju autonomije zapadno-mađarskih Hrvata.

Prema njegovom opisu Hrvati žive u 70 naselja, koja su grupirana u 19 arhipelaških jedinica. Zbog smještaja sela i velikog broja mješovitog stanovništva ne dolazi u obzir samostalnost, kakvu imaju Nijemci. Prema njegovim zamislima kulturna je autonomija u potpunosti ostvariva sa Šopronom, kao središtem. Na planu političkih prava i parlamentarno bi se zastupništvo moglo riješiti, u slučaju da 70 naselja predstavljaju jednu biračku jedinicu. Hrvatske potrebe glede javne uprave i sudbene vlasti riješio bi promjenom granica kotara. Hrvate, koji žive rasuto u 12 kotara sabrao bi u 5 kotara. Nakon upoznavanja sa planovima autor naših novina je zaključio da se ove promjene slažu sa „prirodnim rasporedom“. Interesi prijašnjih vlada bili su da ostaje „raskomadanošću“ oporbenih hrvatskih sela, koja su bila u ideološkom sukobu sa njima.¹⁵

¹² Naše Novine, 1919. február 22. 8. sz. 2-3. p.

¹³ Naše Novine, 1919. március 1. 9. sz. 1. p. Kővágó, 1964. 111-112. p.

¹⁴ Naše Novine, 1919. március 8. 10. sz. 4-5. p.

¹⁵ Naše Novine, 1919. március 22. 12. sz. 3. p.

Proglašenje Sovjetske Republike u temeljima je promijenilo situaciju. Dotadašnje planove i zamisli nisu se mogle više razrađivati. Čelnici hrvatskog pokreta bili su u oštrom ideološkom sukobu s diktaturom proletarijata. U cilju promjene društvenog i državnog poretka masovno su se izdavale različite naredbe. Pored nacionaliziranja pogona i banaka državna kontrola trgovine i poljoprivredne proizvodnje među seljacima je izazvala negodovanje. Uredbe protiv vjere i crkvenih institucija, zamrzavanje crkvene imovine, nacionaliziranje škola, potiskivanje vjeronauka su već izazvali i konkretni otpor.

Memorandum o hrvatskoj autonomiji upućen Vladi, prema deklaraciji vlade Berinkeo ostao je „visjeti“. Nakon proglašenja Sovjetske Republike prešao je u ingerenciju predsjednika Upravnog Savjeta. Šandor Garbai je u suglasnosti sa shvaćanjem da će nacionalne napetosti zbog same biti novog državnog poretka same od sebe nestati, dokument ja stavio „ad acta“. ¹⁶ U lokalnim županijskim partijskim i sovjetskim organima praktično nije bilo predstavnika Hrvata –što može biti jedan od uzroka, da se njihovi problemi nisu prezentirali

Započinjenjem izgradnje njemačkog Gau-a bilo je vidljivo, da se interesi Hrvata nisu uzimalio u obzir. Županijski sovjetski organi borbom protiv njemačke autonomije objašnjavali su da nije pravedno priključivanje hrvatskih naselja u teritorij njemačke autonomije. Revolucionarni Upravni Sovjet nije uvažio protivljenja i odredbom je naredio, da se hrvatska naselja unutar njihove autonomije pripajaju njemačkom, a ona izvan trebaju pripadati mađarskom teritoriju. S ovim je zauvijek nestala sa dnevnog reda bilo koja mogućnost hrvatske teritorijalne samouprave. ¹⁷

Centralna vlast je preko Južno-slavenske frakcije Međunarodnog Socijalističkog Saveza pokušavala pridobiti za svoju stvar hrvatsko i srpsko stanovništvo države. Frakcija je izaslala agitatore, koji su organizirali skupove i pokušavali organizirati mjesne organizacije. U svibnju je jedna grupa otputovala u naselja zapadne-Mađarske, da bi na neki način neutralizirali propagandu otcjepljenja podržavanu iz Austrije. Prilikom te akcije uspjelo je u Koljnofu organizirati mjesnu organizaciju. ¹⁸

U većini hrvatskih naselja međutim uopće nisu simpatizirali sa Sovjetskom Republikom.

¹⁶ Kővágó, 1964. 174. p.

¹⁷ Kővágó, 1964. 208-211. p.

¹⁸ Kővágó, 1964. 175. p-tól. Savez je bila organizacija različitih manjinskih komunističkih grupa formiranih na teritoriju Mađarske Sovjetske Republike. Južnoslavenska frakcija sastojala se od hrvatskih i srpskih grupa.

To je dovelo u nekoliko slučajeva do oružanih sukoba. Prema naredbi centralne vlasti u svakom je naselju trebalo organizirati vodeće organe, direktorije. U Filežu, u šopronkom kotaru, su od prijašnjeg vodstva preuzeli vlast 30. ožujka. Protiv samovolje nove vlasti su mještani organizirali narodno okupljanje, na kojem su zahtijevali da se rasformira crvena nasilna vlast i njihovog su zapovjednika i istukli.¹⁹ Doznajući za razvoj situacije, Herman Váradi politički komesar puljanskog kotara htio je osobnim angažmanom smiriti strasti. Skup najavljen za 6. travanj nije mogao opdržati, jer su njega i crvene čuvare mještani do krvi pretukli. Još iste večeri je 30 crvenih vojnika zaposjelo selo. Oni koji su pružili oružani otpor su pobjegli. Prema odredbi Váradija više su žena priveli u seoski kaštel na saslušavanje, ali ih nisu pustili. U zoru 9. travnja su mještani pokušali osloboditi zatvorenike, a došla im je u pomoć i naoružana četa iz susjednog Mjenova (Kroatisch Minihof A, Malomháza H). Pucnjava je imala dvije žrtve – jednog mladića i djevojku. Pobunu je potukla jedna oveća četa crvenih vojnika pristiglih iz Šoprona. Vojni komesar županijskog direktorija, Dezső Entzbruder je osobno vodio odmazdu. Između oružanih pobunjenika njih 15 drugi dan su bili stavljeni pred sud. Bili su osuđeni na 1 do 6 godina zatvora, ali su amnestijom 1. svibnja svi bili oslobođeni.

Mjesnog farnika Antuna Semelikera su priveli 9. travnja uvečer, pod optužbom da je on organizirao oružani ustanak i pozvao Mjenovce u pomoć. U mjesnom kaštelu su ga po štatarijalnom postupku osudili na smrt, ali bojeći se ponovne pobune, nisu izvršili osudu. Prevezli su ga u Šopron, gdje su ga na kraju ponovnog postupka, još 4. travnja i ubili.²⁰

Gradišćanski Hrvati su sudjelovali i u oružanim borbama protiv Sovjetske Republike. U svibnju su među stanovnicima hrvatskih sela oko Sambotela (Steinamanger A, Szombathely H) – Čajte (Schachendorf A, Csajta H), Čembe (Schandorf A, Csém H), Narde (Nahring A, Narda H), Hrvatskih Šic (Krabatisch Schützen A, Horvátlövő H) – više njih uzelo oružje i kod Rohunca (Rechnitz A, Rohonc H) napali četu crvenih vojnika koje su tjerali do Körmenda. Nakon akcije odmazda nije puno kasnila. Jedna jedinica sa strojnicom iz Sambotela opkolila je Hrvatske Šice. U toku incidenta je jedan od vođa mještana Ferenc Weszelits izgubio život.²¹

¹⁹ Kővágó, 1964. 211. p.

²⁰ Vukovich, Vladimir: Povijest Fileža. Povijesni pregled. In: Mühlgaszner, Ferdinand Dr (szerk.) Nikitsch-Filež. Gemeinde Nikitsch/Općina Filež, Nikitsch/Filež, 2006. 251. p. Kővágó, 1964. 211. p. Schlag, 1995. 159-160. p.

²¹ Jusits Győző: Najkritičnija ljeta povijesti Hrvatskih Šic. In: Trianon és a „húséges falvak” Szerk. Kovács Géza–Dr. Zsiga Tibor: Croatica Kulturális, Információs és Kiadói Kht., Budapest, 2004. 85-86. A szerző Wölfinger Vince (1914–1986) Horvátlövő Község Tanácsa Kirendeltségének egykori vezetője adatgyűjtése alapján írt az eseményről.

Priključujući se štrajku željezničara u lipnju, 5. istog mjeseca se pripremala veća oružana snaga u hataru Velike Cenke (Großzinken A, Nagycenk H) sa namjerom da napadnu Šopron. Stožer bijelih bio je u Koljnofu. Crveni su iz strojnice na rubu sela, pa i topom tukli selo i kontrarevolucionare. Najmanje 30 topovskih projektila pogodilo je selo. U bezizglednoj vojnoj situaciji je jedna vijest, – o kojoj se kasnije ispostavilo da je lažna – davala nadu.

Prema tome i u Kisegu je pobijedila kontrarevolucija i odatle dolazi pomoć ojačana sa četiri topa. U stvari tada je već u Kisegu crvenim snagama uspjelo vratiti vlast. 6. lipnja Koljnof je pao u ruke crvenih, u borbama je poginulo dvoje mještana. Hodočasnu crkvu na kraju sela su opljačali. U međuvremenu su i u Klimpuhu bili zavedeni padom crvenih. Jedna grupa mladih je „velikom bukom“ krenula po oružje u Austriju u Kirschlag, ali osvjedočeni u stvarnu situaciju „šutke se vratili doma“. Ivan Mersich, mjesni trgovac konjima, je na konju okićenim bijelim ružama i bijelom zastavom projahao susjednim selima, dok ga nisu u Gornjoj Pulji skoro uhvatili crveni. Nekoliko dana kasnije bili su kažnjeni oduzimanjem njegovog blaga, rezervi hrane i odjeće.²²

Dugoročne posljedice tih konflikta bile su da se veliki dio Hrvata potpuno suprotstavio crvenima

Pošto je u zapadnoj Mađarskoj komunistička partija imala samo malo članova, oni, koji su pokretali diktaturu proletarijata na ovom prostoru bili su pretežito socijaldemokrati. U dvadesetim godinama su ih često napadali spominjući im grijehe u „starom sustavu”.²³

²² Naše Novine, 1920. május 29. 1-2. p. Tjednik je na godišnjicu događaja prenio članak. O borbama je već i 24. kolovoza izvijestio tjednik na 4. stranici. U kraćem opisu tada su pisali o tri koljnofske žrtve.

²³ Schlag, 1995. 160. 196. p.

Igor Šipić

**A Fekete Madonna kultusza
– Lorettói Madonna –
a gradistyei horvátoknál,
a kelet-adriai tradíció kontextusában**

Gradistye területén (volt Nyugat-Magyarország) különösen a csákáv nyelvjárást beszélő enklávék tekintetében, a Fekete Lorettói Madonna kultuszát figyelhetjük meg, mely tradicionálisan a Szent Ház Názáretből Lorettóba történő áthelyezésének legendájához kötődik.

Az értekezés célja: rámutatni ezen kultusz átöröklésére az Adriai-medence anyakultúrájának hatásaként a horvát nép szétszóródásának körülményei között.

Kulcsszavak: Lorettói madonna, gradistyei horvátok, Kelet-Adria.

Minden lorettói búcsújáró hely Szűz Mária Szent Házának Názáretből az Iliriken keresztül Lorettóba szállításának legendáján alapul, amelyről a szerző doktori disszertációjában részletesen foglalkozott.¹

Az egyik mondás szerint a házat angyalok repítették, más legenda szerint hajón érkezett, mely szinte biztosan összefüggésben van Akkó elvesztésével és a Szentföld végleges elhagyásával, 1291 májusában.

Ekkor – minden valószínűség szerint – a keresztesek (templomosok vagy János-vitézek) segítségével hajón egy szent relikvia, lehet, hogy a ház egy részének átszállítása történt meg, a legenda keletkezésének ez adott alapot.

A legendás átvitel két részletben valósult meg: Názáretből az Ilirikbe (1291) és az Ilirikből Lorettóba, a Marche-vidékre, Anconától nem messze (1294). A történelemtudomány csak szimbolikus érveket hoz fel a ház hároméves iliriki tartózkodására, legfőbb oka minden bizonnyal valamilyen valós esemény lehetett, melyhez a jelenség köthető. A szerző saját álláspontját ezen „űr” megoldása terén az enigma történelmi-földrajzi megoldásában adta meg.

A 15. és 18. század között az első európai Mária-zarándokhelyre Lorettóba, az akkori katolikus Európa minden részéből a zarándokok hosszú sora érkezett.

¹ I. Šipić: Középkori mediterrán-adriai hajóutak és az adriai szentélyek topográfiája. Zadari Egyetem, doktori disszertáció, 2009.

Azonban sem az egyházi, sem a tudományos történetírás egyszer sem határozta el magukat egyértelműen az ilkiriki tartózkodás vonatkozásában a reális térben, ugyanakkor több teória és néhány irat a trsati (Tersatica) szentélyre utaltak. Csak a szerző újabb kutatásai értékelték topográfiaileg is Zadar és Trsat pozícióját mint közvetítőket a legenda és a reális földrajzi percepció között.

Tudniillik, ha a relikvia átszállítása megtörtént, betartva a antik kor előtti, az antik és középkori hajóutakat és útvonalakat, ennek minden bizonnyal Zadar és Ancona relációjában kellett megtörténnie, és csak szimbolikusan geometriailag modulálva és földrajzilag Trsatba áthelyezve, ahol az új templom és ferences rendház építése 1453-ban, Martin Frankopan herceg és Vid Ostojić Martinić krbavai püspök idejében kezdődött el, de ekkor még senki nem említi a názareti házat. Az első írásos emlékek az átvitelről Lorettóban 1467–68-ból (G. Ricci) és 1472 (Pietro di Giorgio Tolomei) valók. Mile Bogović megemlíti, hogy a Tolomei-szövegbe csak 1525-ben kerültek be azok az évszámok, amikor az átvitel megtörtént.

A lorettói történetírásban Rijeka városa (Flumen), illetve Trsat Recanati titkárának Girolamo Angelito feljegyzéseiben egyezőséget mutatnak a Szentföldről történő átvitel iliriki pontjával², tehát éppen abban az időben, mikor a horvátok legnagyobb exodusa zajlik a mai Ličko-senjska megye területéről, mely az erőteljesen fejlett trsati Mária-szentély lorettói eredetű kultuszának gravitációs hatása alatt állt (a trsati Madonna ünnepét május 10-én ünneplik, amely napról feltételezik, hogy a Szent Ház elindult Názáretből).

Mi történik ezzel a kultusszal az exodus idején, követi-e a migrációs utakat, eltűnik, ill. asszimilálódik az új környezet kultuszai által?

Azok a következtetések, melyeket a szerző a lorettói legenda – egy 16. századi térképen bemutatott – A Szent Ház átvitelének bemutatása (Descrizione della Translatione della Santa casa)³ – vonatkozásában saját kutatásainak köszönhetően hozott topográfiai és demográfiai értelemben megmutatták, hogy a lorettói kultusz alapjaiban vett terjedése nem csak a tengeri utak kumulatív voltát mutatja, hanem az anyakultúra kifejeződésének mozgékonyágát is, amikor a nemzet egy része más távoli tájakra, ill. országokba költözik át.

Ilyen eset az zadari albánok letelepedése 1726-ban, mikor a Skadari-tó partjáról egy 21 katolikus családból álló csoport végleges útjára indult, és magával vitte a lorettói Madonna képét.

² I. Šipić, 2009.

³ Ismert a megrendelő (a Leopardi család Recanatiból), de a térkép szerzője nem (I. Šipić, 2009).

Ezt támasztja alá a Horvát Nagylexikonból (2001) vett idézet, mely a diaszpóra alatt a térbeli szétszórás, szóródás mellett mint jellemzőjét említi még: *„egy csoport vagy nép akarata, hogy átvigye örökségét, különösen a vallását, megőrizze identitását, tudniillik, hogy fennmaradjon mint kisebbség, függetlenül az integráció mértékétől”.*

Ezt igazolta a a kelet-adriai tér erős tengeri hagyományokkal rendelkező csoportjai Szent Luca kultuszának vizsgálata az adriai területek török hódításainak idejében lezajlott horvát migrációs mozgások tükrében, a 16. század első felében.

Az olasz Molise-tartományban, ahol különös jelentősége van Szent Luca kultuszának a molisei horvátoknál Montemitróban (Mundimitar, horv.), a monda szerint éppen a horvátok voltak azok, akik a kultuszt az Adria nyugati partjainak ebbe a részébe magukkal hozták.

Mint a helység védőszentje a napon és az alapítás helyén, lokalitásán, melynek Selo (falu) a neve, egy félkörívű kápolnát emeltek a 16. században, „alla vergine di Siracusa”-nak felszentelve.⁴

Ezért kelti fel a figyelmet tiszteletének jelensége, azokkal a hagyományokkal együtt, melyek a szertartást körülveszik, más horvát etnikai közösségekben fellelhető hasonlóságra, melyek szintén az oszmán terjeszkedésnek köszönhetően hagyták el szülőföldjüket, ill. a jobbágyok tudatos áttelepítése idején a 16. század első felében.⁵

Ma ezek a gradistyei horvátok az osztrák–magyar határ mentén, melyek között különösen érdekesek azok a népcsoportok, kik Likából és a Horvát Tengermellék vidékeiről vándoroltak ki, melyet több évszázados, eredeti külsőben megőrzött nyelvük bizonyít – a ritkán hallható csákáv nyelvjárás, mint a magyarországi horvátok epifenoménja.

Különösen érdekes ez annak a ténynek a tükrében, hogy a Horvát Tengermellék, Rijekától, ill. Bakartól Senjig a nevét éppen a magyar Magyar Tengermellék kifejezésre adott válaszként kapta, mikor ez a tengerszakasz volt az egyedüli horvát kijárat a tengerre. Ezért a áttelepülés és a kultusz magával vitelének direkt kapcsolata rámutat a vallási percepció egységére és az anyakultúrához való szerves kapcsolódásra, függetlenül attól, milyen irányban is vált le az etnikai csoport anyanemzetéről.

⁴ I. Šipić, Kult sv. Lucije u pomorsko snažnim zajednicama istočnog Jadrana, Senjski zbornik, god. 33.

⁵ A 16. század folyamán több mint 200 horvát falu lakossága vándorolt ki Horvátországból, többnyire a volt Nyugat-Magyarország területére. Érdekes jelenség Szent Luca napján az Und faluban élt hagyomány. M. Fülöp–Hulyev: Undanski običaji na Luciju Hrvatski Glasnik.

Azonban a reformációs gondolatok miatt, amelyek nagy hatással voltak Közép-Európa keresztényeire, nagyon eltérő a helyzet a két, közel egyazon időben levált népcsoport tekintetében.

Olaszország nincs kitéve a reformáció olyan mérvű hatásának, mint a történelmi Magyarország részei, ahol a katolikus misszióktól elsősorban ellenállás várattatik el, átvétel és csak ezután installációja, fejlődése és átvétele a vallásos kultuszoknak.

Ezt az időbeli sorrendet lehet jól nyomon követni a Sopron környéki részeken, mikor a Fekete Madonna, ill. a Lorettói Madonna kultuszáról beszélünk.

Ez a kultusz csak mintegy száz évvel a horvátok idetelepedése után lett „felszabadítva”, de mindenképpen tükrözte anyanemzetük tradicionális kultúráját, illetve a csákvány nyelvjárásúak területeit, ahol eredetileg is dominált topográfiaiilag. Metodológiaiilag ezt a horvát szétszéledést az egyik alap centripetális erővonalának is tekinthetjük és részeként az enklávék megmaradásának, az identitás megőrzése állandójának és a nemzeti gyökerek felismerésének, egyszóval a történelmi emlékezésnek és ezáltal történelmi tudatnak is. Rendszerként ezt a következő szintagma segítségével érthetjük meg, melyről Đuro Vidmarović azt tartja, hogy egy összetett dologról van szó: „... *valamely csoport emocionális, intellektuális és racionális összekötöttségéről, a mi esetünkbe nemzeti, ill. etnikai csoportról fontos összetevőikkel, tartalmaival és folyamataival, melyek a múltban megtörténtek, nem csak az általuk történelmileg meghatározott tényezők által, hanem átnyúlnak a múltat megelőző időkbe is. A megemlített tartalmak a tények, felfogások és akár mítoszok keverékei, melyek aztán mitológémmé alakulnak át*”.⁶

Hogy mi minden történt a soproni környezetben az idetelepedés és a lorettói kultusz kialakulásáig, megtudhatjuk többek között a történelmi események és multikulturális értékek olyan fáradhatatlan gyűjtőinek, mint N. Benčić, D. Felletar, A. Krisch, F. Pajrić, S. Sarkady, I. Tóth, akik tudásukat egy kis enciklopédikus munkában, a *Sopron a kultúra és együttműködés városa* című könyvben gyűjtötték össze.⁷

A 12. századtól éppen a magyar és a délszláv vidékek között fejlődnek a kulturális kapcsolatok, és éppen Dalmáciának jutott a közvetítő szerep az olasz hatások Magyarországra közvetítésénél.

Habár minden valószínűség szerint már a horvát haderő Krbava-mezei megsemmisítő veresége (1493) után megkezdődik a horvátok kitelepedése (a kis-

⁶ Đuro Vidmarović: Regionális Tanulmányok I. 69–76. old.

⁷ Sopron a kultúra és együttműködés városa. Sopron–Samobor, 2008.

martoni uradalomban már 1515 előtt megjelentek) a közvetítés a 16. században jelentősen felerősödött, ami magyarázatul szolgálhat, hogy a horvátok hulláma az egyébként is logikus északi kivándorlási irányba, az oszmán nyomás hatására – a nyugat-magyarországi határvidék, Alsó-Ausztriába egészen Brno északi vonaláig Morvaországban – észak felé irányuljon, mialatt ezek a részek addig igen lepusztultak, és a lakosságot elhurcolták, ill. elmenekült.

Az egész vidék 1529 és 1532 között etnikailag szinte teljesen ki lett ürítve, közel 150 000 civilt hurcoltak rabságba. A megüresedett településekre a németek és magyarok mellett horvátok települtek be, és ettől az időtől kezdve a vidéket háromnyelvűnek tekinthetjük.

Zalától Sopronon keresztül, Pozsonyon át, egészen Nyitraig 180-200 faluba telepedtek le horvátok. A letelepedés nem csak a törökök általi elűzés következménye, hanem a feudális oligarchia tudatos áttelepítésének is köszönhető, akik megbízottjaik segítségével is szervezték és bonyolították az áttelepülést.⁸

Ezalatt költöznek be a horvátok Sopron jobbágyfalvaiba, Kópházára, mely 1531-ben teljesen üres és a sopronkertes horvátok használják legelőit bérbé és Kelénpatakra, mely 1558 és 1565 között lett horvátokkal betelepítve, amit Georg Vuccovych Jastrebarskoból érkezett pap lejegyzése 1564-ből tanúsít.⁹

A Horvát Királyság és Szlavónia parlamentje kénytelen volt fellépni a császárnál és királynál, hogy állíttassa le a jobbágyok áttelepítését és a menekültek térjenek vissza Horvátországba. Sajnos, ez a kérés nem teljesült.¹⁰

Ez az az időszak, amikor a hirtelen reneszánsz fejlődés a 16. század fordulóján erőteljesen hat a fejlődésre és a tudományra, amely ekkor kezd eltávolodni a lelki szinttől.

Ferdinánd császár megengedi az idetelepült horvátoknak a szabad papválasztást, mivel ugyanakkor rohamosan kezd terjedni a Württembergből kiinduló reformáció, melyet a magyar nemesek és rendek szinte kivétel nélkül elfogadtak, mindenekelőtt a királyi és királynői udvar mellett a német városok. Sopron városa emellett az elsők között volt, ahol Luther tanítása termékeny talajra hullott.¹¹

⁸ Molnár László könyvében említi a Nádasdy, Batthyány, Frangepán, Brodarics és Draskovics családokat, melyek döntő szerepet játszottak mindkét nép történelmében.

⁹ A megjegyzést boszancsicával írták (a cirill írás horvát variánsa).

¹⁰ Nádasdy Tamásnak nagybirtokai voltak Zágráb, Varasd és Kőrös megyékben, ahonnan 1536-ban telepítette jobbágyait biztonságosabb magyarországi birtokaira.

¹¹ A Nádasdy család néhány tagja nagy pártolója volt az új vallásnak (Tamás és fia, II. Ferenc), nagy befolyással bíró protestáns iskolát is alapítottak.

Meg kell azonban említeni azt is, hogy Sopronban a katolikus restauráció nem erőszakos úton folyt főleg, hanem a katolikus megújulás, a kulturális, iskolai, irodalmi és zenei életben látható kölcsönös versengés jegyében zajlott a két front között.

A 16. század végére a horvátság köreiből kerül ki az első képzett klérus, mely fel tudta venni a versenyt protestáns kollégáival. Protestáns prédikátorok segítségével a horvátokat, melyek többségükben jobbágyok voltak az első hullámban, próbálták megnyerni az új vallásnak, de ők nagyon erősen kötődtek katolikus hitükhöz, melyet az evangélikus vizitáció bizonyít, miszerint Kelén-patak és Kópháza horvátjai „keményfejűek és sehogyan nem akarják befogadni az új vallást”.¹²

Viszonylag zárt egységeket alkottak, melyekben hűek maradtak vallásukhoz és hagyományaikhoz, és Nyugat-Magyarország néhány területén többségbe kerültek.

Két példa eklatánsan érzékelteti ezeket a békétlen időket, de ugyanakkor számos kételynek is helyt adnak. Hans von Weispriach, Ferdinánd híve, 1537-ben megkapta Sopron város főkapitányi címét, mint a protestantizmus híve és terjesztője. Több horvát településért felelős mint patrónus, saját uradalmaira horvát protestáns szónokot hívatott, Stjepan Konzult, aki egyébként isztriai származású volt, hogy a hitet terjessze közöttük. Az ő nyomtatványaiából a soproni evangélikus könyvtárban többet is találtak, közöttük egyet Marko Marulićtól is. Ugyanakkor a püspökség Győr török kézre kerülése után Sopronba költözött. Draskovics György püspök erőteljesen támogatta a katolikusokat, így a horvátok elsősorban neki köszönhetik, hogy megőrizhették hitüket.¹³

Nem csak a vallásról van itt szó, hanem minden ősi érték („nyelv, írás, zenei és képzőművészeti kifejezések világa, technikai tudás és tapasztalat, sok-sok átadott tudásanyag és eredmény”),¹⁴ melyekhez erősen kötődtek.

A magyar területre költözés után a horvátok óriási nyomásnak voltak kitéve az új, északról jött vallás által. Tiszta katolikus vallással és kultusszal érkezik, melyet saját memóriájukban őriznek, és így az új környezetbe való beilleszkedés és megmaradás egyik fontos feltétele volt vallási szabadságuk és tradícióik meg-

¹² Sopron a kultúra és együttműködés városa. Sopron–Samobor, 2008.

¹³ Az írások szerzői felteszik a kérdést, vajon korrekt dolog-e azt állítani, hogy a nyugat-magyarországi horvátok mindig is hűek maradtak a katolikus hithez, és milyen irányban van szükség differenciáltabb szemléletre és megmagyarázni ezt a kultúrológiai jelenséget? Sopron a kultúra és együttműködés városa. Sopron–Samobor, 2008.

¹⁴ N. Crnković: Hrvati za narodnih vladara. Novalja, 2007. 273.

őrzése, melyeknek természetesen része a glagolyita kultúra, a glagolyita írás és vallásosság, „a horvátság kereszténységgel való egybeolvadásának mércéje”, „mely nem csupán horvát nemzeti írás és valamiféle alap lelki szubsztrátum, a glagolyica a népi viselkedésformák és nemzeti önmeghatározás fontos pillére”¹⁵

Milyen módon sikerült ezt megvalósítani ezt, Crnković szerint kulcsmomentumként jelentkezik, hogy a horvátok a kereszténységet akkor tették igazán magukévá, amikor „Jézus az ő nyelvükön szólalt meg, mikor az evangéliumok vallásos bölcsességük kifejezőivé váltak”.

Mivel a „kereszténység nem lépett a korai horvát társadalomba csak mint teológia és vallás, mint templomi hierarchia, hanem mint a görög-római civilizáció erőteljes közvetítője, mely annyira fölünyesnek tartotta magát, hogy nem engedett meg semmiféle variánst, különlegességet, érdekességet. „Ezért az a populáció, mely ezekkel a vívmányokkal rendelkezett (mint a horvát), nem adja könnyedén fel és nem adja meg könnyen önmagát. Talán soha, mert kitart saját értékei és tradicionális intézményei mellett, melyek a nemzeti kifejeződésének fontos elemei. Az ilyen etnikai szubsztrátum, ilyen tulajdonságokkal, önmagáról alkotott tudattal és évszázados tradíciókon állva előbb török el, mint meghajlik, előbb pattan el, mint meghódotl” – fejezi be gondolatait ez a történész, levéltáros és fordító.

Éppen ezt szemlélteti a teljes horvát exegézisen belül a lorettói kultusz fejlődése ezen a vidéken, hozzávetőlegesen abban az időben (a 17. század közepe), mikor Nádasdy Ferenc Esterházy Erzsébettel történő házassága előtt rekatolizált.

Kevéssel előtte a protestánsok nagy védnöke Lackner Kristóf polgármester halála után a jezsuiták érkeznek Sopronba (1632), elkezdik a katolikus restaurációt, és megalapítják gimnáziumukat és könyvtárukat. Mivel nagy támaszt jelentenek, és a városi életbe valami újat hoztak, lehetséges a jezsuiták¹⁶ és

¹⁵ Crnković szerint a glagolyita lelkiség, nemcsak miséből áll, mely az ősi tradíciók őrzője, a kora horvát korból fakadnak, sajátos templomi építészet, a népi templomi freskófestészetnek, a szobrászatnak fában és kőben a tradicionális egyházi és világi éneklés őrzője, a néphagyományok és tudás letéteményese, a népi írástudás, a szóbeli és írott irodalom továbbvivője, a horvát civilizációs értékek szemtanúja, melyről, mint a Világörökség részéről egészében csak keveset és kevesen tudnak általában (N. Crnković, 2007, 265, 302).

¹⁶ Filip Kaušić (1618–1673) jezsuita szerzetes nyugat-magyarországi horvát, ismert Horvátországban is, mivel I. Lipót császárnál kieszközölte a zágrábi jezsuita kollégium számára az egyetemi rangot jelentő privilégiumot. Az 1669-ben klet pátens a jezsuita iskolát akadémiai rangra emelte, egyenértékűvé téve ezzel az ország többi akadémiájával és egyetemével. Ő lett a Zágrábi Egyetem első rektora is.

ferencesek hatása a lorettói kultuszra és fejlődésére. A 16. század második felében és a 17. század elején tudniillik Kópházán és Kelénpatakon rendszeres a soproni ferencesek jelenléte a helyi horvátság lelkipásztori teendőinek ellátásánál, akiket már 1430-ban említenek. 1651-től a falvaknak saját maguknak kell a lelkipásztorokról gondoskodniuk, őket kiválasztani és fizetni is. A 17. század végéig a katolikusoknak sikerült fölényt elérni és újból megjelenni a városi belső tanácsban is (ez egyébként a Wesselényi–Zrínyi–Frangepán-összeesküvés egyik büntető intézkedése a császár részéről Sopronnal szemben – *a ford.*), visszakapták templomaikat és megszüntették a protestánsok német-magyar gimnáziumát is.

Ilyen körülmények között a dokumentumok erős horvát asszimilációellenes törekvésről tanúskodnak, amit az is bizonyít, hogy csak ritkán tanulják meg a magyar, ill. német nyelvet, amikor ez mégis bekövetkezik, erősen érezhető az illető hovatartozása. Egy értekezés beszámol arról is, hogy kedvenc színük a ruházkodásnál a kék. Nem biztos, de talán közrejátszott, hogy a tengerre emlékeztette őket, nagyapáik földjére. Mikor híres barokk művét alkotta Sziget ostromáról Zrínyi Miklós, művének az Adria-tengernek Syrenaia (Bécs, 1651) címet adja. Fivére, Péter lefordítja, átdolgozza 1660-ban Velencében, melyben tiszta horvát hazaszeretetről tesz tanúvallomást, – mely hiányzik Miklós művéből –, a horvát nyelv mindhárom dialektusán, ahol a csákáv adja az alapot a kájkáv és a stókáv variánsok pedig erre épülnek.

A magyar nyelvészek egyetértenek abban, hogy a nyugat-magyarországi horvátok írásossága éppen a vallási – legfőképp ferences – irodalmon keresztül alapozódott meg. Itt kezdődik (vagy fejeződik be) az anyanemzettől való nyelvi függetlenedés. Ettől az időtől beszélhetünk a nyugat-magyarországi horvátok nyelvi egységéről, mely a Sopron körül élő horvátok csákáv nyelvjárásán alapul, és mind a mai napig megőrizte nyelvi sajátosságait és identitását. Éppen ezen a tényen alapulhat a tézis a nyelv térbeli eredetét és az anyaország kultuszát, valamint az elvándorolt enklávéit illetően. Ahogy az a trsati ferences központ esetében működik, mely a lorettói kultuszra támaszkodik, úgy a Sopron környéki horvát falvak lelki értékeinek központja a kismartoni Kálvárián álló ferences templom és a lorettói (Lajta-hegységben) búcsújáró kegytemplom.¹⁷

A Sopron környéki horvátoknál a katolikus restauráció Muli György (1694–1754) horvát jezsuita nagy misszionárius tevékenységével fejeződik be.¹⁸

¹⁷ Sopron, 2008.

¹⁸ Míg a 17. század elején a protestánsok többségben vannak, a 18. század első éveiben 3700 protestáns mellett 1700 katolikus élt, 1777-ben már a lakosság 51%-a katolikus, köszönhetően ez legfőképp a jezsuiták tevékenységének. Sopron, 2008.

Utána a nép hitbeli irányítását a ferencesek veszik át, akik közelebb állnak hozzájuk.¹⁹

Ők voltak azok, akik mecénásaiknak köszönhetően két búcsújáró központot is felfejlesztettek, Kismartont és Lorettót, amikor már a kópházi templom jelentősége is megnövekszik.

Mivel az olasz Lorettóban a 16. századtól jezsuita kollégium működik és a lorettói kultusz kutatása arra utal, hogy terjedésére nagyobb befolyással bír a ferences rend (Zadar, Trsat),²⁰ emellett világos az a hatás, melyet ezek a rendek a tradicionálisan megerősödött tengeri kultúra pozíciójából a horvát kulturális énrre kifejtenek, így arra is, mely messze a kontinens belsejében létezik. A Lorettói Madonnához fűződő hűség a mai területen, mely 1921-ig²¹ egységes területet képezett, tudniillik Nyugat-Magyarországot, tehát még az osztrák, magyar és szlovák részekre való feldarabolás előtt, az adriai kultuszból eredeztethető, mely a 15. század második felében alakult ki, mikor Lorettóban elkezdik építeni a híres bazilikát (1470).

Mindenekelőtt mivel a kultusz időbeli keletkezése egybeesik azokkal az eseményekkel, melyek egy másik legenda keletkezéséhez kötődnek, a Nádasdy Lórikáról szóló legendához, mely események után lett Kópházán felépítve az első búcsújáró kápolna (1669), csak néhány kilométerre Soprontól.

Loretto (magyarul: Lorettom) Kelet-Ausztria Kismartoni járásban²², búcsújáró hely, már a 17. század közepétől, amelyet évente közel 200 000 zarándok keres fel.

Mivel a lorettói kápolna az eredeti másolataként épült fel, mely akkor központi Mária-kegyhely volt Európában, kb. annyi zarándokkal akkoriban, mint ahányan ma az osztrák Lorettóba elzarándokolnak, direkt befolyással bírt a kultusz elterjedésében Közép-Európa-szerte, különösen a horvátok lakta vidéken, Nyugat-Magyarországon. Több hasonló példa is mutatja, hogy döntő lépés a lorettói kápolnák felépítésénél²³ máshol is nemes emberekhez, illetve vitézekhez kötődik. Jelen esetben egy szarvkői birtokosról Rudolf von

¹⁹ A ferences papok alapozták meg és erősítették meg a nyugat-magyarországi horvátoknál a barokk lelkiséget, mely a mai napig fennmaradt, és megkülönbözteti őket mind a magyaroknál, mind a német-osztrákoknál tapasztalható vallásosságtól. Sopron, 2008.

²⁰ I. Šipić, 2009.

²¹ Ennek az évrnek szimbolikus numerológiai jelentősége is van. Ti. a lorettói legenda a Szentföld elvesztéséhez kötődik, 1291-ben.

²² Népességét tekintve Loretto a legkisebb település ún. Markt-státusszal (428 lakos). A környezetében található Ausztria egyik legnagyobb történelem előtti lelőhelye, miocénkori orrszarvú- és antilopmaradványokkal. Különösen érdekes a kb. 200 illír sír a korai vaskorból.

²³ Erről ír M. Moroni (I. Šipić, 2009).

Stotzingerről van szó, ki 1644-ben ellátogatott az itáliai Lorettóba, és nem sokkal rá kiállította a Lorettói Madonna mását az újonnan felépített kápolnában, Lorettóban (akkor Nyugat-Magyarország), a Keresztelő Szent Jánosról elnevezett, 1431-ben épített, de időközben lerombolt gótikus kápolna helyén.

Az elkerített előtérben, ahol ma az oszlop áll a Mater Dolorosa-dom-borművel Stotzinger szervitái 1648-ig a szertartásaikat tartották, ezután Nádasdy Ferenc patrónusa alatt letették az új nagytemplom és kolostor alapkövét (1651). A templom építésének befejeztével egybeesik a kápolna átköltöztetése a mai helyére, 1659-ben. A lorettói szentély történetével tudományosan foglalkozott Stefan László püspök első doktori disszertációjában egyházi történelemből a Bécsi Egyetemen, emlékezőként az olasz Lorettóba való zarándoklásra és a kápolna 350. évfordulója alkalmából.²⁴ Ahogy azt a szerző megemlíti, Lorettó minden gradistyei horvát számára a legközelebbi fontos zarándokhely, mely idővel Istenünk Anyjának, Máriának a kultikus helyévé nőtte ki magát. Minden bizonnyal a dokumentumok szerint a kultusz kiszélesedésében a horvátok között közrejátszott az olasz zarándoklat hosszúsága és az anyagi előnyök, melyekhez kisebb szentélyek hozzájuthattak. Épp a hosszú utazásra való utalás erősíti meg a meglévő kapcsolatot a kitelepült horvát közösség és a kultikus Mária-figura között, részeként az anyanemzet történelmi memóriájának.

Erről a gyakorlatról tesz tanúbizonyságot Kópháza, amely horvát lakosságával jelenleg a legerősebb gradistyei hely a magyar oldalon. A 17. században épült barokk Mária-kegytemplomban a Lorettói Madonnát dicsőítik, melynek fekete alakja az oltári kompozíció részét képezi. Hozzá kötődik a népi legenda Nádasdy Lórika, Nádasdy Ferenc lányának Szűz Mária általi csodás gyógyulásáról. A kópházi esperes, Horváth Pál így ír a Mária-tiszteletről, melynek napján búcsújáráskor több ezer hívő gyűlik össze: „*Őseink ideköltözésükkor csak a temetőben álló Szent Márton patrónusról elnevezett templomot találtak. De volt az erdőben egy kápolna a Szűz Mária képével, ott ahol csodás körülmények között, ahogy mondják, meggyógyult Eleonóra, Nádasdyék lánya.*”²⁵

²⁴ Született 1913-ban, magyar apától és horvát anyától. Püspöksége alatt Kismartonban nagyban hozzájárult a gradistyei horvátok vallási-lelki értékeinek megőrzéséhez. A disszertáció dátum és helymegnevezés nélkül jelent meg (a megjelenés dátumára utal a 350. évforduló), ahogy a szerző írja: „a barátok kérésére, hogy Lorettó hírét hirdesse”.

²⁵ A legenda teljes leírása a Sopron, 2008-ban található.

A kápolna helyén épült meg a búcsújáró kegytemplom, habár a nagy egyhajós Szent Márton-templom a 18. század végén épült fel a falu közepén. Éppen ez a tény mutat rá a Fekete Madonna tiszteletének kultuszára mint tradicionális értékre és vallási hagyományra a horvát-adriai anyakultúra jeleivel.

Ama ténynek a tekintetében, hogy a lorettói legenda összeköttetésben van Pirikkal és az Adria partjával, különösen Trsat-tal, ill. Rijekával, Lorettóval, ill. Anconával két erős tengerészeti ponttal, a lorettói kultusz magyar földre érkezésének ténye, amely horvát évszázadokkal van megjelölve, habár Közép-Európában szélesebb diszperzióban létezik, még egyszer visszavezet bennünket induló tézisünkhöz: a tradicionális kultuszok követik az anyakultúra népességének migrációját.²⁶

Ez a Horvát-tengermellékre, bizonyítottan tengeri közösség tekintetében rámutat a Luca és lorettói Mária-kultusz meglétére.

Horváth Pál így sugall: *„Mindenki számára ismert, hogy őseinknek nem volt könnyű, mint ahogy semelyik menekült sorsa nem könnyű. Csak a hitükre támaszkodhattak, Szűz Mária pedig menedékiük és védelmiük volt. Ezért érett meg bennem a gondolat, hogy a temetőben álló templomot azért költöztették át a falu közepére, a mocsárba, hogy Isten közelebb legyen hozzájuk, mint a tyúk, mely védi csibéit a veszélytől. Véleményem szerint Szűz Mária sem csak Eleonóráért és szülei miatt tett csodát a kápolna helyén, hanem a mi népünk bátorítására is”*.²⁷

A harmadik város, habár földrajzilag kívül esik a mai Burgenland területéről, a Stájerországban fekvő Máriazell, a legnagyobb osztrák búcsújáró hely, amelyet a gradistyei horvátok Celjének hívnak, amelyben a Szűz képe található gyermekével – kicsi szobor hársfából, a 12. századból. A bazilika, melyben a kis szobor található a 14-15. században épült, gyönyörű barokk belsővel. A Magna Mater Austriae titulus viseli és ezen tanulmányhoz fontos adalék, hogy testvérvárosai az olasz Loretto és Esztergom.²⁸

Emiatt nagy fontossággal bír az a hagyomány, hogy az utazó máriazelli Mária-szobra, a kis szobor mása, az évenkénti háromnapos horvát zarándoklat

²⁶ A mondák szerint a horvátokat saját papjaik követték új hazájukba, magukkal hozva a szükséges liturgikus könyveket is. Hasonlóképpen zajlott a Sinji Madonna képének kimentése is. Először a ferencesek Sinj török ostroma és eleste (1536) után Rámába (Bosznia) vitték, majd 1687-ben Dugopolje, Klis és Split után titokban vitték vissza Sinjbe (1691).

²⁷ Sopron, 2008.

²⁸ A város a 10. századtól a 13. század közepéig magyar főváros, ezután költöztette át IV. Béla a királyi székhelyet Budára. Itt székel Magyarország primása is, a városban található a Boldogságos Szűz Mária bazilikája, mely a legnagyobb magyar templom is egyben.

során mindig más horvát falunak van átadva, amely faluba aztán abban az évben zárandokolnak a hívők az újbóli máriazelli zárandoklat előtt, augusztus utolsó hétvégéjén.

A közös zárandoklat időpontját, augusztus utolsó vasárnapját 1923-ban vezette be a fiatalabb Meršić Martin, de a gradistyei horvátok már ezelőtt is zárandokoltak Máriazellbe.

Az első ismert zárandoklatot nyugat-magyarországi horvátokkal 1692-ben vezette Esterházy Pál herceg, aki 11 200 hívővel indult Máriazellbe, hogy köszönetét rója le Szűz Máriának, az 1683-ban a törökök felett aratott győzelemért. Akkor Esterházy Pál sok horvát falu ura volt Nyugat-Magyarország középső és északi részén.

Nyugat-Magyarországból augusztusban indulnak a horvátok több faluból és városból a 160 kilométerre fekvő Máriazellbe. Egy ilyen nagy csoport vezetője Dumovics István esperes Úr, ki az idén immár 25. alkalommal teszi meg megszakítás nélkül ezt az utat. Az ő csoportja volt 2009-ben a legszámosabb, 106 zárandokkal. Természetesen mindig náluk van a magyar és horvát nemzeti lobogó.

Gyalogolva több helyről érkeznek a zárandoklók, így a szombati misén és processzió 4000–5000 ember gyűlik össze.

„A Máriazelli Mária tündöklésében térdelve könnyekben, letesszük kéréseinket, reményünket és imáinkat, és ezekért a percekért mindig megéri elindulni a zárandokútra.”²⁹

Mintha Horváth Tímea ezen szavai felidéznék népének történelmi memóriáját, a távozás örökre megjegyzett képét és a soha meg nem álmódott visszatérést.

²⁹ Tímea Horvat, gradišćanski hodočasniki opet na celjanskom putu, Hrv. Glasnik, (Gradistyei zárandokok újra a celli úton. Hrv. Glasnik – ford.).

Következtetés

A keresztény kultuszok ápolása és átvitele a nép történelmi memóriája megőrzésének egyik módja.

A horvátok tradicionálisan kötődnek vallási kultuszaikhoz, melyek irányítói tipológia szerint a maritim tengeri kultúrában gyökereznek, és melyeket az Adria keleti partvidékén, ill. az adriai medencén belül tisztelnek.

Éppen ezért a Fekete Madonna – Loretói Madonna – kultuszának az anyanemzetről a 16. század folyamán a mai Gradistye területére elvándorolt népesség körében történő installálását éppen ebben az orientációban lehet pragmatizálni.

Ily módon őrződik meg a legjobban a történelmi emlékezés az őshazára, az új hazában pedig az eredetiség és az identitás gyökerei.

Irodalom

BENČIĆ, N., FELETAR, D., KRISCH, A., PAJRIĆ, F., SARKADY, S., TÓTH, I.: Sopron a kultúra és együttműködés városa. Samobor–Sopron, 2008.

FÜLÖP–HULJEV, M.: Undanski običaji na Luciju, Hrvatski Glasnik, Godina XIX, broj 52, 24 prosinac 2009, Budapest, 13.

HORVAT, T.: Gradišćanski hodočasnici opet na celjenskom putu. Hrvatski glasnik.

LÁSZLÓ, M.: Dva narod jedna obitelj. Pejačevići i grad Šopron.

LÁSZLÓ, S.: Loretto im Burgenland. Sveučilište u Beču, doktorska disertacija.

MORONI: Rapporti culturali e forme devozionali tra le due sponde dell'Adriatico in čta moderna, u: Pellegrini verso Loreto, Ancona, 2003, 181–217.

ŠIPIĆ, I.: Srednjovjekovni mediteransko-jadranski plovidbeni putovi i topografija jadranskih svetišta. Sveučilište u Zadru, doktorska disertacija, 2009.

ŠIPIĆ, I.: Kult sv. Lucije u pomorski snažnim zajednicama istočnog Jadrana. Senjski zbornik, godina 33, Senj, 2006, 105–132.

VIDMAROVIĆ, Đ.: O asimilaciji i povijesnoj memoriji i identitetu, znanstveni skup VI. Šopronski hrvatski dani, Šopron (28.–29. 6. 2008.). Regionalne studije, Budapest, 2009/3, 69–76.

Két Madonna a burgenlandi Lorettóban

Igor Šipić

Kult Crne Bogorodice – Gospe od Loreta – kod gradišćanskih Hrvata u kontekstu istočnojadranske tradicije

Na području Gradišća, posebno u hrvatskim enklavama čakavskog govornog izrijevka, zamjetno je štovanje kulta Crne Bogorodice – Gospe od Loreta, tradicionalno vezanog za legendu o prijenosu Svete kuće iz Nazareta u Loreto u Italiji. Cilj ovog priopćenja je ukazati na svodivost kulta utjecaju matične kulture jadranskog bazena u uvjetima rasuća hrvatskog puka.

Ključne riječi: Gospa od Loreta, gradišćanski Hrvati, istočni Jadran.

Sva loretska svetišta počivaju na legendi o prijenosu Svete kuće Blažene Djevice Marije iz Nazareta preko Ilirika u Loreto, o čemu je autor iscrpno raspravljao u svojoj doktorskoj disertaciji.¹

Prema jednoj predaji, kuća je nošena anđelima, a prema drugoj brodom, što je gotovo sigurno povezano s gubitkom i konačnim napuštanjem Svete zemlje nakon pada Sv. Ivana od Accre (Accon), u svibnju 1291. Tada, najvjerojatnije pomoću križara (templara ili ivanovaca), dolazi do prijenosa brodom jedne od svetih relikvija, možda čak i dijelova kuće, što biva povodom stvaranja legende. Legendarni prijenos ostvaren je u dvije etape: od Nazareta do Ilirika (1291.), te od Ilirika do Loreta u Marchama kod Ancone (1294.). Historiografija navodi samo simbolične razloge zadržavanja kućice u Iliriku više od tri godine, no najrealnijim se uzrokom čini neki stvarni događaj koji je mogao obilježiti ovu pojavu. Autorovo viđenje te „praznine” dato je u povijesno-geografskom rješenju enigme.

Tijekom 15. do 18. st. prvom marijanskom europskom svetištu u Loretu slijevale su se rijeke hodočasnika iz svih dijelova katoličke Europe. Međutim, ni crkvena ni znanstvena historiografija nisu se nikada čvrsto odredile naspram geografske pozicije iliričke postaje u realnom prostoru, iako su mnoge teorije i poneki zapisi upućivali na trsatsko svetište (*Tersatica*). Tek novija istraživanja

¹ I. ŠIPIC: Srednjovjekovni mediteransko-jadranski plovidbeni putovi i topografija jadranskih svetišta, Sveučilište u Zadru, doktorska disertacija, 2009.

autora rada topografski su valorizirala pozicije Zadra i Trsata kao posrednike između legende i realnosti geografske percepcije. Naime, ako je do stvarnog prijenosa relikvije i došlo, poštivajući plovidbenu praksu predantičkih, antičkih i srednjovjekovnih plovidbenih putova, on se morao dogoditi na relaciji Zadar – Ancona, a samo simbolično se geometrijski modularati, i geografski premjestiti na Trsat, gdje je gradnja nove crkve i franjevačkog samostana započela 1453. u vrijeme kneza Martina Frankopana i krbavskog biskupa Vida Ostojića Martinića, ali se tada još uvijek ne govori o Nazaretskoj kućici. Dok prvi pisani dokumenti, koji spominju prijenos, u Loretu datiraju oko 1467./68. (G. Ricci), i 1472. (Pietro di Giorgio Tolomei), M. Bogović navodi da su tek oko 1525. u Tolomejev tekst uneseni datumi kad se taj događaj zbio. Prvi put se pak u loretskoj historiografiji grad Rijeka (*Flumen*), odnosno Trsat, poistovjećuje s iliričkom točkom prijenosa Svete kuće u zapisima Girolama Angelitea, tajnika Recanatija, 1532.-1534.,² dakle baš u trenutku kad se odvija jedan od najvećih valova iseljenja i rasuća Hrvata s područja današnje Ličko-senjske županije, prostora pod gravitacijskim utjecajem snažno razvijenog trsatskog marijanskog kulta loretske provenijencije (blagdan Gospe Trsatske slavi se 10. svibnja što je datum za kojeg se drži da je kućica krenula iz Nazareta). Što se s kultom događa u uvjetima iseljenja naroda, prati li migracijske pokrete ili nestaje i asimilira se snagom kultova novih sredina?

Zaključci do kojih je autor došao u svojim istraživanjima Loretske legende, prikazane na karti iz 16. st. – *Opis Prijenosa Svete kuće (Descrizione della Traslazione della Santa Casa)*³ – u topografsko-geografskom smislu pokazali su da temeljno širenje loretskog kulta ne indicira samo kumulativnost pomorskih putova, nego i pokretljivost izraza matične kulture kad grupa iseljava u druge udaljenije krajeve i države. Takav je slučaj iseljenja albanskog življa i naseljavanje zadarskih Arbanasa 1726. kada je grupa od dvadesetjedne katoličke obitelji krenula s područja Skadarskog jezera na odlazak bez povratka noseći sliku Gospe Loretske. Tomu u prilog ide i citat iz Hrvatske opće enciklopedije (2001.) kojim se, osim prostorne rasutosti *dijaspora*, kao njeno obilježje navodi i „želja skupine ili naroda da prenese svoje naslijeđe, osobito religijsko, kako bi očuvala svoj identitet, tj. da se održi kao manjina bez obzira na stupanj integracije.“

To je potvrdilo i propitivanje kulta sv. Lucije u pomorski snažnim zajednicama istočnog Jadrana na primjeru migracija hrvatskog puka u doba turskih

² I. ŠIPIĆ, 2009.

³ Poznat je naručitelj (obitelj Leopardi iz Recanatija), ne i autor karte. (I. ŠIPIĆ, 2009.)

osvajanja jadranskih prostora u prvoj polovici 16. st. U pokrajini Molise u Italiji, gdje je posebno istaknuto štovanje kulta sv. Lucije kod moliških Hrvata u mjestu Montemitro (hr. Mundimitar), predaja govori da su baš Hrvati, vođeni po sv. Luciji, prenijeli njen kult na to uže područje zapadne obale Jadrana. Kao zaštitnica mjesta časti se celebrativno u spomen na dan i mjesto dolaska utemeljitelja grada na lokalitet Selo, gdje je podignuta polukružna kapela iz 16. st. posvećena „*alla Vergine di Siracusa*“.⁴ Stoga pozornost i privlači pojava njenog štovanja, s običajima koji ga prate, i u drugim hrvatskim etničkim grupama izbjeglim pred turskim pohodima, odnosno seljenjem kmetova tijekom prve polovice 16. st.⁵ Danas su to gradišćanski Hrvati uz austrijsko-mađarsku granicu među kojima su posebno zanimljivi potomci onih iseljenih s područja Like i Hrvatskog primorja, što potvrđuju svojim izvornim višestoljetno očuvanim jezikom – rijetko osluhnutom čakavicom, kao epifenomenom hrvatske etničke zajednice u Mađarskoj. To osobito spram činjenice da je Hrvatsko primorje, od Rijeke odnosno Bakra do Senja, i dobilo naziv kao odgovor na termin Ugarsko primorje kada je to područje postalo jedini hrvatski izlaz na more. Stoga, izravna povezanost iseljenja i prenošenja kulta usmjerava značenjski na monolitnost vjerske percepcije kao neodvojivog dijela matične kulture, neovisno u kojem se smjeru etnička grupa odvojila od matice zemlje.

Međutim, zbog golemog utjecaja kojeg na kršćane srednje Europe vrše reformatorske ideje, umnogome je različita situacija kod ovih dviju istodobno iseljenih hrvatskih grupacija. Italija nije pod tako snažnim protestantskim pritiskom kao što su ugarske zemlje, gdje se od katoličkih misija ponajprije traži pružanje otpora, prevladavanje, a tek onda instaliranje, razvoj i prijenos vjerskog kulta. Takav kronološki slijed može se pratiti vrlo jasno na šopronskom području kad je riječ o kultu Crne Bogorodice – Gospe od Loreta. On će biti „oslobođen“ i istaknut stotinjak godina nakon doseljenja hrvatskog puka, ali će nedvojbeno odražavati tradiciju njegove matične kulture, odnosno unajmanje dijela stanov-

⁴ I. ŠIPIĆ, Kult sv. Lucije u pomorski snažnim zajednicama istočnog Jadrana, Senjski zbornik, godina 33, Senj, 2006, 105-132; autor je prikupio i dodatnu građu koju će, pod naslovom Novi prilozu kultu sv. Lucije u pomorski snažnim zajednicama istočnog Jadrana, objaviti u novom broju Senjskog zbornika 2010.

⁵ Tijekom 16. st. preselilo se oko 200 hrvatskih sela pretežito u zapadnu Ugarsku. (M. LÁSZLÓ, Dva naroda jedna obitelj. Pejachevichi i grad Šopron, Šopron); vrlo je znakovit običaj štovanja sv. Lucije u selu Undu: „*Od starih vrimen, skoro do 1980-tih ljet, undanski ditići su na Luciju hteli doznati kako djelovna i uredna žena more biti ta „izgledana“ divojka s kojom bi pak rado došli kasnije u hištvo... U današnje vrime ov običaj se već gubi, ali mladi dičaki još idu od stana do stana slamon „lucati“, čestitkami želju sve dobro familijam. Čestitare obočno su nagradjivali jabukami, orihi, ali u najnovije vrime pinezi.*“ (M. FÜLÖP-HULJEV, Undanski običaj na Luciju, Hrvatski glasnik, Godina XIX, broj 52, 24. prosinac 2009, Budapest, 13)

ništva čakavskog govornog područja, gdje izvorno dominira svojom topografskom sustavnošću. Metodološki, može se to držati jednom od temeljitijih centripetalnih silnica hrvatskog rasuća i egzistencijalizma enklave – konstante zadražavanja identiteta i prepoznavanja nacionalnog korijena, jednom riječju, povijesnog pamćenja, a s tim u vezi i povijesne svijesti. Sustavno ona se može braniti unutar ove sintagme, za koju Đ. Vidmarović drži da je riječ o složenom odnosu „emocionalne, intelektualne i racionalne povezanosti nekog kolektiviteta, u našem slučaju narodnog, odnosno etničkog, s bitnim sastavnicama, sadržajima i tijekovima, koji su se dešavali u prošlosti, ne samo unutar njene historiografski određene determinante, već se protežu i na pretpovijesno vrijeme. Navedeni su sadržaji mješavina činjenica, interpretacija, pa sve do mitova, koji onda prerastaju u mitologeme.“⁶ Što se sve događalo na šopronskom području od doseljavanja do uspostave loretskog kulta, može se doznati zahvaljujući, između ostalih, i povjesnicima, te vrijednim sakupljačima građe i blaga multikulturalnog značenja, N. Benčiću, D. Feletaru, A. Krischu, F. Pajriću, S. Sarkadyju i I. Tóthu, koji su svoje radove i saznanja sabrali u malo enciklopedijsko izdanje *Šopron. Grad kulture i suradnje*.⁷

Od 12. st. upravo se između mađarskih i južnoslavenskih područja razvijaju intenzivni kulturni odnosi, a poglavito je Dalmacija imala bitnu posredničku ulogu prijenosnika talijanskih utjecaja na Mađarsku. Iako vjerojatno već nakon poraza hrvatske vojske na Krbavskom polju (1493.) počinje preseljavanje Hrvata (u Željeznoj gospoštiji susreću se već prije 1515.), posredovanje je značajno ojačalo u 16. st. što je moglo biti razlogom da, uz inače logičan smjer kretanja prema sjeveru, val iseljenja Hrvata pred Osmanlijama krene na zapadnougarski pogranični prostor duž austrijske, mađarske i slovačke granice, nekih dijelova Donje Austrije, sve do sjeverne linije Brna u Moravskoj, tada već opustošenog i istrebljenog. Cijela pokrajina etnički je očišćena, od 1529. do 1532. u ropstvo je odvedeno oko 150 000 civila. Napuštena sela naselili su, uz Mađare i Nijemce, i Hrvati, pa se već od tada ovaj kraj drži trojezičnim, što traje sve do danas. Od Zale preko Šoprona, Bratislave sve do Nyitre naselilo se u tom kratkom razdoblju Hrvata u oko 180 do 200 sela. No naseljavanje nije nastupilo samo protjerivanjem od strane Osmanlija, već i preseljenjem po odluci feudalnog

⁶ Đ. VIDMAROVIĆ, O asimilaciji i povijesnoj memoriji i identitetu, znanstveni skup VI. Šopronski hrvatski dani, Šopron (28.-29. 6. 2008.), Regionalne studije, Budapest, 2009/3, 69-76.

⁷ N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, Šopron. grad kulture i suradnje, Samobor – Šopron, 2008.

gospodara i djelovanjem povjerenika (lokatora) koji su po nalogu gospodara organizirali i predvodili iseljenje.⁸⁸ M. László također piše o obiteljima Nádasdy, Batthyányi, Frankopan, Brodarić i Drašković, koje su igrale bitnu ulogu u povijesti oba naroda. Hrvatski velikaši su se pod turskim pritiskom povukli na Zadunavlje, a i narod ih je pratio.

Tijekom naseljenja šopronskih urbanijalnih sela, Koljnofa, koji je 1531. potpuno prazno naselje iznajmljeno Hrvatima u Pajngrtu kao pašnjak, i Klimpuha, koji je naseljen Hrvatima između 1558. i 1565., što potvrđuje i zapis Georga Vuccovycza iz Jastrebarskog, datiran 1564.,⁹ Sabor Kraljevine Hrvatske i Slavonije čak je bio prisiljen intervenirati kod cara i kralja da se preseljavanje kmetova zaustavi, a izbjeglice vrata u Hrvatsku. No, taj poziv nije bio uslišen.¹⁰ Doba je to kad veliki renesansni napredak, na prekretnici 16. st., počinje utjecati snažno na razvoj i znanost koja se odvaja od duhovnog.

Car Ferdinand dopušta tada doseljenim Hrvatima slobodno biranje svećenika, jer istodobno tim područjem počinje se širiti i val reformacije iz njemačkog Wittenberga, koju je prihvatilo gotovo u cijelosti mađarsko plemstvo te stalež u Ugarskoj, ponajprije – uz kraljev i kraljičin dvor – njemačko gradsko stanovništvo. Grad Šopron pritom je bio među prvim gradovima u kojima se našlo pogodno tlo za Lutherovo učenje.¹¹ Međutim, bitno je pripomenuti da protureformacija nije imala u Šopronu karakter prisilne rekatolizacije, nego se prije svega pojavila u obliku katoličke reforme u međusobnom natjecanju na polju kulture, školstva, literature i glazbe. Do konca 16. st. iz hrvatskih redova dolazi i prvi kvalificirani naraštaj svećenika, koji se već mogao mjeriti s protestantskim kolegama. Uz pomoć posebnih protestantskih propovjednika doseljeni Hrvati, koji u prvom valu bivaju većinom kmetovi, se pokušavaju pridobiti kao pristaše nove vjere, međutim oni su snažno vezani za katoličku vjeru, što dokazuje evangelička vizitacija, po kojoj su Hrvati Klimpuha i Koljnofa „tvrdoglavi i nikako ne žele prihvatiti novu vjeru“.¹²

⁹ Zapis je napisan bosančicom na posljednjoj strani korica latinske misne knjige „Hvala samomu Bogu“ (N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, 2008.)

¹⁰ Toma Nádasdy, primjerice, imao je velike feudalne posjede u Zagrebačkoj, Varaždinskoj i Križevačkoj županiji te je odande preseljavao kmetove na vlastite i sigurnije posjede u Mađarskoj oko 1536. (N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, 2008.)

¹¹ Posebno su iz redova velikaša Nádasdyjevih njihovi članovi podržavali protestantski duh, osnovali čak i vrlo utjecajnu protestantsku školu (Toma Nádasdy i njegov sin Ferenc II.). (N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, 2008.)

¹² N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, 2008.

Stvorili su relativno zatvorene zajednice, držeći se svoje vjere i običaja, a brojčano su u nekim krajevima zapadne Ugarske postali većina. Dva primjera eklatantno označavaju razdoblje nemira, ali otvaraju i brojne dvojbe. Naime, Hans von Weisspriach, pristaša Ferdinanda I., dobio je 1537. gradsku kapetaniju Šoprona kao odan prijatelj i promicatelj protestantizma. Odgovoran za brojna hrvatska naselja kao patronatski gospodar u svojim gospoštijama pozvao je hrvatskog propovjednika Stipana/Stjepana Konzula, podrijetlom iz Istre, da širi novu vjeru među Hrvatima, no bez većeg uspjeha. Iz njegovog tiska pronađeno je u Šopronskoj evangeličkoj knjižnici nekoliko knjiga, među njima i jedna Marulićeva. Istodobno, biskupsku stolicu u Juri (Győr), nakon što je grad pao u osmanlijske ruke, Juraj Drašković koji je snažno širio katolicizam, seli u Šopron pa Hrvati u njegovoj okolini ponajviše njemu imaju zahvaliti za pomaganje i čuvanje njihove vjere.¹³ I nije samo vjera u pitanju, već i sva drevna dobra („jezik i pismo, glazbena i likovna izražajnost, tehnička znanja i iskustva, obilje predajnih oblika i ostvarenja“)¹⁴ koja nisu željeli napuštati.

Po dolasku na ugarsko tlo Hrvati su bili pod velikim pritiskom sjevernih reformskih zbivanja. Oni dolaze s čistim katoličkim uvjerenjem i kultom kojeg nose u svojoj memoriji, pa jedan od bitnih preduvjeta opstanka i prilagođavanja u novoj sredini postaje očuvanje njihove vjerske slobode i tradicije, kojoj dakako pripada glagoljska kultura, glagoljica i glagoljaštvo, „izraz i mjera sraslosti Hrvata s kršćanstvom“, koja „nije samo hrvatsko nacionalno pismo i svojedobno temeljni duhovni substrat, ona je bitna poluga pučke uljudbe i nacionalne određenosti.“¹⁵ Koliko je to moguće ostvariti u tim uvjetima, po Crnkoviću, presudna je činjenica da Hrvati primaju kršćanstvo tek kad ga učiniše svojim, „kad je Isus progovorio njihovim jezikom, kad su evanđelja postala izričajnim dijelom njihove vjerske mudrosti, njihove izražajnosti i rječitosti.“

¹³ Autori tih navoda se čak pitaju je li ispravno tvrditi da su zapadnougarski Hrvati uvijek bili vjerni Katoličkoj crkvi i vjeri te u kojem smjeru se mora provesti diferencijacija i objasniti taj kulturološki problem? (N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, 2008.)

¹⁴ N. CRNKOVIĆ, Hrvati za narodnih vladara, Novalja, 2007, 273.

¹⁵ Po Crnkoviću, glagoljaštvo nije samo starohrvatska misa, ono je i čuvar tradicije izvornoga starohrvatskoga, posve samosvojnoga crkvenog graditeljstva, pučkoga crkvenog fresko-slikarstva, kiparstva u drvu i kamenu, čuvar tradicija crkvenog i svjetovnog pjevanja, općenito glazbenosti, tradicionalnog pučkog pjesmotvorstva, do Kačića osobito osmeračkog, čuvar narodnih običaja i predaja, svih oblika umjetničke tvorbenosti, ali iznad svega čuvar i poticatelj pučke pismenosti, promicatelj usmene i pismene književnosti, tiskarstva i nakladništva, kojih iluminirani produkti, rukopisi i inkunabule rese najglasovitije svjetske i naše knjižnice i muzeje, doista, glagoljaštvo nije samo misa, nego očevitnik svekolike, razbokorene starohrvatske uljudbe, dosad premalo poznate u svojoj cjelovitosti, a da bi bila priznata kao valjan, osebujan i zanimljiv segment u svjetskoj kulturi. (N. CRNKOVIĆ, 2007, 265, 302)

Jer, „kršćanstvo nije ušlo u starohrvatsko društvo samo kao teologija i religija, kao crkveni ustroj, nego i kao moćni posrednik grčko-rimske civilizacije i kulture, posrednik koji se držao toliko nadmoćnim svima ostalima, te nije dopuštalo nikakve inačice, nikakve osebnosti, nikakve posebnosti.“ Stoga ni populacija, koja takvo što ima, ne odstupa i ne predaje se lako. Pa i nikad, kad ustrajava na svojim vrijednostima i tradicijskim ustanovama kao bitnom inventaru svoje narodne osobnosti. Etnički substrat s takvim svojstvima, takvom svješću o sebi i stoljećima njegovanim tradicijskim dobrima prije se lomi nego što se sviđa, radije puca neg’ ičemu uginje“, završava ovaj hrvatski uglednik, povjesnik, arhivist i prevoditelj.

Pokazuje to unutar svehrvatske egzegeze upravo razvoj loretskog kulta na tom prostoru, otprilike u isto doba (sredina 17. st.) kad Ferenc (Franje) Nádasdyja, prije ženidbe s Elizabetom Esterházy, prelazi s protestantske na rimokatoličku vjeru. Nešto ranije, nakon smrti velikog zaštitnika protestanata Kristofa Lacknera (1631.) dolaze u Šopron (1632.) Isusovci, koji počinju s protureformacijom te osnivaju i svoju gimnaziju i knjižnicu. Zbog toga što su velika potpora i znače nešto novo gradskom životu moguć je utjecaj na razvoj i disperziju loretskog kulta od strane isusovaca,¹⁶ a u konačnici i franjevac. Naime, u drugoj polovici 16. st. i početkom 17. st., u hrvatskim selima Koljnof i Klimpuh redovita je nazočnost šopronskih franjevaca u duhovnoj skrbi njihova stanovništva, koji se tu spominju već od 1430. Od 1651. ono se mora samo brinuti za svoje dušobrižnike, birati ih i plaćati. Kako su do kraja 17. st. katolici u tom području ostvarili prevlast, ponovo su se pojavili u Gradskom vijeću, vraćaju im se i crkve, a ukida se mađarsko-njemačka gimnazija protestanata.

U takvim okolnostima povijesni dokumenti potvrđuju snažan hrvatski otpor jezičnoj asimilaciji samom činjenicom da Hrvati rijetko nauče i mađarski i njemački jezik, a kad se to i desi u govoru osjeća se utjecaj hrvatskog jezika. Jedno izvješće govori također da najradije odijevaju plavu boju. Nije sigurno, ali možda i stoga jer ih može podsjećati na zemlju mora, zemlju pradjedova. Kad piše svoje znamenito barokno djelo o Opsadi Sigeta, Nikola Zrinski svoj ep naslovljava *Adrijanskog mora sirena*, izvorno *Adriai tengernek Syrenaia* (Beč, 1651.). Njegov brat Petar Zrinski prevodi ga i prerađuje 1660. u Veneciji, odajući čisto hrvatsko rodoljublje, čega u Nikolinu djelu nema, na jeziku – mješavini

¹⁶ Isusovac je bio i Filip Kaušić (1618.-1673.), gradišćanski Hrvat, poznat i zaslužan u Hrvatskoj jer je od kralja i cezara Leopolda I. izvojevao sveučilišni privilegij za jezuitski kolegij u Zagrebu. Poveljom iz 1669., zagrebačka isusovačka škola proglašuje se akademijom i izjednačuje u pravima i privilegijima s ostalim akademijama i sveučilištima u državi. Kaušić je tako postao i prvi rektor Sveučilišta u Zagrebu.

svih naših narječja, u kojem čakavsko čini temelj, a kajkavsko i štokavsko na nj se naslojavaju. Mađarski jezikoslovci (slavisti) slažu se da je pisana riječ zapadnougarskih Hrvata udarila temelje upravo preko vjerske – pretežno franjevačke – literature 18. st. Tu počinje (ili završava) jezično osamostaljenje od matice. Od tada se može govoriti o jezičnoj cjelini zapadno-ugarskih Hrvata, koja se temelji na čakavskom govoru Hrvata u okolici Šoprona i koja je očuvala do danas svoje jezične karakteristike i identitet. Upravo na toj činjenici može se graditi teza o prostornoj provenijenciji jezika i kulta matice zemlje i iseljene enklave. Kao što je to slučaj i s trsatskim franjevačkim središtem, oslonjenim na loretski kult, centar duhovne vrijednosti u hrvatskim selima šopronskog okružja usmjeren je na franjevačku crkvu Kalvarija u Željeznom i hodočasnu crkvu u Lorettu.¹⁷

Proturreformacija kod Hrvata šopronskog kraja završava velikim misio-narskim putovanjem pod vodstvom Jurja Muliha, hrvatskog isusovca (1694.-1754.).¹⁸ Nakon njega vjersko vodstvo i brigu preuzimaju franjevci koji su bliže puku.¹⁹ Upravo oni su tamo u 18. stoljeću razvili pomoću svojih pokrovitelja dva hodočasnička središta, u Željeznom i Lorettu, kada već i koljnofska crkva dobiva velik značaj. Budući da u talijanskom Loretu djeluje isusovački kolegij od 16. st., te da istraživanje loretskog kulta ukazuje da na njegovo širenje značajnije utječe i franjevački red (Zadar, Trsat),²⁰ spram toga, očit je utjecaj kojeg ovi redovi vrše s pozicije tradicijski osnažene pomorske kulture na ukupno hrvatsko kulturno biće, pa i ono udaljeno od svoje matice duboko u kontinentu. Vjernost Gospi Loretskoj u današnjem gradišćanskom kraju, koji je do 1921.²¹ bio jedinstvena cjelina, dakle prije podjele na austrijsku, zapadnomađarsku i

¹⁷ N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, 2008.

¹⁸ Dok su početkom 17. st. u Šopronu većinsko stanovništvo bili protestanti, u prvim desetljećima 18. st. uz 3700 evangelista živjelo je već 1700 katolika, a godine 1777. već je 51% stanovništva bilo katoličko, povećavajući se i dalje zahvaljujući naseljavanju isusovaca. (N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, 2008.)

¹⁹ Fratri su utemeljili i očvrstili kod zapadnougarskih Hrvata baroknu duhovnost koja do danas utječe na njihov vjerski život i razlikuje se od mađarske ili njemačko-austrijske religioznosti. Temelj su postavili proturreformacijom kada su hrvatskoj kmetskoj djeci omogućili teološko studiranje zbog nestašice svećenika iz redova Mađara i Nijemaca. U toj činjenici leži i ključ za prevagu hrvatskih svećenika u mađarskim i njemačkim župama od doba baroka do kraja 19. stoljeća od Blatnog jezera do Bečke šume. Zaslužni pripadnici toga reda koji su ostavili velika književna djela bili su Jeremija Šostarić, Lovre Bogović i Bogumir Palković. (N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, 2008.)

²⁰ I. ŠIPIĆ, 2009.

²¹ Ova godina ima čak i simboličko numerološko značenje. Naime, Loretska legenda povezana je s gubitkom Svete zemlje, a datirana je u 1291.

slovačku enklavu, proizlazi iz kulta jadranske izvornosti uspostavljenog od druge polovice 15. st. kad se u Loretu počinje graditi čuvena bazilika (1470.). Tim više što se i vremenski uspostava kulta poklapa s događajima koji su obilježili ponovo jednu legendu – o Loriki Nádasdy, nakon čega dolazi do gradnje hodočasne crkve u Koljnofu (1665.), mjestu udaljenom od Šoprona svega nekoliko kilometara.

Loretto (hu. Loretom) u istočnoj Austriji, u okrugu Željezno (Eisenstadt-Umgebung),²² kao hodočasničko mjesto (godišnje ga obiđe oko 200.000 posjetitelja) postoji od sredine 17. st. Budući da je loretska kapela podignuta kao replika izvorne kapele u Loretu u Italiji, tada središnjem marijanskom europskom svetištu, s otprilike istim brojem hodočasnika kao što ih Loretto ima danas, to je imalo izravnog upliva na disperziju kulta diljem Srednje Europe, a posebno na području naseljenom hrvatskim pukom u Gradišću. Pokazuje to i niz drugih primjera u podizanju loretskih kapela,²³ presudan čin uspostave kulta vezuje se za plemenitaše i vitezove, ovdje Rudolfa von Stotzingena, feudalca iz Hornsteina, koji je 1644. posjetio Loreto u Italiji i kratko nakon toga dao postaviti skulpturu milosti u novoizgrađenoj kapeli Loretto, i to na mjestu srušene gotičke kapele Ivana Krstitelja iz 1431. u Lorettu. U pregrađenom predvorju, tamo gdje danas stoji stup s reljefom prikaza *Mater Dolorosa*, tu su Stotzingerovi serviti obavljali bogoslužje do 1648., a zatim je pod patronatom grofa Franje Nádasdyja postavljen kamen temeljac nove, velike crkve i samostana (1651.). Sa završetkom izgradnje crkve koincidira i preseljenje kapele 1659. na današnje mjesto. Povijesti svetišta u Lorettu, u prvoj doktorskoj disertaciji iz crkvene povijesti, na Sveučilištu u Beču – *Loretto im Burgenland*, a objavljenoj povodom 350 obljetnice izgradnje kapele u znak sjećanja na hodočašće u talijanski Loreto, znanstveno se posvetio biskup Stefan László.²⁴

Za sve Hrvate Gradišća, kako navodi isti autor, Loretto (na gradišćanskom Lovreto) je bio najbliže značajno mjesto hodočašća, koje se s vremenom pretvo

²² U smislu populacije, Loretto je najmanja Općina s tzv. markt statusom (428 stanovnika). Njegovo okružje jedno je od najvećih pretpovijesnih nalazišta u Austriji, s pronađenim fosiliziranim ostacima nosoroga i antilope iz miocena. Posebno plijeni pozornost otkriće oko 200 ilirskih grobova iz ranijeg željeznog doba.

²³ O tomu piše M. MORONI, *Rapporti culturali e forme devozionali tra le due sponde dell' Adriatico in età moderna*, u: *Pellegrini verso Loreto*, Ancona, 2003, 181-217. (I. ŠIPIĆ, 2009.)

²⁴ Rođen 1913. od oca Mađara i majke Hrvatice, za svojeg biskupovanja u Eisenstadtu (Željezno) izvanredno mnogo je dao na promicanju i očuvanju religiozno-duhovnih vrijednota u gradišćanskih Hrvata. Disertacija je objavljena bez oznaka godine i mjesta izdanja (na dataciju ukazuje 350. obljetnica izgradnje kapele), a jedan primjerak nalazi se u knjižnici LIKUD – Literarno Kulturno Društvo Filež u Filežu (7302 Nikitsch, Hauptstraße 117). Disertacija je objavljena, kako navodi u njenom uvodniku sam autor, „na molbu prijatelja, da bi se širio glas o Lorettu.“

rilo u kultno svetište Majke Božje. Po svemu sudeći, po nekim gradišćanskim izvješćima, čimbenik koji je mogao dodatno pripomoći uspostavi i širenju kulta unutar hrvatskog korpusa bila je duljina putovanja u Italiju i financijske koristi koje su od toga mogla polučiti manja lokalna svetišta. Upravo ukazivanje na duga putovanja potvrđuje ujedno i postojanje veza hrvatskog iseljenog puka i kultne marijanske figure, kao dijela ukupne povijesne memorije matičnog naroda.

Tu pragmu upravo svjedoči mjesto Koljnof (Kópháza), trenutno najснаžnije gradišćansko središte s hrvatskim stanovništvom. U hodočasnoj baroknoj crkvi Blažene Djevice Marije od 17. st. štuje se Gospa Loretska, čiji se crni kip nalazi u oltarnoj kompoziciji. Za nju se vezuje i priča iz naroda o ozdravljenju Eleonore ili Lorike Nádasdy, kćerke velikaša Franje Nádasdyja, uz blagoslov Blažene Djevice Marije. Koljnofski župnik Pavao Horvat o štovanju Blažene Djevice Marije, na čiji se blagdan hodočasti u Koljnof i kada se na proštenju okupe tisuće vjernika piše: „U Koljnofu u dobi doseljenja su našli naši praoci samo crikvu, na cimiteru zgradjenu na čast Sv. Martina. Ali bila je u lozi jedna mala kapelica sa slikom Blažene Djevice Marije, kada je čudnovito ozdravila, kot se povida, kćer Franje Nádasdyja, Eleonora.“²⁵ Na mjestu gdje se nalazila kapela podignuta je hodočasna crkva, iako je velika sakralna jednobrodna građevina, župna crkva Sv. Martina, sagrađena posve na kraju 18. st. Upravo ta činjenica ukazuje na štovanje kulta Crne Bogorodice zacijelo kao tradicijske vrjednote i vjerskog običaja s naznakama matične hrvatskojadranske kulture.

Spram činjenice da se Loretska legenda povezuje s Ilirikom i obalama Jadrana, poglavito Trsatom, odnosno Rijekom, i Loretom, odnosno Anconom, dvjema pomorski snažnim destinacijama, spoznaja o prisuću loretskog kulta na mađarskom tlu obilježenom hrvatskim stoljećima, iako on ima širu disperziju u Srednjoj Europi, još jednom vraća na polaznu tezu: tradicionalni kultovi prate migracije stanovništva matične kulture.²⁶ To za Hrvatsko primorje, dokazano pomorsku zajednicu, ukazuje štovanje i kulta sv. Lucije i kulta Gospe Loretske. P. Horvat to ovako sugerira: „Poznato je i to svakomu, da sudbina naših praocv nje bila laka, kot ni jednoga bigunca. Samo vjera je bila njim potpor, a Blažena

²⁵ Cjeloviti opis legende donosi F. Pajrić u knjizi *Šopron. grad kulture i suradnje*. (N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, 2008.)

²⁶ Prema predaji, hrvatske doseljenike u Gradišće pratili su svećenici koji su sa sobom donijeli najnužnije knjige za potrebe liturgije. (N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, 2008.); na sličan način zbilo se i prijenos slike Gospe Sinjske, koju su fratri najprije, nakon turske opsade i pada Sinja 1536. prenijeli u Ramu, a potom su je vratili 1687. u Dugopolje, Klis i Split, te konačno kradomice u Sinj 1691.

Divica Marija utočišće i obramba. Zato se je rodila misao u mojoj glavi, da je glavni uzrok preseljenju crkve bio, da su crkvu iz cimitora na brigu premjestili u močvaru va selo, da bude Bog bliže k njim, kod „kočka“ ka brani svoje piplíce u pogibelji. A i Blažena Divica Marija po mojem mišljenju nije samo zbog Eleonore i roditeljev učinila čudo kod kapelice, nego i na batrenje našega naroda.“²⁷

Treći grad, doduše, geografski smješten izvan Gradišća, u pokrajini Štajerskoj, Mariazell, najveće je austrijsko hodočasničko svetište, kojeg gradišćanski Hrvati nazivaju Celje, a u kojem se nalazi Sveta slika Djevice s Djetetom – maleni kip izrađen u drvu lipe iz 12. st. Bazilika u kojoj se nalazi statua građena je u 14. i 15. st. s izvrsnom baroknom unutrašnjošću. Titulirana je kao *Magna Mater Austriae* („Velika Majka Austrije“), a za ovu studiju dragocijen je podatak da su tom gradu sestrinski gradovi upravo talijanski Loreto i Esztergom.²⁸ Stoga je od neobičnog značenja običaj koji govori da se statua (*štatua*) Putujuće Celjanke Marije, kopija Velike Gospe, u vrijeme trodnevnog hodočašća u Celju, predaje svake godine uvijek drugom gradišćanskom selu (u Austriji, Mađarskoj ili Slovačkoj), gdje se godinu dana nalazi da bi joj hodočastili Gradišćanci prije velikog susreta u Mariazelli u kolovožu. Tradicionalni termin za skupno hodočašće (*shodišće*), i to posljednje nedjelje kolovoza, 1923. uveo je Martin Meršić mlađi, ali i prije toga gradišćanski Hrvati hodočastili su u Celje. Prvo poznato hodočašće s gradišćanskim Hrvatima poveo je 1692. knez Pavao Esterházy, koji je skupa s 11 200 ljudi pošao u Celje da se zahvali Majci Božjoj za pobjedu protiv Turaka 1683. Tada je Esterházy bio vlastelin mnogih hrvatskih sela u sjevernom i srednjem Gradišću.

Iz zapadne Mađarske, Židanci, Kisežani, Čeprežani, Nardanci, Undanci, Petrovišćani, Prisičani, Sambotelčani i drugi, u kolovožu kreću na veliko hodočašće u Mariazell koje traje 4 dana, a pješači se 160 km pod vodstvom (*peljanjem*) svećenika Štefana Dumovića. Njegova grupa je svake godine najbrojnija: 2009. brojila je 106 hodočasnika. Naravno, uvijek se nosi i mađarska i hrvatska zastava. Idući pješice, u Mariazell stižu od svakog gradišćanskog sela, pa se na subotnjoj misi i procesiji okupi 4000-5000 ljudi. „U sjaju Celjanske Marije klečaći u suza, položimo naše prošnje, zaufanja i molitve, a za te minute je zapravo

²⁷ N. BENČIĆ, D. FELETAR, A. KRISCH, F. PAJRIĆ, ifj. S. SARKADY, I. TÓTH, 2008.

²⁸ Grad je bio glavni grad Ugarske od 10. st. do sredine 13. st. kada je kralj Bela IV preselio kraljevsko sjedište u Budim. Kao *primás* sjedište Katoličke crkve u Mađarskoj, grad baštini Prvu baziliku Blažene Djevice Marije, najveću crkvu u Mađarskoj.

A Lorettoi Madonna (Burgenland, Ausztria)

*svenek vridno predati se hodočašćenju.*²⁹ Kao da ovim riječima Timea Horvat poziva na ustrajanje nad memorijalnim svog naroda, zanaovijek zapamćenom slikom odlaska i nikada dosanjanog povratka.

Zaključak

Gajenje i prijenos kršćanskih kultova jedan su od načina očuvanja povijesne memorije naroda. Hrvati su tradicionalno vezani za svoje vjerske kultove koji po kompasnoj tipologiji pripadaju maritimnoj pomorskoj kulturi i štuju se duž obala istočnog Jadrana ili pak unutar čitavog jadranskog zaljeva. Stoga se instaliranje kulta Crne Bogorodice – Gospe od Loreta – kod stanovništva odvojenog od svog matičnog korpusa tijekom 16. st., na području današnjeg Gradišća može pragmatizirati upravo u takvoj orijentaciji. Time se najbolje čuva povijesno sjećanje na staru pradomovinu, a u novoj održava samobitnost i korjenitost identiteta.

²⁹ TIMEA HORVAT: Gradišćanski hodočasnici opet na celjanskom putu, Hrvatski glasnik.

Literatura

- BENČIĆ, N., FELETAR, D., KRISCH, A., PAJRIĆ, F., SARKADY, S., TÓTH, I., Šopron. grad kulture i suradnje, Samobor – Šopron, 2008.
- CRNKOVIĆ, N., Hrvati za narodnih vladara, Novalja, 2007.
- FÜLLÖP-HULJEV, M., Undanski običaj na Luciju, Hrvatski glasnik, Godina XIX, broj 52, 24. prosinac 2009, Budapest, 13.
- HORVAT, T., Gradišćanski hodočasnici opet na celjanskom putu, Hrvatski glasnik.
- LÁSZLÓ, M., Dva naroda jedna obitelj. Pejachevichi i grad Šopron, Šopron.
- LÁSZLÓ, S., Loretto im Burgenland, Sveučilište u Beču, doktorska disertacija.
- MORONI, Rapporti culturali e forme devozionali tra le due sponde dell'Adriatico in čta moderna, u: Pellegrini verso Loreto, Ancona, 2003, 181-217.
- ŠIPIĆ, I., Srednjovjekovni mediteransko-jadranski plovidbeni putovi i topografija jadranskih svetišta, Sveučilište u Zadru, doktorska disertacija, 2009.
- ŠIPIĆ, I., Kult sv. Lucije u pomorski snažnim zajednicama istočnog Jadrana, Senjski zbornik, godina 33, Senj, 2006, 105-132.
- VIDMAROVIĆ, Đ., O asimilaciji i povijesnoj memoriji i identitetu, znanstveni skup VI. Šopronski hrvatski dani, Šopron (28.-29. 6. 2008.), Regionalne studije, Budapest, 2009/3, 69-76.

A Lorettói Madonna templom (Burgenland, Ausztria)

Payrits Ferenc

Gondolatok és elmélkedés a glagolyicáról és glagolyita kultúrfenoménről a gradistyei horvátság vonatkozásában

Érdekes, de eddig sehol nem olvastam az eddig megjelent és általam is ismert elemzések között olyat, mely a glagolyita kultúrát a mi gradistyei (valamikori nyugat-magyarországi) történelmünk összefüggéseiben elemezte volna, illetve komoly megközelítésben említette volna ideköltözésünk kapcsán.

Ez a kultúra immár sok helyen feldolgozásra került, de számomra a legvilágosabban N. Crnković „Hrvatska za vrijeme narodnih vladara” című alapművéből lett egyértelmű és éreztem meg magamban is egyben.

Ideköltözött, ill. költöztetett őseink az új környezetben elég sikeresen szocializálódtak, és úgy tűnik napjainkig elvesztettek minden kapcsolatot, mely a glagolyita örökségre utalna. Új hazájukba érkezésük után gyakorlatilag megengedett volt számukra minden, hogy sikeresen tovább funkcionáljanak új környezetükben.

Saját glagolyita papjaikkal érkeztek a régi keretek és rendszer (mely igaz a katolicizmus által transzformálódott, de egyben megnemesedett is) sarkalatos őrzőivel. Igaz a 15. századra a glagolyita kultúrkör határai beszűkültek és a pravoszláv és iszlám vallás felé a latin mise lett bevezetve (lassanként, de igen erőteljesen már az egyházszakadástól, a 11. század közepétől), ami magával hozta a népi tudat részeinek elvesztését is, biztosak lehetünk abban, hogy az ideköltözők, elődeink magukban hordozták e lelki és anyagi gazdagság még megmaradt nagy részét, amiből mára úgy tűnik nem sok minden maradt meg.

Remélem, hogy ez csak a látszat és a jövőben felmutathatunk majd olyan kulcsrészleteket, melyek részben magyarázatot kínálnak eme népcsoport ilyen szívós fennmaradásának ebben az idegen környezetben.

Ebből az aspektusból szemlélve a protestantizmus a gradistyei horvátságnál nem lett véleményem szerint kutatói-tudományos szempontból feldolgozva.

Mulih György hittérítő missziós küldetésének óriási sikere minden bizonnyal például abban rejtőzhet, hogy sok hasonlóságot mutatott a glagolyita papok habitusával. Igaz, ők már akkor 150 éve nem léteztek, ellenben létezett egyfajta szál, egyfajta kötelék, érzés, mely elementáris erővel képes feltörni ilyen ese-

tekben, ilyen személyiségek feltűnésekor.

Vegyük például az itteni horvátságnál fennmaradt barokk misét, melyet a jezsuiták és ferencesek vezettek be. Ezekhez a tradíciókhoz, civilizációs örökségéhez az itteni horvátság szívósan kötődött. Nem vagyok szakember, de feltételezem, hogy a volt nyugat-magyarországi (de talán szélesebb kontextusban vizs-

gált) horvátságnál fellelhető jelenségek része összeköthető ezzel a hozott, „megörökölt” örökséggel, mely a 12. századig a horvátság döntő lelki, kulturális és civilizációs faktora volt, valamint ezután is néhány lokalizált területen (Szigetek, Isztria, Horvát tenger mellék) folytatta küldetését. Glagolyita tradícióra épült a Poljicai Köztársaság, mely Európa-szerte ismert demokratikus berendezkedéséről.

A Mária-kultusz és zarándoklatok szintén tekinthető derivátumai ennek az óriási népi kollektív memóriának.

Úgy vélem, hogy ez a tradíció, mélyen beleágyazva úgymond génjeinkbe, az itt élő horvátoknál a 20. században a tambura megjelenésével egy új dimenziót kapott és más módon tette lehetővé a régkor „érett feszültségének” kisülését. Mindenki valamilyen módon részese szeretett volna lenni ennek az újraformált népszokásnak, és valóban szokatlanul nagy arányban kerültek embereink kapcsolatba ezzel a hangszerrel ilyen vagy olyan módon. Lehet, hogy pausális összehasonlításnak tűnik, de az örökség ilyen erős érzése sok már asszimilálódott horvátnál retrográd jelenségek felbukkanásához vezetett, ami újfent bizonyítja a legendák, mítoszok, egyfajta ősi, megfoghatatlan életérzés átvételét – mely évszázadokon keresztül meghatározta egy közösség életét – mai korunkba.

Ezek azok a kérdések, melyek érdekelnek engem, illetve érdekelhetnek másokat is, és melyek megoldásra várnak, olyan megnyugtató magyarázatra, mely tévhiteltől mentes és mindenféle lekicsinyléstől is egyben. És ekkor napjainkban szemünk előtt zajlik valami, ami szinte azonnal szétvágta, megtörte eme közösség összetartó erejét, minek következtében szélesebb asszimiláció vette kezdetét, melynek során elvesztjük minden kapcsolatunkat eredeti örökségünk óceánjával, melyre igenis joggal lehetünk rendkívül büszkék.

Franjo Payrić

**Nekoliko zamisli i razmišljanja
o glagoljici i glagoljaštvu u kontekstu
gradišćanskih Hrvata**

Zanimljivo da još nigdje nisam pročitao u analizama stavljanje glagoljaštva u kontekst naše gradišćanske (ili prije zapadnougarske) povijesti, poglavito kada je riječ o našem doseljenju.

Kultura je to, koja je već na više mjesta obrađena, međutim za mene ju je osvijetlio i s velikom duhovnošću približio N. Crnković u svojem dijelu:“ Hrvatska za vrijeme narodnih vladara“.

Naši su se ljudi vrlo uspješno uklopili i socijalizirali u novoj sredini i prividno su do dana današnjeg izgubili svaku vezu sa glagoljaštvom.

Njihovim dolaskom u novu postojbinu bilo im je omogućeno praktično sve, glede stvaranja uvjeta daljnjeg funkcioniranja u toj sredini. Došli su sa svojim svećenicima-glagoljašima, stožernim čuvarima prastarih (iako možda već djelomično transformiranih, ali i oplemenjenih pod utjecajem katoličanstva) okvira i sustava življenja. Mada su u 15. stoljeću granice glagoljaštva sužene, a na užem pograničnom području prema islamu i pravoslavlju uvedena je latinska misa (postepeno ali vrlo energično od crkvenog raskola) čime se brisao dio narodne svijesti, sigurno su došljaci, naši predci još nosili u sebi silnu količinu toga duhovnoga i materijalnoga bogatstva, od kojeg do dana današnjega nije izgleda puno ostalo. Ja se nadam da je to samo privid i da ćemo još u budućnosti moći pokazati i ukazati na neke ključne detalje, koji će djelomično potvrditi žilavost opstanka ovog elementa u stranom okruženju.

Protestantizam kod gradišćanskih Hrvata iz tog aspekta čini mi se nije niti dirnut sa znanstveno-istraživačkog aspekta.

Veliki utjecaj, npr. Muliha ,sigurno leži djelomično u simpatiji i sličnosti tog čovjeka, njegovog habitusa s njihovim glagoljašima, kojih, naravno, tada već 150 godina nema, ali postoji neka veza, neka nit, neki osjećaj, koji se elementarno prazne prilikom takvih događaja i pojavnosti.

Ili barokna misa ovdašnjih Hrvata, koju su uveli isusovci pa franjevci, ili obrnuto, nije važno. Važno je kako se taj puk žilavo držao tih svojih tekovina, običaja, nasljeđa.

Nisam stručnjak, ali mi se čini da se više pojavnosti kod nas Hrvata u bivšoj zapadnoj Ugarskoj može povezati s tim naslijeđem, koje je bilo do 12. st. bitan duhovni, kulturni i civilizacijski čimbenik u Hrvata, koji je nastavio vršiti svoju funkciju i dalje na dosta mjesta (otoci, Hrvatsko Primorje itd.). Na glagoljaškoj baštini nastala je i slavna Poljička Republika, općepoznata po svojem demokratskom uređenju.

Kult bl. Marije Divice i hodočašća na neki se način mogu, također, gledati kao derivat tog ogromnog povijesnog narodnog nasljeđa. Čini mi se da je ta baština, usađena duboko u naše gene i tako daleko od Domovine izbija na površinu s tamburom u XX. stoljeću. Svatko je postao i htio postati dijelom te baštine, pa je broj ljudi među ovdašnjim Hrvatima koji su došli na bilo koji način u doticaj sa tamburom vrlo velik, gledajući slične fenomene u drugim sredinama.

Možda se to čini paušalnim uspoređivanjem, ali se taj osjećaj snažnog nasljeđa javlja retrogradno i kod skoro već asimiliranim članovima naše zajednice, pokazujući snagu i moć starine, starih mitova i legendi, jedne uljudbe, koja je dugim stoljećima ravnala našim životom.

To bi bila za mene pitanja, koja bi se trebala riješiti i na neki način dati primjeren odgovor na njih, bez zabluda i omalovažavanja.

I onda se danas događa nešto što je naoko promptno rastočilo, rastvorilo kohezivnu moć tih zajednica, zbog čega se sada bezglavno predaju asimilaciji, zauvijek izgubivši vezu sa svojom originalnom baštinom, na koju bi morali biti silno ponosni.

Dr. Anton Kolić

40 év Isten és az ördög között (1969–2009)

A jó emberek holtan is jó dolgot tesznek

Február havában, mikor mindenki vigad és bolondozik, azért történnek dolgok és rendszerint az isteni terv mentén.

Ebben a vigadalomban úgy fél tizenegy táján megszólal a telefon. Egy hang a vonal másik végéről: Kérem szépen, el tudna jönni a kórházba? Nagypapánk ott fekszik és szeretne... meg szeretne gyónni horvát nyelven. Ismételten csak elmenni a vigadó társaságból, mert jó emberek kérnek segítséget, kik menekülteként érkeztek a mi szép Boszniánkból, becsületes emberek és mint katolikusként tudják mit visz az ember utolsó útjára magával.

Egy fél óra utazás után a parkolóban mind valahogy idegesen várakoznak, de egyszerre mindenkin valamiféle nyugalom vesz erőt.

Bementünk a kórházba. Ángyelkó papa egyedül volt a szobában, mi pedig tizenhárman.

Márkó az unokája meggyújtott egy gyertyát mindkét kezében tartva, mintha át szeretné adni nagyapjának.

Az utolsó köszönetgyertyát az utolsó utazás előtt. Valóban nyugalom és szentség hatotta át a szobát. Ángyelkó papa öreg szemével nézett, ajkain ima, valóban az utolsószeretben, megnyugvásban és békében. Elkészöntem tőle és autómhoz mentem menet közben a Szent Miatyánkot imádkozva. Hazafelé menet megálltam a Prizma kocsmá előtt, ahol mulatoztak és vigadoztak az emberek.

Megittam a kávémat és lám a kocsmá előtt három vidám, de részeg fiatal álldogált. Azon töprengtem mit is csináljak, mondjak-e valamit vagy álljak tovább.

Egy belső hang azonban azt súgta, ne nézz félre mikor segíthetnél. Erre azt mondtam nekik. „Figyeljete fiúk! Elviszlek haza titeket az én autómmal, ti ne menjete a sajátjaitokkal. Félek nehogy valami történjen veletek. A születeknek, barátnőiteknek az egyháznak és Istennek is szükségük van rátok. Hazaviszlek titeket, gyertek! Holnap délután majd kialudva és kipihenve visszajöttök majd szép autóitekért.”

Megkérdeztek miért akarok nekik segíteni?

Azt válaszoltam, hogy nem szeretném holnap az újságban olvasni és a rádióban hallani, hogy valami történt veletek, mert akkor mindig szomorú és nyugtalan lennék minden utamon a kórházba látván ezt a helyet.

Azt is be kell vallanom, hogy a hittantanárom hittanórán mindig megemlítette, hogy a legnagyobb bűn nem segíteni, mikor megtehetted volna.

Így aztán beült mind a három az autómba és elvittem őket 8 kilométerre arrább fekvő falujukba.

Nyugodtan ültek, de az egyik útközben rosszul lett és bepizskította az autóm. Nagyon kellemetlenül érezték magukat.

Azt mondtam nekem rá sem vessetek. Látjátok kint esik az eső, így víz van elég, majd én elintézem. A fontos hogy épségben megérkeztetek haza a szeretteitekhez.”

Kezet fogtunk és elbúcsúztunk egymástól.

Köszönjük. Viszlát.

Hétfő délután aztán cseng a telefon. Egy fiatal férfi kérdezi. „Beszélhetnék a tisztelendő Úrral?”

„Igen én vagyok az miben segíthetek?”

„Nagyon szépen megköszönöm, hogy engem és barátaimat haza tetszett vinni. Mivel tartozunk?”

„Semmivel. Nagyon szépen kérek ellenben titeket mikor ilyen állapotban vagytok ne vezessetek.”

A vonal másik végén folytatja: „Tudja mit Atya! Ezt még el kell mondanom! Mikor a kocsmában az utolsó italt fizettem a következő történt velem. A pénztárcámból a földre esett a Szűz Mária arany medalionja, felvettem, megcsókoltam és újra visszatettem a helyére. Tudja ki ajándékozta nekem ezt a kis medált? Mikor jó nagyanyám Szandra néni haldoklott ezt a medált adta nekem ezekkel a szavakkal: „Gyermekem ezt ajándékozom neked. A jószágos Szűz óvjon téged!”

Láss csodát ön nem sokkal rá érkezett és hazahozott minket. A jó emberek még akkor is segítenek, mikor már halottak”

Örültem, hogy a fiatalok nem vesztették el azt az érzést és bizonyosságot, hogy jól kell tenni és a jó mindig beszélni tud még a halál után is.

Beszélgetés a sötét templomban

Emberek! Mindenki csinál gyerekkorában jót és rosszat is, de sokan midőn felnőnek elfelejtik, hogy ők is csak gyerekkorukban gyerekek voltak és nem csak jók voltak. Mind szeretjük magunkat dicsérni, mikor mások nem dicsérnek és szeretnének hallani, hogy mások dicsérnek és mondogatják, hogy mi csak jók voltunk mindig.

Élt a faluban egy kis hegy oldalában két fiú, kik egymást meg szerették volna vendégelni, de egyben meg is mutatni, hogy ők főzni is tudnak.

Mikor a szülei a szántóföldön voltak a jó ministránsok begyűjtöttak. De nem kint az udvaron, hanem szépen a géptároló kellős közepén. Kíástak egy kicsi gödröt és nekiláttak tojásrántottájuk elkészítéséhez, hogy jól teleegyék magukat. Előhozták a kenyeret is megterítették az asztal és még egy kis noha bort is hoztak vízzel. Hiszen bulit akartak csapni.

Egyszer aztán hirtelen felkerekedett a szél, kinyitotta mindkét kapuját a nagy fészernek és a tűz szikrái így elérték a szalmát mely gyorsan lángra kapott. A két kisfiú elfutott a szomszéd Miska pedig segítségért kiabált, hogy Barkovitséknál ég a tűz! Erre aztán mindenhol futott a nép segíteni, így aztán a kár nem lett olyan nagy. Egyszer csak valaki megkérdezte. „Hol van a mi két kisfiunk a két jó a ministráns?”

Magam is segítettem az oltásban mígnem engem is megkérdeztek az anyák: „Atya, hol lehetnek a mi fiaink?” Imádkozzon hogy meglegyenek, mert tudja mi leszünk megint a hibásak, két anya ki idegenből jött és hogy nem vagyunk jó anyák.”

„Mit csináljak?”

Az emberek közben föl-lefutkároztak kiabálva kerették a fiukat, de nem jelentkezett senki. A szomorúság nagy lett ezután. Egyes nénik, kik még azt is tudták amit Isten nem tudhatott, már tudták hogy a fiuk halottak és mondogatták menjetek harangozni a jó szokás szerint mikor valaki meghalt vagy szerencsétlenség érte.

Én a templomba mentem egyenesen az oltár elé letérdeltem bekopogtam a tabernákulumba és azt mondtam: Jézusom te azt mondtad: aki keres az talál.

Aki kopog annak ajtót nyitsz. Szépen kérlek mutasd meg nekem, hol van ez a két ministráns.”

Hát egyszer csak a gyóntatófülkéből síró hangokat hallottam. A mi két ministránsunkat.

A templomba futottak ide a gyóntatószékhez hogy sírjanak és meggyónjanak.

Én láttam Jézus a gyerekeket különleges módon óvja. A gyerekek pedig tudják, hogy rossztett után ahogy őket a jó szülők megtanították Jézushoz kell menniük a templomba.

Jó ministránsok. Megnőttetek. Mikor így találkozom veletek ez a történet jut eszembe , de jó anyáitok is kik annyira örültek mikor vissza vittelek titeket hozzájuk. Még ameddig örültek köszönetet mondtak Jézusnak és Máriának, hogy épségben meglettetek. Minden jó anya , mint a tieitek is, kik már meghaltak aki a gyerekeket Jézus az egyház és népük tiszteletére tanítottak élnek Istenben és azok szívében kiket szerettek és kik őket szerették.

A mindennapi élet mezsgyéjén

„A jót nem szabad elfelejteni, rosszat pedig nem szabad tenni.” Ivan Horváth Horvátszidányi író verseiben és elbeszéléseiben többször hangsúlyozta eme gondolatot.

Mikor már beteg volt többször felkerestem az idősek otthonában. Az egyik adventi időszakban azzal fogadtott: „Figyelj, ma valami jót kell tenned. Valaki megkeres, legyél irgalmas vele szemben.”

Mikor autómhoz értem egy hölgy állt elém, egy anya és elmondta saját problémáját.

Sokáig beszélünk, mikor a végén szolt:” ... várjon csak egy kicsit, a férjem értem jön és vele is beszélgessünk.”

Egy szépen felöltözött úr érkezett majd így folytatta: „Tudja kedves atya három gyermekünk van a negyediknek már nincsen helyünk a házban és anyagiakban is szűkösen vagyunk. Feleségem elhatározta hogy elveteti a gyermeket. Mi katolikusok vagyunk ez pedig nagy bűn, mit javasolna hát számunkra?”

Sétáltunk és beszélgettünk. Hozza világra az apróságot én pedig mindent elrendezek. Mikor a kicsi megszületik találkozunk és beszélgetünk még. Minden második héten találkoztunk, ők pedig nehezen viselték ezt a terhet, de tudták, hogy a gyermek egy jó katolikus családba kerül majd X településen.

Mindent Szűz Mária kezébe adtak. Ez a jó anya elköltözött testvéréhez 50 km-re, hogy az emberek ne lássák terhesen. Minden segítséget megkaptak, hogy a három gyermek nyugodtan tudjon élni és hogy ők is megnyugodjanak.

Három nappal a szülést követően elutaztam K városba. Elmentem a Jézus szíve templomba és az oltárnál így imádkoztam: Jézusom te azt mondtad. „Aki egy gyermeket fogad el, engem fogadott el. Kérlek szépen a határon ne sírjon ez a kis csöppség.”

Odaértem a határátkelőhöz. Hosszú kocsisor. Elmondtam egy imát szent Antalnak segítsen és a szent kis szobrát a télikabátomra tettem, mely alatt a jó magyarországi horvát barátaim kisgyermeké feküdt. Végre sorra kerültem. A határőrök és vámosok megkérdezték hol voltam már ilyen sokáig és maradt-e még forintom. „Igen” –mondtam maradt még 500 forintom. Erre csak azt válaszolták folytassa útját tovább. Ne kérdezzék tőlem mit is éreztem a szívemben és lelkemben azokban a pillanatokban. A határ osztrák oldalán már vártak rám a szülők, kik eközben kávéval ittak egy, kettő, három órán át és már-már azt gondolták Isten elhagyta őket, nem hallgatta meg imáikat.

Ám mikor a kocsmajátóban megláttak mindent otthagytak és hozzám rohantak. Arcukon ott ült a nagy kérdés. Miden rendben ment?

Mikor megmutattam nekik a rózsafüzért rögtön mindent megértettek. Autójukhoz mentek. K irányába mentem és O és K kereszteződésében a télikabátomat a hátsó ülésre tettem.

Ők saját útjukon továbbmentek én pedig vissza a rózsza füzérrel a kezemben vissza a plébániámra.

Két héttel azután felkeresett az ügyvéd azzal a hírral, hogy minden a legnagyobb rendben elrendeződött. Az új szülők kijelentették hogy a férj U helyen volt nyaralni ott megismerkedett egy hölgygel aki tőle megszülte gyermekét, melyre ő most megkérte a gondnokságot. A bíróság elfogadta a kérést. Ma ez a kis csöpp két szép lány anyja és boldog házasságban él.

Egy éve felkerestük szülei sírját. Különleges alkalom volt ez mindannyiunk számára, de különösen a lánytestvérek, a fiútestvér és a gyermekek, rokonok számára. Halkan de a hitben és reményben, hogy a szülei valami szépet tettek élete megmentéséért imádkoztunk a sír felett. A szülők haláluk előtt megmondták a gyerekeknek, hogy valahol idegenben van még egy testvérük.

Megéri jól cselekedni és a jóért érdemes élni és halni is.

Dr. Kolics Antal (Anton Kolić) katolikus pap

1944-ben született Horvátországban, az Isztriai-félszigeten, Barbanban.
A papnövendékképzőt Pazinban, teológiai tanulmányait Zadarban és Rijekában végezte.

Két évig mint frissen szentelt pap tevékenykedett szülőföldjén, Isztrián, majd a horvát tavasz idején, 1971-ben elhagyni kényszerülve hazáját Ausztriában folytatta életútját. Első miséje pappá szentelése után glagolyita mise volt. Először Répcesarudon (Frankenau, A Frakanava Hr) tevékenykedett.

Mindig segítségére volt a nyugat-magyarországi és osztrák horvátoknak.

Immár 31 éve végzi papi teendőit Rőtflván (Rattersdorf, A Ratiotof Hr).

30 éve misézik a kőszegi horvátoknak és 8 éve a soproni és Sopron környéki horvátoknak.

Nagy jótevő és jóakaró, mely tulajdonságait éppen a horvát Honvédő háború idején mutatta meg legfőképpen.

380 kamion humanitárius segélyszállítmányt gyűjtött össze és juttatott el Horvátország és Bosznia-Hercegovina legkülönbözőbb pontjaira.

Nagy lélekkel rendelkező hitember, melyet minden közösség csak megkívánhat. Vendégszerető és mindenkinek mindenhol rendelkezésére áll jóbanrosszban. A régi glagolyita papokra emlékeztet minket, a horvát nép igazi lelki és hitbéli őreire.

Ez a három rövid elbeszélés nemsokára megjelenő könyvéből kínál ízelítőt.

Dr. Anton Kolić

40 ljet izmedju Boga i vruga (1969–2009)

Dobri ljudi i mrtvi dobro djeladu

Bilo je u misecu februaru kada se sve veseli i nori, ali se izmedju ipak dogadjaju stvari,ke se redovito po Božijem planu dogadjaju. U tom veselju zvoni telefonsko zvono,bilo je pol jedanaest uri. Glas iz telefona: „Prosim je li Vas smim prositi, da dojdete u bolnicu? Naš stariotac leži u bolnici i bi se rado ... bi se željio spovidati, i to po hrvatsku”. Opet ostaviti veselo društvo i projti, ar te pravadu dobri ljudi, ki su došli kot prognaniki-bigunci iz naše lipe Bosne, a oni pošteni ljudi i katoličani znadu ča človik mora na zadnje putovanje sodom zeti. Pol ure vožnje i na parkirališću čekadu svi nekako nervozni ali najednoč svi postanu mirni. Prošli smo u bolnicu. Dida Andjelko je bio sam u sobi, a nas je bilo 13 ljudi.Unuk Marko je nažgao malu sviću i držao je obadvimi rukami, kot da bi ju kanio stariocu naprik dati. Zadnju sviću hvale na poslednje putovanje. Bio je zaistinu mirno i pobožno u sobi. Did Andjelko je svojimi staračkimi očima gledao i usnicami molio, zaistinu zadnje zbogom davanje u ljubavi, u miru i vjeri .Potom sam se oprostio da staroga oca Andjelka i prošao k mojemu autu, moleći svete očenaše. Na putu k domu sam stao pred krčmom stoju Prizma,kade je bilo veselo i ugodno.ispio sam kavu i gle,pred krčmom stoju tri mladi ljudi veseli,ali puni alkohola. Mislio sam je li je spametno ča reći ili se odvesti. Ali jedan glas je u mojem srcu govorio neka gledati kraj kade moreš pomoći. I gle rekao sam: „Dičaki ja ću vas odvesti domon u mojem autu nekate su voziti u vaši auti. Ja se bojim za vas, a ivaši roditelji,vaše divi ice, a i vaša općina,Crikva i Bog vas još prava. Dojdite i ja ću vas odvesti domon. A zutra otpodne morete dojti po svoje lipe Aute, kad budete naspani i spočivani”. Pitali su me zač kanim pomoći? Rekao sam, da sutra ne kanim sutra štati o novina ili čuti u radiju da vam se je ča stalo, ar onda bi mi bilo teško i sveneg bi bio žalostan i nemiran kad bi se vozio u bolnicu i vidio ovo mjesto. Ali i to moram reći, da su moji vjeroučitelji na vjeronauku sveneg hovorili, da je najveći grih u žitku, kad nisi pomagao, a mogao si pomoći. I tako su tri mladi zeli mjesta u autu i ja sam je odvezao 8 kilometarov u njihovo selo. Oni su bili mirni, ali jednomu je bilo čemerno i umazao je moj auto.Bilo im je neugodno. Ali ja sam rekao: „Dičaki ništ zato.

Vitite da curi, ima dosta vode i ja ću to sam učistiti. Važno je da ste i došli živi i zdravi u vaše selo i med svoje". Dali smo jedan drugomu ruke i rekli zbogom. Hvala. Doviđenja. U ponedjeljak otpodne je najednoč hižni telefon zavonio. I gle, pita mlad človik: „Se smim pominati s farnikom?" „Da, ja sam, farnik, ča pravate?" Srdačna hvala ča ste mene i moje tovaruše srićno domon doprimili. Ča smo du dužni? „Ništ, dičaki i lipo Vas prosim ne kate se, kad ste tako veseli, voziti s autom." Ali najednoč veli: Farniče ali znate da vam i ovo moram još povidati. Kada sam plaćao zadnje pilo u krčmi se je sledeće dogodalo. Iz moje mošnjje je spala na tlo zlatna medaljica Majke Marije, a ja sam je kušnuo i stavio opet u mošnju. A znate gdo je darovao ovu medaljicu? Kad je moja dobra staramajka Sandra umirala, darovala im je zlatnu medaljicu Majke Marije i rekla: Dite moje, ovo ti darujem. Neka te Majka Marija čuva. I glete, vi ste došli i nas odprimili. Dobri ljudi i onda pomažu kad su jur mrtvi. Veselio sam se da mladi ljudi nisu zgubili čut i osvidochenje, da se dobro mora djelati i da dobro zna govoriti svagdir još i po smrti.

Razgovoru u škuroj crikvi

Ljudi dragi, svaki je u ditinstvu ča dobroga ili ča čemernoga učinjio, ali mnogi, kad postanu odraščeni, rado pozabu da su i oni u ditinstvu neg bili obično dite, i da nisu sveneg bili samo dobri. Ali mi svi se rado hvalimo, kad nas drugi ne hvalu, a rado bi čuli da nas i drugi diču i povidaju kako smo sveneg bili dobri. I tako su u selu pod brižićem živili dva dičaki, ki su kanili jedan drugoga pogostiti, ali i pokazati da i oni znadu dobro kuhati. Ali kad su njihovi roditelji bili na lapti, dobri ministranti su naložili oganj. Ali ne u dvorišću nego lipo u sredini lope, kade se držu traktori i sve ča seljaki pravadu za lapte. I oni su skopali školju i naložili oganj i kanili su sebi lipo načinjiti sprazena jaja, da se dobro najidu. Već su kruh doprimili i lipo postrli stol a i malo su si doprimili i „nohe" s vodom. Ar tribala je biti fešta. Ali najednoč se nadigne jaki vjetar, tako otprla jedna i druga vrata i oganj je ljuto došao do slame i začelo j esve goriti. Dva dičaka su pobignuli, a susjed Miško je začeo vikati oganj, kod Barkovićeveh gori! I gle, najednoč su ljudi iz kuta i briga bižali gasiti i na sriću nije nastao velik kvar. No najednoč negdo zapita: A kade su naši dva dičaki i dobri ministranti? I ja sam pomagao gasiti, kad me najednoč počnu majke spitkovati: „Farniče, kade su naši dičaki?"

Molite da je najdemo, ar znate da ćemo opet mi dvi biti krive, ke smo došle iz tudjine, da nismo dobre majke.

A ča ću učinjiti? Ljudi su bižali simo i tamo po dvorišću, po zavrti, zvali i vikali dičake, ali nigdo se nije javljao. Bila je velika žalost. A neke tete, ke su

sve znale ča još ni Bog nije znao, su znale da su dičaki mrtvi i da se mora pojti zvoniti po staroj navadi, kad je negdo umro ili se gdo unersrićio. Ali ja sam prošao u crikvu i ravno k oltaru i pokleknuo i potuketao na vrata od tabernakula. I rekao sam: „Jezuše ti si rekao: Gdo išće će najti. Gdo tukeće tomu ćeš otpri. Lipo te molim, pokaži mi kade su dva moji dobri ministranti”. I gle, najednoč sam začuo u spovidnici dva plačuće glase. Dva naši dobri ministranti. Da, oni su protekli u crikvu i protekli u spovidnicu, da se plaću, da se spovu. I ja sam vidio, da se Jezuš skrbi za dicu na poseban način. A i da dica znaju i da su je dobri roditelji naučili, da u nevolja idemo u crikvu k Jezušu. Dragi dobri ministranti. Vi ste sada odrašćeni. Ja, kad vas strefim, mislim na ov dogadjaj, ali i na vaše dobre majke, ke su se jako veselile kad sam vas doprimio pred stan zdrave. Ali još dokle su se veselile, su Jezušu i Mariji hvalu davale, kad sam povidao kade sam dičake našao. Neka sve dobre majke, kot i vaše pokojne majke, ke su dicu učile Jezuša, Crikvu i narodnost poštivati, žive u Bogu i u sri ke su one ljubile i ki nje ljubiu.

Na ubrovi sakidanjega žitka

„Dobro se ne smi pozabiti, a čemerno se ne smi djelati” Ivan Horvath, književnik i pisac iz Židana, je u svoji jačka i povidaljka mnogo puta ovo naglašivao. I kad je bio već betežan, znao sam ga poiskati u staračkom domu. I jedno adventsko vrime rekao mi je: „Pazi, danas moraš ča dobroga učinjiti. Negdo će k tebi dojt, budi milosrdan.”

I gle, kad sam došao pred svoj auto, stala je žena majka i tiho mi povjerila svoj problem. Dugo smo se pominali i na kraju je rekla: „Čekajte moj muž će dojt po mene pak ćemo se i s njim pominati.” Došao je i muž lipo uređen i počeli smo se pominati. „Znate dragi farniče, imamo već troje dice, ali za četvrto dite nimamo mjesta va stanu, a nimamo ni pinez. Moja je žena odlučila dite u utrobi ubiti. Ali mi smo katoličani, za nas je oto težak grih, ča nam vi preporučate?” Onda smo se šetali i pominali.

„Porodite dite, a ja ću vam sve urediti. Kad se dite narodi ćemo se još viditi i pominati.”

Svaki drugi tajedan smo se strefili, a ti dobri naši ljudi su teško s ovim problemom živili, ali znali su da će njevo dite dojt u ruke jedne dobre katoličanske mlade familije u X.

Sv e u naprik dali u ruke Majke marije. Ta dobra majka se je odselila svojoj sestri, 50 kilometrov udaljeno, tako da drugi ljudi ne bi upamet zeli da je u drugom stanju. Dobili su pomoć, da njevo troje dice more mirno živiti, ali da i

oni budu mirni. I gle, treći dan po porodu sam došao u varoš K. Prošao u crkvu pred oltar Srca jezuševoga i molio: „jezuše, ti si rekao: gdo zame jedno dite, mene je zeo. Lipo te prosim da na granici dite ne bude plakalo. Došao sam pred granicu. Kolona. Pomolio sam se i sv. Antonu za pomoć i stavio kip svetoga Antona na moj zimski kaput, kade je ležalo dite od mojih dobrih i poštenih Hrvatov i katoličanov iz Ugarske. I došao sam na red. Carinarniki i policajci sum e pitali kade sam tako dugo bio i dali imam ugarskih pinez. „Da”, – rekao sam – još 500 forintov.

Oni su samo rekli: „Vozite se dalje.” Ljudi moji nekate me pitati kako mi je u srcu i u duši bilo. Na granici u A. su čekali roditelji, pili kavu jednu, dvi ure, tri ure i mislili da je je Bog zaostavio i nije poslušnuo naše molitve. Ali gle, kad sum e zagledali pred vrati krčme, su sve ostavili i došli k meni. Na njevi obrazi sam vidio samo veliko pitanje – Je li sve u redu? Ja sam im pokazao krunicu i odmah sum e razumili. Prošli su k svojem autu. Ja sam se odvezao u pravcu K., i na križanju ceste za O. i K. položio svoj zimski kaput na zadnje sidalo i oni su se odvezli po svoji puti, a ja najzad s krunicom u ruki na farof.

Dva tajedne po tom je došao advokat k meni i rekao da j esve uređeno. Novi roditelji su izjavili, da je muž bio u U. na odmoru i se upoznao sa ženom, ka je od njega rodila dite i da on prosi da mu se dodili skrbništvo, čemu je sud privoljio.

Danas je ta „mala curica” već majka dvoje lipe dice i živi u srićnoj obitelji.

Pred ljetodan smo poiskali grob nje roditeljev. Bio je to veliki dogadjaj za sve nas, a posebno za sestre i brata, dicu i rodbinu. Tiho i pobožno, ali sa zaufanjem, da su nje roditelji ča lipoga i poštenoga učinjili za spas nje žitka molili smo na grobu roditeljev, ki su prije neg su umrli, svojoj dicit povidali, da imaju sestru u tudjini.

Isplati se dobro djelati a i mora se za dobro živiti i umriti.

Dr. Anton Kolić svećenik

Dr. Anton Kolić rođen je 1944. godine u Istri u općini Barban.

Sjemenište završio u Pazinu, teologiju u Zadru i Rijeci. Dvije godine bio je svećenik u Istri, a 1971. za vrijeme hrvatskog proljeća morao napustiti domovinu i došao u Austriju. Prvu misu koju je služio bila je glagoljaška misa.

Bio je svećenik i u Frakanavi. Uvijek na usluzi našim Hrvatima ovdje u zapadnoj Mađarskoj i Austriji.

Već je 31 godina svećenik u Ratištofu (Rattersdorf, A).

30 godina služi već mise našim Hrvatima u Kisegu pa i drugdje. Već osmu godinu službuje i na hrvatskim misama u Šopronu.

Veliki dobrotvorac i pomagatelj, ponajprije za vrijeme Domovinskoga rata. Organizirao je 380 kamiona humanitarne pomoći u sve dijelove Hrvatske i BiH.

Čovjek je to velike duše, kojeg bi si poželjeli svi vjernici. Gostoljubiv i uvijek na usluzi svakom i u svakoj prilici. Znamo reći da je kao pravi popovi glagoljaši, svećenici svoga hrvatskog naroda.

Ove tri kratke istinite priče dio su knjige koja će se uskoro pojaviti.

Svećenik Anton Colić

Barban

Tóth Imre

Pinezich István

Pinezich István horvát származású ügyvéd, várospolitikus, a városi törvényhatóság vezető pártjának elnöke, 1935–1939 között országgyűlési képviselő, 1878-ban Sopronkertesen (ma: Baumgarten-Ausztria) született. Iskoláit Sopronban és a fővárosban végezte. 1908-ban kezdte meg önálló ügyvédi pályafutását Sopronban. A beköltözés és a városi egzisztencia megteremtésének – feltehetően nem zökkenőktől mentes – folyamata mély nyomokat hagyott horvát identitásán. Már a közép és felsőfokú iskolák elvégzése, majd azt követően a városi értelmiségi körökbe történő felszívódás is érzékenyen érintette addigi etnikai, nyelvi, kulturális vonzódásait. A polgárosultság foka, urbanizáltság a gazdasági és társadalmi folyamatokból adódó mobilizáció – melyből Pinezich jelentősen kivette a részét – egyenes arányban állt az asszimilálódás mértékével. Más (határ)területek I. világháború utáni történetéből is tudjuk, hogy az etnopolitikai–kisebbségi komponensek alárendelt szerepet játszhatnak akkor, ha a gazdasági-egzisztenciális paraméterek túlsúlyra tesznek szert. Ez utóbbi azonban egyes hagyományosan *hungarus*-tudattal rendelkező horvátok esetén nem vezetett olyan krízishelyzethez, melyet például a németek körében diagnosztizálhatunk, s mely a XX. század során többször is konfrontációba torkollott.

Az átfordulás nem egyik pillanatról a másikra következett be. Pinezich egyik alapítója és 1910–1913 között első főszerkesztője volt a *Naše Novine* című lapnak. Pánszlávizmus vádja miatt azonban le kellett mondania a szerkesztőségéről. Az I. világháború befejezését követő néhány évben a gradistyei horvátság politikai vezetője volt. A létrehozandó Horvát Nemzeti Tanács szervezőjeként a horvát népcsoport Magyarországon maradásának programját képviselte. 1919. január 5-én a német autonómiatörekvésekre reagálva társaival megalakította a Horvát Néptanácsot, melynek elnöke lett.¹ A Néptanács a kulturális, oktatási, majd a közigazgatási önállóság programját hirdette meg.² A háborút követően felmerült annak a gondolata (igaz, csupán a *Nase Novine* részéről), hogy Pine-

¹ Kolnhoffer Vince: A gradistyei horvátok és a magyar-osztrák határkijelölés. Doktori disszertáció. Kézirat, 2008. 47.

² Uo. 48.

zich képviselje Párizsban a nyugat-magyarországi horvátok érdekeit. A delegációs részvételből nem lett semmi, sőt Pinezich egyre inkább elkötelezte magát a magyar állameszme győzelméért vívott küzdelem mellett. A Magyarországon maradt mintegy 12 000 gradistyei horvát az akkori viszonyok között nem tudta megszervezni magát. Itt maradt vezetőik – közöttük Pinezich is – passzivitásba vonultak, illetve más téren mutattak politikai aktivitást. A helyi szinten működő dalárdákra, színjátszó csoportokra jellemző volt, hogy a magyar nyelv terjesztését tartották fontosnak. Az iskolákban is alacsony színvonalú maradt a horvát nyelv oktatása.³ Noha – Dobrovich János és Jandrisevits Péter társaságában – az 1921. április 28-án, Sopronban megalakult Horvát Kulturális Egyesület vezetőségébe választották,⁴ energiáinak nagy részét a magyar területvédelemre fordította. A nyugat-magyarországi felkelés idején fegyveres harcot folytatott. Egyik alapítója majd vezéralakja volt az ÉME soproni csoportjának.⁵ A nemzetiségi problémák leértékelődése későbbi parlamenti munkájában is jól tetten érhető.

Közéleti és politikai aktivitását részben a Katolikus Konvent elnökeként (1922–1937-ig töltötte be a konvent elnöki tiszteletét), részben a városi és – azon keresztül – a parlamenti (felsőházi) szinten fejtette ki. Mindkét (mindhárom) közeg további asszimilációs kényszerként nehezedett Pinezich etnikai identitására. 1918 novemberében Meiszner Ernővel, Krúg Lajossal és Töpler Kálmánnal megalakította a soproni Köztársasági Polgári Pártot, melynek mérsékelt programjával a polgári erőket kívánták egységbe tömöríteni. Pinezich tipikus figurája volt annak az eredetileg radikális jobboldali eszmeiséget követő politikusnak, aki a bethleni időszakban radikális elveit feladva vagy felfüggesztve, képes volt hatékonyan integrálódni a konszolidálódó rendszerbe. Ennek kulisszáiként a várospolitikát, a városi pártok szolgálták számára.

A Sopronban működő városi pártok a húszas években markánsan igyekeztek megkülönböztetni magukat az országos politikai pártoktól. Önmagukat a törvényhatósági bizottságban együttműködő tevékenységükkel a várospolitikára koncentráló csoportosulásoknak tekintették. Szerveződéseik azonban mégiscsak követték az országos pártpolitikában is megfigyelhető érdektagoltságok főbb irányait. A legjelentősebb politikai tényező az Egységes Városi Párt volt, amely

³ Kolhofer Vince: A nyugat-magyarországi (burgenlandi) horvátok magyarpárti mozgalmi a két világháború között. In IV. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia. A Kárpát-medence politikai politikai földrajza. PTE.TTK Földrajzi Intézet, Pécs, 2005. 139.

⁴ Schlag, Gerald: Gradišćanski Hrvati od 1918 do 1945 godine In Kampuš, Ivan (szerk.): Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995. 164.

⁵ Ébredő Magyarok Egyesülete. Elsősorban köztisztviselőket, a középosztály tagjait tömörítő szélsőséges jobboldali szervezet. Soproni csoportja 1920. február 6-án alakult meg.

1929 szeptemberében jött létre az elsősorban katolikusokat tömörítő, Pinezich által vezetett Városi Keresztény Gazdasági Pártból és a Töpler Kálmán irányította Városi Gazdasági Pártból.⁶ A Városi Keresztény Gazdasági Párt nagyjából a konzervatív vonalat követő erőcsoport volt, míg az utóbbi a hivatalos kurzushoz képest liberálisabb erőket állított maga mögé. Néhány évvel azután, hogy ennek radikálisabb csoportja elhagyta a pártot és Gazdasági Párt – később Városi Polgári Párt – néven új szerveződést hozott létre, létrejöhetett a két fő várospolitikai erő fúziója, mely jelentősen hozzájárult Pinezich politikai szerepének megerősödéséhez. A soproni városi törvényhatóság 1930-ban megválasztotta az országgyűlés felsőházába is. A választás során a városi kormányzópárt vezére 90:14 arányban diadalmaskodott az addigi felsőházi taggal, Töpler Kálmánnal szemben.

Konzervatív felfogása, mondhatni rendpárti felfogásáról árulkodik a felsőházban elmondott beszéde, melyben a választójoggal kapcsolatosan fejtette ki nézeteit. *„Demokratikusan gondolkodom, és merem állítani, hogy van bennem jó adag szociális érzés, de ez nem akadályoz meg abban, hogy, elfogadva ugyan a legszélesebb alapú és titkos választójogot, követeljem ezzel szemben az állami és társadalmi rend drákói szigorú biztosítékait, mert semmiféle demokratikus elvvel sem rontható le a salus rei publicae suprema lex tétele. Ilyen biztosítékokra nemcsak a konzervatív alapon álló társadalomnak van szüksége, hanem minden konszolidált társadalmi rendre beállított társadalmi rendszernek, még a szocialista rendnek is, mert ilyen biztosíték nélkül bármely állami és társadalmi rendnek maga ásta sírjába kell dőlnie. A választói jognak az állami és társadalmi rend megóvása végett szükséges biztosítékokkal való körülbástyázása ellen a legkevésbé lehet a demokrácia nevében tiltakozni, mert hiszen éppen a demokráciának kell, hogy az legyen a legelső elve, hogy a közérdeket, a legmagasabb, legfelsőbb piedesztálra kell emelni. Márpedig a közjogok körét elsősorban és mindenekelőtt csak a közérdek szabhatja meg. Ha a nemzeti lét legfőbb érdekeit kellőképpen körülbástyázhatjuk, úgy szerintem, tisztán politikumból is meg kell oldani a választójog kérdését. Szerintem ezt a politikai okosság diktálja. Ezt a kérdést ki kell végezni. Azért kell politikumból megoldani a kérdést, mert ez lesz a legjobb sakkhúzás azokkal szemben, akik nem a magasabb államérdek, nem a nemzetnek vagy a népnek magasabb érdekei szempontjából viselik szívükön a választójog kérdését, hanem az elsősorban csak agitációs eszköz a szájukon.”*⁷

⁶ Baranyai 1986. 22. o.

⁷ Felsőházi napló, 1927. V. kötet • 1929. december 10. – 1930. július 10. • 1927-83 (1927-V-280)

Az egykori fajvédő az Egységes Városi Párt alapítása után mérsékeltebb hűrokat pendített meg, és retorikájában a keresztény irányvonal egyik legmarkánsabb helyi képviselője, a törvényhatósági bizottságban erőteljes többséget képviselő egységes párti frakció irányítója volt, tagja a közjogi és a törvénykezési bizottságnak is.⁸

Politikai szerepvállalása mellett a helyi katolikus társadalom vezéralakjának is számított. 1922-től töltötte be a Katolikus Konvent elnöki tisztét, melyet 1937-ig viselt. Szintén elnöke volt az Actio Catholica soproni csoportjának és ő alapította a helyi Katolikus Karitász szervezetét. Ez utóbbi kezdeményezései jól bizonyítják szociális érzékenységét. A konvent vezetőjeként rendkívül sikeres munkát végzett. Nemcsak megőrizte, hanem gyarapította is annak vagyonát. Sikerült stabilizálnia a szervezet pénzügyeit is. Az ő időszakában, 1931-ben kezdtek építeni a Kurucdombon a Szent István-iskolát, melyben a szegény sorsú tanulóknak napközi otthont, a gyengébb képességűek számára külön osztályt működtetnek. Az ő kezdeményezésére került sor a kurucdombi lelkészség alapítására, és ennek nyomán kezdődhetett el – ugyan csak Pinezich elnöksége után – az ottani Szent István-plébániatemplom építése is.⁹ Befolyásának növekedését jelzi, hogy a törvényhatóság több – elsősorban evangélikus – tagja már 1930-ban sokallta a hatalmát, és önkorlátozásra szólította föl az Egységes Párt vezérét.

A törvényhatóságban vitt szerepe 1931 és 1935 között megfelelt a parlamentarizmus normáinak és a kor szokásainak. Városi képviselőként rendkívül aktív és hatékony munkát végzett. A törvényhatósági bizottság üléseinek jegyzőkönyvei szerint szinte minden témában terjedelmesen, általában elsőként hozzászólt, ami természetes, hiszen felsőházi tagként és a kormányzó párt helyi exponenseként a legtekintélyesebb tagja volt a testületnek. 1934-ben az 1929:XXX. tc. alapján a törvényhatóság örökös bizottsági tagsággal jutalmazta addigi tevékenységéért.¹⁰ Munkájának hatékonysága nem kis mértékben abból eredt, hogy egyébként meglévő tekintélyuralmi hajlamai és politikai felfogása ritkán engedte ellenzéki kezdeményezések kibontakozását. Ezeket egyszerűen lesöpörte az asztalról, sokszor azonban a pusztá véleménynyilvánítást is lehetetlenné tette a városi közgyűlésben.

⁸ Halász Imre (szerk.): Soproni és Sopronmegyei fejek 1930. 25. o.

⁹ Sarkady Sándor (szerk.) 2002. 96-97.

¹⁰ SL, SVLT, Kjkv. 1934.

Mindennek nem mond ellent, hogy ha kellett kellően hajlékony is tudott lenni. Alkalmazkodni azonban leginkább a rendszer változásaihoz volt képes. Erős, néha erőszakos egyéniségéből adódóan bizonyos ellentétek húzódtak közte és Thurner Mihály polgármester között is. (Annak már 1918 voltak jelei, hogy a polgármestertől eltérő nézeteket vallott. Pinezich akkor a Köztársasági Párt képviselőjében harmadmagával járt Thurnernél, támogatását kérve pártjuk számára, aki azonban elutasította őket. Pinezich Thurnernek a lemondást is javasolta, mivel szerinte ez siettetne volna a rendszer bukását. A polgármester, aki akkoriban kormánybiztosként is működött, nem kívánt megválni frissen szerzett hivatalától.¹¹) Amikor azonban Thurner egy ellene irányuló sajtócikk miatt rágalmazási pert indított, melyből elsősorban a kommün idején folytatott tevékenységét tisztázó vizsgálat lett, többek mellett Pinezich is kiállt mellette.¹²

Természetes az is, hogy voltak vitapontok kettejük között (melyek gyökereit leginkább a polgármester által vezetett apparátus és az önkormányzat közötti koncepcionális eltérésekben kell keresnünk), ezek azonban általában a polgármester és a törvényhatóság egy – igaz legmeghatározóbb – tagja között felmerülő természetes nézetkülönbségek voltak. Ha ezek nem is voltak mentesek a hatásköri, kompetencia vitáktól, sőt néha a személyeskedéstől sem, belefértek abba a keretbe, melyet a magyarországi pártpolitikai és parlamentáris rendszer kijelölt a résztvevői számára.

A városi párt vezéréként Pinezichnek nem kellett pártpolitikai érdekeit a testület fölé helyeznie. A magabiztos többség birtokában inkább a kettő összeegyeztetésére tehetett sikeres kísérletet. Konformizmusba hajló természete alkalmassá tette arra, hogy a változásokat követve fontos megbízatásokat lásson el.

A várospolitikai egyik vezéralakjaként politikai attitűdje indulásához képest először konzervatív irányú változáson ment keresztül, mely azonban nem tartott örökké. Az 1930-as években a Gömbös Gyula által megkezdett reformok következetes híveként ismét korrigálta politikai elveit, és ez élete legnagyobb sikerét, a képviselői mandátum megszerzését hozta meg számára. A Gömbössel hatalom közelbe jutó államhivatalnok, katonatiszti réteg a bethleni időszak párt és közigazgatási elitje által korlátozott, szűk politikai mozgásterét igyekezett egy új típusú szervezett tömegpárt létrehozásával ellensúlyozni. Elvi alapja a

¹¹ SL, SVLT, XIV. 28. Soproni Thurner Mihály személyes iratai 1918-1943. 7. doboz

¹² Turbuly Éva (szerk.): „Tisztában csak a város érdeke és az igazság fog vezetni. A 120 éve született Thurner Mihály polgármester (1878–1952) emlékére. Sopron város és a Soproni Levéltár kiadványa. Sopron, 1998. 10.

faj, mint kollektívum primátusának biztosítása, s ennek jegyében, illetve ezáltal erős központi hatalom és a társadalom teljes kontrolljának megvalósítása. Az új kormányfő, céljának elérése érdekében elsősorban a kormányzó párt átalakításához látott hozzá. A Gömbös szándékai szerint centralizált tömegpárttá alakuló – új nevén – Nemzeti Egység Pártja (NEP) elsőként belső, strukturális megújuláson ment keresztül, majd megkezdődött országos hálózatának kiépítése. A távlati cél végső soron a párt mozgalommá fejlesztésével, a választójoggal rendelkezők lehetőleg teljes körének csatlakoztatása és az egész társadalom feletti totális ellenőrzés megszerzése a kormányzati törekvések támogatásának biztosítása érdekében.

Kezdetét vette tehát, egy olyan modern pártapparátus kiépítése a NEP vidéki szervezeteinek megalakításával, ahol minden helyi pártvezető kinevezése közvetlenül Gömböstől érkezett, s feladata az országos vezetés döntéseinek feltétlen végrehajtása, a központi akarat érvényesítése valamint a helyi társadalom ellenőrzése és bevonása a Nemzeti Egység programjába.¹³

Pinezich első lépésként e modern, centralizált párt helyi apparátusának élére került. Gömbös által történt kiválasztásában régről eredően várható lojalitása, fajvédő múltja, kapcsolatai az ÉME-vel, és különösen az a tekintélye játszott szerepet, melyre a NEP új vezetése a pártszervezés terén a lakosság megnyerését alapozta. A NEP soproni szervezetének elnöki posztjára a főispán és az országos vezetés egyhangú döntése alapján választották meg 1933 januárjában.

Kinevezése nem jelentette az egész Egységes Városi Párt integrálódását az új kormánypártba. Ismerve Gömbös centralizáló elképzeléseit, a helyi pártelit egy része igyekezett viszonylagos függetlenségét megőrizve fenntartani az addig formákat (amit az is mutat, hogy még az 1936-os városi közgyűlésben is Városi Egységes Pártnak nevezték magukat¹⁴), s ezt egyelőre Pinezichnek is tudomásul kellett vennie.¹⁵

A párt helyi szervezetének élén eltöltött két év igazolta a személyéhez fűzött várakozásokat. Céltudatos és aktív tevékenysége megerősítette a Nemzeti Egység irányítóinak bizalmát vele szemben. A NEP központi vezetősége az 1935. évi választások során nyugodtan bízhatta rá a soproni kerület képviselői mandátumának megszerzését. Jelölésének kérdése a Nemzeti Egység vármegyei

¹³ Vonyó József: A kormánypárt és a választások. A NEP és a MÉP helyi szervezeteinek feladatai az 1935. és 1939. évi választások során. Századok 1994. 6. 1167. o. és Vonyó József: Gömbös pártja. A Nemzeti Egység Pártja Országos Központjának dokumentumai (1932–1939), Dialóg-Campus kiadó, Budapest-Pécs, 1998. 13-25.

¹⁴ SL, SVLT, Kjkv. 1936. május 15.

¹⁵ SVM, 1933. január 24.

választmányának előkészítő értekezletén dőlt el, melyre két nappal az országgyűlés feloszlata után, 1935. március 7-én került sor a vármegyei elnök-főispán hivatalában.¹⁶

Az előkészítő értekezlet döntése alapján március 9-én, a NEP soproni szervezetének értekezletén történt meg a jelölés formális lebonyolítása. A Pannónia Szállóban berendezett pártirodában és választási központban hozták nyilvánosságra az országos központ táviratát a hivatalos jelölésről, a távollévő főispán sürgönyét, melyben jelenti, hogy ajánlására a miniszterelnök, a belügyminiszter és a párt vezetősége Pinezichet indítja a soproni kerületben. A hivatalos aktus végén felolvasták Sztranyavszky Sándor¹⁷ üzenetét arról, hogy mindehhez a vezér – azaz Gömbös Gyula miniszterelnök – is hozzájárult.¹⁸

Pinezich március 18-án tartotta meg programbeszédét a Kaszinó nagytermében.¹⁹ A programbeszédében tulajdonképpen a készen kapott kormányprogram szabad stílusú felolvasására szorítkozott. Ki is jelentette, hogy külön választási programot nem kíván adni, hisz nézetei mindenben egyeznek a párt elképzeléseivel, s e tekintetben a Nemzeti Munkatervet²⁰ minden szempontból irányadónak tekinti. A terjedelmes előadás bevezetőjében elsőként azt indokolta, miért indul a NEP színeiben a választásokon. Mint mondta: a nemzeti erők összefogásának lehetőségét és a „*mozdulatlanságában halódó magyar lét*” újjáélesztését a kormány programjában látja leginkább biztosítottak. A „reformpolitika” fő sarokpontjait az adózás arányosításában, a családvédelemben, a telepítési program végrehajtásában jelölte meg. Néhány szóval fordult a diplomás ifjúság, a tisztviselői réteg és a frontharcosok felé. Együttérzésén kívül azonban csak üres ígéretekkel tudta biztatni őket.

Az elmúlt választások fő tanulsága azonban az volt, hogy a soproni gazdapolgárság véleményének meghallgatása és követeléseinek méltánylása nélkül – ha mandátuma nem is kerül veszélybe – kellemetlen meglepetésekre számíthat a kormánypárt jelöltje. Pinezich talán ezért is, külön fejezetet szentelt a gazdaadósságok kérdésének és a gazdavédelemnek. Bár a programnyilatkozat jobbra csak semmitmondó általánosságokat érintett, a helyi politikában jártas szavazók ismerhették Pinezich ez irányban kifejtett törvényhatósági tevékenységét, ami minden frázis ellenére némi hitelt adott az elhangzottaknak. A probléma

¹⁶ SH, 1935. március 7.

¹⁷ A párt országos elnöke.

¹⁸ Soproni Hírlap (SH), 1935. március 10.

¹⁹ SH, 1935. március 19.

²⁰ Gömbös 95 pontból álló programja.

országos szintű kezelése szerinte ez idáig nem volt megfelelő, a mostani kormány azonban végre a végleges rendezés tervével foglalkozik. Ez az ország agrárjellegéből adódóan, elsőrendű nemzeti érdek is. Hasonlóan nemzeterősítő feladatnak tartotta a kisipar és a kiskereskedelem támogatását is, szemben minden olyan gazdasági alakulat pártfogásával, amely egyetemes nemzeti szempontból káros.

A kormány centralizáló ambíciói, és saját korábbi ténykedése nyomán szükségesnek tartotta hangsúlyozni a törvényhatósági autonómia sérthetlenségét, ellenezve az önkormányzati jogok minden csorbítását. Beszédében kiemelte, hogy fontosnak tartja a sajtó reformját is, célszerűnek tartva, hogy az újságírást szakképzettséghez kössék.

Mondanivalójának számtalan hangzatos, de kevés tartalmi mondanivalót hordozó mozzanata mellett, egyetlen lényegi eleme a királykérdés problémájára fogalmazott válasza volt. A téma sokakat foglalkoztatott a városban. Sopron és az egész megye az országos hangulathoz képest nagyobb rokonszenvvel viszonyult a legitimizmushoz. Pinezich egyetlen számba jöhető ellenfele, Grieger Miklós szintén a királykérdés köré építette fel választási taktikáját. Mindemellett meghatározó volt a legitimizmus gondolatával leginkább rokonszenvező katolikus egyház álláspontja is. A vélemények azonban sokszoros áttételen keresztül jutottak érvényre.

Kozma Miklós belügyminiszter Baja, Székesfehérvár és Sopron egyéni kerületeiben, a március 29-től április 7-ig terjedő választási időszakon belül, március utolsó napjára tűzte ki a választás időpontját. Sopronban ezúttal azonban nem volt szükség a szavazás lebonyolítására. A kampány fináléjában végérvényesen eldőlt, amire mindvégig számítani lehetett: a Nemzeti Egység jelöltje mellett senki nem volt képes a törvényben előírt számú ajánlás megszerzésére. A NEP vezetése nevében a párt soproni titkára március 23-án adta át Pinezich ajánlóíveit a választási biztosnak.²¹ 1935. március 28-án dr. Pröhle Károly, a választási bizottság elnöke, táviratban értesítette a Központi Választmányt arról, hogy a soproni választókerület polgárai egyedül dr. Pinezich Istvánt ajánlották képviselőjelöltnek, s így a március 31-re tervezett szavazás elmarad.²² Az eredetileg kitűzött választási napon, reggel nyolc órakor a választási elnök, más jelölt nem lévén, Pinezichet egyhangúlag országgyűlési képviselőnek jelentette ki, s erről szintén táviratilag tájékoztatta a választmányt.²³

²¹ SL, SVLT, IV. 1402. 14. Sopron Város Központi Választmányának Iratai (1872-1944.) 18/1935. I.

²² SL, SVLT, IV. 1403. Sopron Város Tanácsának Iratai II. 11. 1934.

²³ SL, SVLT, IV. 1402. 14. Sopron Város Központi Választmányának Iratai (1872-1944.) Választási Jegyzőkönyv.

Pinezich meggyőző sikere három alappilléren nyugodott. Az egyik saját, ambiciózus személyisége. Azóta, hogy 1931-ben először felmerült megválasztásának lehetősége, erős akarattal egyengette útját a képviselőház felé. Az akkori választásokon még bizonytalan kimenetelűnek tartotta céljai megvalósulását, de a Hermann képviselővel szembeni folyamatos elégedetlenség, illetve saját várospolitikai sikerei elhitették vele, hogy a következő alkalommal már reális eséllyel jelöltheti magát a mandátumért folyó harcban.

Győzelmének másik összetevője, hogy az 1932-33-tól szerveződő új kormánypárt helyi első emberévé válva, egyéni ambíciói óriási „külső” támogatást is kaptak. A kormány számára létfontosságú volt, hogy a képviselőház összetétele 1935-ben, minden addigit meghaladó mértékben megváltozzon. Ennek érdekében minden erejükkel igyekeztek új, hűséges képviselői-gárdát mandátumhoz juttatni. Az eredményből kiderül, hogy a Gömbös-féle pártszervezés, elsődleges feladatát sikeresen teljesítette, vagyis a párt képviselőjét minden korábbinál egyértelműbb sikerhez segítette.

A megválasztott helyi NEP elnök, Pinezich István egyik tagja lett annak a 98 főből álló gárdának, amely 1935-ben először foglalhatott helyet a képviselőház üléstermében. Ez a frissen beválasztott csoport a *vezér* híveként már az új elképzelések támogatója volt a 170 tagú kormánypárti frakcióban, kisebbségbe szorítva az egykori kormányfő, Bethlen István konzervatív személyi összetételű támogatói csoportját. Világos azonban az is, hogy a Bethlen-korszak idején még a miniszterelnökhöz informálisan is kapcsolódó és a kormánytörekvéseket teljes egészében támogató közigazgatási apparátus – élén a főispánnal – hűvösen fogadta, esetleg fékezni is igyekezett ezeket a változásokat, ami törést eredményezett a központi hatalom és a helyi erők addig alapvetően harmonikus együttműködésében.

A sikerhez vezető út harmadik mozzanata, a társadalom, a választók helyzetértékelésének megváltozása volt. Ez elsősorban gazdasági okokkal magyarázható. 1935-re a külgazdasági feltételrendszer megváltozása, és nem utolsósorban a sikeres kormánypolitika következtében enyhült a gazdasági válság szorítása. Az agrárpiac bővülése és a hitelválság enyhülése után ismét némi gazdasági fellendülés kezdődött, ami nemsokára az életkörülmények lassú javulásában is megmutatkozott. Ez növelte a kormánypolitika iránti bizalmat, melynek így a NEP képviselőjelöltjei is haszonélvezői lehettek.

Köztük is kiemelkedő tekintélyt szerzett az a Pinezich István, aki törvényhatósági munkájában mindig a termelők, alkalmazottak érdekeinek szószólójaként igyekezett feltüntetni magát, s ennek a sajtó útján is folyamatosan hangot adott. A kisbirtokos érdekek felismerésében, mint a Katolikus Konvent elnö-

kének is nagy jártassága volt, hiszen a szervezet működésének egyik legfőbb gazdasági alapját, kiterjedt szőlőbirtokaiból befolyó jövedelme képezte.²⁴ A konvent elnökeként maga is „szőlősgazda” várospolitikus és felsőházi tag, következetesen törekedett az ágazat helyzetének javítására.

Pinezich István az igazságügyi és a mentelmi bizottság tagja lett az országgyűlésben. 1936 novemberében ő volt az ügyvédi rendtartásról szóló törvényjavaslat előadója a parlamentben.²⁵ Megválasztását követően sokan attól tartottak, hogy a képviselő csupán „egy leltári tárgy lesz a NEP kosztümjeinek kellektárában,”²⁶ de ő – természetesen anélkül, hogy a frakció fegyelmet megsértette volna – meglepetésre nemegyszer határozottan kiállt az önkormányzati autonómia mellett.

A belügyminisztérium kinevezési gyakorlatát bírálva az ellenzék körében is helyeslést váltott ki felszólalásával.²⁷ Más alkalommal a városi számvevőségek államosítása ellen lépett fel. E parlamenti megnyilatkozása is inkább tűnt ellenzékinek, mint kormánypártinak. Az intézkedéssel kapcsolatban félelmének adott hangot amiatt, hogy a kormány bele fog nyúlni a város jogaiba. Kijelentette, hogy a törvény megfosztja a várost a tisztviselők kinevezésének jogától, ugyanakkor reményét is kifejezte, hogy a vagyoni feletti rendelkezés joga továbbra is megmarad.²⁸ Az önkormányzatiság iránti érzékenységét valószínűleg hazulról – pontosabban a Városházából – hozta.

Mivel sokat tartózkodott választókerületében, és továbbra is tevékenyen részt vett a törvényhatóság munkájában, érzékeny tudott maradni a helyi problémákra. Várospolitikusi tapasztalatait eredménnyel hasznosította a parlamenti munkában. Sopronban elsősorban az idegenforgalom, közlekedés és városrendezés problémái foglalkoztatták. Célja olyan városrendezési törvény elfogadtatása volt, mely a modernizáció mellett Sopron régi városképének megőrzését is garantálta volna, ezáltal biztosítva a város új, idegenforgalmi funkcióinak kibontakoztatását. 1936. június 11-én a várost szorosan érintő témában szólalt fel a Házban. A kereskedelem és Sopron kapcsolatáról szóló felszólalását a soproni kereskedő- és iparostársadalom és nyomában a helyi sajtó is általános lelkesedéssel fogadta. Beszédében igazságosabb adórendszert, arányosabb adóelosztást követelt.

²⁴ Soproni Katolikus Konvent Levéltára 27. dob., 2-211/1934-1935. A Konvent Gazdasági Bizottságának Jegyzőkönyvei.

²⁵ 1936. november 18.

²⁶ Sopronvármegye (SVM), 1936. április 21.

²⁷ SH, 1936. február 15.

²⁸ SH, 1937. november 9.

Felhívta a figyelmet az osztrák-magyar kereskedelmi egyezmény visszaságaira, illetve arra, hogy a két ország megállapodásában rögzített 1:1,5-ös árucseré arány nem érvényesül a tényleges forgalomban. Pinezich szerint Ausztria nem tud eleget tenni a megfelelő búza és liszt mennyiség átvételének. Beszélt a soproni borexportot sújtó nehézségekről. A szorosabban vett helyi problémákra rátérve igyekezett a felhívni az illetékesek – elsősorban a miniszter – figyelmét a város közlekedési gondjaira. Ezek között a legégetőbbnek a Sopron-Győr közötti országút siralmas állapotát tartotta, de a kibontakozó nyaralási kultusz miatt kívánatosnak tekintette volna egy Balaton felé kiépítendő autósztráda megvalósítását is. (Gömbös miniszterelnök a „csak” idegenforgalmi szempontból hasznos útvonal kiépítését nem szorgalmazta.²⁹) Ez a Semmering-gel összekötve – Pinezich szerint – jelentősen lendített volna a város és az ország idegenforgalmán.

A helyi közlekedés és infrastruktúra problémái közül a várost kettészelő MÁV és a GySEV vasútvonalak által okozott nehézségeket kifogásolta. A Sopronba kb. 7 kilométer hosszan benyúló sínpárok rendkívül megnehezítették, esetenként meg is bénították a városrészek közötti kapcsolatot. Az áldatlan állapotok megszüntetését a képviselő a legfontosabb megoldandó feladatok egyikének tartotta.

Pinezich retorikájában ritkán alkalmazta a korszak helyi frazeológiai toposzát, a „civitas fidelissima”-gondolatot. E felszólalásába mégis – óvatosan ugyan – megpróbálta a hűség-mítoszt is beleszőni. Érveinek tényleges „ideológiai” alapja azonban már a következő évek gesztusait idézte. Követeléseinek – az egyébként reális alapú – pángermán veszélytudat szimbólumkészletével adott nyomatékot. Sopron magyar végváros, olyan végvár, melyet fejleszteni kell, hogy soha többé senki ne akarja a kezét rátenni – tartalmazta az interpelláció.

A fenti parlamenti megszólalás – mint említettük – osztatlan helyeslésre talált Sopronban. Nem úgy Pinezichnek a választójog kérdésében elfoglalt álláspontja. A titkosság követelése a függetlennek mondható helyi sajtó hasábjain visszatérő téma volt, ám az igény kormányoldalról is jelentkezett, szoros összefüggésben a helyi önértzet által diktált érdekekkel, amelyek – akkor úgy tűnt – még a pártérdekeknél is erősebbek voltak. A különböző politikai erők megaláztatással viselték, és elsősorban a *leghűségesebb és „legintelligensebb” város* megcsúfolásaként fogták föl az 1925-ös választójogi reformot, mely a „nyílt szavazás szégyenbélyegét” ragasztotta a városra. A törvény megváltoztatását a Városi Egységes Párt, élén Pinezichsel akkoriban harcosan sürgette.

²⁹ SVM, 1936. szeptember 16.

Sopron különleges státusának újult erejű retorikai hangsúlyozása minden várospolitikai tényező fegyvertárában szerepelt.

A város közvéleményének, a választók sokaságának szóló harsány üzenetek azonban jelentősen elhalkultak a pártpolitikai küzdelmek színterein. Hamarosan kiderült, hogy a „civitas fidelissima” nem politikai kategória, hangoztatása pedig pusztán hatásos szónoki fogás, hiszen a pártgyűléseken kívül – például a városi közgyűlésen, melynek felirati joga volt a kormányhoz – nem hangoztatták sem ezt, sem a választójogi követeléseket.³⁰ Utóbbi igazolja az is, hogy Pinezich már 1932. júniusi felsőházi beszédében is korainak tartotta a választójog reformját. A bethleni „felülről irányított demokrácia” jegyében csak akkor látta szavatoltnak szélesebb társadalmi bázisú politikai demokrácia működőképességét, ha „*az ország állami és társadalmi rendje biztosítva van*”.³¹ 1935-ben pedig Gömbös akkori miniszterelnök választójogi ígéreteiben megnyugodva, az ideológiai fundamentummá váló *egység* jelszava mögött Pinezich kényesen került a város ilyen értelmű kiemelését és Sopron különleges jogainak felemlegetését. 1936. áprilisi képviselői beszámolójában populárisan közelített a választójogi kérdésekhez. Érvei leginkább a „*magyar néptől idegen a titkolózás*” régi jelszavából nőttek ki. „*A titkos választójog nem a népnek, hanem az ellenzéknek kell, annak, akinek titkos szándékai vannak*” – hangoztatta a képviselő, hozzátéve: „*a magyar népnek nem fáj a titkosság*”.

Szintén populárisnak, sőt választási demagógiájának koronájaként hat „*első a kenyér, aztán a választójog*” tartalmú kijelentése, ám ebben az előző évei során elsajátított óvatos konzervativizmus aggodalmait is felfedezhetjük, szemben akár a gömbösi radikalizmussal. A választási rendszer demokratizálásának távoli jövőbe helyezésével inkább a korábbi (Bethlen nevéhez köthető) elitpolitizálás híveként tűnt fel, annak ellenére, hogy Gömbös célja a tömegek felé nyitott politikai rendszer megteremtése volt. Pinezich „sötétbe ugrásnak” tartotta a titkosság bevezetését, melynek az ideje elfog jönni – mondta – ha „*a nemzeti nyugalom is létrejön*”. Bár nem fejtette ki részletesen, álláspontja követte azokat, akik úgy vélték, a mély társadalmi ellentétek és szociális feszültségek közepette (melyek a konszolidáció után a gazdasági válság idején tovább fokozódtak) nem szabad megkockáztatni, hogy a hirtelen demokratikus jogokat szerző tömegek „lerántsák” magukhoz a társadalom többi rétegét. Pinezich tulajdonképpen csak egyetlen kérdés mellett ment el szóltanul: mi lesz Sopron presztízsével, melynek helyreállítását egybehangzóan követelte a város lakossága.

³⁰ SVM, 1931. június 7.

³¹ Pinezich beszédét idézi a SVM június 25-i számában.

Tagadhatatlan, hogy a továbblépést a szociálpolitikai intézkedések kiterjesztésével maga is szorgalmazta. A szociálpolitika hálóján tátongó lyukak közül elsősorban a középrétegek helyzetének instabilitása foglalkoztatta. Felhívta a figyelmet a magántisztviselői, magánalkalmazotti rétegekre, melyek problémái iránt addig kevesebb érdeklődést tanúsított a politika.³² Egyszersmind a köztisztviselői csoportok gondjainak enyhítésén is szorgoskodott. A köztisztviselői illetmények, a munkabér kérdései és a munkaidő maximálása mellett a fizetett szabadság és a túlórákból adódó problémák napirendre tűzését is vállalta. Szintén e program részét képezte a már említett adóreform ügye és a lakáshelyzet enyhítését szolgáló telepítés szorgalmazása is. Óvatos tőkeellenessége – mely a jobboldali radikalizmus jellegzetessége volt – azonban nem csapott át demagógiába. Követelte, hogy a tőke teljesítse szociális és fiskális kötelezettségeit, felmérve azonban annak fontosságát, hozzá tette, hogy vissza kell szorítani az indokolatlan tőkeellenes hangulatot.³³

Felkelő múltja indította arra, hogy 1937. november 18-án a tűzharcos törvényjavaslat általános vitája során felszólaljon, elsősorban a nyugat-magyarországi felkelők érdekében. Kifogásolta, hogy a javaslat és általában a közvélemény nem szentel figyelmet az 1921-es események résztvevőinek. Pinezich javasolta, hogy akik – a magyar kormány ellenkezése dacára is – önként vonultak fel a haza védelmében essenek egyenlő elbírálás alá a tűzharcosokkal, de legalábbis a sebesültek, megrokkantak, illetve rokonaik részesüljenek megfelelő támogatásban. A többeknek emlékérem adományozását tartotta szükségesnek. (A kormány jelenlévő képviselője egyébként ellenzékieknek „kijáró” iróniával fogadta a felszólalást, különösen amikor az a kormány 1921-es szerepét firtatta.³⁴)

Pinezich – már csak elődje kudarcán okulva is – igyekezett eleget tenni azoknak az igényeknek, melyek az ún. „kijárást”, a választókerület – főleg gazdasági – érdekeiért történő lobbyzást várták el a mindenkori képviselőtől. Szorgalmasan látogatta a minisztériumokat és próbált megrendeléseket, kedvezményeket szerezni a kerület különféle érdekcsoportjainak. Sikeresen interveniált például a honvédelmi minisztériumban soproni beszállítások ügyében.³⁵

³² A Magánalkalmazottak Nemzeti szövetsége (MANSZ) mély hálóját fejezte ki Pinezichnek, hogy a magánalkalmazotti törvényjavaslat tárgyalása során védelmébe vette a magánalkalmazottak törekvéseit és szociális érzékenységét.

³³ Pinezich képviselői beszámolója. SVM, 1937. július 18.

³⁴ SVM, 1937. november 18.

³⁵ SVM, 1936. május 9.

Pinezich a Nemzeti Egység képviselőjeként – minden lokálpatrióta megnyilvánulása ellenére – egyre-másra gerjesztette maga körül a konfliktusokat. A konvent elnökeként összetűzésbe került Papp Kálmán városplébánossal, a testületben pedig ellenzéke szerzett többséget, így rövidesen lemondott elnöki tisztéről.³⁶ 1937-ben a város felsőházi tagválasztásakor a kormányt támogató Keresztény Gazdasági Párt színeiben újrainduló Pappal szemben a NEP jelöltjét, Pröhle Kálmánt támogatta. Ezzel felrúgta azt a választási megállapodást, melyet 1935-ben kötött Papp Kálmánnal. A városplébános akkoriban segítséget és támogatást nyújtott Pinezichnek országgyűlési képviselővé választásában, aki cserébe felsőházi tagságot ígért neki.³⁷

1937-ben Pinezich személyes ellentétek és pártpolitikai megfontolások miatt megszegte a paktumot és az „*exponált ellenzéki politikust*” nem volt hajlandó támogatni. Ezzel azonban kilátásai a következő országgyűlési választásokra jelentősen rosszabbodtak. Akciója során a főispán, Hőgyész Pál ellenállását is kivívta, akinek presztízsét sértette, hogy Pinezich annak a pártnak a nevében járt el, melynek ő (ti. Hőgyész) a vármegyei elnöke.³⁸ A város prominens vezetőinek bizalma egyre jobban elfordult tőle, ami kibuktatásában nagy szerepet játszott. A viharos felsőházi tagválasztáson ráadásul a NEP jelvényt viselő Pröhle alulmaradt, s ez nem csak az ő, hanem egyben Pinezich vereségét is jelentette. A törvényhatósági gyűlésen is több indítványát leszavazták. Ez arra utal, hogy saját pártja is szembefordult vele.

Meghatározó volt, hogy a Pinezichet parlamentbe juttató gömbösi (később Darányi és Imrédy által képviselt) reformokkal szembeni kritika újból és újból felerősödött, amit a mérséklet hívének tekintett Teleki Pál miniszterelnöki kinevezése is jelzett. A döntő tényező azonban, mely mandátumának elvesztéséhez vezetett, a következő, 1939. évi képviselőválasztások alapvetően megváltozott nemzetközi légköre volt. Az Anschluss révén Németország közvetlen szomszédságába – s ezáltal a pángermán törekvések veszélyes közelébe – került Sopron politikai elitje és lakossága nagy befolyással, és külügyi tapasztalattal rendelkező személyt látott szívesen a parlamentben. Így az 1939-es parlamenti választások előtt Pinezich helyett Csáky István külügyminiszterre esett a helyi és az országos politika irányítóinak választása, aki a várakozásoknak megfelelően meg is szerezte a soproni mandátumot. A kormánypozíció, melyet a város

³⁶ SVM, 1937. július 4, szeptember 12.

³⁷ SVM, 1937. december 7.

³⁸ Hőgyész visszaemlékezése 1944-ből, az 1937. évi felsőházi tagválasztás körülményeiről. SL, SVLT, XIV. 67. Hőgyész Pál főispán iratai. 1938-1944.

Rokonlátogatás az idős Pinezichnél

új képviselője betöltött, s az ezzel járó vitathatatlan tekintély lehetővé tette Pinezich számára, hogy ne bukott politikusként, hanem emelt fővel távozhasson.

Képviselőségét követően a városi politikában és egy ideig a konventben tevékenykedett tovább. A vezetése alatt működő Városi Egységes Párt a harmincas évek végére azonban egyre inkább csak a nevében hordozta az egységet. A képviselők egy része többször megpróbált pártértekezletet összehívni, melyet Pinezich fogatkozó híveivel rendre megakadályozott. 1939. december 21-én Hőgyész főispán vezetésével, 77 képviselő kilépésével megalakult a Nemzethűség Pártja.³⁹ A városparlament padsoraiban 35 képviselő maradt Pinezich mellett, aki a kudarcok hatására fokozatosan visszatért ügyvédi praxisához. 1962 júliusában halt meg Sopronban.

³⁹ Horváth Zoltán: A városi pártok történelmi múltja. In: Kisalföld, 1992. május 2.

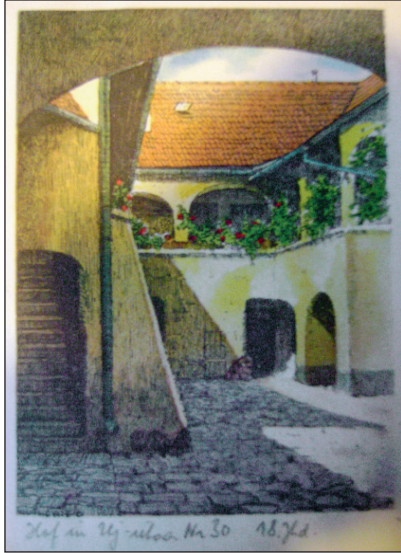
Pinezich István

Pinezich István családja

Pinezich-villa

Soproni udvarrészlet

Pinezich István szülei

Pinezich István édesapjának, mint kereskedőnek éves vasútbérlete

Die Richtigkeit der Eintragung wird auf dem vorliegenden Urkunden
beide Seiten: Richter gezeichnet, Richter kanzlermäßig

Ehepaar

(Vater von 24)
Name: Pinezics

48
Vorname: Johann

geboren am: _____ in: Kópháza (Könyos)

als Sohn des (96): _____
und der (97): _____

Befennnis des 48: _____ des 96: _____ der 97: _____
beurkundet beim
Standesamt Pfarramt: _____ Register Nr.: _____
gelaufen am: _____ in: _____

A Pinezich család kópházi eredetét bizonyító okirat

Pinezich István temetése

Imre Tóth
Štefan Pinezich

Štefan Pinezich pravnik hrvatskog podrijetla, gradski političar (predsjednik vodeće stranke gradske vlasti), u razdoblju 1935–39. saborski zastupnik, rođen je 1878. godine u Pajngrtu (Baumgarten A, Sopronkertes H). Školovao se u Šopronu i Budimpešti. Samostalnu odvjetničku karijeru započeo je 1908. godine u Šopronu. Preseljenje u grad i prilagođavanje gradskome životu nije išlo bez teškoća, što više ostavilo je duboki trag u njegovome hrvatskom identitetu. Završavanje srednje, a potom i visokih škola, zajedno s uklapanjem u gradske intelektualne krugove, osjetljivo je djelovalo na njegove etničke, jezične i kulturne naklonosti. Stupanj urbanizacije, mobilitet koji je proizlazio iz gospodarskih i društvenih procesa – u kojima je Pinezich znatno participirao – bili su proporcionalni procesu asimilacije. Iz poslijeratne povijesti i drugih pograničnih područja vidljivo je da etnopolitičke-manjinske komponente dolaze u podređeni položaj, kada ekonomsko-egzistencijalni parametri postaju dominantni u životu pojedinca. Ovi posljednji, međutim, kod nekih Hrvata s jakom húngarskom sviješću nisu stvarali krizne situacije, kakve smo mogli dijagnosticirati u njemačkim krugovima, a koje su u 20. stoljeću više puta završavale konfrontacijama.

Asimilacija (etničko „preobraženje“) se nije događala naglo. Pinezich je bio jedan od suosnivača i izm. 1910.-13., i prvi glavni urednik Naših Novina. Međutim, on je zbog panslavističkih optužbi na njegov račun morao dati ostavku na to mjesto. Nekoliko godina nakon I. Svjetskog rata bio je politički lider gradišćanskih Hrvata. Kao organizator Hrvatskog narodnog Tanača zastupao je program ostanka hrvatske narodne manjine u okvirima Mađarske. Petoga siječnja 1919. godine kao odgovor na autonomnaške pokušaje Nijemaca sa svojim je suradnicima osnovao Hrvatski Narodni Tanač i postao njegov predsjednik.¹ Tanač je navijestio program kulturne, prosvjetne napokon i upravne autonomije.²

¹ Kolnhoffer Vince: A gradistyei horvátok és a magyar-osztrák határkijelölés. Doktori disszertáció. Kézirat, 2008. 47.

² Uo. 48.

Nakon rata pojavila se i ideja (istina samo sa strane Naših Novina) da bi Pinezich trebao u Parizu zastupati interese zapadnougarskih Hrvata. Od prijedloga da sudjeluje u delegaciji nije nastalo ništa, čak se Pinezich sve više priklanjao borbi za pobjedu mađarske nacionalne ideje. Otprilike 12000 Hrvata, ostalih u okvirima Mađarske u tadašnjim okolnostima nije se uspjelo organizirati. Vođe, koje su ostali s njima – tako i sam Pinezich – pasivizirali su se, ili su na drugim područjima pokazivali političku aktivnost. Na lokalnoj hrvatskoj razini djelujući pjevački zborovi i kazališne grupe, što je bilo karakteristično, preferirali su širenje mađarskog jezika. I u školama je nastava na hrvatskom jeziku ostala na niskom nivou.³ Mada su ga – u društvu s Ivanom Dobrovichem i Petrom Jandriševićem – izabrali u predsjedništvo Hrvatskog Kulturnog Društva, osnovanog 28. travnja 1921. u Šopronu,⁴ veći je dio svoje snage usmjerio na očuvanje mađarskog teritorija. Bio je jedan od utemeljitelja i lidera šopronkog ogranka ÉME -a (Društvo Probudjenih Mađara).⁵ Devalvacija manjinskih problema dobro je uočljiva u njegovom kasnijem saborskom radu. Javno i političko djelovanje iskazivao je dijelom kao predsjednik Katoličkog Konventa (1922–1937), dijelom pak kao gradski – i preko toga – i kao zastupnik Gornjeg doma mađarskog Parlamenta.

Sve tri sredine vršile su pritisak na Pinezichev etnički identitet, što je imalo karakteristike asimilatorske prinude. U studenom 1918. godine zajedno s Ernestom Meisznerom, Ludovikom Krugom i Kolomanom Töplerom osniva šopronsku Republikansku građansku stranku, koja je sa svojim umjerenim programom htjela u objediniti građanske snage. Pinezich je bio tipična figura političara koji je na početku karijere iskazivao radikalni desničarski svjetonazor, da bi ga se kasnije u Nethlenovoj eri privremeno odrekao, ili odstupio od svojih ideja, kako bi se uspješno integrirao u konsolidirani sustav. Kao kulise za to poslužili su gradska politika i gradske stranke. Gradske su se stranke u Šopronu dvadesetih godina pokušavale markantno razlikovati od državnih političkih stranaka s djelovanjem u cijeloj državi. Sebe su u gradskoj vlasti smatrale grupacijama, koje konstruktivno surađuju u zakonodavnim odborima i koje svojim djelovanjem koncentriraju gradsku politiku. Njihove organizacije su, međutim, ipak pratile glavne smjernice podijeljenosti interesa, toliko karakterističnu

³ PTE.TTK Földrajzi Intézet, Pécs, 2005. 139.

⁴ Schlag, Gerald: Gradišćanski Hrvati od 1918 do 1945 godine In Kampus, Ivan (szerk.): Povijest i kultura gradiscanskih Hrvata. Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1995. 164.

⁵ Ébredő Magyarok Egyesülete. Elsősorban köztisztviselőket, a középszintű tagjait tömörítő szélsőséges jobboldali szervezet. Soproni csoportja 1920. február 6-án alakult meg.

pojavu na državnoj stranačkoj sceni. Najvažniji politički čimbenik bila je Jedinствена gradska stranka, koja je nastala u rujnu 1929. godine sjedinjenjem katoličke Gradske kršćansko gospodarske stranke na čelu sa Pinezichem i Gradske Gospodarske stranke, koju je vodio Koloman Töpler.⁶ GKGS bila je snaga prvenstveno konzervativnog strujanja, dok je potonja okupljala snage liberalnije od službenog državnog kursa. Nekoliko godina kasnije, kada je GGS napustila radikalnija grupacija i ona se ponovo organizirala pod imenom Gospodarska stranka – kasnija Gradska građanska stranka - omogućena je fuzija dviju glavnih političkih snaga u gradu, što je uvelike pripomoglo ojačanju političke uloge Pinezicha. Gradsko vodstvo ga je 1930. godine izabralo i u Gornji dom mađarskog Parlamenta. U izboru vođa gradske vodeće stranke porazio je sa 90:14 dotadašnjeg zastupnika Gornjeg doma Kolomana Töplera.

Pinezićevo konzervativno stajalište, mogli bismo reći autokratsko shvaćanje, zrači iz njegova govora u Gornjem domu Parlamenta, gdje je iznio svoja stajališta u vezi izbornog prava.

„Razmišljam demokratski, i slobodan sam izjaviti, da imam i poveći dio i socijalnog osjećaja, ali sve to me ne spečava u tome da, iako prihvaćajući tajno glasanje na najširoj osnovi, nasuprot tomu zahtijevam drakonski stroge garancije državnog i društvenog reda, jer ni sa kojim demokratskim načelom ne smije se poništiti pasus *salus rei publicae suprema lex*. Ovakve garancije nisu potrebne samo društvu, koje počiva na konzervativnim osnovama, nego svakom društvenom poretku, koji ima konsolidirani društveni poredak, još i socijalističkom, jer bez takvih garancija svaki poredak mora pasti u grob, koji si je sam iskopao. Protiv osiguranja izbornog prava, s garancijama radi očuvanja državnog i društvenog poretka, najmanje se može napadati u ime demokracije, jer upravo demokracija ima imati prvenstveno načelo, da se opći interes mora staviti nas najviši i prvi pedestal. A krug općih prav amože odrediti samo opći interes. Ako najviše interese nacionalnog opstanka u dovoljnoj mjeri osiguramo sa svih strana, po mom mišljenju pitanje izbornog prava možemo riješiti iz čisto političkih razloga. Mislim to nam diktira i politička razboritost. Ovo se pitanje mora dokrajčiti. Riješiti politički zbog toga, jer će to biti najbolji šahovski potez protiv onih, koji ne nose u srcu pitanje općeg izbora, kao viši državni interes, viši interes nacije i naroda, nego je to prvenstveno agitacijski interes na njihovom jeziku.”⁷

⁶ Baranyai 1986. 22. o.

⁷ Felsőházi napló, 1927. V. kötet o 1929. december 10.–1930. július 10. o 1927-83 (1927-V-280)

Nekadašnji arijac (ŠTO TO ZNAČI? Đuro. NIJE LI TO PROVOKACIJA! PROVOKACIJE NE IDU U ZNANSTVENI TEKST.) je nakon osnivanja Jedinstvene gradske stranke udario umjerenije tonove i u svojoj retorici bio je jedan od najmarkantnijih predstavnika kršćanske struje u sudbeno-izvršnom odboru gradske vlasti koja je kontrolirala namoćnu većinu i bio član i odbora za opće pravo i odbora za zakonodavstvo.⁸

Osim političkih uloga Pinezić je bio i lider lokalnog katoličkog društva. Od 1922. godine obnašao je dužnost predsjednika Katoličkog Konventa i bio mu je na čelu do 1937. godine. Bio je i predsjednik šopronske grupacije Actio Catholica i utemeljio je lokalnu organizaciju Katoličkog Caritasa. Ove inicijative dokazuju njegovu socijalnu osjetljivost. Kao voditelj Konventa odradio je vrlo uspješni posao. Nije samo očuvao nego i povećao imovinu organizacije. Istodobno mu je uspjelo i stabilizirati financijsko stanje Konventa. Za njegovog mandata su 1931. godine započeli izgradnju škole Svetog Štefana, u kojoj su za siromašnije učenike organizirali popodnevni boravak, a za one slabije poseban razred. Na njegovu inicijativu je utemeljena župa na Kuruc brdu i nakon toga se moglo započeti – istina nakon predsjedateljstva Pinezicha – s izgradnjom župne crkve Sv. Štefana.⁹ Porast njegovog utjecaja otkriva činjenica da je više članova gradskog vodstva – među njima posebice evangelisti – već 1930. godine smatralo da posjeduje preveliku vlast, i pozvali su predsjednika Jedinstvene stranke na samokontrolu.

Uloga u gradskom vodstvu između 1931. i 1935. godine odgovarala je normama parlamentarizma i običajima toga doba. Kao gradski zastupnik vršio je vrlo djelatan i učinkovit posao. Prema zapisnicima odbora za sudbenu izvršnu vlast sudjelovao je skoro u svakoj temi, izneseći poprilično dugačko mišljenje, što je i razumljivo, jer kao zastupnik u Gornjem domu parlamenta i lokalni ek-sponent vladajuće stranke bio je najugledniji član odbora.

Godine 1933. prema zakonu 1929: XXX. tc. gradsko vodstvo ga je za dotadašnji doprinos nagradilo stalnim članstvom u Odboru.¹⁰ Učinkovitost njegovog rada proizlazila je ne u maloj mjeri i iz činjenice, da su njegove sklonosti autoritativnosti i političko shvaćanje rijetko dopuštale razvijanje opozicijskih inicijativa. Njih je jednostavno pomeo sa stola, više puta je i samo formulaciju mišljenja onemogućio na zasjedanju gradske skupštine.

Svemu gore navedenom ne proturječi činjenica, da je po potrebi znao biti i popustljiv. Prilagoditi se, međutim, najbolje je mogao promjenama sustava.

⁸ Halász Imre (szerk.): Soproni és Sopronmegyei fejek 1930. 25. o.

⁹ Sarkady Sándor (szerk.) 2002. 96-97.

¹⁰ SL, SVLT, Kjkv. 1934.

Zbog jakog i ponekad nasilničkog karaktera bilo je nekih suprotstavljanja između njega i gradonačelnika Mihovila Thurnera. (Već su se 1918. nazirali znakovi, da ima različito mišljenje od gradonačelnika. Pinezich je onda sa još dvojicom posjetio gradonačelnika kao predstavnik Republikanske stranke, radi potpore, međutim Thurner ih je odbio. Pinezich je Thurneru savjetovao da podnese ostavku, koja bi po njegovom mišljenju ubrzala pad sustava. Gradonačelnik, koji je u to vrijeme obnašao i funkciju vladinog povjerenika, nije se htio rastati od nedavno dobivene službe.¹¹) Kada je, međutim, Thurner povodom jednog novinskog članka pokrenuo postupak protiv klevete, iz kojeg je nastao istražni postupak o njegovoj ulozi za vrijeme Komune, među ostalima potporu mu je dao i Pinezich.¹²

Prirodno je i to, da su među njima postojale točke nesuglasja (čije korijene možemo prvenstveno potražiti u koncepcionalnim razlikama između gradonačelnikovog aparata i samouprave), one su većinom bile prirodne suprotnosti između gradonačelnika i jednog -istini za volju, najutjecajnijeg – člana gradske skupštine. Iako one nisu bile lišene rasprava oko kompetencija i nadležnosti, pa ponekad čak i individualnih svađa, one su se uklapale u okvire, koje je mađarski partijsko-politički i parlamentarni sustav dozvoljavao svojim akterima.

Kao vođa gradske stranke Pinezich nije morao stranačko-političke interese stavljati iznad gradske vlasti. U sigurnosti premoćne većine mogao je poduzimati uspješne pokušaje na približavanju ta dva interesa. Pinezićev karakter, naginjući konformizmu, omogućio mu je da prateći promjene vrši važne dužnosti.

Kao jednom od gradskih vođa politička mu je amplituda prema počecima prolazila preko promjena u konzervativnom smjeru, što, međutim, nije zauvijek potrajalo. U 1930-im godinama kao uporni pristaša reformi, koje je započeo Gyula Gömbös (Gömböš) korigirao je opet svoje političke stavove, a to mu je omogućilo najveći uspjeh u životu, dobivanje zastupničkog mandata. Državnočinnovički i časnički sloj, koji je došao blizu vlasti sa Gömbösom pokušao je političko polje djelovanja, koje mu je bilo činovničkom elitom bethlenovske ere ograničeno, izbalansirati pomoću nove masovne stranke. Principijelna osnova je osiguravanje vrste kao primata kolektiva, i tim motom, odnosno na taj način ostvarenje jake središnje vlasti i totalne kontrole društva. Novi premijer, prvenstveno u interesu ostvarivanja svog cilja započeo je preustroj vladajuće stranke.

¹¹ SL, SVLT, XIV. 28. Sopronyi Thurner Mihály személyes iratai 1918-1943. 7. doboz

¹² Turbuly Éva (szerk.): „Tisztemben csak a város érdeke és az igazság fog vezetni.” A 120 éve született Thurner Mihály polgármester (1878-1952) emlékére. Sopron város és a Soproni Levéltár kiadványa. Sopron, 1998. 10.

Prema namjerama Gömbösa nova centralizirana masovna stranka pod novim imenom Stranka Nacionalnog Jedinstva, prvo je prešla preko unutarnjeg strukturalnog preustroja, da bi nakon toga započela izgradnju mreže na nivou Države.

Krajnji cilj bio je prerastanje Stranke u Pokret, uključivanje potpunog kruga ljudi s pravom glasa i pridobivanje totalne kontrole nad društvom da bi se osigurala potpora ostvarivanju nastojanjima Vlade. Započela je stoga izgradnja jednog takvog modernog stranačkog aparata sa osnivanjem regionalnih organizacija SNJ, gdje imenovanje svakog lokalnog stranačkog vođe dolazi direktno od Gömbösa, a zadatak mu je bezuvjetno izvršenje odluka državnog vodstva, provođenje u djelo centralne volje i kontrola lokalnog stanovništva i njihovo uključivanje u program SNJ-a.¹³

Kao prvi korak Pinezich je došao na čelo mjesnog aparata te moderne centralizirane stranke. U odluci Gömbösa o njegovom imenovanju igrale su ulogu očekivana lojalnost već poznata od prije, prošlost arijevca, veze s organizacijom Probuđeni Mađari i naročito ugled, ona vrlina, na koju je nova stranka igrala pri pridobivanju naklonosti stanovništva. Na čelo šopronske organizacije SNJ-a došao je jednoglasnim odabirom župana i državnog vodstva u siječnju 1933. godine.

Njegovo imenovanje nije značilo integraciju čitave Jedinstvene Gradske Stranke u novu vladajuću stranku. Poznavajući centralistička nastojanja Gömbösa, jedan dio mjesne stranačke elite pokušalo je održati dotadašnje forme čuvajući na taj način relativnu neovisnost (što pokazuje i činjenica, da su se još u gradskoj skupštini 1936. godine nazivali imenom Jedinstvena gradska stranka¹⁴), a to je za sada morao i sam Pinezich akceptirati.¹⁵

Dvije godine provedene na čelu gradske organizacije stranke potvrdili su očekivanja prema njemu. Ciljano i aktivno djelovanje učvrstilo je povjerenje vođe stranke SNJ prema njemu. Vodstvo stranke je za vrijeme izbora 1935. godine mirno mu je moglo povjeriti pridobivanje mandata šopronske izborne jedinice. Pitanje njegove kandidature odlučeno je na pripremnoj županijskoj kandidacijskoj izornoj sjednici SNJ-a, koja je održana u uredu župana dva dana nakon raspuštanja Parlamenta, 7. ožujka 1935. godine.¹⁶

¹³ Vonyó József: A kormánypárt és a választások. A NEP és a MÉP helyi szervezeteinek feladatai az 1935. és 1939. évi választások során. Századok 1994. 6. 1167. o. és Vonyó József: Gömbös pártja. A Nemzeti Egység Pártja Országos Központjának dokumentumai (1932–1939), Dialóg-Campus kiadó, Budapest–Pécs, 1998. 13-25.

¹⁴ SL, SVLT, Kjkv. 1936. május 15.

¹⁵ SVM, 1933. január 24.

¹⁶ SH, 1935. március 7.

Prema odluci pripremnog sastanka 9. ožujka na sastanku šopronskog SNJ-a odigrao se čin formalne kandidature. U stranačkim prostorijama i izbornom stožeru u Hotelu Pannonia su objavili brzojav državnog centra o zvaničnoj kandidaturi, depešu odsutnog župana, u kojem javlja da prema njegovom prijedlogu, premijer, ministar unutarnjih poslova i vodstvo stranke u šopronskoj izornoj jedinici kandidiraju Pinezicha. Na kraju službenog akta su pročitali i vijest Aleksandra Sztranyavskog¹⁷ o tome da je svemu tome privoljio i vođa – tj. premijer Gyula Gömbös.¹⁸

Pinezich je svoj programski govor održao 18. ožujka u velikoj dvorani Kasina.¹⁹ U govoru se držao gotovog vladinog programa, kojeg je u slobodnoj interpretaciji pročitao. Izjavio je, da posebni program ne namjerava dati, jer mu se stavovi u potpunosti slažu sa zamislama stranke, i u tom pogledu Nacionalni Radni Plan²⁰ drži mjerodavnim. U uvodu podugačkog ekspozea je prvo obrazložio zašto je krenuo u bojama SNJ-a. Kao što je rekao: mogućnost zajedničkog djelovanja nacionalnih snaga i oživljavanje do „nepomičnosti umirujuće mađarske zbilje” vidi ponajviše u vladinom programu. Kao glavne uporišne točke „reformske politike” naznačio je izjednačenje oporezivanja, zaštitu obitelji i realizaciju programa naseljavanja. S nekoliko se riječi obratio diplomiranoj omladini, činovnicima i vojnicima veteranima. Osim suosjećanja ih je mogao bodriti samo praznim obećanjima.

Glavna pouka prošlih izbora bila je, međutim, da odbijajući poslušati i uzeti u obzir mišljenje šopronskog seljačko-građanskog sloja (tzv Poncichter – profesionalni vinogradari) – iako mu mandat ne bi postao upitan – mogao je računati na neugodna iznenađenja kao kandidat vladajuće stranke. Pinezich se, možda, zbog toga, u posebnom poglavlju pozabavio pitanjima dugova tih ljudi i njihovoj zaštiti. Mada je programska izjava bila većinom puna općih mjesta, koja nisu govorila o ničemu bitnome, birači, poznavajući stanje lokalne politike, poznavali su Pinezicha i njegov rad u gradskoj skupštini, tako da unatoč svim frazama, ta je činjenica ulijevala malo nade i dalo težinu izgovorenom. Prema njemu pokušaj rješavanja problema na državnoj razini nije bio uspješan, ali se sadašnja vlada napokon bavi planom konačnog rješavanja problema. To je i zbog agrarnog karaktera zemlje bio prvorazredni prioritet. Isto je smatrao zadatkom jačanje nacije podupiranjem obrtnika i male trgovine, nasuprot svim nastojanjima podupiranja takvih gospodarskih subjekata, koji bi bili štetni sveopćem nacionalnom interesu.

¹⁷ A párt országos elnöke.

¹⁸ Soproni Hírlap (SH), 1935. március 10.

¹⁹ SH, 1935. március 19.

²⁰ Gömbös 95 pontból álló programja.

Smatrao je potrebitim pokraj centralističkih ambicija vlade očuvati neokrnjenost zakonodavne autonomije, protiveći se svim nastojanjima koja idu u smjeru rezanja samoupravnih prava. U svom je govoru naglasio, da smatra važnim i reformu tiska, držeći svrsishodnim, da se novinarstvo veže uz stručnu spremu.

Uz puno lijepo zvučnih, ali malo izgovorenih zbiljskih sadržaja njegovog govora jedini bitni element bio mu je odgovor glede pitanja kralja. Ova je tema mnoge zanimala u gradu. Šopron i cijela se županija, u usporedbi s državnim raspoloženjem, glede te teme odnosilo legitimistički s više simpatije. Jedini protivnik Pinezicha, Nikola Grieger, svoju je izbornu taktiku isto postavio oko pitanja kralja. Uz to bio je meritoran i stav katoličke crkve, koja je najviše nastojala glede toga pitanja. Stavovi su međutim puno puta došli do izražaja tek posrednim putem.

Nikola Kozma, ministar unutarnjih poslova, u izbornim je jedinicama Baja, Stolni Biograd (Székesfehérvár) i Šopron odredio glasanje u glasačkom periodu od 29. ožujka do 7. travnja, na posljednji dan ožujka.

U Šopronu se, međutim, ovog puta nije morala obaviti procedura glasanja. U finalu kampanje se je definitivno ispostavilo, ono što se moglo već dugo naslutiti: uz kandidata SNJ-a, nitko drugi nije mogao osigurati zakonom propisan dovoljan broj preporuka. U ime vodstva SNJ-a je tajnik šopronskog ogranka 23. ožujka predao je preporuke Pinezicha izbornom povjereniku.²¹ 28. ožujka je Dr Karol Pröhle, predsjednik izbornog odbora, u brzojavu javio Državnom izbornom povjerenstvu, da su građani u šopronskoj izornoj jedinici izabrali Pinezicha kao jedinog kandidirali za zastupnika, i na taj način se izbor raspisan 31. ožujka neće održati.²² Na dan izbora, ujutro u osam sati predsjednik izbora, u nedostatku drugog kandidata Pinezicha je jednoglasno proglasio saborskim zastupnikom i o tom činu obavijestio Državno povjerenstvo.²³

Uvjerljiva pobjeda Pinezicha počivala je na tri kamena temeljca. Prvi je bio njegov ambiciozni karakter. Otkada se prvi put spomenula mogućnost njegove eventualne kandidature 1931. godine čvrstom voljom je izgrađivao svoj put prema saborskom mandatu.

²¹ SL, SVLT, IV. 1402. 14. Sopron Város Központi Választmányának Iratai (1872–1944.) 18/1935. I.

²² SL, SVLT, IV. 1403. Sopron Város Tanácsának Iratai II. 11. 1934.

²³ SL, SVLT, IV. 1402. 14. Sopron Város Központi Választmányának Iratai (1872–1944.) Választási Jegyzőkönyv.

Na tadašnjim je izborima svoje izglasanje smatrao još nesigurnim, ali stalno nezadovoljstvo prema zastupniku Hermanu, odnosno njegovim uspjesima u gradskoj politici uvjerali su ga da će se na sljedećim izborima moći upustiti u izbornu borbu sa dobrim izgledima za uspjehom.

Drugi čimbenik njegove pobjede bio je taj, što su, postajući prvi čovjek lokalne sredine, od 1932-33. godine s početkom djelovanja novoosnovane partije, njegove osobne ambicije dobile ogromnu „vanjsku” potporu. Za vladu je bilo neophodno da se sastav Parlamenta 1935. godine promijeni u dotada neviđenoj mjeri. Da bi to postigli sa svim su snagama pokušali novom vjerno zastupničkoj grupaciji osigurati saborsko mjesto. Rezultati su pokazali, da je Gömbösevo stranačko organiziranje uspješno ispunilo prvobitni zadatak, odnosno, da je predstavniku stranke osigurao neusporedivi uspjeh u usporedbi sa prijašnjim izborima.

Izabrani lokalni vođa, Pinezich bio je jedan od onih 98 izabranih, koji su 1935. godine prvi puta sjeli u zastupničke klupe. Ova novo izabrana grupa pristaše vođe bila je potpora novim idejama u vladajućoj frakciji, a brojala je 170 člana. Na taj način stavljena je u manjinski položaj konzervativna grupacija bivšeg premijera Bethlena. Bilo je međutim jasno i to da je činovnički aparat – na čelu sa županom –, koji se vezao informalno za premijera i u potpunosti podupirao nastojanja vlade, reforme primio rezervirano i eventualno pokušavao i kočiti promjene, što je rezultiralo lomom u načelu harmoničnoj suradnji centralne vlasti i lokalnog vodstva.

Treći moment na putu prema Pinezićevu uspjehu bila je promjena u društvu i kod birača glede analize situacije. To se prvenstveno može tumačiti gospodarskim uzrocima, jer zbog promjene vanjskotrgovinskog sustava uvjeta i na kraju krajeva uspješna politika vlade rezultirala je smanjivanjem pritiska krize. Povećavanje agrarnog tržišta i smirenje krize kredita doveli su do ponovnog gospodarskog razvoja, što je brzo dovelo i do poboljšanja uvjeta življenja. Sve je to povećavalo povjerenje u vladinu politiku, pa su i kandidati SNJ-a vukli iz toga svoju korist.

Među njima je do posebnog ugleda dogurao Štefan Pinezich, koji je u radu gradske vlasti uvijek pokušavao sebe predstaviti kao borca za male proizvođače, radnike, što je preko medija stalno i potvrđivao. U prepoznavanju interesa malih posjednika, kao predsjedniku Katoličkog Konventa imao je veliko iskustvo, jer se i funkcioniranje te organizacije temeljilo na prihodima svojih vinograda.²⁴

²⁴ Soproni Katolikus Konvent Levéltára 27. dob., 2-211/1934–1935. A Konvent Gazdasági Bizottságának Jegyzőkönyvei.

Kao predsjednik Konventa, kao „vinogradar”, gradski političar i zastupnik Gornjeg doma mađarskog Sabora (Parlamenta), dosljedno je nastojao poboljšati položaj tog sektora.²⁵

Pinezich je postao član Odbora za pravosuđe i imunitet. U studenom 1936. predstavio je zakonski prijedlog o odvjetničkoj proceduri u Saboru²⁶ Nakon njegovog izbora mnogi su se pribojavali da će biti samo „jedna inventarska stvar među kostimima NSJ-a”²⁶, ali on je – naravno bez narušavanja frakcijske discipline – iznenađujuće ne jedanput odlučno ustao u obranu samoupravne autonomije.

Kritizirajući praksu imenovanja u Ministarstvu unutarnjih poslova, svojim je istupom izazvao odobravanje i u redovima opozicije.²⁷ Drugom prilikom stao je u obranu gradskih kontrolnih institucija i bio protiv njihovog stavljanja pod centralnu upravu. I ovaj saborski istup djelovao je više oporbenjački nego pozicijski. Pribojavao se da će se pomoću ove odredbe vlada umiješati u gradska prava. Izjavio je da će na taj način grad biti lišen prava imenovanja činovnika, istovremeno je izrazio nadu, da će upravljanje gradskom imovinom ostati gradska ingerencija.²⁸ Osjetljivost prema autonomiji vjerojatno je ponio iz doma – točnije iz gradskog poglavarstva.

Pošto je dosta vremena boravio u svojoj izbornoj jedinici i istodobno sudjelovao u radu gradskih tijela, bio je osjetljiv za lokalne probleme. Svoja iskustva gradskog političara mogao je koristiti u parlamentarnom radu. U Šopronu su ga prvenstveno okupirali problemi turizma, prometa i gradskog uređenja. Cilj mu je bio izglasavanje takvog zakona o urbanom uređenju grada, koji bi uz modernizaciju ujedno garantirao stari gradski izgled Šoprona, na taj način osiguravajući razvoj novih turističkih funkcija. Dne 11. lipnja je u Parlamentu uzeo riječ o temi koja se neposredno ticala grada. Njegov govor o vezi Šoprona i trgovine, trgovci i oni vezani za industriju, a pored njih i tisak, primili su s općim odobrenjem. Zahtijevao je pravedniji porezni sustav i proporcionalnu podjelu poreza.

Upozorio je na negativnosti austrijsko-mađarskog trgovačkog ugovora, odnosno da se u stvarnom prometu ne realizira ugovorom zajamčen odnos 1:1,5 u razmjeni roba. Prema Pinezichu Austrija nije u stanju udovoljiti preuzimanju odgovarajućih količina pšenice i brašna. Govorio je i o poteškoćama, koje su zadesile šopronski izvoz vina. Prilazeći temama, koje su se uže vezale za grad

²⁵ 1936. november 18.

²⁶ Sopronvármegye (SVM), 1936. április 21.

²⁷ SH, 1936. február 15.

²⁸ SH, 1937. november 9.

pokušavao je pobuditi pažnju mjerodavnih – posebice ministra – na prometne probleme grada. Među njima gorućim problemom smatrao je jedno stanje glavne ceste između Šoprona i Győr-a, istodobno je smatrao potrebitim i izgradnju autoceste prema Balatonu (Blatnom jezeru), zbog razvoja kulta ljetovanja. (Premijer Gömbös izgradnju ovog cestovnog pravca samo iz turističkih razloga nije podupirao.)²⁹ Povezano sa Semmeringom – smatrao je Pinezich – uvelike bi pomogao turizmu grada i države.

U temi lokalnog prometa i infrastrukture ukazao je na poteškoće kako željezničke pruge, jer državne željeznice i dioničko društvo GYSEV presijecaju grad. Pruge, koje su se usjekle u grad otprilike 7 km dužine jako su otežavale, ponekad i blokirale komunikaciju između pojedinih dijelova grada. Rješavanje ovih nemogućih situacija je zastupnik ubrajao među najistaknutije.

Pinezich se je u svojoj retorici rijetko koristio toposom lokalne frazeologije, izrazom „civitas fidelissima”. U ovaj si je govor međutim pokušao – iako vrlo pažljivo- utkati i taj mit vjernosti. Stvarna „ideološka” osnova njegovih dokaza već je nagovještavala geste nadolazećih godina. Svojim je zahtjevima – uostalom na realnim osnovama – dao težinu koristeći se simbolima pangermanske opasnosti. Šopron je mađarski grad na krajnjim granicama države, kojega je potrebno razvijati, da više nitko ne može pokazivati pretenzije prema njemu - stajalo je u interpelaciji.

Gore navedeni govor u Parlamentu – kako smo već naveli – izazvao je nepodijeljeno odobravanje u Šopronu. Ne toliko Pinezichev stav prema glasačkom pravu. Zahtjev tajnosti pri glasovanju na stranicama može se reći nezavisnog tiska bila je tema, koja se svako pa svako pojavila, no međutim zahtjev se pojavio i od strane vladajućih, čvrsto povezan s interesima lokalpatriotizma, koji je – tada je tako izgledalo – bio čak snažniji od stranačkih interesa. Različite stranačke grupacije su smatrale reformu izbornog zakona 1925. godine ponižavajućom i shvatile su je kao ruganje najvjernijem i „najinteligentnijem” gradu, koji je priljepio gradu „pečat izrugivanja javnog glasovanja”. Promjenu je zakona tada. Jedinstvena gradska stranka, na čelu sa Pinezichem energično požurivala. Ponovno snažno retoričko isticanje iznimnog položaja grada nalazilo se u arsenalu svih gradsko-političkih čimbenika.

Glasne poruke javnosti i mnoštvu birača osjetno su se utišale na pozornicama stranačko-političkih borbi. Vrlo se brzo ispostavilo da „civitas fidelissima” nije politička kategorija. Njegovo spominjanje je samo učinkoviti retorički potez, jer osim na stranačkim okupljanjima – npr. na zasjedanju gradske skup-

²⁹ SVM, 1936. szeptember 16.

štine, koja je imala pravo dopisa vladi – nisu naglašavali niti ovo, niti zahtjeve glede promjene izbornog prava.³⁰ Posljednje dokazuje i to, da je Pinezich u svome govoru 1932. u Gornjem domu Parlamenta još smatrao preuranjenima promjene izbornog zakona. U duhu bethlenske „demokracije vođene odozgo” samo je u tom slučaju vidio osiguranim funkcioniranje demokracije na širokoj društvenoj bazi, ukoliko su „državni i društveni red zemlje osigurani”. Dne³¹ 1935. godine smiren obećanjima oko izbornog zakona tadašnjeg premijera Gömbösa, Pinezich je iza slogana jedinstva, koji je postao ideološka osnova, pažljivo izbjegavao spominjanje grada u tom kontekstu, posebno prava Šoprona. U zastupničkom izvješću travnja 1936. godine pitanjima izbornog zakona približio se na populistički način. Argumenti su mu ponajprije izrasli iz starog slogana „mađarskom narodu je strano tajno glasovanje”. „Tajno glasovanje nije potrebno narodu, nego je potrebno opoziciji, onome, koji ima tajne namjere” – naglašavao je zastupnik, dodajući „mađarskog naroda ne boli tajnost”.

Isto nam zvuči popularno, kao svojevrsna kruna njegove izborne demagogije izraz „prvo je kruh, a onda izborni pravo”, ali tu možemo naslutiti zabrinutost opreznog konzervatizma, zbog onoga što je u prijašnjim godinama usvojio, čak nasuprot gömbösevom radikalizmu.. Stavljajući demokratizaciju izbornog sustava u budućnost prije se pokazao kao pobornik elitnog politiziranja (vezanog uz Bethlenovo ime), unatoč tome, što je cilj Gömbösa bio ostvarivanje prema narodu otvorenog političkog sustava. Pinezich je smatrao „skokom u tamu” primjenu tajnosti, čije će vrijeme doći onda – rekao je – „kada će se ostvariti i nacionalni mir”. Mada nije detaljnije objasnio svoj stav, ali mu je stajalište pratilo one, koji su mislili, da usred dubokih društvenih i socijalnih suprotnosti (koje su se nakon konsolidacije, za vrijeme gospodarske krize još pojačavale) ne smije se riskirati, da slojevi, koji su naglo došli do demokratskih prava „povuku” k sebi ostali dio društva. Pinezich je ustvari pored jednog pitanja prolazio šuteći: što će biti sa ugledom Šoprona, čiji povratak je jednoglasno potraživalo stanovništvo grada.

Neporecivo je, da je Pinezić napredak osobno poticao proširenjem socijalpolitičkih mjera. Prvenstveno su ga zanimale rupe, koje su virile u mreži socijalne politike, instabilna situacija srednjih slojeva društva. Upozorio je na položaj privatnih činovnika i privatnih zaposlenika prema čijim je problemima

³⁰ SVM, 1931. június 7.

³¹ Pinezich beszédét idézi a SVM június 25-i számában.

politika do tada pokazivala malo interesa.³² Ujedno se zalagao i za ublažavanje poteškoća grupama javnih službenika. Primio se zadatka stavljanja na dnevni red pitanje naknada javnih činovnika, pitanja radnog vremena i maksimaliziranja radnog vremena ujedno i pitanje plaćenog slobodnog vremena i problema, koji su proizašli iz pojave prekomjernih sati. Dio tog programa bio je već spomenuta porezna reforma i poticanje naseljavanja radi olakšavanja teške situacije stambene zbrinutosti. Oprezno mu protivljenje kapitalu – što je bila karakteristika desnog radikalizma – međutim nije prešlo u demagogiju. Zahtijevao je da kapital ispunjava svoje fiskalne i socijalne obaveze, uzimao je u obzir važnost, da se mora stati na kraj bezrazložnom protukapitalnom raspoloženju.³³ Njegova ustanička prošlost ga je ponukala, da na općoj raspravi prijedloga zakona o oružanoj borbi 18. studenog 1937. godine uzme riječ prvenstveno u korist zapadno-mađarskih ustanika. Prigovorio je, da prijedlog i općenito javnost, ne posvećuje dovoljno pažnje sudionicima događaja 1921. godine. Pinezich je predložio, da oni koji su se – unatoč protivljenju mađarske vlade – samovoljno aktivizirali u obrani zemlje, imaju isti status s onima koji su se u ratu oružjem borili, ili barem ranjeni, invalidi odnosno njihova rodbina imaju odgovarajuću potporu. Drugima je smatrao potrebitim podjelu spomenica. (Nazočan predstavnik vlade je inače primio govor s ironijom, jer da „pripada” opoziciji, naročito u onom dijelu, gdje se spomenula uloga vlade 1921. godine.³⁴)

Pinezich – učeći iz neuspjeha svog prethodnika – pokušavao je udovoljiti onim lokalnim zahtjevima, koji su su tzv. „isposlovanje”, lobiranje za – prvenstveno gospodarske interese, očekivali u korist izborne jedinice od aktualnog zastupnika. Marljivo je posjećivao Ministarstva i pokušavao je pridobiti naredžbe, privilegije raznim interesnim grupama iz svog okruga.

Uspješno je intervenirao npr. u slučaju šopronskih naredžbi sa strane ministarstva obrane.³⁵

Pinezich kao predstavnik nacionalnog jedinstva – unatoč svim svojim lokalpatriotskim izjavama – generirao je oko sebe konflikte. Kao predsjednik Konventa došao je u sukob s gradskim župnikom (NA KOGAB SE MISLI? ŽUPNIK = FARNIK! VJEROJATNO JE RIJEČ O ŽUPANU!) Kolomanom Pappom, u organizaciji je njegova opozicija pridobila većinu, pak je uskoro dao

³² A Magánalkalmazottak Nemzeti Szövetsége (MANSZ) mély hálóját fejezte ki Pinezichnek, hogy a magánalkalmazotti törvényjavaslat tárgyalása során védelmébe vette a magánalkalmazottak törekvéseit és szociális érzékenységét.

³³ Pinezich képviselői beszámolója. SVM, 1937. július 18.

³⁴ SVM, 1937. november 18.

³⁵ SVM, 1936. május 9.

ostavku na svoj položaj.³⁶ Godine 1937. na gradskom izboru za Gornji dom Parlamenta umjesto Papp-a, koji je ponovo krenuo s bojama Kršćansko Gospodarske stranke, koja je podupirala vladu, dao je podršku kandidatu SNJ-a Kolomanu Pröhle-u. Ovim je prekršio izborni sporazum, koji je 1935. godine sklopio sa Papp-om. Gradski župnik je tada pomogao pri izboru Pinezicha za parlamentarnog zastupnika, koji mu je zauzvrat obećao mjesto u Gornjem domu Parlamenta.³⁷

Godine 1937. Pinezich je zbog njihovih osobnih sukoba i partijsko-političkih promišljanja prekršio sporazum i „eksponiranog oporbenog političara” nije htio poduprijeti. S ovim činom su mu izgledi na idućim parlamentarnim izborima bili znatno smanjeni. Tijekom svoje akcije pridobio je i protivljenje župana Stjepana Hőgyészi-ja, kojem se zamjerio da je Pinezich postupao u ime one stranke čiji je on bio županijski predsjednik.³⁸

Povjerenje prominentnih gradskih vođa se sve više okrenulo od njega, što je uveliko pridonijelo njegovom neuspjehu.

Na burnom izboru za Gornji dom predstavnik SNJ-a Pröhle izgubio nije prošao, a to je značilo ne samo njegov, nego i Pinezichev neuspjeh. I na sjednici gradske skupštine su nadglasali više njegovih amandmana. To upućuje na to da mu se čak i njegova stranka suprotstavila.

Bilo je odlučujuće što se kritika prema gömböševskim (kasnije darányevim i imrédyjevim) reformama pojačavala sve više i više, a to je pokazalo i imenovanje umjerenog Pavla Telekija za premijera. Bitni čimbenik, naime, koji je doveo do gubitka njegova mandata bila je bitno drukčija međunarodna atmosfera uoči izbora 1939. godine. Politička elita i stanovništvo grada Soprona, koji je došao zbog Anschlusa u neposrednu blizinu Njemačke – tim i u opasnu blizinu pangermanskih nastojanja – želio je u Parlamentu vidjeti osobu s velikim utjecajem i vanjskopolitičkim iskustvom. Ovako je umjesto na Pinezicha izbor vođa lokalnih i državnih političkih vođa pao na ministra vanjskih poslova Stjepana Csáky-ja, koji je prema očekivanjima i osvojio šopronski mandat. Pozicija u Vladi, koju je novoizabrani predstavnik grada imao i neosporiv ugled, koji je uz to išao, omogućili su Pinezichu, da ne odlazi kao gubitnik, nego kao čovjek podignute glave.

³⁶ SVM, 1937. július 4, szeptember 12.

³⁷ SVM, 1937. december 7.

³⁸ Hőgyész visszamelegzése 1944-ből, az 1937. évi felsőházi tagválasztás körülményeiről. SL, SVLT, XIV. 67. Hőgyész Pál főispán iratai. 1938–1944.

Pinezich unoka Bruno látogatása Sopronkertesi rokonainál, Palatiéknál

Nakon svog mandata jedno je vrijeme još djelovao u gradskoj politici i Konventu. Gradska jedinstvena stranka pod njegovim je vodstvom pri kraju 30-ih godina samo u imenu nosila jedinstvo. Jedan dio zastupnika više je puta pokušavalo sazvati stranački skup, koji je Pinezich sa svojom uvijek manjom grupom redom onemogućio. Dne 21. prosinca 1939. godine pod vodstvom župana Hőgyészi-ja istupilo je 77 predstavnika i osnovalo novu Stranku Nacionalne vjernosti.³⁹

U gradskom parlamentu na strani Pinezicha ostalo je svega 35 zastupnika, a on se pod dojmom neuspjeha postepeno vratio svojoj odvjetničkoj praksi.

Umro je u srpnju 1962. godine.

³⁹ Horváth Zoltán: A városi pártok történelmi múltja. In Kisalföld, 1992. május 2.

Kolostor utca Sopronban

Krisch András
A németek elűzése Sopronból
(1946)

Sopronból 1946 április-május során, az eddigi kutatások szerint kb. 7–8000 embert telepítettek ki. A soproni némettség, amely 1921-ben a népszavazás alkalmával kifejezte Magyarország iránti lojalitását, 25 évvel a népszavazás után, 1946 elején joggal várta a magyar államtól a külön elbánást, bízott abban, hogy vagyonát nem veszíti el, és nem kell elhagynia hazáját. A németeknek reményeikben azonban csalódnuk kellett.

A város speciális jellege

A magyar közvélemény a hazai némettség esetén gyakran használja összefoglalóan a sváb kifejezést, valójában a nyugat-magyarországi németek a zárt német nyelvterület részét képezve már a 13-14. században több hullámban, folyamatosan érkeztek a szomszédos ausztriai és dél-német területekről erre a vidékre. Megtelepedésük a török kiűzése utáni ún. „sváb” betelepítéssel nincsen összefüggésben, így ez a kifejezés Sopronban nem is volt használatos.

Sopron, a nyugat-magyarországi térség legnagyobb németek által lakott városa, 1277-ben a magyar király iránt tanúsított hűségéért kapott szabad királyi városi rangot. Az 1921-es népszavazás egyik következménye: az itt élő némettség szavazatai akadályozták meg, hogy egy újabb egykori szabad királyi városát veszítse el Magyarország, és legyen egy szomszédos ország határvárosa. Az osztrák részről máig vitatott népszámlálás alkalmával a németajkúak legalább fele a Magyarországhoz tartozás mellett voksolt. Az ő lojalitásuk nélkül Sopron ma az osztrák állam része lenne. Sopronra, a „Civitas Fidelissima”-ra még a két világháború között is, mint kétnyelvű városra tekinthetünk. Sopron, a Trianon utáni Magyarország legnagyobb német többségű városa maradt, bár ez az arány 1941-re a hivatalos magyar statisztika szerint már elolvadt. Míg a dualizmus idején elsősorban a magyarok városba áramlása csökkentette a némettség összlakossághoz viszonyított arányait, addig az I. világháború után megindult az erőteljesebb asszimilációs politika.

Mentesítési kísérletek

1945. decemberében, Nagy Imre belügyminiszter által a magyar koalíciós kormány elé terjesztett kitelepítési rendelet a teljes hazai németsegre kimondta a kollektív bűnösséget. Így lehetőség nyílt a teljes hazai németiség kitelepítésére, még azokéra is, akik az 1941-es népszámlálás alkalmával a német anyanyelv mellett magyar nemzetiséget adtak meg, ami még a magyar politika szerint is a magyarsággal való sorsközösség vállalását jelentette. Bűnös volt az is, aki nem volt aktív ellenálló, vagyis aki a háború alatt valamely demokratikus pártnak nem volt tagja. Olyan bűnökért vontak felelősségre embereket, amik az elkövetéskor nem számítottak annak – írta Mindszenty egy pásztorlevelében.

A kitelepítési rendelet eredeti szellemben való végrehajtása esetén Sopron háború utáni szétzilált társadalmának (lakosainak száma 1945-ben kb. 10000-rel kevesebb, mint az 1941-es népszámlálás alkalmával) 1/3–1/4-e érezhette magát érintve. Mindez aggodalommal töltötte el a helyi társadalom széles rétegeit. A helyi közösség politikai és gazdasági érdekei mindig fontos szerepet játszottak a német mentesítési törekvésekben. Ilyenkor olyan sajtóságokra hivatkoztak, amelyek szerintük egyértelmű bizonyítékai a németek nemzethűségének. Mindez azt is bizonyítja, hogy a társadalom széles csoportjai más megoldást szorgalmaztak, mint a központi államhatalom. Nem történt ez másképp Sopronban sem. 1946 januárjában a soproni evangélikus egyház a katolikussal közösen feliratban fordult a magyar miniszterelnökhöz, ebben felhívták a figyelmet a már említett népszavazásra, illetve a németek gazdasági erejére.

A felirat utolsó bekezdése így hangzik:

„Mivel az a meggyőződésünk, hogy a német, de egyéb idegen anyanyelv megvallása is Magyarország ezer éves hagyománya szerint nem lehet bűn és ez büntetést nem vonhat maga után, ez okból alulírott soproni rk. és ev. hitközségek azzal a kéressel fordulnak Miniszterelnök Úrhoz, hogy a vonatkozó rendeletet változtassa meg olyan értelemben, hogy mindazok a német anyanyelvű magyar állampolgárok, akik magyar nemzetiségűnek vallották magukat, minden további igazolás nélkül mentesítessenek az áttelepítés alól, ha pedig országos viszonylatban ez az indokolt kérésünk nem lenne bármi okból teljesíthető, úgy Sopron városára és környékére nézve a felhozott indokok alapján feltétlenül rendeltessék el, mint megérdemelt jutalom az 1921. évi népszavazáskor tanúsított államhűség fejében.”

Néhány nap múlva a soproni városi tanács hasonló hangnemben fogalmazta meg a belügyminiszternek memorandumát. Ezzel egy több hónapos mentesítési kísérlet sorozat vette kezdetét, amely élére a helyi Kisgazdapárt állt, de mögöt-

tük tudhatták az evangélikus és katolikus egyházat, a városi tanácsot, illetve később a Szociáldemokrata Párt soproni szervezetét is. Az események fontos mozgatói között találjuk Házi Jenő főlevéltárost, a Katolikus Konvent elnökét, a Kisgazdapárt vezetőségi tagját, de felsorakoztak a város országgyűlési képviselői, illetve a város és vármegye főispánja is. Ez az erő próbálta minimális célként a népszavazási területen élő magukat német anyanyelvűnek, de magyar nemzetiségűnek vallókat mentesíteni. Ez ügyben több alkalommal jártak a fővárosban, hogy országos, reményeik szerint a végső döntésben meghatározó politikusoktól valamilyen ígéretet csikarjanak ki, hiszen a meghatározó döntések nem helyben születtek, hanem a fővárosban, ahol a koalíciós pártok között ekkor már kiélezett harc folyt. Hiába kaptak azonban a Nagy Ferenc miniszterelnök részéről többször is ígéretet a magyar nemzetiségűek mentesítésére, illetve az egyéni elbírálásra az ügyben irányadó Nagy Imre, majd Rajk László által vezetett belügyminisztérium a kormányfő ígéreteiről nem tudott, a kormányfő tényleges segítséget nem tudott nyújtani, a kitelepítések országosan a régi mederben zajlottak tovább. Csak idő kérdése volt, mikor kerül sor Sopronra. A helyi szinten indított mentesítési kísérletek nem jártak eredménnyel. A város nem kapott külön elbírálást, a kitelepítést Sopronban is végre fogják hajtani.

A kitelepítés

A Náray József által vezetett III. számú kitelepítési kormánybiztosság megérkezte előtt Sopronnak előkészületként több feladatot is végre kellett hajtania. Egyrészt a városnak fel kellett készülnie a több száz fős, külön erre a célra megerősített, kormánybiztosság fogadására, elszállásolására és a szükséges infrastruktúra biztosítására. A lakosság pontos felmérése miatt összeírást rendeltek el, amit 1946. április közepén hajtottak végre. Az összeírás elhúzódsáért a kormánybiztos Fábján Lajos polgármestert és a városvezetést tette felelőssé, viszont mint a városvezető választáviratában kifejtette: a munkát nehezítette a városban állomásozó 10 000 főnyi orosz megszálló katona, a bombázások miatt sok lakosról nem lehetett megállapítani, hogy hova költözött, egy falut zár alá lehet helyezni, de egy várost nem és 12 500 német anyanyelvű közvetlenül is érdekelt abban, hogy mindez ne sikerüljön. A helyzet odáig fajult el, hogy április 18-án Molnár István városi tanácsosnál, a kitelepítési ügyek felelősénél megjelent Winkler politikai nyomozó egy másik nyomozó kíséretében, és le akarták őt tartóztatni, azzal a váddal, hogy az összeírást szabotálja. A tanácsos ekkor közölte, hogy a kormánybiztosság részéről is beleegyeztek a

későbbi leadásba. Ezt Winkler elfogadta, a másik nyomozó viszont kiabálva az Andrassy utca 60-nal fenyegetőzött, és egyben kijelentette: „a B.M.-től közvetlen utasításuk van arra, hogy Sopronban a legnagyobb gyorsasággal és eréllyel hajtsák végre a kitelepítést, és ezért semmiféle késedelmet nem tűrnek.”

Április 20-án reggelre a kitelepítés gyakorlati végrehajtásához látszólag minden előkészület megtörtént. A város zár alatt állt, életbe lépett a kijárási és szesztilalom, összeálltak a végrehajtáshoz szükséges bizottságok. A mélyben azonban a legnagyobb káosz és fejetlenség uralkodott, a városra történetének legtragikusabb időszaka várt, a kitelepítés gyakorlati végrehajtása visszaélések és igazságtalanságok sorozatát fogja hozni. Az emberek bár ezt még nem tudhatták, így is óriási nyugtalanság vett erőt rajtuk. „Ez idő szerint napjaink nem csendesek és nem békességesekek. Szívünk, lelkünk, telve van sok aggodalommal és kétségbeeséssel. A kitelepítés réme, pusztulás fenyegeti egyházmegyénket, és ebben a mi gyülekezetünket is.” – olvashatjuk a soproni evangélikus egyházköztség egyháztanácsának április 11-i ülés jegyzőkönyvi bejegyzésében. „A kitelepítés bűnös tragikuma a legvégzetesebb esemény hazánk e nyugati végvárának egész történetében.” – írja ezekben a napokban Házi Jenő. Április 20-án reggel 9-kor, a tervezethez képest egy napos késéssel, ami tovább fokozta a bizonytalanságot, kifüggesztették az első kitelepítési listát, majd a következő napokon a továbbiakat. Az első szerelvények elindulása csak napok kérdése volt.

A kitelepítés lehetősége különösen súlyosan érintette az evangélikus egyházat, mivel a soproni németek több mint fele ehhez a felekezethez tartozott. A rendelet gyakorlati végrehajtása bármikor bekövetkezhetett, ezért az evangélikus lelkészek a veszélyeztetett 86 német és 60 magyar konfirmandust április 25-én megkonfirmálták. Hanzmann Károly és Ziermann Lajos lelkészek így írták le ezt az eseményt: „Délután 6 órakor harangzúgás közt, s óriás néptömeg jelenlétében vonultunk be templomunkba. [...] A leánykák mind fehér, a fiúk mind sötét ruhában. Hatalmas templomunkban zsúfolt embertömeg: ca. 3500-an. [...] Tudok uralkodni érzelmeimen és nem tartozom a síró-rívó, megríkató papok kategóriájába, de be kell vallanom, hogy ritkán esett oly nehezemre szolgálni, mint ez alkalommal. Evangéliumszerű és alkalomszerű akartam lenni, noha fojtogatta torkomat a fájdalom. Az egész hatalmas gyülekezet is úgyszólván végigsírta 14 perces prédikációimat.” Ziermann Lajos esperes a zárszóban Lackner Kristóf Sopron 16-17. század fordulóján élt polgármesterének egy képeire és ennek feliratára hivatkozott: „Mergitur, non submergitur.” (Alámerül, de el nem süllyed.) „Sopron városa és lakossága, a kitelepített és itthon maradt rész, süllyedt, de nem fog elsüllyedni. Isten tesz majd róla.”

A lelkeszettség teljesen indokolt volt, mivel már április 27-én délután elindult az első szerelvény, amely a korábban internált volksbundistákat és családtagjaikat szállította, 28-án pedig a német anyanyelvűek bevonása kezdődött meg.

Az igazságtalanságokat fokozta az április 25-i pártközi megállapodás eredményeként megszületett új végrehajtási utasítás. Az új rendelet szerint a német anyanyelvű, de magyar nemzetiségű, nemzethűségüket bizonyítani is tudó személyek kitelepítését fel kellett volna függeszteni, vagyis amiért Sopronban már hónapok óta folyt a harc, végre elérhette volna célját. Az utasítást azonban csak május 7-én foglaltak rendeletbe, annak titkossága miatt a közlönyben nem jelent meg, a városba pedig csak a kitelepítések befejezése után június 7-én érkezett meg. A belügyminisztériumi vizsgálat nem talált felelősöket. Sopront az utolsó kitelepítési szerelvény május 16-án hagyta el.

A kitelepítés következményei

A város még messze nem heverte ki a világháború pusztításait, épületei jelentős része még mindig romokban hevert, a háború következtében több ezer polgára menekült külföldre, az orosz csapatok jelenléte nehezítette a mindennapi életet. A kitelepítés ezt a nehéz helyzetet tovább rontotta. Egész utcák, negyedek haltak ki, ellátási zavarok léptek fel, a hátramaradt német vagyon fosztogatása miatt megromlott a közbiztonság. Ez volt az az alap, amelyről kiindulva megindulhatott a város évtizedekig tartó újjáépítése.

A kitelepítés első hatásai már májusban érezhetőek voltak. Adót nem fizetett senki, a földeken nem volt, aki dolgozzon, a piacon nem volt áru. A város a csőd szélén állt. A Szent Mihály-templomban május 19-én tartotta Papp Kálmán az utolsó német nyelvű misét. A kitelepítés miatt élelmiszerhiány is fellépett, mivel orosz tiszték a kevés árut az értékesebb osztrák schillinggel vették meg. A tisztázatlan tulajdonviszonyok sem segítették a mezőgazdasági munkák beindulását. Mindez a város lakosságából érthetően nyugtalanságot váltott ki.

Az elűzések és az ezt követő magyar nemzetiségűek betelepítése eredményeként drasztikusan megváltozott a város nemzetiségi és vallási összetétele. Az evangélikus egyházban a kitelepítés hatására csökkenteni kellett a német nyelvű istentiszteletek számát, a német gyermek-istentisztelet megszűnt, mert nem volt gyerek. Kevesebb tanítóra volt szükség a tanulói létszám jelentős csökkenése miatt, de általában sokkal kevesebb lett az alkalmazottak száma, több állást összevontak. Elvesztette az evangélikus egyházközség összes al-tisztjét, egyházfikat, az iskolai és pénztári szolgálakat, a harangozót és sírásót.

A országos földbirtokreformmal kapcsolatban már a kitelepítésekkel párhuzamosan megkezdődött a hátramaradt német vagyon kiosztása a magyar betelepülőknek. Mivel a telepesek többnyire nincstelen vagy szegény rétegekből érkeztek, a város újjáépítését nem hogy támogatni nem tudták, még ők szorultak Sopron támogatására, mint az egy közgyűlési jegyzőkönyvben olvasható. Sopronban a Községi Földosztó Bizottság végezte a hátra maradt ingatlanok kiutalását. Itt is gyakoriak voltak a visszaélések, a tagok sokszor a legszebb házakat maguknak utalták ki, sokat számított a „sógorság, komaság, párttagság”. A bizottság időnként látványos keretek között osztotta ki a városi színházban az új tulajdonosoknak a birtokleveleket. „A közönség, főleg az érdektelen kíváncsiskodók csak azért nem fakadtak hangos nevetésre a sok ostoba frázis hallatára, mert nem volt bátorságuk hozzá.” –írja Németh Alajos középiskolai hittanár, szemtanúként. Az itt maradt földeken olyanok szüreteltek és arattak, akik soha nem dolgozták meg ezeket a földeket.

Az itthon maradhatott soproni németek fenyegetettség érzése 1946 tavasza után sem szűnt meg, bár további kitelepítésekre már nem került sor. Az elűzések során sok esetben családokat szakítottak szét, a találkozás a később a vasfüggöny mögé zárt városban sokáig szinte lehetetlen volt. A Sopronban maradtak még a 60-as években is csak úgy tudtak a kitelepített rokonokkal pillanatokra találkozni, ha kimentek a Batsányi utcai vasúti sorompóhoz és a Bécs felől lassan közlekedő vonat felhúzott ablaka mögött utazónak integettek. Hamarosan viszont újabb „találkozásra” nyílt lehetőség, hiszen a Deutschkreutz felé közlekedő vonat visszafelé tartó útján a rokonok ismét láthatták egymást. A németekben még évekig élt a félelem az újabb kitelepítéstől vagy vagyonelkobzástól. A kitelepítettek a visszaemlékezők szerint az első években gondolkodás nélkül hazatértek volna. Aztán, ahogy telt-múlt az idő, kezdték őket új hazájukban is elfogadni, észrevették, hogy szorgalmas emberekről van szó, akik alaposan kivették a részüket a szintén romokban heverő Németország újjáépítéséből. A Németországban született generációknak Magyarország, az őseik földje sok esetben egy turisztikai célponttá zsugorodott.

Krisch András
Protjerivanje Nijemaca iz Šoprona
(1946)

Prema dosadašnjim istraživanjima su iz grada Šoprona u travnju i svibnju 1946. godine iselili oko 7-8000 Nijemaca. Njemačko stanovništvo, koje je prilikom plebiscita 1921. godine izrazilo lojalnost Mađarskoj državi, početkom 1946. s pravom je očekivalo od iste Države poseban tretman i stoga je vjerovalo da neće izgubiti imovinu i morati napustiti vlastitu Domovinu. U tim su očekivanjima bili, međutim, iznevjereni.

Specijalan karakter grada

Mađarska javnost se u opisivanju mađarskih Nijemaca često koristi zbirnim pojmom Švabe. Činjenica je, međutim, da su se zapadno-ugarski Nijemci kao dio zatvorenog njemačkog govornog područja već u 13.-14. stoljeću počeli naseljavati u više valova iz austrijskih i južnih njemačkih teritorija na ovo područje. Njihovo naseljavanje nije povezano s tzv. švabskim naseljavanjem nakon protjerivanja Turaka, tako da se taj izraz u Šopronu nije ni koristio.

Šopron kao najveći Nijemcima naseljeni grad zapadno-ugarskog prostora, dobio je 1277. godine, zbog ukazane vjernosti prema mađarskom kralju Ladislavu IV. Kumancu titulu slobodnog kraljevskog grada. Jedna od posljedica plebiscita (prvog u mađarskoj povijesti) 1921. godine bila je da su glasovi ovdašnjih Nijemaca spriječili da Mađarska ponovo izgubi jedan svoj slobodni kraljevski grad, odnosno da Šopron postane pogranični grad susjedne države. Na plebiscitu, s austrijske strane još uvijek osporenom, barem polovica šopronskih Nijemaca izjasnila se za ostanak u okrilju Mađarske. Bez njihove lojalnosti Šopron bi danas bio dio države Austrije.

Šopron se kao „Civitas Fidelissima“ i u međuratnom razdoblju mogao smatrati dvojezičnim gradom. Ostao je najveći grad s većinskim Njemačkim stanovništvom posttrianonske Mađarske, mada se taj omjer prema službenim statistikama već otopio. Dok se tijekom dualizma postotak Nijemaca u ukupnom stanovništvu Šoprona smanjivao, prvenstveno doseljavanjem mađarskog elementa, poslije I. svjetskog rata započela je energičnija asimilatorska politika.

Pokušaji spašavanja

Odredba ministra unutarnjih poslova Imre Nagy-a (stradao nakon revolucije 1956.) koju je predstavio koalicijskoj vladi Mađarske u prosincu 1945. godine, bacila je kolektivnu krivnju na cijelo njemačko pučanstvo države. Na taj je način omogućeno iseljavanje čitavog korpusa Nijemaca iz države, što je značilo i onih Nijemaca koji su prilikom popisivanja stanovništva 1941. godine izjasnili uz njemački kao materinski jezik iskazali mađarsku nacionalnost, što je i prema shvaćanju mađarske politike značilo poistovjećivanje sa sudbinom svih Mađara.

Bio je kriv i onaj koji se nije aktivno suprotstavljao, znači koji za vrijeme rata nije bio član neke demokratske stranke. Ljudi su bili prozivani zbog grijeha koji to nisu bili, kao da su ih počinili – pisao je kardinal Mindszenty u svome pastirskome pismu.

U izvornome duhu Odredbe o iseljavanju iz razorenog žiteljstva Šoprona (čije je stanovništvo bilo 1945 za 10 000 stanovnika manje nego prilikom popisa 1941. godine) pogodila je 1/3–1/4 stanovnika. Sve je to ispunjavalo velikom zabrinutošću široke slojeve lokalnog društva. Politički i gospodarski interesi lokalne zajednice uvijek su igrali važnu ulogu u nastojanjima spašavanja Nijemaca od iseljavanja. U tim su se slučajevima pozivali na specifičnosti, koje su prema njima bile dokazi vjernosti Nijemaca Državi. Sve to dokazuje da su široki slojevi društva podupirali drugačije rješenje, od onoga koje je provodila središnjica državne vlasti. Nije se to zbivalo drukčije niti u Šopronu. U siječnju 1946. godine šopronska se Evangelička crkva, zajedno s Katoličkom obratila službenim dopisom mađarskome premijeru, u kojem ističu spomenuti plebiscit, odnosno ekonomsku moć ovdašnjih Nijemaca.

Posljednje poglavlje spomenutog dokumenta glasi ovako:

„Pošto smo uvjereni da izjašnjavanje o njemačkom, ali i drugom materinskom jeziku u tisućljetnoj povijesti Mađarske ne smije biti grijeh i ne može implicirati niti kažnjavanje, zbog ovog razloga kao vjerske zajednice evangelista i katolika Šoprona prosimo Vas kao Premijera, da odredbu glede tog pitanja promijenite, i to u smislu, da svi Nijemci, koji su se izjasnili kao mađarski građani njemačkog materinskog jezika i mađarske nacionalnosti, bez ikakvih daljnjih potvrda budu oslobođeni od preseljavanja, a ako se zbog bilo kojeg razloga ova naša prošnja ne bi mogla na državnoj razini ostvariti, neka se primijeni na Šopron i okolicu, a prema našim podnesenim argumentima, kao za služeni poklon u znak pokazane lojalnosti prema Mađarskoj državi 1921.“

Nakon nekoliko dana i Gradsko je vijeće koncipiralo svoj memorandum poslan ministru unutarnjih poslova. S tim je započeo višemjesečni pokušaj

izuzeća, ili spašavanja, na čije je čelo stala stranka Malih posjednika, ali su iza sebe imali i obje Crkve, Gradsko vijeće, odnosno kasnije i gradsku podružnicu Socijaldemokratske stranke. Među glavnim pokretačima nalazimo i glavnog arhivara Házi Jenő-a, predsjednika Katoličkog Konventa, člana predsjedništva Stranke Malih posjednika, ali zauzeli su se i saborski zastupnici grada, te župan. Ova si je grupacija zacrtala kao minimalan cilj izuzeće od preseljenja onih, koji su se deklarirali kao građani njemačkog materinskog jezika i mađarske nacionalnosti. Bili su više puta u glavnome gradu, da bi prije konačne odluke mogli izposlovati obećanja od mjerodavnih političara, jer su se odlučujuće odluke donasale u Budimpešti, gdje se između koalicijskih stranaka već vodila žestoka borba. Uzalud su, međutim, dobivali od premijera Nagy Ferenc-a više puta obećanje glede izuzeća građana mađarske nacionalnosti, odnosno pravo na individualni pristup. Nagy Imre, a nakon njega Rajk László, voditelji Ministarstva unutarnjih poslova, kao meritorni za to pitanje, za njega nisu znali. Zbog toga je premijer stvarnu pomoć nije mogao pružiti i iseljavanja su nastavljena u državnim okvirima istim načinom. Bilo je samo pitanje vremena, kada će Šopron doći na red.

Lokalni pokušaji spašavanja nisu urodili plodom. Grad nije dobio povlašten status, iseljavanje će biti izvršeno i u Šopronu.

Iseljavanje

Prije dolaska III. vladine Komisije za iseljavanje pod vodstvom Náray Józsefa, grad Šopron je trebao poduzeti više pripremnih djelatnosti. Prvo, grad se morao pripremiti za prihvata, za ovu priliku posebno ojačanog vladinog komesarijata od više stotina ljudi, na njihovo ukvartiranje i osiguranje infrastrukture. Za točno određivanje stanovništva naredili su popis pučanstva, koji se dogodio sredinom travnja 1946. Za odugovlačenje popisa povjerenik je kao odgovornog optužio gradonačelnika Fábján Lajos-a i gradsko vodstvo, ali kako je gradonačelnik u svome telegramu izjavio: «Posao je otežavalo 10 000 ruskih okupacijskih vojnika, zbog bombardiranja puno stanovnika se nije znalo kuda se odselilo, selo se može stavljati pod kordonsku zaštitu, ali grad ne, i 12 500 Nijemca je i osobno zainteresirano da popis doživi fijasko». Situacija se do te mjere pogoršala, da se 18. travnja kod gradskog vijećnika Molnár István-a, koji je bio odgovoran za poslove iseljavanja, pojavio Winkler politički istražitelj u pratnji drugog i htjeli su ga uhititi pod optužbom da sabotira popis. Vijećnik je izjavio da su i sa strane vladinog povjerenstva pristali na kažnjenje. Winkler je to prihvatio, međutim drugi je istražitelj počeo prijetiti s Andrassy ulicom 60 (danas spomen muzej Kuća Terora) i ujedno izjavio: „Dobili smo direktnu naredbu Minis-

tarstva unutarnjih poslova, da se u Šopronu iseljavanje obavi u najbržem mogućem roku, i nećemo trpjeti nikakva zakašnjenja.”

Do jutra 20. travnja bile su, praktično, sve predradnje potrebne za iseljavanje izvršene. Grad je bio pod opsadom, stupio je na snagu policijski sat i prohibicija, formirali su se odbori za izvršenje iseljavanja. Negdje u dubini je međutim vladao najveći kaos i bezglavlje, grad je čekao najtragičniji period svoje povijesti. Provedba iseljavanja dovest će do učestalih korupcija i nepravednosti. Ljudi to onda još nisu mogli znati, međutim i ovako su bili ispunjeni velikim nemiro.

„U ovo vrijeme naši dani nisu mirni i spokojni. Naša su srca i duše pune zabrinutosti i očaja. Bauk iseljavanja i uništenje prijete našoj biskupiji i našoj župi.” – možemo pročitati iz zapisnika sa sjednice crkvenog vijeće šopronske evangeličke župe održane 11. travnja 1946.

„Grješna tragičnost iseljavanja najpogubniji je događaj u cijeloj povijesti ovog pograničnog grada naše domovine” – piše Házi Jenő onih dana.

U 9 sati ujutro 20. travnja, dan nakon planiranog, što je još povećalo napetost izvjesili su prvu listu onih za iseljenje, a narednih dana i druge. Odlazak prvih vagona bilo je pitanje nekoliko dana. Mogućnost iseljavanja je naročito osjetljivo pogodila Evangeličku crkvu, jer je polovica šopronskih Nijemaca pripadalo toj vjeri. Praktična primjena odredbe mogla se bilo kada očekivati, pa su evangelički svećenici 86 njemačkih i 60 mađarskih kandidata za konfirmaciju, koji su bili u opasnosti od iseljavanja konfirmirali 25. travnja. Svećenici Hanzmann Károly i Ziermann Lajos su ovako opisali taj događaj: „Poslije podne usred zvonjave zvona, u pratnji velike množine ušli smo u našu crkvu. (...) Curice sve u bijelim haljinama, a dječaci u crnim odijelima. U ogromnoj nam crkvi prenapučenost, oko 3500 ljudi. (...) Znam kontrolirati svoje osjećaje i ne pripadam u kategoriju svećenika koji plaću, ali moram priznati, rijetko kad mi je služba tako teško pala kao onda. Htio sam biti odan trenutku i svetom pismu, mada me u grlu stiskala bol. Cijelo mnoštvo pridošlih vjernika je takorekuć preplakalo prođiku od 14 minuta. „

Presbiter Ziermann Lajos u završnom govoru pozvao se na sliku i podtekst slike Kristofora Lacknera, gradonačelnika grada sa prijelaza iz 16. u 17. stoljeće. „**Mergitur, non submergitur.**” (Tone, ali ne i potone.) „Grad Šopron i njegovi stanovnici, iseljeni i dio koji ostaje, tone, ali neće potonuti. Bog će poraditi na tom.” Žurba svećenika bila je sasvim opravdana, jer su već popodne 27. travnja krenuli prvi vagoni, koji su nosili već otprije internirane članove Volksbunda i njihove obitelji, a 28. započelo je utovarivanje onih sa njemačkim materinskim jezikom.

Nepраведnosti su još više narasle novom operativnom odredbom nastalom međustranačkim sporazumom 25. travnja. Prema odredbi, osobe koje su mogle dokazati vjernost naciji, a bile su njemačkog materinskog jezika i deklarirale su se po nacionalnosti kao Mađari, trebale su biti izuzete iz procesa iseljavanja, znači za ono za što se već borilo mjesecima u Šopronu, moglo je uroditi plodom. Uredba je međutim postala izvršna 7. svibnja, a zbog tajnovitosti u Narodnim Novinama nije objavljena, a u grad je stigla tek po završetku nasilnih iseljavanja 7. lipnja. Istraga Ministarstva unutarnjih poslova nije utvrdila ničiju odgovornost. Posljednja kompozicija sa iseljenicima napustila je Šopron 16. svibnja.

Posljedice iseljavanja

Grad još nije prebolio razaranja iz svjetskog rata, većina objekata bilo je u ruševnom stanju, uslijed rata više tisuća stanovnika izbjeglo je izvan države, a nazočnost ruske vojske otežavala je svakodnevni život.

Iseljavanje je ovu tešku sliku još pogoršalo. Cijele ulice i četvrti ostale su prazne, došlo je do poremećaja u opskrbi, a zbog pljački preostale njemačke imovine pogoršalo se i stanje javne sigurnosti. To je bila osnova, sa koje je mogla započeti ponovna izgradnja grada, koja je trajala desetljećima.

Prve posljedice iseljavanja mogle su se osjetiti već u svibnju. Porez nije plaćao nitko, na poljima nije bilo nikog, tko bi radio, na tržnici nije bilo robe. Grad je stajao pred bankrotom. 19. svibnja je u crkvi Sv. Mihovila bila održana posljednja misa na njemačkom jeziku. Zbog iseljavanja nastala je i nestašica hrane, jer su ruski oficiri ono malo robe kupovali sa više vrijednim austrijskim šilingom. Neuređeni vlasnički odnosi isto su kočili početak poljoprivrednih poslova. Sve ove okolnosti su kod stanovništva izazvale nemir.

Kao rezultat nasilnog iseljavanja i naknadnog doseljavanja Mađara, etnička i konfesionalna slika grada se drastično promijenila. Kao rezultat iseljenja u Evangeličkoj crkvi se broj misa morao smanjiti, dječje mise su nestale, jer nije bilo djece. Bilo je potrebno manje učitelja, zbog drastičnog smanjenja broja učenika, ali je i broj službenika pao, više službi su spojili. Evangelička župa je izgubila svoje dostojanstvenike, crkvene slugu, zvonara i grobara.

U vezi državne zemljišne reforme usporedo sa iseljavanjem započelo se s podjelom zaostale njemačke imovine mađarskim doseljenicima. Pošto su to bili pretežito ljudi iz siromašnih slojeva ili skroz bez imovine, oni nisu mogli podupirati ponovnu izgradnju grada, čak štoviše, njima je bila potrebna pomoć grada, kako to možemo pročitati iz jednog skupštinskog zapisnika.

U Šopronu je podjelu praznih nekretnina vršila Mjesna komisija za podjelu zemlje. Bilo je puno korupcije, članovi su najljepše kuće dodjeljivali sami sebi, bilo je važno „tko je kome kum i šogor“. Komisija je povremeno dijelila diplome novim vlasnicima na vrlo svečan način u gradskom kazalištu. „Publika, pretežito nezainteresirani promatrači samo zbog toga nisu buknuili u smijeh čuvši te neuke fraze, jer za to nisu imali mudante” – piše Németh Alajos srednjoškolski učitelj kao očevidac. Zemlju i vinograde vršili su i trgali ljudi koji nikada te iste nisu obrađivali.

Osjećaj nesigurnosti kod Nijemaca, koji su ostali doma, nije prestala niti nakon proljeća 1946. Istina, do daljnjih iseljavanja nije više došlo. Prilikom tih potjerivanja često su se razdvajale obitelji, a ponovni susret u gradu, koji je došao pod blokadu željezne zavjese postao je skoro i nemoguć. Oni koji su ostali u gradu čak i u 60-im godinama imali su priliku na trenutke vidjeti se sa svojim iseljenim rođacima, ako su izašli kod željezničke rampe u ulici Batsányi i iza prozora iz Beča polako prolazećeg vlaka mogli pozdravljati mašući rukama jedan drugom. Skoro nakon toga su opet imali prilike „susresti se” jer je na putu iz smjera Deutschkretuz taj isti vlak opet prolazio istom rutom. U Nijemcima je još godinama poslije živjela bojazan o ponovnom iseljavanju ili oduzimanju imovine. Iseljenici su u prvim godinama pokazali volju za brzi povratak, bez razmišljanja. No, kako je vrijeme sve više prolazilo počeli su ih prihvaćati u novoj im domovini, sve su više primijetili da se tu radi o vrlo marljivim ljudima, koji su dali svoj ne mali obol u ponovnoj izgradnji ratom razrušene Njemačke. Naraštajima koji je bio rođen u Njemačkoj zemlja njihovih pradedova svela se samo na turističku destinaciju.

Német kitelepítési emlékmű

Tipikus soproni német szoba

Krisch András
Die Vertreibung der Ödenburger
(Soproner) Deutschen
(1946)

Die Vertreibung der Deutschen aus Ödenburg und aus der Umgebung vollzog sich im Rahmen jener gewaltigen Bevölkerungsbewegung, infolgedessen aus Osteuropa 14–15 Millionen Deutsche die Flucht ergriffen oder vertrieben, bzw. ausgesiedelt wurden. Das Endergebnis war immer das Gleiche: Sie wurden ihrer Existenzmöglichkeiten beraubt. Eine wichtige Rolle spielte bei der Vertreibung das deutsche Vermögen im Interesse einer erfolgreichen Durchführung der Bodenreform, in erster Linie die Immobilien. Auch in Ungarn wurden vor allem jene vertrieben, die über einen gewissen Besitz verfügten und die tatsächliche politische Einstellung oder die Tätigkeit der betroffenen Personen vor 1945 war völlig unmaßgeblich. Also war in erster Linie nicht der Nachweis von Schuld des Einzelnen ausschlaggebend, sondern die Enteignung des deutschen Vermögens. Die Vertreibung genoss auch in Ungarn die breite Unterstützung der Öffentlichkeit: Sie diente sowohl den Interessen der rechten, als auch der linken ungarischen Parteien, dagegen protestierten nur Einzelne. Die Tragödie der Deutschen war, dass ihre Vertreibung auch nicht gegen den Willen der Großmächte erfolgte. In Potsdam bestand eine Meinungsverschiedenheit der West- und Ostmächte lediglich darin, dass die Engländer und Amerikaner an einer „Überführung in ordnungsgemäßer und humaner Weise“ festhielten. Nach vielen aussen- und innenpolitischen Ereignissen kam es am 22. Dezember 1945. zu der entscheidenden Sitzung der ungarischen Regierung, auf der der vom Innenminister Imre Nagy eingereichte Erlass der Regierung mit zwei Gegenstimmen angenommen wurde. Darin wurde die Kollektivschuld des ungarländischen Deutschtums festgestellt. Während der Diskussion fasste der Minister für Wiederaufbau, József Antall sen., seine Meinung folgendermaßen zusammen: „Aus nationspolitischer Sicht ist nicht zu bezweifeln, dass es im Interesse Ungarns liegt, dass möglichst viele Deutsche das Land verlassen. Es wird nie wieder eine solche Gelegenheit geben, die Deutschen loszuwerden.“

Die beiden wichtigsten Konfessionen der Stadt, die evangelische und die katholische Kirche nahm gegen die ungerechte Durchführung der Vertreibung Stellung. Im Falle der Parteien war die Lage nicht mehr so eindeutig. Für die Befreiung jener Bewohner der Stadt und der acht umliegenden Ortschaften des Volksabstimmungsgebietes von 1921 (dank der Stimmen der Ödenburger Deutschen verblieb Ödenburg und die acht umliegenden Dörfer bei Ungarn und wurde nicht an Österreich angeschlossen), die während der Volkszählung 1941 als Muttersprache deutsch, aber als Nationalität ungarisch angegeben hatten, begannen die Ödenburger Ortsgruppe der Kleinlandwirtpartei und später mit ihr zusammen die Sozialdemokraten sich einzusetzen. Die wichtigsten Entscheidungen wurden aber nicht vor Ort getroffen, sondern in Budapest, wo zwischen den Koalitionsparteien zu dieser Zeit schon ein erbitterter Kampf tobte, deshalb war die Vertreibung der Deutschen aus Ödenburg im Frühling 1946 nicht mehr zu stoppen. Am 20. April wurde die erste Vertreibungsliste im sg. Festörterem und noch an verschiedenen Stellen ausgehängt und genau eine Woche später begann die praktische Durchführung der Vertreibung, die in der Stadt bis 16. Mai dauerte. In diesen Tagen wurden ca. 7.000 Deutsche aus Ödenburg vertrieben.

Als die evangelischen Seelsorger, die sich von ihren Gläubigen am Bahnhof Abschied nahmen, sangen die männlichen Mitglieder der vor der Vertreibung stehenden Göschl-Familie als Abschied ein deutsches Lied zu Ehren der Seelsorger. „Die meisten weinten, es gab solche, die verbittert lächelten. Einige beteten und baten uns, mit ihnen zu gehen. Es gab solche, die uns von Waggon zu Waggon begleiteten. Einige baten uns, etwas im zu unternehmen, damit sie zurückkehren dürfen. Einige tranken bereits aus dem mitgebrachten Wein viel. Einige fragten uns: sind wir wirklich so große Verbrecher, dass man uns aus unserer Heimat verjagen muss? Einige Männer zeigten uns ihre verhornte Handflächen und die Narben, die sie in den beiden Weltkriegen erhalten haben, sie zeigten uns ihre verletzten Hände und Füße, die sie in der Verteidigung der Heimat erlitten haben. Was wird das Schicksal unserer schönen Kirche, die noch von unseren Vätern gebaut wurde, fragten Hunderte von Menschen. Denken Sie an uns, beten Sie für uns, vergessen Sie uns nicht.“

Im Jahre 1946 mussten mehrere tausend Einwohner der Stadt, Alte, Frauen, Kinder und Männer, also ganze Familien in einigen Stunden zusammenpacken und die Stadt verlassen, in der ihre Ahnen seit Jahrhunderten gelebt hatten. In vielen Fällen wurden Familien voneinander getrennt und ein Treffen war für sie in der hinter dem Eisernen Vorhang abgetrennten Stadt lange Zeit praktisch unmöglich.

Versek, melyeket az I. Kópházi Írótalálkozó ihletett

Igor Šipić

Navigator

*Istenem
Valaha a hajókat
A messzi Pannóniában
Kötötted ki
Valaha valaki voltál
Kevésbé utazó
Inkább navigátor*

*Ma a magyar földön
Követlek Téged
Evezőlapát és vitorla nélkül
Halott osztrigák felett
Hánykolódsz és nem ellenkezel
Mialatt a tó a valamikori
Híres tenger maradványait sejteti
És egy nép
Mely örökké vár
Istenem*

Igor Šipić

Navigator

*Bože
Nekoć si brodove
U dalekoj Panoniji
Vezao,
Nekoć si bio netko
Manje putnik
Više navigator*

*Danas Te slijedim
Zemljom ugarskom
Bez vesala i jedara,
Nad mrtvim ostrigama
Plutaš i ne proturiječiš
Dok se u jezeru naziru
Ostatci slavna mora,
I jedan narod
Što vazda čeka
Oče*

Visszatérés Árvátiába

Nakovich Mihály emlékére

*A tengert álmodom, a tengert!
Még egyszer hogy meglássam
Királyaimat és Honfoglalásom
Még egyszer felemelném a tengert*

*Vonszolja magát a csont, a bőr és bilincs
A vas, a csörgés és láncok,
Füstölögnek ízületeim már
Fortyognak bokáim, kőn
Véres talpakkal valahogy a tengerig*

*Álmodom, Jób vagyok,
Rab vagyok, ki nem megy sehova
Majdnem ötszáz éve már
Nem volt nap hogy ne sírtam volna
Gyökereim fölött*

*Istenem
Ne engedél hogy elessek Előtted
Csak hogy ne essek el Előtted
A Nagy előtt a
Messzeség égő felhői mögött*

Povratak u Arvatiju

U spomen na Mihovila Nakovića

*Snivam more, more!
Još jednom vidjeti more
Kraljeve svoje i Dolazak svoj,
Hoću još jednom ispeti more*

*Vuku se kost i koža i okov
I željezo i zveket i lanci,
Već se dime moji zglobovi
Ključaju moji gležnjevi, mora
Krvavo tabanima biti do mora*

*Sanjam, ja sam Job
Ja sam rob i ne idem nikamo,
Skoro će petstotina godina,
Ne vidje' dana što ne plaka
Nad svojim korijenima*

*Bože
Ne daj da padnem pred Tobom
Samo da ne padnem pred Tobom
Velikim, iza gorućih oblaka
Daljine*

Na kralju puta

Bože

*Ti si pokazao što hoćeš
Što očekuješ od mog neznanja
A ja sam Te sljedio
Nisam zatvarao oči*

Bože

*Ako me pokoji put opet
Put k Tebi nanese
Ravan ću zemlje gorom dići
I posljednji baciti kamen:
Budi milostiv prema kruhu
Kojeg beru s Tvojih ravnica,
Budi pravedan prema vinu
Kojeg krče s Tvojih vinograda,
Budi obazriv prema suncu
Kojeg žanju s Tvojih visova,
Budi ustrajan prema riječi
Koju donesoše u svežnju*

I čuvaše petstotina godina

*U spomen na Prve
Kolnofske književne susrete
5.-8. studenog 2009.*

Az út végén

Istenem

*Megmutattad mit szeretnél
Mit vársz nem tudásomtól
És én követtelek Téged
Nem csuktam le szemeim*

Istenem

*Ha valahia utam újból
Hozzád vezet majd
A síkságot hegyvé emelem
És az utolsó követ eldobom:
Légy könnyörületes a kenyérhez
Melyet síkságról szednek,
Légy igazságos a borhoz
Melyet a Te szőleiből irtanak,
Légy óvatos a nappal
Melyet a Te magasságaidról aratnak,
Légy kitartó a szóhoz
Melyet csokorban hoztak magukkal*

És őriztek ötszáz éven át

*Az első Kópházi trótalálkozó emlékére
2009.11.5-8.*

'532. U KISEGU

U spomen na Nikolu Jurišića¹

*Bože
Mora da si bio tamo
Onomad
Kad se Kiseg branio,
Mora da si tamo
I olovni zadah mirisao
I sedamsto orlova povio^P
I trinaest bojeva odnio
Trinaest noći krizantema,
Mora da si bdio
Kad se Kiseg branio*

*Bože
Što si to uzeo na sebe
A meni stavio u ruke,
Moje pero je moja sablja i
Ja ispisujem prošlost vezirâ,
Tintarnica je puna svježe krvi i
Ja ispisujem prošlost vezirâ,
Čekam
Hoće li utvrda pasti
Hoće li izdržati bjelina papira*

*Zvijezde su brojale svoje mrtve
Kad se sokol vinuo pijetli ustali*

*Bože
Otišli su, produžili zorom
Onomad
Kad se Kiseg branio*

Na sv. Martina, 11. 11. 2009.

¹ Senjanin, Nikola barun Jurišić od Kisega (oko 1490.), hrvatski plemić, vojskovođa i diplomat. Deset dana prije nego će postati kralj, Ferdinand I imenovao ga je za vrhovnog kapetana i savjetnika. Junaštvom se proslavio 1532., kad je sa 700 Hrvata obranio Kiseg i tako zaustavio 140 000 turskih vojnika u pohodu na Beč.

MOLITVA ZA ORGULJE

U spomen na Ferdinanda Sinkovića

Oče

Učini da noćas zaspimo zajedno

Učini da nisam tuđin

Puzeći plazeći u svom jeziku,

Učini da sjemenka jabuke olista

Jer srodstvo je moja svojina,

Učini sve ušitke od zelena konca

Razmirice neba i glave suncokreta

Sve vatre ugašene i pepele duša

Jezike utihnule svijetom i jezike usta

Domovinstva i državne granice

Sva božja stvorenja,

Učini orguljašima

Učini da dobiju orlovska krila

I podnesu još jednu tuđinsku noć

Oče

Učini sve što znaš

Samo da ne moram moliti

Da noćas zaspimo zajedno

POTOMCIMA KOLJNOFA

Franji Pajriću

*Svi ordeni
Sva (protulića) popadaše
A sunce tek što je zahodilo,
Valja izdržati noć i
Ove jecaje što slutim
Dolaze iz Majke k'ošnje*

*Bože
Hoće li djeca odrasti hoće li
Pronaći put do ovih grana
Nikakvih
Što nas natkriljuju
Šireć' svoje ruke u nočište
Gdje nekoć prebivahu
I Tvoja djeca*

KNIGDINI

*Nigdino
Kad narod svoj povedeš
Ostavi vrata otvorena,
Možda se jednom vratiš
Kao gola činjenica*

*Nigdino
Hodaj bosa u stopalima
Hodaj gušćim vratovima
Svekrvu ćeš naći bilo gdje
Hihotati možeš bilo gdje*

*Braćo!
Sestre!
Sve je prijevarena, u magli
Samo je magla stvarna
U zemlji iz koje putovi
Ne vode nikamo*

LOZA HRASTOVA

Đuri Vidmaroviću

Bože

Ova riječ je hrast

Ovaj križ je hrast

Ovo prijestolje hrast

Sve je hrastovo

I sve hrastovina

U zemlji hrastovoj

Bože

Prođi zemljom hrastova

Zađi ulicom hrastova

Prođi mojom poviješću

Dođi na izvorište

Arvatije

Hrast svih hrastova

Strabanci

'533. U ŠOPRONU

*Bože
Sjećaš li se kmetova
Scarbantije
Sjećaš li se gromova
Sjećaš li se grobova
Scarbantije?*

*Bože
Zašto se ne osmjeliš?
Oni su pošli '533.
Njih tisućpetsto:
Petstotina muževa
Petstotina nevjesta
I petstotina riječi
U jednom svežnju
O jednom štapu,
Tvoji mučenici
Naša djeca
Oče*

ZEMUNIČKA UZDARJA

Tomislavu Marijanu Bilosniću

*Prazna je košuljica
Otpuzale nemani
A moja zemlja još topla
Čekaj čekaj da ispere
Svoja ktonska grla
Pa da vino poteče
Čekaj da bagrem okori
Mandorlu moje Majke*

*U dvoru je tiho
Petar Jakov i Ivan još spavaju*

*Otputih se tražiti
Pođoh rukama pod stijene
Pođoh kruhom na gladne
Pođoh vodom na žedne
Istinom na slijepo pođoh*

*Otputih se tražiti
Očima krčiti prevrtati
Sve što vidjeh nađoh
Na putu kojim hodam
Nadajući se sresti Tebe
Tvorca svega svijeta
Da mi (im) oprostiš
Oče*

(ČA) SABOR

*Pamte nas od Nina
Ima nas od Boke
Ima nas od Senja
Slavonije široke*

*Ima nas od Kfisa
I od Siskga jesmo
Od Krbave nas ima
Od Knina potekosmo*

*I od sna Bribira
I od boja Sinja
Do stoljeća sedmog
(Prelipe riči) Žminja*

PUT DUDOVA

*Bože
Ako je željezna zavjesa vrijeme
Što je tu željezo a što nevid
Koji se klati i njiše na vjetru
Onkraj propala carstva*

*U ime ugarskih makova
Komu da predam u ruke
Buket crvenih ruža
Kad se u latice uvukla šutnja
Zeleni ravnice i željezni muka*

SJEĆANJE NA VISOVAC

Nevenki Nekić

*Danas sam odlučio brati cvijeće
Pa kad bih naumio mijenjati
Poljane za šahovska polja
Uz Bijelog kralja
Uvijek prošetna
Ljekovita
Ti bi bila Cr(ve)na kraljica
I bilo bi ti svejedno
Što danas ne berem cvijeće*

LHC

Bože

Oni idu na Tebe

Oni imaju Veliki hadronski sudarač,

Tu nadomak Tvojih visina

Oni bi htjeli Tvoju masu

Oni bi htjeli petu šestu

Sedmu... dimenziju,

Oni bi Teoriju svega

Bože

Želim s Tobom u četiri oka,

Oni misle da čestica

Nevidljiva golom oku

Može uroditi glađu,

Oni misle da čestica

Nevidljiva golom oku

Može ratovati i ne pamtiti,

Oni misle da će Te naći

Ukinuti glađi ropstvo

Zaustaviti ratove

Neće!

Oni su sigurni u svoju krivnju

Bože

pomolimo se zajedno

za sve slijepe koji nikada

progledati neće

PARATETHYS

Oče
Pod moje si noge
Pobacao morsku travu
Pa sad misliš bit će mi
Lakše koračati kroz život
Iz ničega

Ali
Zar Ti ova trava, noćas
Izbačena iz usta pjesnika,
Ne liči na jezik kojim govoraše
Stari mudrac Paratethys
I njegovih stotinu jegulja,
Zar ti ne liči na jezik
Moga naroda prognanog

Učitelju
Kako je hladnu čeliku u Uroti
Kako neznanu grobu Jahača
U velikoj stepskoj zemlji,
Zar iz ničega i orah ne raste
Zar iz ničega i ožiljak ne raste
Zar od ničega nije tuđinstvo
I još k tomu, ništa drugo

MOLITVA ZA LORIKU

U spomen na Loriku Nádasdy²

*Oh Loriko
O te oči, ta vrata male kapele
Gdje položih karmelski cvijet*

*Oh Loriko
Gledam Te i pomišljam
Ako ih sklopiš
I vrata se zatvore
Hoću li ikada više vidjeti
Toliko latica
Toliko zapaljenih svijeća
Koliko danas sapeh strijela
Bdijući nad Tobom
Crnom
U bjelini*

² Eleonora ili Lorika Nádasdy, od udara groma prerano umrla kćerka bogatog velikaša, palatina zemlje, Franje Nádasdyja, za koju se vezuje i priča o koljnofskoj hodočasnoj crkvi i štovanju loretske Blažene Djevice Marije (1665.).

Franjo Pajrić

Braća

*Bi li nas prepoznala zemlja
Zemlja naših pradiđova
Naš kamen i křš domaći
Sokol čuva domovinu moju
Majka naša po ričima našim
Prepoznala bi đicu svoju*

*Kad se nađu korjeni
I brat brata prepozna
Vrime se skřpi i prohujja
U grana murvi i trsova
U stakalcu vina domaćega
Kao da je jučer bilo*

*Isti smo u mislima
Isti po govoru i genima
Isti po duši i vjeri
Isti iz zemlje Hrvata
Isti po zlamenju, sudbini
Kao da je jučer bilo*

*Kad te zamu kao svoga
I prepoznaju rod si dragi
Izgube se jedan v drugom
I vesele skřpa i s tugom
Oje, zdenac, pod obrambom
Kao da je jučer bilo*

*Kao da je jučer bilo
Tih dugih dvajset pokoljenja
A prošlo je već petsto ljet
Skoro pola
Milenija*

*Bi li nas prepoznala gruda
Bijeli křš i stećci nam stari
Tko li čuva spomen na nas
Đicu plavog neba pradiđova
Kao da je jučer bilo
Pet stotina godina...*

Payrits Ferenc

Testvéreim

*Megismerne-e minket a föld
Ősapáink földje
Kövünket és hazai karsztunkat
Sólyom őrzi hazámat
Anyánk szavainkról
Felismerne gyermekeit*

*Mikor a gyökerek találkoznak
És a testvér megismeri testvérét
Az idő összegyűlik és elillan
Az eperfák és szőlőtőkék ágain
A jó hazai bor kupicájában
Mintha tegnap lett volna*

*Ugyanazok vagyunk gondolatainkban
Beszédünkben és génjeinkben
Lelkünkben és hitünkben
Egyek a horvátok földjéről
Egyek a jelekben és sorsunkban
Mintha csak tegnap lett volna*

*Mikor befogadnak mint sajátjukat
És megismerik vérüket
Elvegyülnek egymásban
Örömben és búban is egyek
A szekér rúdja, a kút, ősi szavak
Mintha csupán tegnap lett volna*

*Olyan mintha tegnap lett volna
Húsz hosszú emberöltő
És elmúlt már majdnem ötszáz év
Közel egy
Fél évezred*

*Felismerne-e minket a rög
A fehér karszt és kősirok
Van-e ki őrzi emlékeit
Ősapáink kék egének gyermekeire
Mintha tegnap lett volna
Ötszáz hosszú éve.....*

Hasfalvi kultikus objektum